074634112

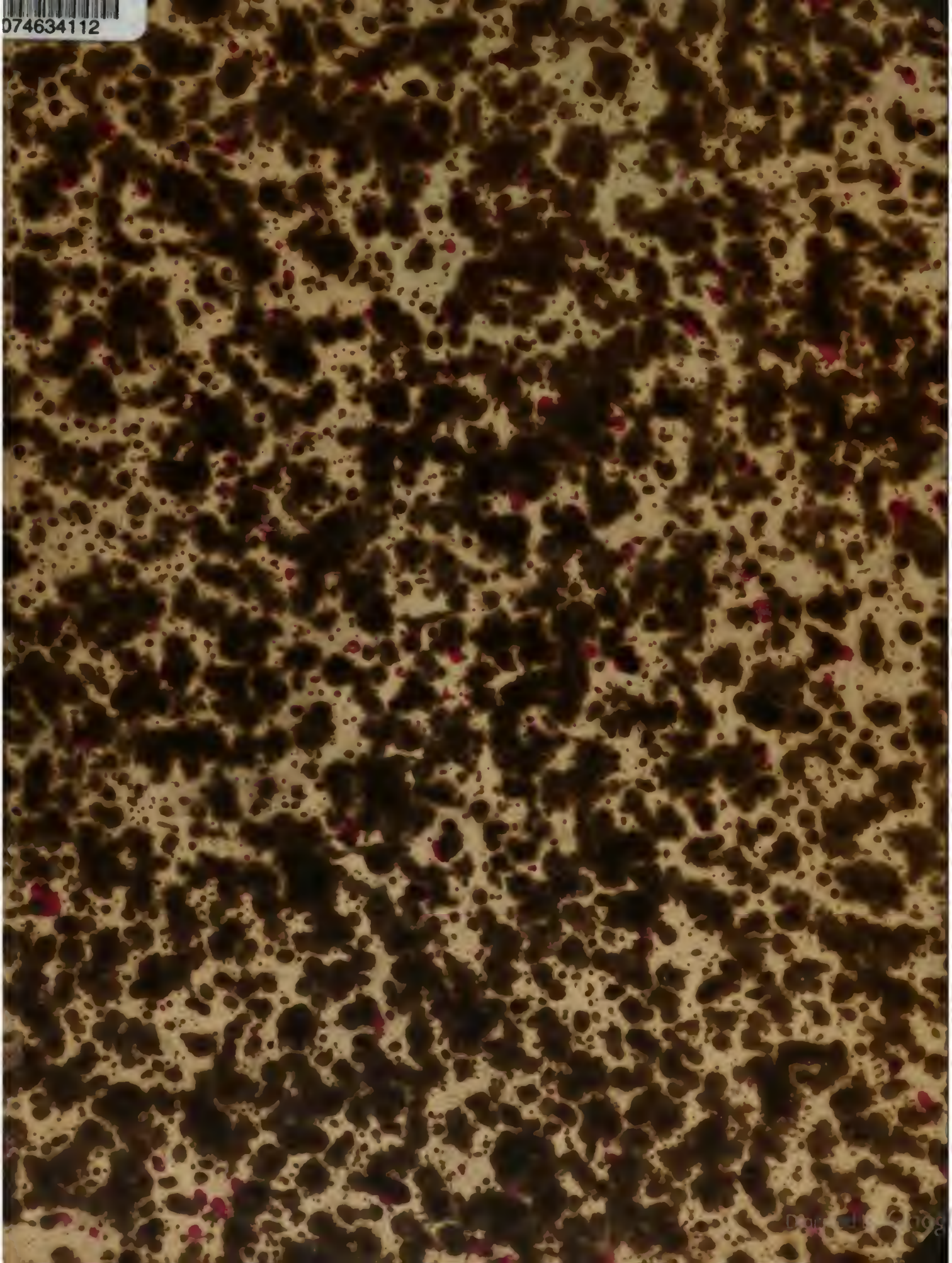

D313
.672
4

Library of

Princeton University.

Digitized by Google

Digitized by Google

GEDENKSCHRIFTEN,

IN DE

HEDENDAAGSCHE TALEN,

VAN DE

DERDE KLASSE

VAN

HET KONINKLIJK-NEDERLANDSCHE INSTITUUT VAN WETENSCHAPPEN, LETTERKUNDE, EN SCHOONE KUNSTEN.

DERDE DEEL.

TE AMSTERDAM,
ter Boek- en Kunstplaat-Drukkerij van
PIEPER & IPENBUUR,
1826.

Digitized by Google

0913.
672.
4

3. Heel

Digitized by Google

INHOUD

VAN HET

DERDE DEEL

DER

GEDENKSCHRIFTEN

IN DE

HEDENDAAGSCHE TALEN.

I. Verhandeling over drie groote steenen Beelden, in den jare 1819 uit Java naar de Nederlanden overgezonden: door C. J. C. REUVENS . . . bl. 1

II. Over de Scherts van SOCRATES door M. STUART . — 223

III. C. LAELIUS DE WIJZE door Mr. M. C. VAN HALL . — 249

IV. Iets over het Schoone door Mr. J. KINKER . . — 305

455939

Digitized by Google

LETTERKUNDIGE GESCHIEDENIS

VAN DE

DERDE KLASSE

VAN HET

KONINKLIJK-NEDERLANDSCHE INSTITUUT.

Bij drie openbare Zittingen, in de jaren 1821, 1823 en 1825 gehouden, heeft de Klasse hare werkzaamheden vermeld en hare verliezen betreurd: van beide vordert hare letterkundige geschiedenis een duurzaam aandenken.

Zijne Majesteit de Koning, op de bevordering der wetenschappen en kunsten steeds bedacht, droeg aan den Heer HUMBERT den last op, om weder te keeren naar Tunis, van waar hij uit een veeljarig verblijf als Ingenieur, vele oudheden, afschriften en afteekeningen had medegebragt, ten einde aldaar alle mogelijke inlichtingen in te winnen omtrent de vragen, welke hem door den Minister voor het Openbaar Onderwijs, de Volksvlijt en de Koloniën mogten gedaan worden, betrekkelijk aardrijkskunde, geschie-

de-

denis of andere wetenſchappen, alsmede wegens nijverheid en handel op de Barbarijſche kust. De Klaſſe, door Zijne Excellentie uitgenoodigd, om de punten, waaromtrent zij inlichting mogt begeeren, op te geven, droeg aan hare Leden WILLMET, VAN LENNEP, VAN HENGEL en HAMAKER, benevens den, toen nog, Korrespondent REUVENS, de taak op der verzameling en rangſchikking van de vragen, bij deze gunſtige gelegenheid te doen. Zij ontving van den Heer HUMBERT de verzekering van zich de bestmogelijke beantwoording ten pligt te ſtellen; maar de opmerking tevens dat de aard en verſcheidenheid der gedane vragen uitgebreider en veelvuldiger kundigheden en grooter middelen tevens vorderde, dan waarover hij meende te kunnen beſchikken.

In den verleden jare mogt het der Klaſſe gebeuren, door den Heer Adminiſtrateur voor het Onderwijs, de Kunſten en Wetenſchappen, de beantwoording harer vragen, en hetgeen verder daartoe behoorde van den Heer HUMBERT, na gelukkig volbragte reize te ontvangen, nevens de vereerende verzekering, „dat het „den Heer Minister aangenaam zou zijn, haar verſlag te ontvan„gen wegens de uitkomſten van het gedaan onderzoek door dien „Heer;" welke verzekering kort daarop werd gevolgd door de kennisgeving: „dat Zijne Majeſteit wel had willen veroorloven, „dat door dien zelfden Heer eene tweede wetenſchappelijke reize „naar de Barbarijſche kust werd ondernomen, en dien ten ge„volge door eene uitnoodiging van den Heer Minister, om aan „denzelven, even als bij de eerſte reize van den Heer HUMBERT, „eene opgave te doen van zoodanige punten, welke van belang „zouden geoordeeld worden, dat in de inſtructie van dien Heer „werden opgenomen, om door hem te worden onderzocht." Het

on-

onderzoek van hetgeen de Klasse in antwoord op hare gedane vragen had ontvangen, zoo wel als naar hetgeen, na het te doen verslag daaromtrent, als nog belangrijk tot nieuwe vraagpunten zou voorkomen bij de tweede wetenschappelijke reize van den Heer HUMBERT naar de Barbarijsche kust, werd door de Klasse opgedragen aan dezelfde Gekommitteerden, die haar tot de eerste opgave van zulke punten voortreffelijk hadden gediend. — Ook nu werd het rapport dezer Kommisie door de Klasse in alle deelen zoo volkomen aangenomen, dat zij met een afschrift van hetzelve als haar antwoord bij het Ministerie, zoo omtrent de uitkomst van het door den Heer HUMBERT gedaan onderzoek, als ten aanzien der punten van nader onderzoek bij deszelfs tweede wetenschappelijke reize, geoordeeld heeft te kunnen bestaan.

De Klasse heeft dan bij het Ministerie hare verpligtingen betuigd aan den Heer HUMBERT, wegens deszelfs ijverige pogingen, om niet een der aan hem gedane vragen onbeantwoord te laten; zijnde het haar gebleken, dat, omtrent welke punten Zijn Ed. ook aan hare verlangens niet heeft voldaan, zulks alleen veroorzaakt is geworden door omstandigheden, die hem, buiten zijne schuld, beletteden, de noodige berigten in te winnen: omstandigheden, die zij meende, dat voor zoo ver dezelven nog bleven voortduren, het haar tot pligt maakten, om verscheidene vragen, waaromtrent zij het begeerde licht niet had ontvangen, van de nieuwe lijst der vragen, welke zij heeft aangeboden, terug te houden. Alle die vragen, waaromtrent de Heer HUMBERT óf slechts ten halve voldaan, óf te onzekere, óf te onbepaalde, óf ook te zeer bekende berigten heeft medegedeeld, dan dat hieruit voor de zaak van letteren en wetenschappen eenige aanmerkelijke

aanwinst te verkrijgen zij, zijn door haar opgenoemd. Derzelver lijst is wel groot; doch het is er ver af, dat er in de antwoorden niets zou gevonden zijn, hetwelk hare aandacht niet zou hebben verdiend; integendeel heeft de Heer HUMBERT hier en daar, hoe onvolkomen, of hoe weinig naar den wensch ook die vragen zelve beantwoord mogten zijn, het een of ander medegedeeld, hetwelk aller opmerking schijnt waardig te zijn. Zoo heeft hij op eene vraag wegens de *Zenato's*, eene Nomadische stam, aan den westelijken oever van het meer *Colzum*, ten westen van *Mekka*, gewigtigen dienst gedaan, door het inleveren van eene *Zenatische woordenlijst*. — Bij eene vraag naar de taal der *Berbers* haalt hij eenige woorden uit een handschrift aan, waarin de *Berbers* oude en oorspronkelijke bewoners des lands worden genoemd. — Op eene vraag naar de bijzonderheid, dat de kinderen van melaatschen, geboren gedurende die ziekte, wanneer zij in *Marokko* komen, niet melaatsch zouden worden noch andere besmetten, bekomt men nopens de melaatschheid zelve een kort, maar lezenswaardig berigt. Bij andere gelegenheden heeft de Heer HUMBERT gewag gemaakt van handschriften, penningen en opschriften, welke de Klasse het Gouvernement heeft doen verzoeken, zich van deze stukken, zoo veel mogelijk is, door aankoop te verschaffen.

Na het vermelden dezer vragen heeft de Klasse dezulke opgenoemd, waarop zij antwoorden heeft ontvangen, die óf volkomen voldoende zijn, óf in welke zij althans meent te kunnen berusten; antwoorden, wier uitkomsten, wel niet alle even belangrijk zijn, gelijk de bedoelde vragen zelve in gehalte onderling verschillen, doch waarin de mededeelingen van den Heer HUMBERT dienen, om een aantal dingen, hetzij de geschiedenis der volkeren, hetzij

de

de oudheid- letter- of plantkunde, hetzij andere vakken betreffende, kenbaar te maken, in beter licht te ſtellen of te bevestigen.

Eenige antwoorden, inzonderheid, zijn breeder vermeld. Één daarvan betreft de vraag naar het onderzoek en gebruik der *pluralia ſana* en *fracta* in het Arabisch: welk belangrijk onderwerp niet door den Heer HUMBERT, maar door een' geleerden Jood, uitvoerig is behandeld in een breed antwoord, waarin wel niet genoeg is doorgedrongen tot de oorzaken van dat letterkundig verſchijnſel, doch waarin eene zoo duidelijke uiteenzetting van de onderſcheidene afleiding der voornoemde *pluralia* wordt gevonden, dat de Klaſſe, door middel van den Heer HUMBERT, aan dien geleerden man haren dank heeft gewenscht te betuigen. — Een ander antwoord floeg op de vraag naar de voornaamſte gewoonten, zeden en gebruiken der *Berbers*. Het was der Kommisſie nog wel onmogelijk geweest, om door vergelijking van de ſchrijvers, die over dit onderwerp gehandeld hebben, te beſliſſen, wat den Heer HUMBERT in zijn uitvoerig antwoord alleen eigen zij, en wat reeds vóór hem gezegd zij geworden, doch zij twijfelde er in geenen deele aan, of hier verſcheidene nieuwe begrippen voorhanden waren, door welker gemeenmaking de hedendaagſche geſchiedenis der *Berbers* voor derzelver beoefenaars aanmerkelijk zou worden toegelicht. Mededeelingen op des te hoogeren prijs te ſtellen uit hoofde der groote behoedzaamheid, met welke het gebleken is, dat de Heer HUMBERT in het verzamelen en bijeenbrengen van het een en ander is te werk gegaan.

Driederlei ſoort van vragen is vervolgens aan het Miniſterie voorgedragen: de *eene* van zoodanigen, die, hetzij met dezelfde woorden, hetzij met eenige verandering, zijn herhaald; de *andere* der

zulken, die uit de antwoorden van den Heer HUMBERT voortvloeiden; de *derde* van zoodanigen, die met de vorige in geen verband ſtonden, maar nogtans beantwoording ſchenen te verdienen; welke vragen gezamenlijk weder zijn gebragt onder de rubrieken van: 1) Taalkunde, 2) Volkskunde, 3) Aardrijkskunde, 4) Oudheidkunde, 5) Plantkunde, 6) van gemengden aard.

De Klaſſe heeft voorts hare erkentenis der verdienſten van den Heer HUMBERT aan den dag gelegd, door zijn Ed. te benoemen tot een van hare Korrespondenten, wien hare beste wenſchen zullen vergezellen op zijne tweede wetenſchappelijke reize

De Heer Adminiſtrateur voor het Onderwijs, de Kunſten en Wetenſchappen verzocht, op last van Zijne Majeſteit, de Klaſſe te onderzoeken de waarde van zeker werkje van den Heer A. RETHY, Hoogleeraar in de Griekſche taal te Raab in Hongarijë, betreffende de invoering van eene algemeene taal, en het nut, dat daarvan zou kunnen worden getrokken, en hare gedachten daaromtrent te doen vernemen. De Klaſſe, dit verzoek als een vereerende last gaarne aannemende, benoemde de Heeren KINKER, VAN LENNEP en GEEL om zich met dit onderzoek te belasten en haar van verſlag en oordeel te dienen. Dit is geſchied in een zeer uitvoerig rapport, waarbij door zeer vele blijken getoond en met de krachtigſte redenen bewezen is, dat de, door den Heer RETHY voorgeſtelde *Lingua univerſalis communi omnium nationum uſui accommodata* weinig geſchikt is, om als eene algemeene taal ingevoerd te worden, als misſende die regelmatigheid, gelijkvormigheid en te gelijk die oordeelkundige ontwikkeling zoo wel voor hare eerſte beſtanddeelen, als voor hare algemeene grondbeteekenisſen, waarvan alle de overige kennelijk afſtammen, en daarom dan

dan ook dat gemakkelijk overzigt van haar geheel — alle zoo vele vereischten welke men natuurlijk verwachten moet in een werktuig van het menschelijk denkvermogen, dat eenmaal op zulk eene algemeenheid voor alle menschen aanspraak zou mogen maken. — Het besluit der Klasse op dit voldingend rapport genomen, was overeenkomstig deszelfs slot: „dat dit boekje van 144 bladzijden, niet alleen niet voldoet aan den grootschen titel, welken de schrijver er aan heeft gegeven, maar dat het genoegzaam van alle taal- en letterkundige waarde ontbloot, als een nutteloos geschrift moet beschouwd worden." — En dezen zijn de gedachten, welke de Klasse, met bijvoeging van een afschrift des geheelen rapports, in voldoening aan het verzoek van Zijne Majesteit bij Hoogstdeszelfs Ministerie, niet geschroomd heeft in te zenden.

Zelve wenschte de Klasse zich de taak opgelegd te zien, om drie Javaansche Oudheden, door den Heer REINWARDT aan het Ministerie der Koloniën gezonden, en behouden tot voor deze stad aangekomen, naauwkeurig te onderzoeken; en zij vond zich, op haar verzoek, met dezen last vereerd. De Leden WILLMET, VAN LENNEP, VAN HENGEL en STUART werden nevens den, ook toen nog, Korrespondent REUVENS, door de Klasse tot gemeld onderzoek benoemd, doch vonden zich, bij hunne eerste zamenkomst reeds met eene zoo groote menigte van vergelijkingen, verwijzingen en opheldering, de vruchten van veelvuldige en ook vroegere nasporingen van den Heer REUVENS, voorgekomen, dat zij het opmaken van het begeerd verslag verzochten aan derzelver zoo oordeelkundigen als vlijtigen verzamelaar, die dezen arbeid dienstvaardig op zich nam en op zulk eene uitstekende wijze volbragt, dat zij, de eer daarvan en de erkentenis der Klasse daarvoor

voor geheel en alleen aan den Heer REUVENS willende verblijven, de Klasse verzochten, zich te mogen aanmerken als gekommitteerden, in wier handen dit verslag gesteld was, ten einde te dienen van advies, om hetzelve al of niet onder de Gedenkschriften op te nemen. Gaarne werd dit verzoek ingewilligd en spoedig het oordeel uitgebragt, ten gevolge waarvan hetzelve verslag als Verhandeling in dit Deel voorkomt, waaraan deze Oosterſche studie geene mindere verpligting zal hebben, dan zij tot nog toe aan eenen BALDÆUS en VALENTYN, onze landgenooten, verschuldigd blijft.

In het tweede deel dezer gedenkschriften heeft de Heer WILLMET (bl. 198 en 199) met grooten lof melding gemaakt van een werk over *Japan* door wijlen onzen Landgenoot Mr. IZAAK TITSINGH, hetwelk hij in 1807, bevorens zijn vertrek van hier naar Parijs, alwaar hij in het begin van 1812 overleed, bij de Klasse wilde doen berusten. De Heer WILLMET heeft tevens den korten inhoud van dit handschrift in eene bijlage tot zijne *schets der Oosterſche Letterkunde in Holland in de* XVIIIde *eeuw*, bekend gemaakt.

De afwachting van des Schrijvers beschikking over zijn handschrift, waarvan tevens vertalingen in de Engelsche en Fransche talen door hem waren vervaardigd en in bewaring gesteld, de eerste bij de Koninklijke Sociëteit te Londen, de laatste bij het Fransche Instituut, heeft de Klasse eerst wederhouden van alle openbaar gewag van dit werk; de scherpe invordering van des Schrijvers nagelaten schat van penningen en zeldzaamheden, van wege het Fransch Gouvernement, en andere omstandigheden hebben daarna de Klasse eeniglijk doen zorgen, om, door een dubbeld

beld van hetzelve te nemen, zich te voorzien ingeval van onwederſtaanbare opeiſchingen.

Intuſſchen had de Heer MALTHE BRUN, in zijnen *Spectateur du Nord*, van dit handſchrift, zoo als men het in Frankrijk bezat, gewag gemaakt, als ware het bij ons verwaarloosd en daardoor in Franſche handen gekomen en als zijnde oorſpronkelijk in die taal geſchreven; en eindelijk begon men gedeelten van hetzelve uit te geven, het eerſte onder den titel: *Ceremonies usitées au Japan, pour les mariages et les funerailles, traduits du Japan par feu* M. TITSINGH, met een voorberigt van den Franſchen uitgever, hetwelk door de zonderlingſte komst van dit werk in deszelfs handen te vermelden, de opmerking der Klaſſe trok en haar deed beſluiten, om aan de Heeren WILLMET en STUART dit Franſche ſtuk in handen te ſtellen, ten einde haar te dienen van raad, of er iets? en zoo ja, wat daaromtrent door haar zal te doen zijn? — De Gekommitteerden mogten zich vleijen, in ſtaat te zullen zijn nog hoogstbelangrijke toevoegſelen van geene min achtbare hand, dan die van wijlen den Heer TITSINGH zelven, der Klaſſe aan te kunnen bieden, welke toevoegſelen zij oordeelden nu te veiliger te kunnen afwachten, daar de Heer WILLMET door bovengemeld gewag reeds onwederſprekelijk had bewezen, dat de Franſche uitgever niets had geleverd en ook niets als echt en oorſpronkelijk zou kunnen leveren, hetgeen niet in des Schrijvers moedertaal opgeſteld en door onzen verdienſtelijken Landgenoot als zijn eigen en oorſpronkelijk werk bij de Klaſſe was nedergelegd.

In den verleden jare eerst mogt de Klaſſe het berigt van dien hoogstbevoegden Beoordeelaar buiten het Inſtituut, aan wien hare

Gekommitteerden het gemeld afschrift des werks ten onderzoek hadden in handen gesteld, ontvangen. Hetzelve is hierop uitgekomen: „ Er is gering en geen noemenswaardig verschil in de tijdrekening en opvolging der *Chinesche* keizers en *Japansche Dayri's* „ bij TITSINGH en bij KAEMPFER, wiens werk met regt is hoog „ geschat; schoon hij, die niet langer dan van 1690 tot 1692 in „ *Japan* is geweest, en alles aan een' voornamen Hollander ver„ schuldigd was, die er verscheidene jaren had vertoefd en door „ hem te Batavia ontmoet werd, doch wiens naam hij verzweeg, „ de eer van zijn werk niet heeft verdiend. — TITSINGH heeft „ uit geheel andere bronnen geput; zijne kronijken zijn breed„ voeriger en behelzen veel meer merkwaardige zaken." — De geachte beoordeelaar zegt: „ voor zich niet te weten, wat hij aan „ het werk van TITSINGH zou kunnen verbeteren, schoon hij hier „ en daar wel iets heeft gevonden, hetgeen hij zou tegenspreken „ op grond van eigene ondervinding en betere wetenschap. Zoo „ denkt hij omtrent de verzekering van TITSINGH, dat de Gou„ verneur van *Nangazacky* hem eene briefwisseling met eenige „ hooger op in het land wonende *Japanners* zou hebben ver„ gund, dat die briefwisseling niet dan ter sluik door middel „ van tolken of *Japansche* huisbedienden van het opperhoofd zal „ geschied zijn, wel verzekerd, dat geen publiek ambtenaar zulks „ zou hebben durven bestaan, mogende geen Hollander met ee„ nen *Japanner*, noch omgekeerd, briefwisseling houden. — „ Ook aangaande de gedachten van TITSINGH, als of *het buik„ snijden* in *Japan* eene gewone straf ware, die den misdadiger „ werd opgelegd, zegt hij, dat hetzelve een vrijwillige zelfmoord „ is, om de schande der uitvoering van een doodvonnis te ontgaan,

„ gaan, die eene geheele familie onteert, als welke in geene openbare „ posten of bedieningen zou mogen blijven, welk gevolg de ſchul- „ dige daardoor voorkomt. — Het ſlotoordeel is het belangrijke, „ om dit naauwkeurig werk aan de vergetelheid te ontrukken, met „ gedienſtig aanbod van al, wat bij deszelfs uitgaaf nog belang- „ rijk zou mogen geacht worden." — De Klaſſe heeft dit berigt met erkentenis beantwoord en het dienstvaardig aanbod beleefd aangenomen, in geval tot eenige uitgave kan worden beſloten, waaraan intuſſchen hetgeen uit de Franſche overzetting van des Heeren TITSINGH's eigene hand te Parijs is uitgegeven, en nu onlangs na eene dergelijke Engelſche vertaling in het Nederduitsch is in het licht gezonden, zulk eene belemmering te weeg brengt, dat de Klaſſe daaromtrent het gevoelen van hare Gekommitteerden in deze zaak als nog afwacht bevorens eenig beſluit te nemen.

In den jare 1822 zijn reeds in het licht gegeven de Verhandelingen op de Prijs-Vraag: „ Welke zijn de regten, het aan- „ zien en de waardigheid der Regtsgeleerden in het Romeinſche „ rijk geweest, van de vestiging van het gezag van AUGUSTUS „ tot de regering van Keizer JUSTINIANUS en dien ingeſloten? „ En welke is de weldadige invloed geweest van die regten en „ dat aanzien, zoo op derzelver regtsoefening, als op den zede- „ lijken toeſtand der Maatſchappij?" Deelende in 's Konings edelmoedig geſchenk van den kostbaren ſtempel, door den Kunſtenaar BRAEMT, thans Lid der Vierde Klaſſe, naar de ſchets van het Lid derzelfde Klaſſe den Heer MORITZ geſneden, mogt de Klaſſe den, aan den Heer Mr. FR. PRETS toegewezen, eereprijs uitreiken, in een gouden eerepenning op dien ſtempel geſchroefd,

wiens Beeldenaar *het Koningrijk der Nederlanden in dit gesticht de geestdrift voedende voor Wetenschappen en Kunsten* zinnebeeldig voorstelt.

De Vraag: „In welke opzigten de welsprekendheid en poëzij „ overeenstemmen en in welke zij bepaaldelijk en uitsluitend ver„ schillen;" in 1819 uitgeschreven, is niet beantwoord en in 1821 niet herhaald.

Op de Vraag: „Wat hebben de oude Grieken, zoo ten op„ zigt van haar Schrift en Taal, als ten opzigt der kunsten en „ wetenschappen, van de Oosterſche volken ontleend, en welk „ rigtsnoer zijn zij gevolgd, om hetzelve naar hunnen aard, be„ hoefte en gesteldheid, te veranderen, vermeerderen en verbe„ teren?" in 1821 voorgesteld, geen antwoord ingekomen zijnde, is dezelve in 1823 op nieuw uitgeschreven.

Ten zelfden tijde heeft de Klasse tot eene prijsstof voorgesteld: „ Eene geschiedkundige navorsching omtrent den invloed, „ welken de volkplantingen der Romeinen in West-Europa ge„ had hebben op de beschaving der Europesche volken."

Het heeft der Klasse niet mogen gebeuren binnen den gestelden tijd eenig antwoord op eene dezer vragen te ontvangen, en zij heeft goedgevonden, die beide nogmaals uit te schrijven, met toevoeging eener nieuwe, vorderende: „ Een on„ derzoek, hoe de wijsgeerige geest der Grieken uit hunne „ taal en fabelen kennelijk zij; om daaruit op te maken, in hoe „ ver de beoefening, der Grieksche taal en fabelkunde tot echte „ wijsbegeerte kan opleiden.

De Heer VAN HENGEL onderhield de openbare zitting der Klasse van 1821 met het voorlezen eener Verhandeling in de

La-

Latijnſche taal *over den pligt van den Redenaar, zoo als die voornamelijk naar het gevoelen der oudheid moet beoordeeld worden.* — De Heer KEMPER ſprak in die van 1823 eene *Latijnſche* lofrede uit op wijlen H. C. CRAS, *als ſtichter en opbouwer eener Letterkundig- en Wijsgeerig-Regtsgeleerde School aan het Athenaeum van Amſterdam*, met eene treffende ontwikkeling van 's mans verdiensten hierdoor bij de regtsgeleerdheid en wetgeving.

In die van 1825 hield de Heer HAMAKER eene redevoering *over den invloed der Staatsgebeurtenisſen in de laatſte helft der vorige en het eerſte vierde deel der tegenwoordige eeuw op de uitbreiding der Oosterſche ſtudiën*, ten gevolge vooral der bezittingen van de Engelſchen in de Oost-Indiën en van den veldtogt der Franſchen in Egypte.

Behalve de vruchten van den letterkundigen arbeid der Leden, die, aan het oordeel der Klaſſe onderworpen, door dezelve in dit deel haarer Gedenkſchriften of vroeger in het III^de^ deel van hare *Latijnſche Gedenkſchriften* zijn opgenomen, hebben hare gewone Vergaderingen ruim genot gehad van velerlei geleerde voordragt, waarover geene nadere bepaling door de ſchrijvers is begeerd, of tot nog toe door de Klaſſe is gemaakt; maar wier vermelding alhier behoort te geſchieden.

De Heer WILLMET heeft in éene Verhandeling aangewezen, *wat de Arabieren, bijzonder Mohammed en Mamun, voor de Wetenſchappen bevolen en gedaan hebben, en welk eene hoogachting zij daardoor, naar die tijden en omſtandigheden, nog verdienen.* In eene andere heeft hij de vraag beantwoord: *wat heeft den ſmaak der Grieken in kunſten en wetenſchappen zoo zeer*

verfijnd en veredeld en bij hen zoo algemeen doen zijn. — Thans is hij werkzaam aan eene Latijnſche Verhandeling, *over het juist terugbrengen der ſcholiën op de Arabiſche prijsdichten, Moallakah's genoemd, tot derzelver eigene ſcholiasten*, van welken zoo moeijelijken als belangrijken arbeid de Klaſſe reeds vele vruchten heeft gezien.

In den jongſten brief van den Heer MUNTINGHE aan de Klaſſe kwam de toezegging voor: „ na verloop van eenige weinige weken denk ik zelf eene kleine verhandeling aan het Inſtituut aan te bieden." De brief was van 21 Jan. 1824: de 24ſte April daarna was de dag van des ſchrijvers dood. De Klaſſe veroorloofde zich, Mevrouwe de weduwe daarover te onderhouden, om, indien eenig voltooid opſtel voor het Inſtituut mogt gevonden zijn onder de ſchriften van haren overleden Echtgenoot, hetzelve alsnog te mogen ontvangen; en weldra zag de Klaſſe haar verzoek op de minzaamſte wijze beantwoord door Haar Edele in eenen brief van den 26ſten Jan. dezes jaars, ſtrekkende tevens ten geleide der Latijnſche Verhandeling, welke wijlen de Heer MUNTINGHE voor de Klaſſe had opgeſteld *over de wijze om de Hebreeuwſche, Arabiſche en Arameïſche tongvallen te onderwijzen en te leeren aan de Hooge Scholen*, ſtrekkende om het gewoon afzonderlijk onderwijs van de drie vermelde talen min verkieslijk te doen voorkomen, als ſlechts verſchillende tongvallen van dezelfde grondtaal. — De opneming dezer Verhandeling is beſloten, onder vermelding van haar inkomen na des ſchrijvers dood.

De Heer VAN HALL heeft zijne aanmerkingen voorgedragen *over eene plaats in H. de Groot's inleiding tot de Hollandſche regts-*

ge-

geleerdheid (*B. I. Afd.* 3. § 5.) *betreffende het ombrengen van wanſchapen geboorten hier te lande*, ſtrekkende om dien onſterfelijken ſchrijver of van eene dwaling of deszelfs werk, in de uitgave, van eene drukfout te doen verdenken, met opgave eener oordeelkundige verbetering, volgens welke de woorden *maar veeleer is men gewoon* oorſpronklijk zouden geſteld zijn geweest *maar wel eer was men gewoon.* — Een *Lierzang op Cicero* in de Nederduitſche taal was daarna een aangenaam onthaal der Klaſſe door denzelfden ſchrijver; — die ook eene Nederduitſche vertaling in dichtmaat heeft voorgedragen van de 16de Ode uit het IIde Boek van Horatius; en, ter gelegenheid, de Vergadering verlustigd heeft met de voordragt van zijnen feestzang bij de tweehonderd en vijftigſte verjaring der ſtichting van de Leijdſche Hoogeſchool.

De Heer VAN HEUSDE heeft eene Redevoering voorgelezen *ter in het licht ſtelling der verdienſten van wijlen onzen geleerden landgenoot Frans Hemſterhuis, inzonderheid door eene ontwikkeling der gronden, en voorſtelling der ſlotſommen van deszelfs wijsbegeerte.*

De Heer KINKER heeft eene Verhandeling ingezonden, getiteld: *iets over Mythiſche gevoelsuitingen*, door Hem aan de Klaſſe ter beoordeeling toegezegd.

De Heer VAN LENNEP heeft voorgelezen een Latijnsch vertoog *over eenige bijnaamwoorden, door de Ouden aan de Lente toegevoegd* (*de quibusdam veris apud veteres epithetis*), en wel bijzonderlijk over het *ver purpureum* bij VIRGILIUS en anderen, als geenszins te houden voor onze juist bepaalde purperkleur, maar zeker te verſtaan van hetgeen wij kleurverſchiet noemen, zoo als

in

in het pareldemoer, in vele vogelvederen en dubbelkleurige zijden ſtoffen.

De Heer KOOPMANS heeft een wijsgeerig Vertoog voorgelezen *over hetgeen al of niet door de rede wegens God en Onſterfelijkheid zij te ontdekken.* — Nog heeft de Heer KOOPMANS eenige aanmerkingen voorgedragen *over de postulatèn der praktiſche rede van Kant*, erkennende, dat men de Rede *praktisch* kan *noemen* als toegepast op voorwerpen van den wil, maar twijfelende, of men het praktisch vermogen van het theoretisch *in de daad* op het voetſpoor van dien wijsgeer moet onderſcheiden; komende het Hem voor, dat het beſluit door de theoretiſche rede en uit de orde in de wereld der verſchijnſelen afgeleid, op gelijke wijze gevonden wordt en even krachtig is voor het geloof in een Wijzen Veroorzaker, als dat der praktiſche rede voor het Geloof in een Regtvaardigen Beſtuurder der wereld, getrokken uit het onevenredige, hetwelk in dit leven opgemerkt wordt tusſchen de gelukwaardigheid en gelukzaligheid. — Eindelijk is door hetzelfde Lid voorgelezen *de proeve eener voorſtelling van de overeenſtemming der Goddelijke volkomenheden onder het beeld van een zuiver licht, met aanprijzing van behoedzaamheid bij de aanwending van dergelijke beelden, en in het trekken van gevolgen, uit de ſtukswijze beſchouwing dier volkomenheden als afzonderlijke beginſels of eigenſchappen.*

De Heer L'ANGE heeft eene verhandeling voorgedragen *over den dichter Hendrik Laurenszoon Spiegel*, ter aanwijzing inzonderheid zijner navolging van de zinrijke gelijkenis van het hol van Plato uit het IV^de^ Boek over het gemeenebest, in zijn dichtwerk de *hartsſpiegel* genaamd.

De

De Heer VAN GOUDOEVER deelde der Klasse eene verhandeling mede *over het karakteristieke onderscheid tusschen de geschiedschrijvers van den ouden en den lateren tijd.* — Nog heeft de Heer VAN GOUDOEVER eene Latijnsche Verhandeling voorgelezen *over de Staatsleer (disciplina publica) bij de Grieken*, welke als de aanleg niet slechts daarvan, maar zelfs als eene reeds ver gebragte *Bibliotheca politica Graecorum*, scheen aangemerkt te kunnen worden, tot welker voltooijing zijn Ed. ten sterkste door de Klasse is aangemoedigd.

De Heer CORNELISSEN heeft eene Latijnsche verhandeling voorgelezen *over den Hyacinth der Fabelkunde* ten betoge, dat onze Hyacinth of Nageltak geenszins de Hyacinth der oude fabeldichters kan zijn, maar dat onze Tulp aan de beschrijving van die bloem der ouden volkomen beantwoordt en door geen anderen naam bij de Latijnen of Grieken onderscheiden wordt, schoon dezelve bij hen gemeenzaam moet zijn bekend geweest.

De Heer VAN HENGEL heeft voorgedragen *eene oudheid- en oordeelkundige verhandeling over de geschiedenis van den feestdag op den 6den van Wintermaand*; — eene *Letterkundige opheldering van het Euangelie van Joannes H. XIX. vs. 28–30: betreffende het vat vol edik nabij het kruis*; — twee verhandelingen *over de Middeleeuwen*, de eene ten betoge, dat de middeleeuw een tijdperk van natuurlijken stilstand in de voortgaande beschaving des menschelijken geslachts is; de andere ter beschouwing der middeleeuw als een tijd van voorbereiding der wereld voor het genot der hedendaagsche beschaving; — eene *redevoering ter bestrijding der vreeze, alsof de barbaarschheid der middeleeuwen zoude kunnen wederkeeren in Europa*; — eene ge-

***

schied-

ſchied- en oudheidkundige verhandeling in de Latijnſche taal, *over de gemeenſchap van goederen bij de vroegſte belijders van Christus*, welke door de Klaſſe aangenomen is, om geplaatst te worden in het volgend deel harer gedenkſchriften in die taal; — een vertoog, eindelijk, onder den titel van *Grondtrekken eener Verhandeling over des menſchen natuurlijk gevoel van behoefte aan kunst en wetenſchap.* Door middel van redenering, zoo wel als van ervaring, werd dit gevoel *vooreerst*, geſtaafd; zijnde uit 's menſchen aanleg, betrekking tot hetgeen hem op aarde omringt en zijnen trek tot gezelligheid, van voren, afgeleid, en uit de ontwikkeling van den mensch op zich zelven en van de maatſchappelijke beſchaving, van achteren, bevestigd. *Daarna* werd de heilzaamheid van dit gevoel opmerkelijk gemaakt door het verwijzen op de kunſten en wetenſchappen zelve, die zulk een natuurlijk gevoel van behoefte noodig hebben, en op het nut, door beide der maatſchappij aangebragt, ja op het onderling verband tusſchen menſchen en volken, maar vooral op de bron van heil, die daaruit voor elk mensch in het bijzonder ontſpringt.

De Heer VAN REENEN heeft in de Klaſſe voorgelezen een breed vertoog *over de wet der XII tafelen bij de Romeinen*, als den grondſlag en de ſchets tevens bevattende, waarop en waarna zich de volgende wetgevingen, tot in onze dagen toe, gevestigd en gevormd hebben; eene Latijnſche disſertatie *over het beginſel der verdeeling van zaken, of over zaken binnen en buiten erfgoed* (*in partrimonio vel extra pertrimonium*) *naar den geest van Justinianus;* — de ſchets eener verhandeling over de oorzaak der veranderingen in de Romeinſche regtsgeleerdheid, en daarna een gedeelte derzelve, *over de geſchiedenis der Romeinſche regtsgeleerd-*

leerdheid onder de koningen; — ten laatſte eene Latijnſche commentatie *de rebus mancipi et nec mancipi*, ſtrekkende niet zoo zeer om aan te wijzen welke *zaken* tot de eene en de andere ſoort bij de Romeinen werden gebragt; maar om de gronden te ontwikkelen waarom de *zaken* onder de eene of de andere ſoort door hen gebragt werden.

De Heer PEERLKAMP droeg eene Latijnſche verhandeling voor *over het filoſoferen in de behandeling der geſchiedenisſen*; en zond eenige *aanmerkingen op de* 1ſte 2de, *en* 3de *Ode van Horatius.*

De Heer BAKE las eene Latijnſche verhandeling *over de hedendaagſche Grieken in vergelijking met de ouden, vooral ten aanzien van de* Ἑταιρίαι *der ouden in betrekking tot hetgeen men wegens de latere Heteristen heeft vernomen*; daarna nog eene oordeelkundige Latijnſche Verhandeling *over de uitvinding en het gebruik der Letters bij de Grieken*, wier grondig bewerkte inhoud het algemeen verlangen der Klaſſe naar derzelver nadere overweging heeft verwekt, waartoe de Heer BAKE verzekerd heeft ze gaarne te zullen aanbieden, na daaraan de laatſte hand te hebben gelegd.

De Heer HAMAKER heeft de Klaſſe eenmaal onderhouden wegens zijne *ontdekkingen in Puniſche oudheden* tot opheldering van de ligging, de taal en het ſchrift van het aloude Carthago.

De Heer REUVENS had, toen nog Korrespondent zijnde, zijn vertoog *over de oudheden, door den graaf Elgin uit Griekenland medegebragt, voornamelijk die van den tempel van Minerva, het Parthenon te Athenen* aan de Klaſſe medegedeeld, bevorens ze te plaatſen in het 1ſte ſtuk des IIden deels van de *Antiquiteiten*, een oudheidkundig tijdſchrift, door de Heeren WESTENDORP en

REUVENS bezorgd en te Groningen uitgegeven. — Als Lid der Klasse heeft hij eene Latijnsche verhandeling voorgedragen *over de oudheden, in het vaderland weleer opgedolven en van Romeinschen oorsprong of voor Romeinsch gehouden*, opgehelderd door de vertooning van gegraveerde en van geteekende afbeeldingen van verscheidene oudheden en van de zoogenaamde *lampas quadrifida* zelve, die bij het huis te Britten zou opgedolven en almede van Romeinschen oorsprong zijn.

De Heer VAN VOORST heeft eene redevoering voorgelezen *over de Letterkundige verdiensten van Hugo de Groot en hetgeen aan derzelver ontwikkeling is bevorderlijk geweest*, bevattende, in vele opzigten, nog een geheel nieuw overzigt van 's mans onvergelijkelijke grootheid als geleerde in den ganschen omvang van Letterkunde en Wetenschap, en van alles, wat in hem tot die grootheid door natuur, opvoeding, onderwijs en rustelooze werkzaamheid heeft zamengewerkt.

Nog als Korrespondent heeft de Heer CLARISSE eene letterkundige verhandeling ingezonden *over den Kerkvader Cyprianus als Schrijver*, met minzaam verzoek om mededeeling der aanmerkingen, welke daarop in de vergadering, na derzelver voorlezing, zouden mogen gemaakt worden; dezelve werd met genoegen en belangstelling gehoord en des stellers nedrigheid met heuschheid beantwoord.

De Heer DEN TEX heeft voorgedragen *een onderzoek, hoe de voornaamste stelsels van Staatshuishoudkunde zich bij de volken van Europa ontwikkeld en gevormd hebben uit den toestand, waarin die volken zich in onderscheidene tijden hebben bevonden.* Uit welk onderzoek gebleken is, hoe de beginselen van het mercantiele

tiele of handelſtelſel, eerst in Italie ontſtaan, naderhand onder COLBERT in Frankrijk werden ontwikkeld; hoe die van het œconomisch of phyſiocratisch ſtelſel eerst door SULLY aangenomen, door QUESNAY tot een volledig ſyſtema werden gebragt, en hoe, eindelijk, eerst een rijk als Engeland, hetwelk handel, landbouw en fabrijken vereenigt, het induſtrie of nijverheidsſtelſel van A. SMITH kon doen geboren worden. — Hoe zeer zich van eene opzettelijke beoordeeling dier onderſcheidene ſtelſels onthoudende, kon echter de ſpreker niet nalaten, de hooge verdienſten van het laatstgenoemde ſtelſel in korte woorden te ſchetſen. Wat de nieuwere Staatshuishoudkundige Schrijvers betreft, is hij van oordeel, dat velen hunner verkeerdelijk, als algemeene en onvoorwaardelijke beginſelen willen doen voorkomen zoodanige voorſchriften, als van tijd, plaats en omſtandigheden geheel afhankelijk zijn. Wat onze voorouders betreft, hij bewonderde hunne vrijheid, in het praktisch beoefenen van dezelfde beginſelen, en hunne voorzigtigheid in het ſteeds aanwenden van die voorſchriften, waarvan de opvolging door de bijzondere omſtandigheden en de tijden, waarin zij leefden, werd aanbevolen.

De Heer FRETS, Korrespondent, eene verhandeling in de moedertaal voorgelezen hebbende *over de overdragt van eigendom bij de oude Romeinen* en over eenige etymologiën van de woorden *mancipium*, *dominium* en *vindicatio*, werd door de Klaſſe bemoedigd, om zijne denkbeelden *over de overdragt* breeder te ontwikkelen en deed zulks daarna in eene Latijnſche commentatie *de verbis mancipi et nec mancipi et de hujus nuncupationis origine*; wier mededeeling den dank der Klaſſe wegdroeg. — Nog heeft de Heer FRETS bij gelegenheid zijner uitgave van *Iets over het regt van*

den Lastgever bijzonderlijk in koopmanszaken eene breed vertoog daarover aan de Klasse gezonden, welke met genoegen is gelezen, als des schrijvers bijzondere gedachten behelzende over een betwist punt van het Romeinsch regt daaromtrent tusschen de secten der *Proculeanen* en *Sabinianen*.

Voorzeker is de nagedachtenis van wijlen D. WYTTENBACH en H. C. CRAS niet onvereerd gebleven in de Openbare Zitting van den jare 1821; daar kinderlijke eerbied het woord voerde in den Secretaris der Klasse over zijnen eigen eersten Leermeester in WYTTENBACH, aan wien bij de ganschе ontwikkeling van zijn gevoel voor het schoone en goede dankbaar toeschreef; en de Klasse zelve in het verlies van CRAS het gemis betreurde van een niet slechts hartelijk deelnemend, maar ijverig medewerkend Lid, wiens wijze raad haar nooit ontstond, gelijk zich zijne tegenwoordigheid haar nooit, buiten wettige verhindering, onttrok. Twee Latijnsche Verhandelingen komen in hare gedenkschriften voor; twee andere in de moedertale, door CRAS slechts voorgelezen, bevorens de uitgaaf harer gedenkschriften nog volkomen was geregeld, zijn vermeld in de Letterkundige geschiedenis der Klasse voor het I^ne^ Deel, bl. 9, en is de eene daarvan uitgegeven in zijne Nagelatene Redevoeringen doch de andere vermist geraakt. De *exercitationes Tullianae* der Klasse bezitten bijdragen van zijne hand. — Maar gebiedt het *leven van Wyttenbach* door 's mans waardigen leerling MAHNE, den Hoogleeraar te Gent, naar het voorbeeld van zijne meester over D. RUHNKENIUS, geschreven, alhier liever te zwijgen dan weinig te zeggen van den man, wiens naam de geheel letterkundige wereld heeft vervuld: de *Parentalia* door onzen VAN LENNEP aan de schim van CRAS gewijd,

wijd, in Latijnſche zangen, die 's mans dierbaren perſoon in volle kracht en werking vertoonden, als zag men hem zelven in de gehoorzaal der Doorluchtige School dezer ſtad bij de twistredenen zijner leerlingen den gang hunner wederſpraak ſturende en de eer des ſtrijds zoo groot als die der overwinning makende; de Lijkrede van onzen KEMPER over zijnen tweeden vader, zoo als hij zijnen grooten Leermeester en vroegeren Ambtgenoot noemen mogt, elders uitgeſproken, waarin de geest van 's mans wijsbegeerte, letterkunde, regtsgeleerdheid, ſtaatkunde en gedrag zoo karakterteekenend werden opgegeven, dat de menſchenkennis zelve zich daarin de ſchoonſte ſtudie zag voorgeſteld; en de Lofrede van denzelfden KEMPER in de Openbare Zitting van den jare 1823 uitgeſproken, en door de Klaſſe afzonderlijk uitgegeven, gedogen almede hier geen breeder gewag.

Met dien nieuwe ſlagen trof het ſterflot de Klaſſe na de verliezen, bevorens vermeld. E. A. BORGER, C. W. DE RHOER, J. VALCKENAER, J. W. TE WATER, J. WALRAVEN, H. MUNTINGHE, J. M. KEMPER, M. TYDEMAN, P. VAN HEMERT en T. D. WIARDA werden haar door den dood ontnomen; waarvan den laatstgenoemden alleen, na de jongſte openbare zitting overleden, de openlijke hulde der Klaſſe nog niet heeft gevolgd.

1. Vier jaar was E. A. BORGER Lid der Klaſſe. In de Openbare Zitting van 1819 ſprak hij die Latijnſche redevoering uit over *de navolging der Ouden*, die vroeger is vermeld (*). Nog hoort

(*) Letterk. Geſch. der Klaſſe, D. II. bl. IV.

hoort de verbeelding hem over het moeijelijke, het ſchier onmogelijke der navolging van taal en ſtijl der Ouden ſpreken in eene taal en ſtijl, die nu CICERO, dan PETRONIUS zelven lieten hooren, met eene afwisſeling, gemak en vaardigheid, als greep hij uit beider woordenſchat en ſtrooide hunne taal-juweelen met volle handen uit. En dat kunſtſtuk was eenen BORGER te min, om het aan eenig oordeel, hetwelk te gunſtig in zijn oog kon zijn, te onderwerpen! — Onze PEERLKAMP ſchetſte zijn leven; VAN DER PALM vereerde zijne nagedachtenis: iets meer, dan dit weinige, zou hier overbodig zijn.

2. In den aanvang van het jaar 1821 zag zich de Klaſſe c. w. DE RHOER door den dood ontvallen. In hem verloor de Hooge ſchool van Utrecht haren ondſten Hoogleeraar in de Regten. Hij werd betreurd van een groot aantal leerlingen, bij zijn voortreffelijk onderwijs te Harderwijk zoo wel, als te Utrecht door hem gevormd, en van eenen ieder, die in DE RHOER den man heeft leeren kennen, die zich door de wijsgeerige beoefening der geſchiedkunde, en derzelver toepaſſing op de Regtsgeleerdheid, wijd en zijd den grootſten roem heeft verworven. Ons medelid VAN HEUSDE heeft dit en 's mans geheel karakter in het zuiverst licht geſteld bij de opening eener Algemeene Vergadering van het Provinciaal Utrechtsch Genootſchap; zijne redevoering, die DE RHOER volkomen voorſtelt, zoo als hij is geweest, is algemeen verkrijgbaar geworden. — Veel en groot waren de titels voor zijne benoeming onder de eerſte verkiezingen der Klaſſe in den jare 1808. Het heeft evenwel haar niet mogen gebeuren, vruchten dier benoeminge voor hare Gedenkſchriften te ontvangen. Veelvuldige ambtsbezigheden eerst en te vroege ongemakken van den

den ouderdom daarna waren hiervan zoo geheel de eenige oorzaken, dat het denkbeeld van als rustend Lid aangemerkt te worden hem onaannemelijk bleef, en hij, niet lang voor zijnen dood, nog den wil te kennen gaf, om uit zijn' lesſenaar nog menig ſtuk op te nemen, reeds lang voor de Klaſſe beſtemd, doch waaraan de laatſte hand, ter geringe verandering of wijziging ſlechts vereischt, nog niet had kunnen gelegd worden.

3. Maar weinige dagen later overleed JOHAN VALCKENAER, Lid der allereerſte benoeming, meermalen Voorzitter, in vele Kommisſiën werkzaam geweest, en voorſteller der beantwoorde prijsvraag *over het gezag en aanzien der regtsgeleerden bij de Romeinen.* Zijn geheele leven ſchier was met de ſtaatkundige geſchiedenis van zijnen tijd verbonden, en zijne aangelegenſte werkzaamheden waren aan de kunst gewijd, om over ſtaatsbetrekkingen te handelen. Daarbij ſtond hem de Letterkunde ſlechts als dienaresſe te hulp, maar met ruime middelen, die hem als vaderlijk erfgoed verrijkten. Zoon van den grooten L. C. VALCKENAER, zou hij den vaderlijken naam niet ſlechts als Letterkundige gehandhaafd, maar met den roem der grondigſte Regtsgeleerdheid hebben uitgebreid, indien de neiging van zijnen geest, zoo wel als de ſtroom der tijden en omſtandigheden, hem niet elders gevoerd en als met onwederſtaanbare kracht had afgedreven. Naauwelijks eenentwintig jaren oud en reeds tot Hoogleeraar in de Regten aan de Akademie van Franeker, zijne geboorteplaats, benoemd, ſtrekten twee verhandelingen, de eene *de peculio quasi castrensi veteribus Ictis incognito ejusque vera origine*, de andere, *de duplici legum quarumdam in Pandectis interpretatione*, in 1780 en 1781 uitgegeven, niet ſlechts tot blijken, dat eene zoo vroege bevordering

haren grond in eigene verdienſten had, maar ter proeve tevens, wat er van zijn denkvermogen zoo wel, als van zijne geleerdheid voor den luister der Regtsſtudiën te verwachten was. Maar Franeker werd het tooneel van Vrieſche ſtaatsverdeeldheden, met die van het ganſche gemeenebest verbonden; VALCKENAER omhelsde de partij, die te Franeker haren zetel kwam vestigen, en leende haar, daar hij zelf de bundels der Akademie voerde, geen gering gezag. Utrecht, de hoofdplaats der ganſche partij, aan wier belang hij zich had overgegeven, riep hem in 1787 in de plaats, door den Hoogleeraar TYDEMAN, bij volſlagen afkeer van die partij, uit eigen keus, verlaten. De ſtaats-omwenteling bragt weldra TYDEMAN terug en deed VALCKENAER zijn ontſlag inzenden. Hij week naar Frankrijk, ſtond er aan het hoofd der medeuitgewekenen en werd de voorname bewerker hunner wederkomst in 1795. Nu door de Leijdſche Hoogeſchool geroepen ter vervanging van den Hoogleeraar PESTEL, aanvaardde hij dien post wel met eene redevoering *de officio civis Batavi in republica turbata*; doch de volksvertegenwoordiging onttrok hem aan het onderwijs, en de bewondering zijner welſprekendheid ter Nationale vergadering werd voor hem zelven nu de eenige vrucht van zijne letterkundige bekwaamheden, terwijl zijne regtsgeleerde ſchranderheid dienstbaar werd geſteld aan geheel andere belangen, dan die der vaderlandſche jeugd; hetzij alléén regtdoende aan de eerlijkheid van den Raadpenſionaris VAN DE SPIEGEL, hetzij met den Hoogleeraar VOORDA adviſerende op de bezwaren tegen den gewezen Stadhouder. In 1796, als Gezant der Bataafſche Republiek, gezonden aan het Hof van Spanje, keerde hij in 1799 terug, doch vertrok als buitengewoon Gezant

der-

derwaarts weder en bleef er tot in 1801, allezins de tevredenheid zijner zenders wegdragende, die de zeldzame bekwaamheden wisten te waarderen, door hem als ſchrander en doorkneed Staatsman aan dat Hof ontwikkeld. — Het Hof van Berlijn waardeerde dezelve niet minder en vereerde hem met het grootkruis der orde van den Gouden Adelaar. Eindelijk was hij de laatſte toevlugt van den Koning van Holland, om de overheerſching des rijks door het geweld van zijnen broeder af te wenden en deszelfs inlijving met Frankrijk te voorkomen: maar de heerschzucht bleef doof voor alle redenen, en ten laatſte bevond VALCKENAER, dat de vruchten der Letterkunde vrij wat zekerder zijn, dan die der Staatkunde, zijnde even verkwikkelijk voor den ouderdom, als zij voor de jeugd aangenaam zijn geweest.

Tot dit ſtil maar zuiver genot keerde de Staatsman in het laatſte tiental zijner levensjaren terug, zich een groot gedeelte van het jaar ophoudende op het landgoed, genaamd het *Bijpad*, welks verbetering en verfraaijing hem zoo veel te aangenamer bezigheid was; als hij er meerder arbeiders door kon onderhouden, onder welke hij met vaderlijke goedheid en burgerlijke gemeenſchap verkeerde. Schier midden tusſchen de Hofplaats en de Hoofdſtad der noordelijke deelen des Rijks aan den grooten weg gelegen, was hij even ſpoedig te vinden, zoo wel voor 's Rijks beſtuur, hetwelk zich van zijne heldere ſtaatsinzigten, als voor het burgerlijk belang, dat zich van zijne grondige regtskennis gaarne bediende; terwijl huis en hof en hart immer openſtonden voor vroegere en latere vrienden, wier waarde hij evenwel, gelijk den wijn, naar ſoort en ouderdom onderſcheidde. VALCKENAAR en VAN KOOTEN mogten de *Orestes* en *Pyladés* hunner dagen heeten. — In eene voortreffelijke redevoering, hoor-

de de Klasse hem het schoonste regt doen aan de Letterkundige verdiensten van dezen. — VALCKENAARS oudste vriend, onze eerwaardige WASSENBERGH, die zich aan zijne zijde had laten hooren in vier Latijnsche dichtregels bij van KOOTENS graf (*), vereerde zijnen grooten naam met deze regels:

Vix genitore minor fama, Valckenarius hic est:
Par respondendo, Scaevola magne, tibi!

4. Op den 19den October 1822 verloor de Klasse J. W. TE WATER, door den Koning van Holland zelven onmiddellijk benoemd tot haar Lid, op welke onderscheiding zijne zorgvuldige en met eigene aanmerkingen verrijkte uitgaaf der werken van P. E. JABLONSKY, waarin de taal en oudheden der Egijptenaren, vele moeijelijke plaatsen in de gewijde schriften, en eenige hoofdstukken der kerkelijke geschiedenis waren opgehelderd, den grondig geleerden onderzoeker der Oosterssche talen niet minder hadden geregtigd, dan zijne geschiedenis van *het verbond der Edelen* met zoo vele andere Geschied- en Letterkundige werken over Vaderlandsche groote gebeurtenisfen en beroemde mannen, het hem volkomen vrij zoude gelaten hebben, om zich onder de eerstbenoemde Leden der Tweede Klasse te rangschikken, hetwelk Koning LODEWYK bij zijne eigene benoemingen aan de keuze der benoemden had vrijgesteld. De Klasse verheugde zich, dat TE WATER de Koninklij-

(*) Letterk. Gesch. der Klasse, D. I. bl. XVII.

lijke benoeming volgde, want, ſchoon toen reeds tot achtenzestig jarigen ouderdom gevorderd, beloofden de helderheid en blijgeestige werkzaamheid van den voortreffelijken man ſlechts zoo veel te rijper vruchten van wetenſchap en oordeel. Zij mogt dezelve dan ook meermalen trekken, zoo dikwijls zij eenig aangeboden werk van hare Leden of Korrespondenten ook in zijne handen ter waardering ſtelde. Nu en dan mogt het haar zelfs gebeuren, den eerwaardigen grijsaard in de gewone Vergadering van hare Leden te zien, wanneer elk oor aan zijne lippen hing, die ſteeds de fijnſte ſcherts vereenigden met de achtbaarſte wijsheid, en altijd gevoelens verkondigden van een hart, zoo beminnelijk om deszelfs opregte welwillendheid, als eerbiedwaardig door reine Godsvrucht. — De Hoogleeraar SIEGENBEEK vereerde 's mans nagedachtenis, als zijn opvolger tot Voorzitter bij de maatſchappij der Nederlandſche Letterkunde te Leijden, met eene uitvoerige karakterſchets in de betrekkingen van Christenleeraar, Hoogleeraar der Godgeleerdheid, beroemd Letterkundigen, 's Lands Geſchiedſchrijver, en in zijne waarde als Mensch. — TE WATER zelf heeft zijn geheele leven, tot zeer kort voor zijnen dood, uitvoerig beſchreven en daarbij gezorgd voor de verkrijgbaarheid van dit geſchrift voor zijne vrienden. Aan dien uitersten wil is door zijne familie zorgvuldig voldaan; en alzoo zijn velen in het bezit geſteld van eenen ſchat van merkwaardigheden en ervarenisſen, die een zoo lang en arbeidzaam leven, door aanhoudende opmerkzaamheid en onafgebrokene verzameling en aanteekening, in ſtaat geweest is te vergaderen.

5. Een nieuwe ſlag trof de Klaſſe den 10den November 1823, in den dood van J. WALRAVEN, dien zij ſlechts vier jaren onder

hare Leden had geteld. Hij was de zoon van den Hoogleeraar in de Oosterſche talen aan de Doorluchtige ſchool te Amſterdam, wiens lof wijlen onze CRAS in eene openbare redevoering heeft verkondigd. Te Randwijk in Gelderland, waar zijn vader toen Predikant was, in den jare 1759 geboren, ving hij zijne Akademiſche loopbaan te Harderwijk aan en voleindigde ze te Utrecht. In het voorjaar van 1777 verdedigde hij openlijk eene letterkundige verhandeling *over de regtsvordering in halszaken tegen Romeinſche burgers, met onderſcheiden gevolg, op onderſcheidene tijden.* — Drie jaren daarna gaf hij een openbare proef van zijne beoefening der natuurkundige wijsbegeerte in de, zeer toegejuichte, verdediging eener Verhandeling *over den aard en voortzetting van het licht.* — In den jare 1780 verwierf hij den graad van Leeraar in de Regten, door zijne openbare verdediging eener regtsgeleerde Verhandeling *over de bewijzen.* Zich alzoo te Harderwijk als Letterkundigen, te Utrecht als Natuurkundig wijsgeer en daarna als Regtsgeleerden met hoogen roem, gehandhaafd hebbende, zette hij zich ter beoefening van de regtsgeleerde praktijk te Amſterdam neder, waar hij ſpoedig met den post van Prokureur werd begunſtigd, doch dien hij later en wel in 1811 met dien van Advokaat verwiſſelde. In beide deze betrekkingen genoot hij het meest vereerend vertrouwen zijner medeburgers, inzonderheid van die den koophandel dreven. Vroeger had het Letterlievend Genootſchap, hetwelk onder den ſchoonen titel van *Concordia et Libertate* bloeide, een ruim genot van zijne vrije uren, aan den dagelijkſchen drang zijner veelvuldige bezigheden ontwoekerd, en onder vele andere redevoeringen, alle zoo vele proeven van zijne edele denkwijze, zuiver oordeel en kieſchen ſmaak, herinnerde men

men zich het levendigst zijne *beredenering der wet van* SOLON, *den Atheners onverſchilligheid in burgertwisten verbiedende*, en zijne *Lofrede op den wijsgeer* BACO. — Later werd hij een voornaam en zeer werkzaam Lid in onderſcheidene kommisſiën, welke ſedert den jare 1795 door de achtervolgende Beſturen des Lands benoemd werden tot het ontwerpen van een *lijfſtraffelijk* en *burgerlijk Wetboek*, van een *Wetboek voor Koophandel* en een *Wetboek van proces-orde*. Het *Wetboek voor zaken van Koophandel*, onlangs afgekondigd, is zelfs oorſpronkelijk geheel door hem ontworpen. — Als wijsgeerig Regtsgeleerde deed zijne benoeming eer aan de derde afdeeling der Klaſſe; als getrouw bijwoner, wijs raadgever en dienstvaardig mede-arbeider in hare Vergaderingen toonde hij ſteeds, hoe aangelegen hem deze benoeming is gebleven. 's Mans veelvuldige bezigheden eerst en eene langdurige kwijning daarna, welke hem deed bezwijken, vergunden aan de Klaſſe geene andere vruchten van zijne uitgebreide geleerdheid.

6. HERMAN MUNTINGHE ontſliep op den 24ſten April 1824, in het 72ſte jaar zijns levens. Hij was één der door de Klaſſe eerst benoemde Leden, in den jare 1808, waartoe hem de roem zijner geleerdheid, in aller oogen, het volkomenst regt had gegeven. Te Termunten in Groningerland geboren, was hij van zijn zevende jaar af bij de Hooge ſchool als opgevoed, wier ſieraad hij bleef, ook toen de wet des ouderdoms het ontſlag van zijne dienst als Hoogleeraar had bepaald. In 1766, nog maar veertien jaren oud, was hij als haar Burger ingeſchreven. Tot de Godgeleerdheid opgeleid, genoot hij zoo wel bijzondere als de algemeene lesſen van den beroemden Hoogleeraar SCHROEDER in de Oosterſche talen, en verdedigde hij met grooten lof

ee-

eene letter- en oordeelkundige verhandeling over eenige plaatſen van het Oude Verbond. In 1775 tot Doctor in de Godgeleerdheid bevorderd, bediende hij achtervolgens twee landgemeenten als Kerkleeraar, en werd hij vijf jaren later als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelijke geſchiedenis beroepen te Harderwijk, welken post hij aanvaardde met eene redevoering *over de Goddelijke wijsheid en zachtmoedigheid in de oudſte openbaring blijkbaar.* Het aanbod van den Leerſtoel te Leijden voor de Oosterſche talen wees hij in 1795 van de hand. Het beroep tot Hoogleeraar der Godgeleerdheid te Groningen werd in 1798 door hem openlijk aanvaard met eene redevoering *ter aanwijzing van nadeelen, aan den Christelijken godsdienst door deszelfs vrienden en begunſtigers toegebragt, waarvan de Kerkelijke Geſchiedenis bewijs draagt.* Een jaar later werd hem weder te Leijden de ſtoel van Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aangeboden, doch Groningen bleef hem verkieslijk, waar hij nu ook in de Kerkelijke Geſchiedenis onderwees. Zijne lesſen in beide werden met geestdrift bezocht en derzelver gemeenmaking in een *kort begrip van het beſchouwend gedeelte der Christelijke godgeleerdheid*, alsmede *eene Geſchiedenis van den Christelijken godsdienst en kerke* werden met eene zoo algemeene belangſtelling ontvangen, dat de herdruk daarvan noodzakelijk is geworden. De vruchten van zijne grondige geleerdheid, vrijen en helderen geest, zuivere en oordeelkundige ſchriftverklaring, milde en godvruchtige denkwijze, bleven niet eeniglijk verkrijgbaar in der geleerden taal, wier zuiverheid derzelver genot veraangenaamde en zelfs verre buiten het vaderland derzelver geur verſpreidde: ook de Hervormde gemeente te Groningen mogt zich in het helder licht verheugen, het-

hetwelk uit zijnen geest over Bijbel en Godsdienst opging; en dat licht werd niet flechts door de uitgave van enkele redevoeringen en verhandelingen algemeen verſpreid, maar de Vaderlandſche Letteren werden door hem verrijkt met werken, die zijnen naam de onſterfelijkheid hebben verzekerd. Zijne *vertaling der Pſalmen met aanmerkingen* werden tweemaal gedrukt; zij werden gevolgd door die *der Spreuken van Salomo.* De vertaling van *Hiob door H. A. Schultens* na den vroegen dood van dien voortreffelijken Zoon eens voortreffelijken vaders, door MUNTINGHE voltooid en met zijne aanmerkingen verrijkt, droeg eene Voorrede, die van de beminnelijkſte nederigheid van geest en de warmſte gevoelens des harten omtrent zijn' verloren vriend getuigde, waarom algemeene liefde bij algemeene hoogachting zijn onwaardeerbaar deel werd. De *Geſchiedenis der menschheid naar den Bijbel*, wier beſchrijving hem van 1801—1819 bezig hield, leverde in XI boekdeelen een geheel eenig werk, waarvan zijn geest het allereerst denkbeeld had gevormd, en hetwelk zijne onvermoeide werkzaamheid heeft voltooid in eenen trant, die zonder eenige praalvertooning, allerwege het echte kenmerk draagt van grondige volken- en menſchenkennis, van eenen echt wijsgeerigen geest en van het onwederſtaanbaar vermogen der waarheid, die, even als in de Natuur uit elk kruid, zoo ook in de Geſchiedenis uit elken trek, den Allerhoogſten verkondigt in deszelfs vaderlijke opleiding van het menſchelijk geſlacht. Na het voleindigen van deze hoogstbelangrijke taak en bij het toenemen des ouderdoms dacht de arbeidzame en gansch ongekrenkte geest van MUNTINGHE nog aan geene rust. Bundels *Leerredenen* getuigden van zijnen aanhoudende kanſelarbeid; een *Latijnſche bundel werkjes* van zijne akademievlijt; en *het geheele*

*****

eeuw-

eeuwfeest der Groningſche Hoogeſchool van zijne zucht voor eene Akademie, die hem als eene milde moeder dierbaar bleef, en wier vergelding door vijf en twintig jarigen arbeid aan haren luister hem de lust zijnes levens was. Daarin juichte hij openlijk op den 23ſten November 1823 met eene Leerrede, die op het verzoek zijner geliefde Leerlingen in het licht gegeven is. — Of MUNTINGHE naar verdienſten het eereteeken droeg van den Nederlandſchen Leeuw; of hij zijne vroege benoeming waardig was als Lid der Klaſſe van het Inſtituut; of zijn verlies door de ganſche Protestantſche kerk met regt wordt betreurd — is bij deze herinnering aan al zijnen arbeid en deszelfs hooge waarde overblijkbaar: maar wat was MUNTINGHE voor de Klaſſe, die in den rouw over zijn verſcheiden hartelijk deelt? is de vraag, waarop men geen, antwoord ſchuldig mag blijven. Affland van woonplaats en zeldzame vierdagen bij aanhoudenden Letterarbeid, ook gedurende den verloftijd der Hooge Scholen, vergunden ſlechts eenmaal 's mans tegenwoordigheid en zulks wel bij de eerſte algemeene Vergadering. Ook mogt de Klaſſe zich nimmer verheugen over eenige, haar aangebodene, vrucht van zijnen geest; maar nimmer duidde zij dit haren MUNTINGHE ten kwade, wiens voortreffelijk werk aan de Geſchiedenis der Menschheid naar den Bijbel, boven en behalve zoo veel anderen geleerden arbeid, met een werkzaam Hoogleeraarſchap en een zorgvuldig waargenomen Kerkleeraarſchap, ſchier den geheelen tijd vervulden van zijn Lidmaatſchap des Inſtituuts; terwijl veel vrucht van dien arbeid, aan het algemeen geſchonken, het echte kenmerk droeg, als ware zij voor de Klaſſe der Letteren, Geſchiedenis en Wijsbegeerte zelve voortgebragt. Verſchoonend mogt de Klaſſe zich hieromtrent betoonen; nim-

nimmer ſpaarde zij den man, zoo dikwijls zij eene kŏmmisſie benoemde over Oosterſche Letterkunde; en altijd vond zij MUNTINGHE gereed om haar te dienen van zijnen raad, wiens welgegrondheid ſteeds te aannemelijker werd door deszelfs uiterste beſcheidenheid. Naauwelijks door de wet op het hooger onderwijs, na zeventig jarigen ouderdom, van den Akademiedienst ontſlagen, beloofde hij de toezending der Verhandeling, waarvan boven is gewaagd; doch binnen weinig tijds was de dag ten einde, tot aan wiens nacht de voortreffelijke MUNTINGHE was werkzaam geweest. Het eerſte uur ſchier zijner uitſpanning, in den ſchoot der bloedverwantſchap en vriendſchap te Leeuwarden genoten, was dat van zijnen ingang in die zalige rust, waar hem zijne werken volgen, om hem eene kroon te bereiden, oneindig allen lof van menſchen overtreffende.

7. Drie maanden later, den 20ſten Julij 1824, trof het Vaderland de ſlag, waarbij het bijzonder verlies der Klaſſe elders naauwelijks werd opgemerkt, doch waarover de rouw derzelve in den ſchoot der Algemeene Vergadering zich vrijelijk mogt uitſtorten. Wat JAN MELCHIOR KEMPER deed voor Nederlands herſtelling, vereeuwigde de geſchiedpen van wijlen onzen H. BOSSCHA. Wie hij was ter ondermijning der dwingelandij en ter bewaring van den edelſten moed bij de diepſte onderdrukking, bij het beleid van den algemeenen geest in de hernomene vrijheid, bij de overwinning van 's Vorſten huivering voor Souverein gezag, en na het volbrengen van zijn werk, ſtelde VAN DER PALM in het gelauwerd pronkſtuk zijner welſprekendheid met de krachtigſte, zuiverſte en volmaaktſte trekken voor. — Wat hij tot de jongſte oogenblikken van zijn verſcheiden bleef voor het dierbaar Vaderland, als ontwerper van het Nederlandsch Wetboek, als Lid der Tweede ka-

mer van de Algemeene Staten des Rijks, getuigt de geſchiedenis van den dag, tot op welken dat licht van Neêrlands Koningrijk werd weggenomen; — weggenomen door den Almagtigen en Alwijzen, wiens hand den mond van alle tegenſpraak verſtomt. — De Hoogleeraar SIEGENBEEK vereerde weldra zijnen ambtgenoot bij eene openbare les in eene Latijnſche redevoering *over Kemper als het best voorbeeld ter beſchouwing en navolging van edelaartige jongelingen;* — en nog onlangs gedacht hij den vriend van zijne jeugd, jongelingsjaren en mannelijken leeftijd, na den roem zijner verdienſte omtrent de Nederlandſche Letterkunde, ook door eigene gelukkige beoefening der Nederlandſche dichtkunst; hoezeer Neêrlands grootſte redenaar alreeds als Lofredenaar van KEMPER met de grootſte toejuiching was opgetreden. Hier ſchiet ons niets over, dan te ſpreken van 's Mans betrekking tot het Inſtituut.

Lid van de eerſte benoeming der Klaſſe woonde KEMPER hare Vergaderingen ſteeds bij, zoo lang hij in Amſterdam woonde, en deelde hij ijverig in alle lasten, welke hem werden opgedragen. Weldra van daar afwezig, bleef hij dienstvaardig, zoo dikwijls de Klaſſe zijn' raad of oordeel inriep. De Klaſſe zelve ontzag 's mans vele en hooggewigtige bezigheden, aan welken hij zelf zich meermalen onttrok, om de Algemeene Vergaderingen vooral bij te wonen. Het allereerst en allerlaatst mogt de Klaſſe in hare Openbare Vergadering van 1823 met haren KEMPER pralen, wanneer hij de gedachtenis vierde van zijnen Leermeester, vaderlijken vriend en naauw verbonden Ambtgenoot weleer, wijlen onzen H. C. CRAS. Schoon zijn erkentelijk hart de ſchim diens dierbaren had gehuldigd aan den rand zijns grafs, ſchoon hem eene

eene lofrede in de Nederduitſche taal ter borst was uitgevloeid in de gehoorzaal der maatſchappij *Felix Meritis*; zijn levendig gevoel van dankbaarheid voor, en zijn helder inzigt van de verdienſten diens voortreffelijken Leermeesters deden hem naar de gelegenheid wenſchen, om deszelfs hooge waarde al luider en breeder te verkondigen. Hij zocht die en vond haar bij de Klasſe. In die zitting werd de nagedachtenis van CRAS, als ſtichter en handhaver der wijsgeerig regtsgeleerde ſchool voor altijd eenen ieder ingedrukt, wien het gebeuren mogt, bij die uitſtorting der geheele ziel van KEMPER over zijne Leermeester tegenwoordig te zijn. De Klasſe deze hulde willende vereeuwigen, bood de afzonderlijke uitgave der redevoering aan; haar aanbod werd omhelsd; de redevoering echter naar het eerst ontwerp uitgeſproken, vorderde bij overſchrift de laatſte hand ter toevoeging vooral van bevestigende aanmerkingen; zij werd er aan gelegd, maar volbragt haren arbeid niet. Het eerſte opſtel en gedeeltelijk overſchrift, aan de heuschheid van Mevrouw zijne weduwe verſchuldigd, is het eenige, hetwelk de Klasſe van haren onvergetelijken KEMPER bezit, en door haar tot een gedenkſtuk van CRAS en KEMPER beide is uitgegeven.

8. MEINARD TYDEMAN is, bij de allereerſte benoeming van Leden door de Klasſe, op den 6den Junij 1808 tot haar Lid verkozen, en heeft zich ſteeds dienstvaardig betoond bij elken last, dien zij hem opdroeg. Van zijne zoo grondige als uitgebreide geleerdheid heeft zij echter geene andere vruchten, dan die zijner rapporten en concept-prijsvragen mogen trekken, door 's mans hoogen ouderdom al ſpoedig wederhouden in haren minzamen drang op eenigen eigen letterarbeid. Bij zijne benoeming had

TYDEMAN reeds 67 levensjaren verſierd met eenen ſchat van zoo grooten en zoo onderſcheiden geleerden arbeid, als meer dan eenen gewonen en naarſtig doorgebragten leeftijd eens echten Geleerden voegzaam had mogen vervullen. Veel daarvan, met zijnen naam bekend geworden, heeft deszelfs onſterfelijkheid verzekerd; alles te zamen genomen heeft hem tot een wonder van arbeidzaamheid en geleerdheid tevens van zijnen tijd geſteld. Te Zwol in 1741 geboren, ving hij te Deventer den loop zijner letteroefeningen aan, dien hij te Utrecht in 1762 bekroond zag met der Regten Meesterſchap, na de verdediging eener diſſertatie *over het leven en de ſchriften van den Regtsgeleerden* L. ULPIUS MARCELLUS, allezins de eer der onderſcheiding waardig, welke zij genoot. — Naauwelijks met de praktijk van Advokaat begonnen, werd TYDEMAN in 1763 tot Rector beroepen der Latijnſche Scholen te Leeuwarden, welken post hij aanvaardde met eene oratie *over de noodige vereeniging van beſchaafdheid in Letteren en zeden.* — Twee jaren daarna beklom hij den Hoogleeraarsſtoel te Harderwijk met eene oratie *over de noodzaaklijkheid van de beoefening der geſchiedenisſen, welſprekendheid en Griekſche taal in Nederland ter vorming van voortreffelijke burgers.* — Alzoo ſcheen de jongman, die als voor de Regtsgeleerdheid geheel gevormd was voorgekomen bij zijne bevordering in de beide regten, allezins aangelegd en ontwikkeld voor de Letteren, om in hare ſchoone dreven en overrijke velden de leidsman der vaderlandſche jeugd te zijn. Doch ſlechts één jaar reikte hij daartoe de hand. Zijne eigene ſchool riep hem tot de Regten terug. In 1766 werd hij Hoogleeraar in het Natuurregt te Utrecht, en aanvaarde hij dien leerſtoel met eene oratie *over het regelen der grenzen van de Natuurlijke Regtsgeleerd-*

leerdheid. Eene ſtof, te dien tijde behandeld, toen het den echt wijsgeerigen en ſtaatkundigen geest kenmerkte aan het regelen der grenzen van het Natuurregt te denken, welks onbepaalde overbrenging op de, niet nog aan te leggen, maar reeds beſtaande en geordende, maatſchappij een volgend tijdperk van algemeene omwenteling en verwarring der ſtaten in geheel Europa, zoo wel als van het vaderland, heeft ten gevolge gehad. Bij den aanvang der laatst gedachte, wier geweldig brandpunt Utrecht zelf geworden is, moest het TYDEMAN met zijne denkwijze aldaar te heet worden, en nam hij gaarne den leerſtoel der Regtsgeleerdheid te Harderwijk als eene wijkplaats aan, terwijl de Hoogleeraar J. VALCKENAER, tot zijn opvolger te Utrecht werd benoemd; doch bij de ſnelle omwenteling van 1787, keerde TYDEMAN in den verlaten leerſtoel weder, alvorens dezelve nog door VALCKENAER was beklommen; en beide deze mannen vonden elkander weder in het Inſtituut, alwaar VALCKENAER tot de benoeming van TYDEMAN gaarne had medegewerkt. Zoo was de oude partijſchap reeds geknot onder Hollands Koning, den ſtichter, die geheel is uitgeroeid door Neêrlands Koning, den herſteller en uitbreider van dit geſticht voor Wetenſchappen, Letteren en Kunſten. — In den tuſſchentijd van twintig jaren had TYDEMAN's lot nog veel verwisſeling gehad. In 1790 tot Griffier der Staten van Overijſſel benoemd, nam hij daarvan zijn ontſlag na de omwenteling in 1795, en zette zich te Kampen neder tot in 1801, zich afgevende met het houden van bijzondere leſſen voor de Geſchiedenis en Regtsgeleerdheid. Alstoen werd hem te Leijden het opmaken van de Boekenlijst der Boekerij van de Hooge School opgedragen. In 1814 ſchonk hem de Souvereinen Vorst den rang van Hoogleeraar dier Hooge School,

Digitized by Google

School, welken hij, naar de wet op het hooger onderwijs in het volgende jaar, als rustend Hoogleeraar behield. Konden 's mans eigene ſchriften eene boekerij van vroegere eeuwen ſchier vervuld hebben, de groote Bibliotheek, waarin hij nu arbeidde, met ſchier al, wat daarin ſtak, mogt ook wegens hem gezegd worden hem in het hoofd te zijn gevaren, gelijk VONDEL eens van G. VOSSIUS zong. — Helder, veel belovend was de morgen, heet en drukkend de middag, heerlijk en verkwikkend de avond van TYDEMAN's leven. Door gemoedelijke godsvrucht geleid op alle zijne wegen, — als gelukkig vader bewonderd met den roem en deugden zijner zonen, — als dierbaar echtgenoot bijgeſtaan in den jongſten nood, ontſliep de vier en tachtig jarige grijsaard gezegend voor de eeuwigheid.

9. Negen dagen na TYDEMAN ſtierf PAULUS VAN HEMERT, in negen en zestig jarigen ouderdom. Hij was door Koning LODEWYK, den ſtichter van het Inſtituut, als Lid benoemd, doch voor de Tweede Klaſſe, welke hij zelf, het algemeen verlof daartoe gaarne gebruikende, verwisſelde met de Derde. Daartoe had hem zijne ongemeene Letterkunde terſtond niet min, dan zijne handhaving der kritiſche wijsbegeerte, wanneer dezelve niet langer balling bleef bij de bevestiging en uitbreiding van dit geſticht door Neêrlands Koning, daarna een dubbeld regt gegeven. — Tot in den jare 1812, alvorens hij zich met der woon naar 's Gravenhage had begeven, was VAN HEMERT een zeer werkzaam Lid, wien het oordeel over zaken van Oosterſche Letterkunde, Griekſche Wijsbegeerte en fraaije Letteren in het algemeen even volkomen voegde, als dat *over de inleiding tot eene algemeene taalwetenſchap* van KINKER zijnen boezemvriend. Beſcheiden en welgegrond waren ſteeds zijne oordeelen, welke de Klaſſe dikwijls

wijls inriep. — Hij zelf bood haar eens de vrucht aan van zijne beoefening der Oosterſche taal- en dichtkunde, die wel zeer ſchoon en geurig werd gekeurd, doch eenige verandering bij de voordragt ſcheen te vorderen, en ſlechts het ontdoen vereischte van eenig overtollig loof, om in de gedenkſchriften der Klaſſe te prijken. Maar hiertoe had VAN HEMERT geenen lust, te zeer gewoon zijn' eigen gang te gaan, en daarin nog altijd gelukkiger geſlaagd en openlijk toegejuicht.

Het gewagen van dien eigen gang en openlijke toejuiching herinnert ons zijn gansch Letterkundig leven. In 1756 te Amſterdam geboren, ving hij bij het Athenaeum aldaar zijne letteroefeningen aan, welke hij te Leijden en te Utrecht vervolgde, ter verkrijging van den rang van Leeraar in de Hervormde Kerk. Het dorp Baarn, nabij Utrecht, was vier jaren lang zijne eerſte ſtandplaats; hij verliet hetzelve voor Wijk bij Duurſtede. Aldaar verdacht men zijne godgeleerde begrippen van menige afwijking der aangenomene leer, en verkoos hij liever den kerkdienst te verlaten, dan zich aan het onderzoek en oordeel over zijne gevoelens te onderwerpen. Hij maakte van dezelven echter geen geheim, maar legde ze open aan zijnen Leermeester G. BONNET te Utrecht, met wien hij drie brieven wisſelde *over de rede en haar gezag in den Godsdienst*, in 1784 uitgegeven. De twee eerſte brieven werden door den Hoogleeraar beantwoord, en, indien het algemeen gevoelen al verſchillen mogt over den zegevierenden afloop van dien ſtrijd, eenſtemmig was voorzeker het hoog gevoelen wegens VAN HEMERT's bekwaamheden. Hij had zich te Rotterdam nedergezet, en liet zich ſomtijds tot ſtichting hooren bij de Collegianten of Rijnsburger-broeders, gelijk zij genoemd werden. De burgertwisten, ook

******

al-

aldaar zeer geweldig blakende, drongen hem, zijns ondanks, tot eene partij, welke hij echter meer trouwhartig volgde, wanneer hare hoofden in 1787 de wijk naar Brusſel namen, dan hij haar wel ijverig had gediend. Hij keerde dan ook ſpoedig en gansch ongehinderd weder en koos, in 1790, zijn verblijf in zijne geboorteſtad. De Broederſchap der Remonſtranten droeg hem in dit jaar het Hoogleeraarſchap op in de Letteren en Wijsbegeerte aan hare Kweekſchool, ſedert de beroeping van WYTTENBACH aan het Athenaeum van Amſterdam onvervuld. Hij aanvaardde den 5den November 1790 dezen post met eene oratie *over het wijs beleid van Christus, de Apostelen en Euangelisten, in hunne redenen en ſchriften te ſchikken, zoo veel zulks kon, naar de vatbaarheid en het begrip der menigte.* In denzelven post hield hij, den 29ſten Junij 1791, eene Lijkrede in de Latijnſche taal op den Hoogleeraar in de godgeleerdheid en kerkelijke geſchiedenis aan dezelfde Kweekſchool AB. AR. VAN DER MEERSCH: doch maar korten tijd bekleedde VAN HEMERT dien post, en deed zulks met den hoogſten lof zijner Oosterſche, zoo wel als Grieksche en Latijnſche, leſſen en zijner wijsgeerige leiding van het verſtand der, hem zoo hartelijk beminnende als hoogachtende, leerlingen. Volſtrekte afkeer van alle ſtaatkundige woeling niet min, dan nieuwe huwelijksbetrekking, bewoog hem Amſterdam met der woon voor 's Heerenberg te verlaten, na zich het meest vereerend ontſlag uit den dienst der Remonſtrantſche Kweekſchool, bij de geheele Broederſchap te hebben verworven. Gedurende dien, maar al te korten, dienst, had de glans van drie gouden prijzen bij TEYLER'S Godgeleerd Genootſchap, door hem met de meest algemeene toejuiching behaald, een' nieuwen luister verſpreid over den leerſtoel,

door

door WYTTENBACH het laatst, door WETSTEIN en CLERICUS voormaals, met onſterfelijken roem verſierd. In 1791 had hij *de Grondwet der Proteſtanten, het regt en de verpligting tot eigen oordeel in den Godsdienst vastſtellende*, verklaard en betoogd; — in 1792 de vraag: *heeft Christus in zijne prediking, hebben de Euangelisten en Apostelen in hunne ſchriften zich ſomtijds naar de toen heerſchende volksbegrippen geſchikt? zoo ja; in welke gevallen, en in hoe verre? en hoe zeer kan dit denkbeeld, wel begrepen, dienen ter verklaring der Schriften van het Nieuwe Verbond?* zegevierend beantwoord; — in 1795 werd zijn antwoord bekroond op de vraag: *zijn er goede gronden, om Gode hartstogten (of aandoeningen) toe te ſchrijven? zoo ja; is het dan mogelijk de werking dier hartstogten (of aandoeningen) in dier voege te verklaren, dat deze werking geen invloed hebbe op Gods gelukzaligheid?* — Voegde de beantwoording der eerstgemelde prijsvraag zoo geheel den man, die zelf het regt van eigen onderzoek als Proteſtant, zoo beſcheiden als onberispelijk, had gebruikt; die der tweede kwam niet minder met de ſtof zijner inwijdingsrede als Hoogleeraar overeen; en de, volſtrekt ontkennende, beantwoording der laatstvermelde mogt de voorlooper heeten van zijne geheele overgave aan de *kritiſche* wijsbegeerte, waarvan hij, weldra uit 's Heerenberg na het verlies zijner tweede gade te Amſterdam wedergekeerd, de eerſte aankondiger, verbreider, voorſtander en handhaver in Nederland mogt genoemd worden. Hem zelven ging dat licht met toenemende helderheid op onder zijne uitgave der *beginſelen van de kritiſche wijsbegeerte*; elke eigene nieuwe vordering op dien weg deelde hij van den ſpreekſtoel der Letter- en Kunstminnende Maatſchappij *Felix Me-*

ritis, aan een beſchaafd gehoor mede, hetwelk den onwederſtaanbaar welſprekenden man als van de lippen hing; zoodat onze JERONIMO DE BOSCH eenmaal van hem zeide: „PAULUS VAN HEMERT zou, als een andere PETRUS DE HEREMIET, geheel Europa ten kruistogt hebben kunnen bewegen;" ja zelf opwekking gevoelde, om, hoe wars anders van alle wijsgeerige ſpitsvindigheden, het praktisch deel der Kantſche wijsbegeerte in heerlijke Latijnſche verzen te bezingen. — In 1799 werd zijn *magazijn van kritiſche wijsbegeerte* geopend, niet ſlechts tot bewaarplaats van hetgeen voor menigen ſpreker uit diezelfde maatſchappij en elders aan de orde van den tijd door hem was gebragt, maar vooral ook ten wapenhuis, waaruit de ſcherpſte en juist gerigte pijlen vlogen tegen elken onbedachten aanrander van het nieuwe ſtelſel, en, zonder eenig aanzien van perſoon, hetgeen men voor waarheid hield, met allerlei wapentuig, ook wel van ſchimp en ſpot, wel eens min waardiglijk en min beſcheiden, werd verdedigd. — Gelijk SOCRATES werd gezegd, de wijsbegeerte van den Hemel te hebben afgeleid, om haar in de woningen en werkplaatſen der eenvoudigſte menſchen over te brengen, zoo zou de *Lektuur bij het ontbijt en de theetafel* het *kritisch magazijn* hebben moeten vervangen, als welke lektuur den dagelijkſchen mensch nu gemeenzaam zou maken met de *ideën* en *begrippen*, welke zich geoefende denkers meermalen onbereikbaar hadden hooren noemen. Het groote ſlot der ijverige bemoeijing van VAN HEMERT voor de *kritiſche* wijsbegeerte, was zijn openbare ſtrijd met WYTTENBACH, gevoerd in de Latijnſche taal, van de eene en andere zijde op eene wijze, welke den Letterkundigen in vele opzigten hoogst leerzaam, maar in andere bitter ſmartelijk viel, en inzonder-

derheid de Klasse griefde, die beide mannen in derzelver ware, maar zeer onderscheidene, grootheid als hare Leden vereerde. — Na dien strijd van 1809 tot 1815 gevoerd, opende zich aan VAN HEMERT een geheel nieuw veld, voor zijne oorspronkelijke goedhartigheid, onbegrensde menschlievendheid en ruime barmhartigheid volmaakt geschikt, in de Maatschappij van Weldadigheid, waarbij hij den werkzamen post van Secretaris gaarne op zich nam en getrouw volvoerde. Hier nu rustte zijn geest, terwijl zijn hart werkte; het echt *praktische* verving nu al het *speculative*; daarin liepen zijne laatste levensjaren stil en gelukkig af; wel niet vreemd, veel min afkeerig van letteren en wijsbegeerte, maar gematigd bij alle nieuw geschil, in de letterkundige wereld gerezen, en slechts ten dienste gereed, waar hij door belangrijke briefwisseling dien meende te kunnen bewijzen. — Schoon als rustend Lid der Klasse op zijn verzoek sedert 1819 aangemerkt is zijn jongste brief van den 15den November 1824 nog een bewijs van zijne hartelijke deelneming in hare eer, terwijl deze breede vermelding van 's mans naam en roem de wederkeerige hulde zijner nagedachtenis bij haar is.

10. TILEMAN DOTHIAS WIARDA bij de stichting van het Instituut, wanneer Oostvriesland tot het Koningrijk van Holland behoorde, tot Lid benoemd, en, bij de herstelling en uitbreiding van hetzelve in het Koningrijk van Nederland, door Koninklijk gezag bevestigd, werd op den 7den Maart van dit jaar aan de Klasse door den dood ontnomen in tachtigjarigen ouderdom. Zijne *Geschiedenis der Oude Friesche wet*, in het Tweede Deel dezer Gedenkschriften geplaatst, houdt zijnen naam in vereerend aandenken bij het Instituut, gelijk dezelve algemeen beroemd is

geworden door zijne veelvuldige ſchriften van Vaderlandſchen Oudheid- Regts- en Geſchiedkundigen aard, — alle in de Hoogduitſche taal.

Te Emden uit een oud Vriesch geſlacht geboren, en afſtammeling in eene regte lijn van SUFFRIED WIARDA, die in 1403 tot Potestaat van Vriesland was verheven, ſcheen hij door zijne geboorte als aangelegd voor den Letterarbeid, die zijn werkzaam leven vervulde. Na zijne Akademiſche loopbaan, welke hij van 1765 tot 1768 eerst te Duisburg, daarna te Halle, volbragt, werkte zijn ſtand in de maatſchappij te zelfden einde aanhoudend mede, zijnde hij Auscultator bij de Regering van Aurich in 1770; Advokaat aldaar in 1780; Adſiſtent-raad bij de Regering in 1781; eerſte Secretaris van het Oostvrieſche Landſchap of der Standen in 1808; na opheſſing der Landſchappelijke Staatsregeling onder Hollandſche regering, Adſesſor bij het Landdrostambt; in 1811 onder de Franſche regering Raad van Prefektuur; en, na de wederbezitting van Oostvriesland door Pruisſen en de wederinvoering der Landſtanden, ſedert 1818 tot aan zijn overlijden Landſyndicus.

WIARDA's letterarbeid was onvermoeid en vond naauwelijks eenige andere hulpbronnen dan in zijne eigene boekverzameling, daar hem niet eene openbare boekerij in Oostvriesland te ſtade kwam; dezelve gevoelde ook geene anderen prikkel dan in eigene liefhebberij en gunſtige opneming van zijne werken, waarvoor hij nimmer ander voordeel vergde of ontving.

Over de Landdagen der Frieſen onder den Opſtalboom; — over de Regters van Brocmerland; — de Geſchiedenis der uitgeſtorvene oude Frieſche of Saxiſche taal; — een oud Friesch Woordenboek; — de Oostfrieſche Geſchiedenis in 10 boekdeelen; — over Duit-

Duitſche Voornaamwoorden en Geſlachtnamen; — het Azega-boek, een oud wetboek der Rustringers; — de geſchiedenis en verklaring van de Saliſche Wet en de Malbergſche Glosſen: deze zijn de voorname door hem van 1777 tot in 1818, ſommigen bij herdruk verbeterde, uitgegevene werken.

Behalve dezen kwamen verſcheidene opſtellen van hem vóór in onderſcheiden tijdſchriften, ook in de Verhandelingen ter naſporing der wetten van ons Vaderland, te Groningen door het Genootſchap *pro excolendo jure patrio*, waarvan hij ſedert 1778 Lid was, uitgegeven.

Gelijk deze, wedervoer hem als Geleerden, menige andere vereerende onderſcheiding: in 1817 werd hij, door de Regtsgeleerde fakulteit te Kiel Doctor in de beide regten verklaard; en Lid benoemd der Koninklijke maatſchappij der wetenſchappen te Göttingen; in 1818 met den rang van Hofraad bekleed, en eindelijk met het kruis der Guelphen-orde vereerd.

Met Koninklijke goedkeuring zijn vervuld de opengevallene plaatſen: van D. WYTTENBACH door J. BAKE; van H. C. CRAS door S. GRATAMA; van E. A. BORGER door H. A. HAMAKER; van C. W. DE RHOER door N. SMALLENBURG; van J. VALCKENAER door C. J. C. REUVENS; van J. W. TE WATER door J VAN VOORST; van J. WALRAVEN door C. J. VAN ASSEN; van H. MUNTINGHE door J. CLARISSE; van J. M. KEMPER door C. A. DEN TEX; van M. TYDEMAN door J. GEEL; van T. D. WIARDA door L. A. WARNKOENIG.

De, door den dood van J. D. BARBIÉ DU BOCAGE te Parijs, opengevallen, plaats onder de Buitenlandſche geaſſociëerden is nog onvervuld.

De

De plaatsen onder de Korrespondenten der Klasse opengekomen door de benoeming tot Leden van de Korrespondenten J. BAKE, S. GRATAMA, H. A. HAMAKER, C. J. C. REUVENS, J. CLARISSE en door den dood van E. VAN ELDIK te Zutphen, F. VAN LEYDEN VAN WESTBARENDRECHT te 's Gravenhage, en L. LANGLES te Parijs zijn alle vervuld door de benoemingen van H. ARNTZENIUS en G. DORNSEIFFEN te Utrecht, J. BOSSCHA te 's Gravenhage, Mr. FR. FRETS te Rotterdam, A. C. HOLTIUS te Groningen, J. LENTING te Zutphen, CHAMPOLLION LE JEUNE te Parijs en J. E. NUMBERT te Leijden.

Digitized by Google

TEGENWOORDIGE STAAT
VAN DE
DERDE KLASSE
VAN HET
KONINKLIJK-NEDERLANDSCHE INSTITUUT.

EERSTE AFDEELING.

Latijnſche, Griekſche, en Oosterſche Taal- en Dichtkunde.

E. WASSENBERGH,
J. WILLMET,
D. J. VAN LENNEP,
J. H. HOEUFFT,
J. H. PAREAU,
P. HOFMAN PEERLKAMP,
J. BAKE,
J. VAN VOORST,
J. CLARISSE en
J. GEEL.

TWEEDE AFDEELING.

Oude en Nieuwe Geſchiedenisſen der vreemde Volkeren, derzelver Oudheden en Gedenkſtukken.

A. R. FALCK,
P. W. VAN HEUSDE,
A. A. STRATENUS,
A. VAN GOUDOEVER,
N. CORNELISSEN,
W. A. VAN HENGEL,
H. A. HAMAKER,
N. SMALLENBURG,
C. J. C. REUVENS en
L. A. WARNKOENIG.

****

DER-

Digitized by Google

DERDE AFDEELING.

Wijsbegeerte.

M. C. VAN HALL,
J. KINKER,
J. F. L. SCHRÖDER,
P. C. LAMMENS,
R. KOOPMANS,
J. TEISSÈDRE L'ANGE,
J. H. VAN REENEN,
S. GRATAMA,
C. J. VAN ASSEN en
C. A. DEN TEX.

Vaste Secretaris

M. STUART.

Thesaurier

J. WILLMET.

Directeur van het Penningkabinet

D. J. VAN LENNEP.

BUITENLANDSCHE GEASSOCIEERDEN.

A. H. L. HEEREN, te Göttingen.
G. HUGO, te Göttingen.
W. ROSCÖE, te Allerton.
A. J. SILVESTRE DE SACY, te Parijs.
F. JACOBS, te Gotha.
A. MAJUS, te Milaan.
J. DE HAMMER, te Weenen.

Digitized by Google

KORRESPONDENTEN.

G. H. BERNSTEIN, te Berlijn.
H. ARNTZENIUS, te Utrecht.
J. F. BOISSONNADE, te Parijs.
J. BOSSCHA, in 's Gravenhage.
P. BOSSCHA, te Deventer.
C. A. BÖTTIGER, te Dresden.
J. TEN BRINK, te Groningen.
CHAMPOLLION LE JEUNE, te Parijs.
.. CHAUSSARD, te Orleans.
F. CREUZER, te Heidelberg.
G. DORN SEIFFEN, te Utrecht.
J. G. EICHHORN, te Göttingen.
H. C. EICHSTÄDT, te Jena.
E. EPKEMA, te Middelburg.
F. FRETS, te Rotterdam.
.. GALDI, te Napels.
GARATTONI, te Napels.
J. GRÄBERG DE HEMSO, te Tanger.
E. HAGEMAN, te Leyden.
A. HAMILTON, te Hertfort bij Londen.
A. C. HOLTIUS, te Leuven.
J. E. HUMBERT, te Leyden.
J. G. HUSCHKE, te Rostock.
P. A. JAUBERT, te Parijs.
N. G. VAN KAMPEN, te Leyden.

J. LEN-

Digitized by Google

J. LENTING, te Zutphen.
F. G. A. B. VAN LYNDEN, te Leeuwarden.
P. H. MARRON, te Parijs.
F. MUNTER, te Koppenhagen.
F. NOËL, te Parijs.
.. NIEBUHR, te Berlijn.
W. OUSELEY, te Londen.
R. W. J. VAN PABST, in 's Gravenhage.
E. QUATREMÈRE, te Rouen.
H. VAN ROYEN, in 's Gravenhage.
G. T. SURINGAR, te Lingen.
C. DE VILLERS, te Lubeck.
G. DE WAAL, te Groningen.
B. P. VAN WESELE SCHOLTEN, in 's Gravenhage.
H. WEYTINGH, te Kampen.

Digitized by Google

VERHANDELING

OVER

DRIE GROOTE STEENEN BEELDEN,

IN DEN JARE 1819

UIT JAVA NAAR DE NEDERLANDEN OVERGEZONDEN:

DOOR

C. J. C. REUVENS.

1824.

Digitized by Google

VOORREDE.

Het was in den jare 1820, *dat drie groote ſteenen beelden, de eerſte van dien aard, welke in ons vaderland gezien waren, uit* Java *in het voorgaande jaar afgezonden, te Amſterdam aankwamen. De vorige bezitter derzelve was de heer* N. ENGELHARDT, *weleer gouverneur van* Java's Oosthoek. *Het is aan de welwillendheid van dien heer, en niet minder aan de verlichte belangſtelling van Z. Exc. den heer* ELOUT, *toenmaals een der* commisſarisſen-generaal *van Z. M. onzen geëerbiedigden koning, thans* minister van marine en koloniën, *dat de Nederlanden zich in derzelver onmiddellijk bezit mogen verheugen. Het is verder door de zorg des hoogleeraars* REINWARDT *voor alle takken van kennis, aan zijne, door den koning verordende, wetenſchappelijke zending naar* Java *verknocht, dat bijna veertig ſtuks kleinere ſteenen beelden, en eene verzameling van teekeningen en beſchrijvingen van tempelen* (a) *naar het vaderland overgevoerd, de beoefening der Javaanſche oudheden, godsdienst, en kunstwerken alhier kunnen grondvesten.*

Dat

(a) *Namelijk teekeningen en beſchrijvingen van* Brambanan, *gemaakt op last van den heer* ENGELHARDT; *dergelijke van* Boro Bodor *en* Goenong Praauw, *vervaardigd op last van den Engelſchen gouverneur-generaal* RAFFLES, *en teekeningen van* Singa-Sari, *gemaakt op last van den heer* REINWARDT *zelven.*

Digitized by Google

Dat deze eerſte poging eerst thans, na een tijdsverloop van zes jaren, het licht ziet, hiervan ben ik aan mijne geëerde medeleden van het Inſtituut, zoowel als aan het algemeen, — dat dezelve zoo als zij daar is, en niet anders, het licht ziet, hiervan ben ik vooral aan buitenlandſche geleerden rekenſchap verſchuldigd.

De Derde Klaſſe van het Inſtituut, in welks tuin deze drie eerst aangekomene beelden eene plaatſing hadden bekomen, verlangende aan den koning een opzettelijk verſlag over dezelve te kunnen aanbieden, had, in December *van hetzelfde jaar* 1820, *eene commisſie tot onderzoek derzelve benoemd, waarvan ik, toenmaals nog correspondent der Klaſſe zijnde, een gedeelte mogt uitmaken. Ik betuig der Klaſſe hiervoor, en der commisſie niet minder voor de vereerende onderſcheiding, welke mij te beurt viel, om zulk een verſlag op te ſtellen, mijnen openlijken dank. Het is niettemin waar, dat ik, ſlechts door voorloopige beſchouwing (in* 1819) *van dergelijke beelden in het muſeum der O. I. Maatſchappij te Londen, en door eene vlugtige beſtudering van* MOOR's Hindu Pantheon *voorbereid, en geheel vreemd aan alle Oosterſche talen, mij onbekwaam gevoelde, om die taak naar waarde te vervullen. Ik ging dus, na meerdere voorbereiding, op nieuws in* 1821 *naar Engeland, zoo om verdere hoogst noodzakelijke boekwerken te verzamelen, als om hulp te erlangen in het lezen en vertalen van het opſchrift, op het eerſte der beelden voorkomende. Opregte hulde van dankbaarheid zij dan ook den beroemden Engelſchen geleerde in de* Sanskrietſche *letterkunde*, D^r^. WILKINS, *bibliothekaris der gemelde O. I. Maatſchappij, toegebragt voor de bereidwilligheid, met welke hij hierin mij ten dienſte heeft willen ſtaan. Maar ook*

na

Digitized by Google

na mijne terugkomst vorderde het gebruiken van alle verzamelde hulpmiddelen een noodzakelijk tijdsverloop. Andere ambtsbezigheden, eene latere oudheidkundige reis elders heen gerigt, maar vooral de noodzakelijkheid om de terugkomst van den hoogleeraar REINWARDT *af te wachten, die eerst in het einde van* 1822 *voet aan wal zette, en die vervolgens mijne onderzoekingen met boven gemelde bijdragen in ſchrift en teekening, en met mondelinge inlichtingen krachtdadig ondersteund heeft, hebben het inleveren van dit verſlag bij de commisſie tot in* Julij 1823 *doen aanloopen.*

Terwijl de commisſie en de Klasſe de menigvuldige, mij niet geheel onbekende zwakheden van dat ſtuk over het hoofd ziende, hetzelve aannam, en wel als eene perſoonlijke verhandeling van mij geliefde aan te merken, welke zij voornam te doen drukken, verliep er eenige tijd, welke mij, bij nadere overweging van het geſtelde omtrent een bijzonder punt, namelijk de mogelijkheid van Boedisten invloed op het beeld N°. 1. hetwelk tot de Sivisten ſekte behoort, *van gedachte deed veranderen. Ik verlangde en verkreeg vrijheid om die verhandeling nogmaals na te zien, en het opzettelijk onderzoek omtrent de* Boedisten *en* Dsjina*-ſekten kwam mij, ik beken het, nog op een jaar tijdsverloop te ſtaan. De lezer zal, op* blz. 132, *nog een ſpoor vinden van mijne verandering van gedachte. In September* 1824 *werd dezelve ter drukkerij overgegeven: de ſnede der platen, zoo wel als mijne verwijdering van de pers, zal tot natuurlijke verſchooning dienen van het verdere oponthoud.*

Indien ik mij dus, ter ontginning van die ſoort van oudheidkunde, waarbij ons vaderland het naaste belang heeft, namelijk die, welke deszelfs eigene bezittingen betreft, reeds vroeg in mijne loopbaan

tot eenen tak van ſtudie heb begeven, die mij van andere, meer regtſtreekſche pligten merkbaar heeft afgetrokken, moge tevens het bovenſtaande eenvoudige verhaal van mijne bemoeijingen bij buitenlandſche geleerden tot verſchooning dienen, dat ik zulk eene taak heb durven ondernemen, zonder kennis der oorſpronkelijke talen. Het aanleeren toch van het Sanskrietsch *zoude mij nog veel verder hebben afgeleid, en was mij inderdaad, in deze jaren, ondoenlijk. Trouwens voor de gedenkſtukken van andere landen, zouden weder andere, geheel verſchillende, Oosterſche talen noodig zijn. De* Archæologie, *op zich zelve zoo uitgebreid, en zoo vele andere hulpwetenſchappen vereiſchende, moet zich dikwijls op de medehulp en het oordeel van taalgeleerden verlaten, gelijk dezen van de ſtudie der gedenkſtukken meer licht en onderrigting kunnen ontvangen, dan ſommigen veelligt inzien. Dat ik dan ook overal, met zorg, zelfs niettegenſtaande het gevaar van in kleinigheden te vervallen, de getuigen voor elk mijner gezegden heb aangehaald, is geſchied, niet alleen om mijne eigene overtuiging te vestigen, en andere leeken in de* Sanskrietſche *taal de juiste maat van het vertrouwen aan de hand te geven, welk mijne uitlegging zoude verdienen; maar ook vooral om hen, die de talen magtig zijn, en die mijnen arbeid hunner aandacht mogten waardig keuren, in de gelegenheid te ſtellen, om, in geval van dwaling van mijne zijde, naauwkeurig te beoordeelen, in welk punt de redenering mogt haperen. Dat ik ook in vele bijzonderheden en vele gisſingen ben vervallen, welke de kennis der talen mij en den lezer zoude beſpaard hebben, zal men mij daarbij, hoop ik, als een onvermijdelijk kwaad, ten goede houden.*

Had het aan mij geſtaan, om den druk nog eenigen tijd te ver-

verſchuiven (waarin de Klaſſe, uit redenen van welvoegelijkheid, die ik eerbiedig, zwarigheid maakte), dan had een ander bezwaar, welk bij mij nog is overgebleven, weggenomen kunnen worden. Ik heb mij, namelijk, enkel beholpen met de uittrekſelen uit Indiſche werken, welke mij BALDÆUS, POLIER, HEEREN, HAAFNER *enz. aan de hand gaven, en vooral met de werken der geleerde maatſchappijën van* Calcutta *en* Bombay; *maar de vertalingen van ſommige Indiſche gedichten, als bijv. de eerſte deelen van den* Ramayana, *enz. heb ik moeten verwaarloozen. Aldus ook, ſchoon ik vele zorg heb beſteed aan het beſtuderen der uitgegevene gedenkſtukken van bouwkunde in* Indië, *en van vele onuitgegevene dergelijke op* Java, *heb ik mij van het aankoopen der beſchrijvingen van bijzondere ſtreken, als van* COLEBROOKE, HUNTER *en* BUCHANAN *over* Maiſoer, *van* KIRK PATRICK *over* Nepal, *van* ELPHINSTONE *over* Kaboel, *enz., om de zaak niet al te omſlagtig te maken, onthouden. Wat de* Indiſche *gedichten betreft, hoop ik, dat voornamelijk de verhandelingen van eenen* JONES, *eenen* COLEBROOKE *enz. ons derzelver waren geest eenigzins mededeelen. En, trouwens, de eigenlijk vertaalde ſtukken zijn klein, en ſlechts fragmenten; en wat de gebouwen aangaat, in de gemelde reisbeſchrijvingen voorkomende, vertrouw ik, dat het meeste mij langs andere wegen, bij voorbeeld door* LANGLÈS, *en de* Aſiatick Reſearches, *niet geheel onbekend is gebleven.*

Eenige andere werken, als de reis van ANQUETIL DU PERRON, *de uitgaaf in* 4°. *van die van* SONNERAT, *het* Systema Brahmanicum *en de reizen van* PAULLINUS A. S. BARTHOLOMÆO, WARD'S Account of the Hindous, *heb ik niet kunnen magtig worden. Van* HEEREN'S Ideen *over* Indië *is, bij de aanhalingen, ſlechts de* derde *uitgaaf gebruikt. Het XIIIe. en XIVe. Deel der* Aſiatick Reſearches

ches *ſchijnen, uit eenen bekrompenen geest van boekhandel, nog niet in* 8°. *herdrukt te zijn, en waren dus voor mij zoo goed als onverkrijgbaar. Dat de* Antiquities of Java, *door* RAFFLES *aangekondigd, verſchenen zouden zijn, is mij niet bekend geworden* (a).

Ik ſchreef in het Nederduitsch, en niet in het Latijn. *Dit zal weinig verdediging behoeven. Het onderwerp is bovenal* nationaal: *onze oudere ſchrijvers* BALDÆUS, DE BRUYN, WITSEN *en* VALENTYN, *die hunne land-taal gebruikten, zijn desniettegenſtaande ook buitenslands eenigzins bekend geworden. Maar wilde ik mijne geringe onderzoekingen voor zoo menigen landgenoot, die met goeden aanleg en met verſtand, doch zonder klasſieke opvoeding, de Oost bezoekt, niet ontoegankelijk maken, dan moest ik in het* Nederduitsch (*althans niet in het* Latijn) *ſchrijven. Het behouden der Nederduitſche ſpelling in vreemde woorden was daarvan een natuurlijk gevolg: ook deed ik daarin niet anders, dan het voorbeeld volgen, door de genoemde ſchrijveren gegeven, en door het algemeen gebruik in onze Oost gewettigd.*

LEYDEN, April 1826. C. J. C. REUVENS.

(a) *Men ziet, uit het* Journal Aſiatique (I. p. 243, *en* III. p. 318), *dat de rijke verzameling van berigten en teekeningen van* MACKENZIE, Indië *en* Java *betreffende, bij het muſeum der O. I. Maatſchappij te* Londen *zal geplaatst worden. Ik wensch van harte, dat van dezelve, ten nutte der wetenſchappen, weldra een openbaar gebruik worde gemaakt.*

BE-

BERIGT OVER DE SPELLING.

Jammer is het, dat BALDÆUS en VALENTYN, door de verwarring der godennamen, eenigzins moeijelijk te verſtaan zijn. Deze verwarring ontſtaat gedeeltelijk uit gebrek aan kennis der oorſpronkelijke taal, waardoor zij dikwijls titels en bijnamen der goden in de plaats van derzelver eigene namen ſtellen: bijv. *Eswara* (of *Iswara: heer*) in de plaats van *Siva;* gedeeltelijk uit de verſchillende ſchrijfwijze van dezelfde namen. Ook van dit verſchil zijn twee redenen: het onderscheid der inlandſche tongvallen, vanwaar SONNERAT altijd ſchrijft: *Chiven* voor *Siva*, *Vaisevert* voor *Bhairava* (*Bheireva*); en de verſcheidenheid der Europeaanſche volkeren, die ons de berigten hebben medegedeeld, doch wier uitſpraak ons niet altijd juist bekend is. Men heeft toch niet alleen Engelſche, Hollandſche, Franſche en Duitſche beſchrijvingen; maar ook Portugeſe berigten zijn door KIRCHER, BALDÆUS en VALENTYN gebruikt: zoodat VALENTYN, na *Eswara* (*Siva*) vermeld te hebben, dien naam eenige regels verder *Ixora* ſchrijft, en KIRCHER *Visjnoe*, *Bexno;* BALDÆUS *Siva*, *Quiven* noemt. Van Italiaanſche ſchrijfwijze, eindelijk, hebben wij eene proef bij *Fra* PAOLINO A. S. BARTOLOMEO, naar wien MAJER (*Mythol. Lexikon*) *Ciakra* ſpelt voor de Engelſche ſchrijfwijs *Chakra*, bij ons *Tsjakra.*

De Portugeſche taal niet magtig zijnde, zie ik eerst uit MARSDEN op M. POLO, *noot* 516, dat de *x* bij hen klinkt als de Engelſche *ſh*, en de *m* aan het eind, als *ng*.

SONNERAT maakt doorgaans melding van alle de verſchillende namen der goden en derzelver verſcheidene ſchrijfwijzen: ook DOW, *History of Hindostan* (I. *p.* LXV.), levert eene lange lijst van godennamen, meer geſchikt echter voor dieper onderzoek, dan voor de aanvankelijke beoefening.

Wij ſtellen, in dit Hollandſche geſchrift, de *oe* in plaats van de Engelſche, Italiaanſche en Duitſche *u*, de Franſche *ou*, en de Engelſche *oo*; ook de *sj* (bij ons aangenomen in de woorden *ansjovis*, *ſjouwen*, *ſjorren*, *ſjerp* en *Sjoerd*) voor de Engelſche *ſh*, Franſche *ch* en Duitſche *ſch*; eindelijk de *tſj* voor de Engelſche *ch*, Italiaanſche *ci*, Franſche *tch*, Duitſche *tſch*.

De Engelſchen hebben, in hunne ſpelling van Indiſche woorden, de Italiaanſche uitſpraak der klinkers vrij algemeen aangenomen. Het is bekend, dat deze ſpelling ook de onze is, op de *oe*, (voor *u*) na, en op de verlenging na der *i*, door *e* (*ie*). Eene groote zwarigheid blijft echter altijd over in het uitdrukken van de Sanskrietſche medeklinkers, zonder klinkers, welke de Engelſchen, volgens WILKINS, met eene korte ă, doch anderen met eene ŭ of ŏ aanvullen, ſchrijvende dus voor *Parvăti*, *Purwăti*. Deze klank zoude bij ons misſchien het naaste door eene zachte ĕ worden uitgedrukt; doch, de oorſpronkelijke taal niet magtig zijnde, durft de ſchrijver van deze verhandeling zulks niet voorſtellen.

IN-

INLEIDING.

§. 1.

Korte geſchiedenis der beoefening van Indiſche oudheden.

Het aanwezen van Indiſche godenbeelden in de Nederlanden en derzelver beſchrijving in onze moedertaal is, voor zoo ver wij weten, eene geheel nieuwe verſchijning. De ſtaat dezer wetenſchap toch is tegenwoordig van dien aard, dat de Engelſchen de meeste en voornaamſte bouwſtoffen leveren, zoo wel in verhandelingen over de Godenleer der Indiërs, en uitgaven van de geſchriften van dat belangrijke en oude volk, als in beſchrijvingen en platen van tempelen, of beelden (*a*), — dat de Franſchen eenige der Engelſche bouwſtoffen, met weinige eigene, bearbeiden tot een gemakkelijker te omvatten geheel (*b*); — en de Duitſche ge-

(*a*) *Aſiatick Reſearches*, en *Bombay Transactions*; *Hitopadeſa*; *Inſtitutes of Menu*; *Gita Govinda*; *Ayin-Akberi*; *Ramayana*; DANIELL'S *Views in Hindostan*; MOOR'S *Hindu Pantheon etc.* Vgl. POLIER *I. p.* 142.

(*b*) POLIER, SONNERAT, LANGLÈS. — DUBOIS rekenen wij meer tot de Engelſchen, als hebbende bij de Franſche omwenteling zijn vaderland vaarwel gezegd; zijn boek over Indië is ook het eerst in Engeland uitgegeven. POLIER was eigenlijk een Zwitſer van geboorte.

geleerden eindelijk alle deze bronnen grootendeels afleiden tot hunne tegenwoordig geliefde ſtudiën van ſymboliek, metaphyſiek en zelfs mysticismus (*a*). Maar de bruikbaarheid van de oudere Nederlandſche bijdragen tot de kennis der Indiſche fabelleer, oudſte geſchiedenis en kunstwerken, verdient wel, eer wij ter zake overgaan, eerst met een woord vermeld te worden (*b*).

Indien al de vroegere Portugeſche ſchrijvers, voornamelijk DE BARROS en zijn vervolger DIEGO DE COUTO, eenige berigten omtrent den toeſtand van ſommige Indiſche tempelen, en omtrent de godsdienstplegtigheden hebben medegedeeld (*c*), het ſchijnt niet

---

(*a*) KANNE, WAGNER, GÖRRES, CREUZER, MÜLLER. *Grootendeels*, zeggen wij: want BOPP en A. W. VON SCHLEGEL, die het uitgeven van den *Nalus* en een ſtuk des *Mahabharats* en van den *Ramayana* durven ondernemen, verdienen eene vereerende onderſcheiding.

(*b*) Wij rekenen dit zoo veel te meer behoorlijk, omdat de beroemde HEEREN, wiens algemeen gelezene geſchriften thans op den loop der geſchiedkundige ſtudiën eenen zoo grooten invloed hebben, aan onze landgenooten in dit opzigt geen regt laat wedervaren. Zoo veel wij ons herinneren, worden in zijn geheele ſtuk over de Indiſche oudheden (*Ideen I. B. 2. abth.*) grene namen van Hollandſche ſchrijveren aangehaald: hetwelk echter bij de berigten over den *Ramayana* en *Mahabharat*, aldaar *bl.* 464, wel noodig ware geweest.

(*c*) *De Aſia por* J. DE BARROS *et* DIEGO DE COUTO *Lisboa* 1552—1602, 4 *vol. fol.* Herdrukt aldaar 1778 *en volg. in klein* 8vo. LANGLÈS heeft eene beſchrijving van *Elephante* van DE COUTO overgenomen. *Mon. de l'Hind. II. p.* 164.

Digitized by Google

niet dat zij eenig uitvoerig verſlag omtrent den godsdienst dier volkeren hebben uitgegeven (*a*). Holland heeft daarvan de eerſte eer gehad, en eene geheele reeks van ſchrijveren voortgebragt, die ook nu nog buitenslands, bij de weinige geleerden, welke hunne werken kennen, in achting ſtaan.

ABR. ROGERIUS, predikant te Paliakatte, gaf het eerſte *De opendeure tot het verborgen Heijdendom*, te *Leyden* 1651, 4°. (na zijnen dood) gedrukt, welk werk in het Latijn, Fransch en Hoogduitsch is vertaald geworden (*b*). Hierna verſcheen BALDÆUS, een Delvenaar, predikant op *Ceylon*, in den jare 1671, met eene uitvoerige verhandeling over de Indiſche fabelleer (*c*): wiens berigten weder aangevuld en vooral met een uitgebreid verſlag over de *Boedisten* verrijkt werden door den Dordtſchen VALENTYN, predikant op *Amboina* (*d*).

Dit

(*a*). Zie de voorrede van ROGERIUS. Ook worden er geene vroegere ſchrijveren van dat land aangehaald door MORHOFF. Zie ſtraks *noot* (*c*).

(*b*) Ook heeft de Leydſche hoogl. HOORNBEEK daarvan in 1669 een uittrekſel gegeven in zijn boek *de Converſione Indorum et Gentilium. Amſt.* 4°. *p.* 32. *ſqq.*

(*c*) BALDÆUS *Beſchrijving van Malabaar, en Afgoderij der O. Ind. Heydenen. Amſt.* 1672. *fol.*

(*d*) VALENTYN *Oud en N. O.-Indiën. Dordt* 1724. 5 *d. fol.* — Vooral het *V^e. deel: Choromandel, Ceylon en Malabaar.*

Dit laatſte belangrijke werk, eene kostbare onderneming, kwam in het licht te gelijkertijd dat de blocijende Nederlandſche boekhandel de liefhebberen van platen beſchonk met de *negen deelen in folio*, der *Cérémonies et coûtumes réligieuſes de tous les peuples*, met platen van B. PICART, waarvan het *IIIe. en IVe. deel* vele Indiſche goden-beelden bevatten en vele gebruiken ophelderen (*a*).

Maar nu zagen de Oostelijke deelen der oude wereld in de laatſte helft dier zelfde *achttiende* eeuw voor het eerst, zoo veel men weet, eene Europeaanſche wetenſchappelijke vereeniging, en wel door Nederlanders, in hun midden daarſtellen: zijnde het *Bataviaasch Genootſchap*, opgerigt in den jare 1778.

Hebben de latere ſchriften van RAFFLES, CRAWFURD en anderen, gedeeltelijk met Nederlandſche bouwſtoffen vervaardigd, een veel grooter licht over de oude Javaanſche leer en godsdienst verspreid, dan die van het *Bataviaasch Genootſchap*, zulks is meer

---

(*a*) *Amſt.* 1723—43. 8 *D.* in 9 *B.* enz. fol. Zie hierover het *Manuel du Libraire* van BRUNET. Over ROGERIUS kan men MORHOFF nalezen *Polyhistor I. p.* 128; *II. p.* 6, 173. — „Ouvrage exact, intéressant, et trop peu estimé": zegt LANGLÈS (*II. p.* 18. *not.* 2); „a work of authenticity and of great merit," MARSDEN op M. POLO (*Lond.* 1818. 4°. *not.* 1342). „Le magnifique ouvrage de VALENTYN." LANGLÈS (*I. p.* 23. *not.* 1). Ook Sr. W. OUSELEY is met VALENTYN wel bekend in zijne *Travels*; doch ik kan de aanhalingen niet wedervinden. Van BALDÆUS heeft LANGLÈS niet dan eene Duitſche en eene Engelſche vertaling gezien.

Digitized by Google

meer aan gelegenheid, aan ſtaatsomſtandigheden en aan den veranderden en verbeterden loop der ſtudiën in Europa, dan aan andere redenen, toe te ſchrijven.

In den doolhof der oude godenleer, en in het duistere gebied der geſchiedenis van weinig bekende ſtaten, heeft men twee voorname leidraden, twee vaste punten, waaraan alle onderzoek kan worden aangeknoopt: *vooreerst* in de oudſte en meest oorſpronkelijke geſchriften, en *ten tweede* in de oude gedenkſtukken, voornamelijk die van bouwkunde en insgelijks van de beeldende kunſten. Wat het *eerſte* punt betreft, hetzelve hangt af van de ſtudie der oude talen, in dit geval voornamelijk het *Sanskriet*. Ik moet met leedwezen bekennen, dat onze landslieden in de ſtudie dezer taal altijd achterlijk geweest zijn, niettegenſtaande reeds in de 17e. eeuw HENRICUS ROTH (*a*), en in het laatst der 18e. PAULLINUS A S. BARTHOLOMÆO (*b*), beide Duitſchers en Roomsch-Katholijke zendelingen, zich dezelve hadden magtig gemaakt, en niettegenſtaande in de gemelde laatſte jaren vele Engelſche geleerden te gelijk die ſtudie algemeen hebben bekend gemaakt. Maar ik vind eenige verſchooning hierin, dat de Hollandſche zendelingen niet zoo diep in Indië ſchijnen doorgedrongen te zijn, en dat het vooral eerst in lateren tijd geweest is, dat de Indiſche *Pandiets* tot de Europeaanſche geleerden zijn toegenaderd en hunne meest heilige boeken hebben wil-

(*a*) Zie KIRCHER *China Illustr. p.* 156, 162.

(*b*) *Grammatica Samserdamica*, *Rom.* 1790.

willen mededeelen (*a*). De geleerden der *Maatſchappij van Wetenſchappen* te *Kalkutta*, welke zes jaren jonger is dan de *Bataviaſche*, hebben ons voornamelijk eenige kennis aan de oudſte Sanskrietſche werken, de *Veda's*, de *Poerana's*, de heldendichten, enz. medegedeeld. *Ten andere:* de zucht om uitvoerige plaatwerken over de aloude gebouwen van zulke verre gewesten te bezitten is, niettegenſtaande het voorbeeld, reeds vroeger door onzen beroemden reiziger DE BRUYN en door den Franſchen CHARDIN gegeven, eerst in het midden der achttiende eeuw regt aangewakkerd, vooral in Engeland, door de fraaije plaatwerken over *Palmyra* en *Baalbeck*. Omtrent denzelfden tijd gaf ook het krachtige genie van WINCKELMANN aan den loop der oudheidkundige ſtudie eene andere rigting; en deed, bij menigen boekgeleerde, het verdoofde gevoel voor ſchoonheid van een beeld, en daarmede het verlangen naar de overblijfſelen der oude beeldende kunſten ontwaken. Aldus werd de beoefening der *monumenten* allengskens in Europa, en vooral die der oude bouwkunde in Engeland, meer en meer noodzakelijk geacht. En ook, dezen nieuwen loop der ſtudiën op het aan gedenkſtukken zoo rijke Indië toepaſſende, heeft de *Kalkuttaſche* maatſchappij, en nog later de *Bombayſche*, veel vasteren grond gewonnen, dan onze vlijtige ſchrijvers BALDÆUS en VALENTYN, of het Nederlandſche genootſchap te Batavia, zich hebben durven voorſtellen. In ons vaderland zelf toch had het onderzoek der oude gedenkſtukken nog

(*a*) Vergl. COLEBROOKE *on the Vedas. Aſiat. Reſ. VIII. p.* 377; en de rijke *ſchets van den ſtaat der O. Litter. in Holland* van den hoogl. WILLMET. *Gedenkſ. der III. Klaſſe van het Inſtit. II. bl.* 199. *volgg.*

nog geenen voet gekregen. Veelligt, ware de Oost weleer, in plaats van door geestelijken, door eenen schilder, zoo als onze DE BRUYN (*a*), bezocht en beschreven; wij, Nederlanders zouden nog aan Europa de lessen over Indië geven, die wij nu van de schilders DANIELL, en van den majoor MOOR, die liefhebber is, moeten ontvangen: en de werken van den Amsterdamschen burgemees WITSEN, en van de Fransche geleerden MONTFAUCON en CAYLUS, zouden geene onverklaarde, en soms voor Grieksch werk opgegevene afbeeldingen van Indische goden vertoonen (*b*).

Indien men nu bij deze meer verwijderde oorzaak nog de nadere en meer afdoende voegt van ongelukkige oorlogstijden, en verlies van volkplantingen, welke de werkzaamheden des Genootschaps tusschen beiden hebben afgebroken, ja zelfs van het in de beste tijden meer beperkte bezit van Java, in vergelijking van het gezag, welk wij thans over dat eiland uitoefenen; dan zal

---

(*a*) Het is zonderling, maar tevens jammer, dat de oudere reisbeschrijvingen in het algemeen, ook vooral die van BALDÆUS en VALENTYN, opgevuld zijn met afbeeldingen van moorden, en wreede straf-oefeningen. Dienen dergelijke platen om de geschiedenis en karakter-kunde der volkeren bij den lezer diep in het geheugen te prenten, het soort van kennis, daar door verkregen, is gewis zeer eenzijdig: en veel nuttiger en van meer blijvende waarde zijn de platen derzelfde schrijveren, die kostumen voorstellen, somtijds volgens inlandsche teekeningen: bij voorbeeld in VALENTYN's *Levens der Groote Mogols.* (*Oud en Nieuw Oost-Indiën, IVe. Deel 2^e. stuk.*)

(*b*) Zie *Aanhangsel N°. IV.*

zal het vooral duidelijk worden, van waar het komt, dat de overblijffelen der oudheid op Java het eerst door vreemden hebben moeten beſchreven worden. Inderdaad vinden wij hiervan een merkwaardig bewijs in de werken van het *Bataviaasch Genootſchap* zelf. De naam en ligging van *Brambanan*, en dus de uitgeſtrekte geſtichten van oude tempelen, waardoor hetzelve thans zoo beroemd is, gelegen tusſchen *Soerakarta*, reſidentie van den Soeſoehoenan of Keizer, en *Jokjakarta*, reſidentie van den Sultan, was in den jare 1784 nog niet bekend aan den ijverigen VAN IPEREN, van wien wij ſtraks nader zullen ſpreken, die betuigt, „dat niets moeijelijker was, dan zulke navorſchingen bij de Ja„vanen met vrucht te doen (*a*)." Maar op eigen grondgebied, en onder meer gunſtige omſtandigheden, had men, niet ver van Batavia, ijverig, ſchoon te vergeefs, naar oude *inſcriptiën* gegraven (*b*), ter plaatſe waar men de overblijffelen beſpeurde van de aloude ſtad of ſterkte, *pagger Wisſie*. Het beſtaan van zeer ruwe beeldwerken in diezelfde diſtrikten is niet onaangeteekend gebleven (*c*). In verſchillende volgende jaren, voor het verlies van Java, zijn er verzamelingen van Indiſche godenbeelden uit an-

---

(*a*) *Bat. Genootſ. II. D. bl.* 271—273, *noot* 9 en 11.

(*b*) Aldaar *II. bl.* 267, *noot.*

(*c*) Aldaar *VI. D.* DE TEISSEIRE, *Beſchr. van de Omme- en Bovenlanden van Batavia. bl.* 45. A°. 1792.

Digitized by Google

andere Javaanſche tempelen aangelegd (*a*): en niet de eenige, gelijk RAFFLES zich uitdrukt (*b*), maar denkelijk de voornaamſte van die verzamelingen was die van den heer ENGELHARD, gouverneur van *Java's Oosthoek*. Zeggen wij hier in het voorbijgaan, dat het enkel aan de overhaasting, waarmede eens reizigers dagboek gewoonlijk wordt opgeſteld, kan te wijten zijn, dat een achtingwaardige Engelſche geleerde, die gedurende verſcheiden jaren, tot voortzetting zijner ſtudiën, onderſtand van de Nederlandſche regering heeft genoten, het aanleggen der verzameling van den heer ENGELHARD in een ongunſtig daglicht doet voorkomen (*c*).

Het is op aanleiding en gezag van den heer ENGELHARD, dat in 1796 en 1797 het eerſte onderzoek is gedaan naar de oudheden van het gemelde *Brambanan*, en in 1806 en 1807 de eerſte beſchrijving en teekeningen daarvan gemaakt zijn door den toenmaligen luitenant, thans luitenant-kolonel CORNELIUS; van welke ſtukken ook RAFFLES zich heeft bediend (*d*), en

(*a*) Uit den tempel *Tſjandie Aſoe*, bij *Brambanan*, waren vele beelden door de Europeanen weggevoerd, die in hunne tuinen te zien zijn: volgens Ms. Beſchrijving van *Brambanan* van den heer CORNELIUS, van 1807, waarvan ſtraks nader.

(*b*) *History of Java*, *II. p.* 55.

(*c*) Dr. HORSFIELD, bij RAFFLES, *II. p.* 41.

(*d*) Zie *II. p.* 6, waar hij den heer CORNELIUS niet noemt. *Plaat* 4 en 6, zijn naar teekeningen van den Ingenieur, volgens de eigene opgaaf

en die ons door de goedheid van den hoogleeraar REINWARDT, gewezen directeur van landbouw, kunſten en wetenſchappen op Java, ten gebruike zijn medegedeeld. Maar dat onze landgenooten het andere punt, het opsporen der inlandſche geſchrevene fabelen, geſchiedverhalen en jaarboeken (der Javanen namelijk, waarmede zij zich moesten behelpen,) niet geheel verzuimd hebben, blijkt uit het voorbeeld der heeren VAN IPEREN, en MIDDELKOOP. De verzameling van den laatstgenoemden heeft aan RAFFLES een gedeelte zijner bouwſtoffen voor de oudſte geſchiedenis van het eiland opgeleverd (*a*): gelijk door de zorg van den eerstgenoemden, reeds in de eerſte deelen van het *Bataviaasch Genootſchap*, eene vertaling verſchenen was van de *Sadjara Radja Djawa*, een Javaansch geſchiedboek, van de fabelachtige tijden af beginnende, waarvan RAFFLES ſlechts eene oppervlakkige mel-

---

gaaf van R. (*p.* 17 en 18, *noot*): insgelijks *plaat* 5, gelijk mij blijkt uit de vergelijking met de oorſpronkelijke teekening: en denkelijk dus ook *plaat* 7. Eens vooral moet ik aanmerken, dat, niettegenſtaande de platen van RAFFLES niet genommerd zijn, ik dezelve, kortheidshalve, bij nommers, volgens de orde van de *lijst der platen*, zal aanhalen. De luitenant kolonel MACKENZIE, die zich in 1812 drie dagen te *Brambanan* heeft opgehouden, en van die oudheden een oppervlakkig berigt heeft medegedeeld in het *Bataviaasch Genootſ. VII Deel*, maakt, *p.* 9 insgelijks melding van de genoemde memorie van den heer CORNELIUS.

(*a*) RAFFLES *Java II. p.* 64.

melding. maakt (*a*), en hetwelk misschien noch hij, noch CRAWFURD gebruikt hebben.

Maar wanneer nu RAFFLES, CRAWFURD, MACKENZIE, HORSFIELD, en anderen, toegerust met eene ruimere kennis van Indiſche oude talen, gedenkſtukken, godsdienst en zeden, welke zij uit de oorſpronkelijke bronnen, op het vaste land van Indië, hebben kunnen putten, het op Java door onze landgenooten aangevangene onderzoek verder hebben uitgeſtrekt, en uit de vruchten van dat onderzoek een meer uitgebreid en zamenhangend geheel hebben gevormd; dan moeten en willen wij gaarne, als leden van het gemeenebest der wetenſchappen, waar in geen onderſcheid van volk te pas komt, ook dezen ſchrijveren den verſchuldigden tol van dankbaarheid niet onthouden.

§ 2.

Kort overzigt der Indiſche fabel-leer.

Welke ook de oorſprong van den Indiſchen godsdienst moge wezen, het zij dezelve inderdaad een éénig ſtelſel zij van fabelen van zinnebeeldige beteekenis, waarin zich eenige trekken der geſchiedenis van Indie's oudſte bewoneren gemengd hebben; hetzij die godsdienst, in verſchillende plaatſen en ſtaten, en in verſchillende eeuwen gevormd, na deszelfs geboorte door gedeelte-

(*a*) RAFFLES *Java I. p.* 356.

telijke of algemeene vereenigingen van ſekten tot één geheel gebragt zij, — het eerſte altijd, welk den Europeaanſchen uitlegger van Indiſche leer- of gedenkſtukken te doen ſtaat, is, die leer, zoo als ze daar ligt, niet alleen in het groot, maar ook in de bijzonderheden, na te gaan, en zich eigen te maken. Gelijk echter deze verhandeling geenszins of de ontvouwing dier leer, of zelfs eene volledige opgaaf der bronnen, waaruit ze geput wordt, kan behelzen; zoo zal het echter, duidelijkheidshalve, nuttig zijn, ons in een kort beſtek de voornaamſte punten voor den geest te brengen.

De oudſte godsdienstleer is in de *Veda's* vervat, en bevat niets dan den dienst van het vuur, van de hemelligchamen, en de krachten der natuur: en zoodanig dat alle deze wezens voor uitvloeiſelen van één opperwezen, de algemeene ziel, gehouden werden: alsmede den dienst der afgeſtorvene voorouders. In deze boeken komt een groot gedeelte van de perſonen der latere fabelwereld reeds voor: inzonderheid *Indra*, de lucht; *Agni*, het vuur; ook *Brama*, enz.; doch allen als eenvoudige benamingen der natuurkrachten of der eigenſchappen van God. De bloedige offeren echter maken van den dienst der *Veda's* een wezenlijk kenmerk uit.

Drie goddelijke wezens onderſcheidt het latere, tegenwoordig nog beſtaande, eigenlijke *Bramienſche* ſtelſel, grootendeels op de *Poerana's* (de Indiſche *cosmogoniën* en *theogoniën*) gegrond: *Brama*, den ſchepper; *Visjnoe* den onderhouder; *Siva*, den verderver. Doch geenszins houden allen even wezenlijk het opperbewind. Inderdaad zijn er ſlechts twee hoofdtakken van geloof in de uitgeſtrekte Indiſche landen: *Siva's* dienst, die

die alle blijken draagt van ingeborene wreedheid en ruwheid, door de vermeerderde beſchaving eenigzins verzacht, behagen ſcheppende in de bloedige offeren der Veda's, en in den *Lingam*- (*phallus*) dienst waarvan de Veda's geene melding maken; en de dienst van *Visjnoe*, uit zijnen aard van een zachter en kieſcher aanzien, doch hier en daar nog met de vergeeſlijke ruwheid van den onbeſchaafden mensch vermengd: grootendeels beſtaande in den dienst van vergode menſchen, die de ſekte van *Visjnoe* hebben gegrondvest: en onbloedige offeranden, bij voorbeeld van planten, verlangende.

Brama ſchijnt geenszins de godheid des volks, maar in een zeker opzigt het zinnebeeld des priesterdoms van beide de groote ſekten te wezen, en heeft noch ſekte, noch tempelen. *Siva* en *Visjnoe* worden, elk door zijne eigene vereerders, als voortbrengers van het heelal beſchouwd, en worden, voor het volk, in plompe en ongerijmde fabelen als zoodanig voorgedragen. Maar de meer wijsgeerige Indiaan ſtelt, dit is zonder twijfel, nog boven dezen, een almagtig wezen, hetgeen de mensch niet dan met de gedachte kan bereiken, en dus niet kan afbeelden, noch uitwendig dienen: aan dit wezen geeft hij den naam van *Bram*, een woord van het onzijdige geſlacht.

Wil men nu eens met den meer verlichten Indiaan de drie genoemde godheden *Brama*, *Siva* en *Visjnoe*, als verzinnelijkte magten van het onſterfelijke wezen aannemen, en daarmeê de overblijfſelen van den ouden Veda-dienst vermengen; dan kan men driederlei ſoorten onderſcheiden onder het ontelbare godendom, en onder de oneindig verſchillende fabelen: boven-natuurkundige, ſterre-

rekundige en geſchiedkundige; zonder dat echter de lijn van grenspaling altijd zeer juist kan worden getrokken.

De godheden hebben zich op de aarde meermalen vertoond. Het ſchijnt echter meer bepaaldelijk bij de ſekte van *Visjnoe*, dan bij die van *Siva* te zijn, dat deze nederdalingen der godheid (*vleeschwordingen*, *incarnatiën*), *avataren* (*a*) genoemd worden. Deze *avataren* bedoelden wij met te zeggen, dat de dienst van *Visjnoe* grootendeels beſtaat in de vereering van vergode aanvoerders der ſekte. *Visjnoe's* vijf eerſte *avataren*, als *visch*, als *ſchildpad*, en als *wild zwijn*, om de heilige boeken der Veda's, die door een monſter geſtolen waren, terug te bezorgen, om den drank der onſterflijkheid en de *attributen* der goden te herwinnen, en om de aarde, die door een ander monſter vernietigd werd, te redden; verder als *man-leeuw* en als *dwerg*, beiden insgelijks ter kastijding van eenen hoogmoedigen vorst, ſchijnen, hoe ruw ook deze verſierſelen zijn, op de geſchiedenis der godsdienst-oorlogen te zien, waarin de geheele ſekte der Visjnoevisten door zulk een zinnebeeldig wezen wordt voorgeſteld. Slechts de tweede *avataar* zal eene algemeene zinſpeling wezen op het invoeren van het tegenwoordige godsdienſtige ſtelſel, en van den beeldendienst. De *avataren* in de gedaante van de twee *Rama's*, en van *Krisjna*, beroemde helden, wier hooge daden met Oosterſche grootſpraak in de geachte heldendichten, den *Ramayana* en den *Mahabharat*, zijn

(*a*) Bij de Nederlandſche ſchrijveren dikwijls *autaer*: hetwelk dan ook wel, misſchien door onverſtand des drukkers, in *altaer* veranderd is.

Digitized by Google

zijn bezongen geworden, laten zich ligtelijk herkennen als bepaalde perſonen, die dergelijke godsdienst-oorlogen gevoerd hebben. De negende *avatara*, als *Boeda*, heeft geheel betrekking tot den godsdienst, zonder inmengſel van ſtaatkundige gebeurtenisſen: als welke namelijk ten oogmerk had eene nieuwe ſekte te ſtichten. De tiende *avatara*, eindelijk, moet nog komen in de gedaante van eenen *krijgsman te paard*, om aan het tegenwoordige geſlacht een einde te maken, en eene betere eeuw te herſtellen. Maar is het, aan de eene zijde, duidelijk, dat de meeste dezer voorſtellingen hunnen grond in de geſchiedenis hebben; niet minder zeker is het, dat ook ſterrekundige zinſpelingen naderhand daaronder vermengd zijn geworden: hetwelk vooral met de verdichtſelen, die *Krisjna* betreffen, het geval is.

De onmiddelijke tusſchenkomst van *Siva* of *Brahma* in menſchelijke zaken wordt insgelijks wel met de benaming van *Avataar*, doch minder eigenlijk, beſtempeld: men kent van dien aard de namen van *Daksja*, *Vira-Badra*, *Bheireva* enz. Wij zullen in den loop onzer verhandeling aantoonen, dat ook deze *avataren* waarſchijnlijk geene bepaalde menſchelijke perſonen geweest zijn, maar eenvoudig zinnebeelden der geheele ſekte.

Gelijk de dienst des *Lingams*, aan de ſekte van *Siva* eigen, oorſpronkelijk geheel ſymbolisch is, voor de voortbrengende kracht der natuur; zoo beſtaat er ook eene afdeeling van deze ſekte, die de *joni*, het tegenovergeſtelde des *lingams*, vereert, en dezen dienst verzinlijkt door denzelven aan te ſluiten aan de vrouwen — eigenlijk de werkkracht, de *ſakti* — der goden. Wij zeggen *der goden*, want zij bepalen zich niet tot *Siva's* vrouw, *Devi*, maar ſtrekken zich ook uit tot die van *Visjnoe*, *Laksjmi* en anderen. Sommige

lingamisten (of *lingisten*) en sommige *fakta's* bepalen zich tot eenen betamelijken, louter bespiegelenden eerdienst: anderen, welligt de meesten, slaan over tot de schandelijkste buitensporigheden.

Wanneer wij hierbij nu nog voegen de geheele reeks van wezens uit het gebied der hemelsche ligchamen en verschijnselen, als *Indra*, het uitspansel of de lucht boven ons, *Soerja* en *Tsjandra*, zon en maan; verder de planeten, de winden enz; dan de ontelbare legioenen van goede en kwade geesten, die alles bezielen, de *Soera's*, *Asoera's*, *Raksjasa's*, *Gandharva's* enz; en eindelijk verschillende soorten van heiligen, die vooral in de fabelachtige verhalen van de schepping der menschen voorkomen, de *Menoe's*, *Risjie's*, en *Moenie's*, enz.; dan hebben wij reeds een oppervlakkig overzigt van het geheel des Bramienschen stelsels. Maar er bestaat nog een ander veel uitgestrekter godsdienststelsel, dat der *Boedisten*. Gelijk de *Bramienen* het grootste deel van eigenlijk *Indië* beslaan, zoo zijn de *Boedisten* in bezit van bijna alle Indische landen voorbij den *Ganges*, met *Tibet* en vele *Mongolsche* bezittingen ingesloten, zelfs denkelijk met een gedeelte van *China*. Ook zijn zij geheel te huis op *Ceylon*. Dezen verwerpen de verdeeling der kasten, den hoofdtrek van de inrigting des *Indischen* staatkundigen en godsdienstigen stelsels; en verwerpen de *Veda's* en de *Poerana's*, en dus het geheele *Bramiensche* godendom. De godheid bij hen bemoeit zich met niets; maar *Boeda*, hun heilige, is de hoofdpersoon hunner vereering. Ingetogen te leven, en niets levends te dooden, zijn hunne voorname voorschriften. Hunne priesteren, uit alle standen verkiesbaar, heeten *rahans*, en staan onder opperpriesteren.

Met de *Boedisten* komen de *Dsjainas* naauw overeen: zij schijnen

nen op denzelfden ſtam geënt. Het groote onderſcheid tusſchen beide ſekten beſtaat daarin, dat de laatstgenoemde de vier *Bramienſche* kasten behouden heeft. Hare priesters zijn dan ook *bramienen*, doch aan eenen opperpriester onderworpen. Deze ſekte is in *Opper-Indië*, en in het midden van *Dekkan*, het ſchier eiland, gevestigd.

Denkelijk is *Boeda*, de heilige der *Boedisten*, dezelfde als de *negende avataar* van *Visjnoe*. De *Boedisten* ſchijnen door de *Bramienen*, men weet niet in welke eeuw, uit het eigenlijke *Indië* verdreven te zijn.

§ 3.

Afbeeldingen der Indiſche goden.

Driederlei ſoort van afbeeldingen heeft men voornamelijk: de in ſteen gewerkte, het zij geheele beelden, het zij *basreliefs*; de in metaal gegotene; en de op papier geteekende. Hebben wij, boven, ons leedwezen betuigd, dat onze DE BRUYN Indië niet bezocht, en door zijn penſeel niet verzinnelijkt heeft; velen lof zijn wij altoos aan BALDÆUS ſchuldig, wiens uitvoerige verhandeling niet alleen nog altijd, (behoudens eenige verduidelijking van eigene namen) met veel nut als een leerboek kan gebruikt worden, maar die ook denkelijk de eerſte is geweest, die bruikbare Indiſche teekeningen der tien *avataren* heeft medegedeeld (*a*). Ee-

(*a*) ROGERIUS gaf wel op zijn titelplaatje eenige goede afteekeningen, maar weinige in getal, en, zoo ver ik zie, zonder uitlegging. Eigenlijk heeft

Digitized by Google

Eenige andere platen naar teekeningen, ook naar bronzen, of marmeren beeldwerk, zijn verſpreid in de verſchillende werken der Maatſchappijen van *Kalkutta*, en vooral van *Bombay*; in de *Serampoerſche* uitgaaf van den *Ramayana*; in de reizen, en plaatwerken van Indiſche gebouwen, van SONNERAT, PAULLINUS a S. BARTHOLOMÆO (*a*), lord VALENTIA (thans lord MOUNTNORRIS), SALT, DANIELL, en LANGLÈS; in MAJER's *Mythologiſches Lexikon*, en onlangs in MÜLLERS *Glauben, Wiſſen und Kunst der alten Hindus.* Maar het volledigſte, dat wij tot nog toe bezitten, zoo wel voor de godenleer, welke uit de beste werken is bijeen verzameld, als voornamelijk voor de afbeeldingen van onuitgegevene teekeningen en bronzen beeldjes, is het *Indiſche Pantheon* van MOOR, wiens loffelijke vlijt, naauwkeurigheid en opregtheid, aan de kennis van Indiſche oudheden de grootſte dienſten hebben bewezen.

EER-

KIRCHER (A°. 1667) de eerſte teekeningen der *avataren* van *Visjnoe* medegedeeld; maar het is broddelwerk. (Men vergelijke MOOR, *Hindu Pantheon p.* 189). Hij heeft de *avataren*, zoo wel in teekening, als in de beſchrijving, onder elkander verward, en zal waarſchijnlijk de uitleggingen van zijnen zegsman, den zendeling ROTH, dooreen gehaspeld hebben.

(*a*) Het doet den ſchrijver van deze verhandeling leed, de reis van SONNERAT niet dan in de 8°. uitgaaf, waar de oudheidkundige platen ontbreken, en de werken van *fra* PAOLINO in het geheel niet te hebben kunnen gebruiken. Zie de *voorrede.*

Digitized by Google

EERSTE AFDEELING.

VERKLARING DER DRIE BEELDEN.

§ 1.

Voorloopige beſchrijving.

De voorwerpen, welke aanleiding geven tot de tegenwoordige verhandeling, zijn drie ſteenen beelden, bijna in levensgrootte, of weinig minder: uitmakende, volgens het officieele berigt, in de *Bataviaſche Courant* (*a*), „ de helft van eene verzameling, „ afkomſtig uit de bouwvallen van *Malang*, een der oostelijke „ distrikten van *Java*. Deze beelden waren te voren in het be„ zit van den heer N. ENGELHARDT, die dezelve, ter vermeerde„ ring van 's rijks verzamelingen, wel heeft willen afſtaan."

Men ziet, in de afbeeldingen hierbij gevoegd, dat een dezer beelden, N°. 1, een mansbeeld is, met vier armen, gezeten op een viervoetig dier; N°. 2, een beeld met eenen olifantskop, volgens de *Bataviaſche Courant*, overeenkomſtig met de berigten van

(*a*) Van *Zaturdag* 30 *Januarij* 1819, *N°.* 5.

van RAFFLES, bij de Indianen *Ganeſa*, en bij de Javanen *Raja Demang* of *Gana Singa Jaya* genoemd; N°. 3, een liggende ſtier, de *Nandi*, volgens dezelfde opgaven.

Het is, gelijk de heer REINWARDT ons wel heeft willen mededeelen, eene vergiſſing geweest van ondergeſchikte ambtenaren, dat, in plaats van de godin *Doerga*, ſtaande op eenen buffel *Mahiſa*, en de ondeugd beſtrijdende, waarvan in het gemelde berigt melding wordt gemaakt, het beeld N°. 1, voornoemd, is ingeſcheept geworden. Intusſchen hebben wij ons over deze vergiſſing geenszins te bedroeven: het overgezondene beeld is, in tegenoverſtelling van de *Doerga*, welke bij RAFFLES is afgebeeld (*a*), geheel ongeſchonden; van deszelfs beſtaan was nog naauwelijks melding gemaakt (*b*), veelmin was eene teekening daarvan bekend, en misſchien zal het vervolg dezer verhandeling aantoonen, dat hetzelve, in verſcheidene opzigten, nog wel zoo leerzaam is voor het onderzoek der Javaanſche en Indiſche oudheid.

Het zal toch, in den tegenwoordigen toeſtand van onze kennis der Indiſche leer en beeldwerken, wel onnoodig zijn om te bewijzen, dat deze drie Javaanſche ſtukken inderdaad voorwerpen zijn van den Indiſchen godsdienst, welke bij vele onzer landgenooten, die niet bekend zijn met het verſchil der ſekten, onder

(*a*) *Vol.* II. *Pl.* 14: gelijk wij, niettegenſtaande het onderſchrift der plaat, ſtraks zullen waarſchijnlijk maken.

(*b*) Niet dan bij CRAWFURD, gelijk wij insgelijks ſtraks zullen vermelden.

Digitized by Google

onder eenen al te algemeenen naam, *Bramienſche* godsdienst genoemd wordt. Een ieder, die de platen van MOOR's *Hindu Pantheon*, of zelfs van RAFFLES en CRAWFURD voor zich heeft, kan zich daarvan op het bloote gezicht overtuigen: en inderdaad is zulks algemeen genoeg aangenomen, om ons van wijdloopig bewijs te ontheffen (*a*). Hetgeen ons dus voornamelijk te doen ſtaat, is, zoo wel een onderzoek naar de voorſtelling van het eerſte beeld, welk nog onbeſchreven is, als eene korte uitlegging van de twee andere meer bekende.

§ 2.

Oorſpronkelijke plaatſing der beelden te Singa-Sari.

Dat, vóór de invoering der leer van MAHOMED, de ruwe en bloedige leer van *Siva*, te gelijk met de zachtere ſekte der *Boedisten*, die alle bloedige offeren haat, in zwang geweest zij, is door CRAWFURD tot groote waarſchijnlijkheid gebragt. Wij kunnen (hoezeer wij van hem in ſommige bijzonderheden zouden verſchillen) den lezer gerustelijk tot deszelfs algemeen betoog (*b*) verwijzen.

De zes beelden van den heer ENGELHARDT waren afkomſtig van de bouwvallen van *Malang*, onder welken naam bij onze re-

---

(*a*) Ook is zulks door ons voorloopig aangeduid in WESTENDORP en REUVENS, *Antiquiteiten. II. D. 1 ſt. bl.* 139.

(*b*) *Indian archip. II.* 208, 218. Dr. LEYDEN, die, *Aſiat. Ref. X. p.* 192, aan de Javanen den dienst van *Indra*, *Soerja* en *Visjnoe* toeſchrijft, bekent zelf, weinig oorkonden te hebben kunnen gebruiken.

Digitized by Google

regering de geheele provincie verſtaan wordt (behoorende onder de reſidentie *Paſoeroeang*), welke vele, wijd verſpreide, oude Indiſche gebouwen moet bevatten. Het blijkt nu, uit de vergelijking der berigten van Dr HORSFIELD bij RAFFLES, met die van RAFFLES zelven, en van CRAWFURD, dat de hoofdtempel en geheele omvang van het heiligdom van *Singa-Sari* de plek is, welke deze beeldwerken, van eene merkwaardige grootte, en bijzonder uitvoerige behandeling, heeft opgeleverd.

Deze tempel behoorde aan de ſekte van *Siva*. Alle beelden, welke daar gevonden zijn, wijzen zulks uit. Laat ons eerst de drie ſtukken beſchouwen, welke meer bepaaldelijk het onderwerp van ons ſchrijven uitmaken.

Het eerſte beeld noemen wij *Bheireva;* allerwaarſchijnlijkst is dit hetgeen door CRAWFURD (*a*) met den naam van *Kala* of *den dood* beſtempeld wordt. De beſchrijving en het bewijs van die giſſing zal nader volgen.

Dat *Ganeſa* en *Nandi* de namen zijn van de beelden N°. 2, en 3; en dat ook deze perſonen tot de ſekte van *Siva* behooren, kunnen wij als bekend veronderſtellen. De lezer, wien de Indiſche fabelleer vreemd is, zal insgelijks, te zijner plaatſe, het een en ander tot opheldering vinden.

Maar het ſchijnt twijfelachtig, of zoo wel de *Ganeſa*, voor het *tweede deel* van RAFFLES als titelplaat afgebeeld, als de ſtier *Nandi*, op de plaat 15, N°. 5, van *dat deel* voorkomende, *dezelfde* voorwerpen zijn

(*a*) Ter plaatſe, welke wij ſtraks zullen aanhalen.

zijn als onze N°. 2 en 3. De onnaauwkeurige wijs, trouwens, waarop RAFFLES de platen van zijn boek aanhaalt en beſchrijft, geeft dikwijls eene verwarring, welke bij onderſcheidene platen baarblijkelijk kan bewezen worden: aldus vermeldt hij *T. II. plaat* 3, *N°.* 1, op de eene plaats als een beeld van *Brambanan*, en elders als een beeld van *Boro Bodor* (*p.* 22 en 29); en *plaat* 19, *N°.* 2 en 4, zijn, volgens het onderſchrift, van *Boro Bodor*, maar, volgens den tekst (*p.* 31), van *Goenong Praauw* afkomſtig. Dan des ſchrijvers woorden (*p.* 55 en 56) bewijzen, dat, in dergelijke gevallen van ſchijnbare tegenſpraak, geenszins een en hetzelfde, maar twee *volmaakt gelijke* beelden hierdoor verſtaan moeten worden.

Tweemalen wordt dan ook de titelplaat van *Ganeſa* beſchreven, *p.* 42 en *p.* 55: op de eerſte plaats als door Dr. HORSFIELD nog in 1815 te *Singa Sari* gezien, en als *kolosſaal;* op de tweede plaats, als reeds voor 1811 door den Heer ENGELHARDT in den tuin der reſidentie te *Samarang* geplaatst, en als levensgrootte. Hierbij moet men voegen de opgaaf van CRAWFURD, in zijne beſchrijving van den *Indiſchen Archipel*, die in 1820 is uitgekomen (*a*): „dat, voor eenige jaren, van *Singa Sari* weggevoerd „waren de beelden van *Siva*, *Kala* of *den dood* [*Bheireva*, volgens ons] *Doerga*, *Nandi* en *Ganeſa*."

In-

(*a*) *Ind. Archip. II. p.* 208.

Indien het waar is, gelijk uit deze tegenſtrijdige opgaven ſchijnt te blijken, dat er weleer twee *Ganeſa's* te *Singa Sari* beſtaan hebben, dan is het ontwijfelbaar het vóór den jare 1811 weggevoerde ſtuk, welk thans naar Amſterdam is gekomen: als zijnde dit wezenlijk afkomſtig uit de verzameling van den Heer ENGELHARDT. En vermits nu, aan den eenen kant, RAFFLES vrij uitdrukkelijk zegt, dat de *Ganeſa* en de *Doerga*, welker afbeeldingen hij in plaat levert, van de verzameling van den Heer ENGELHARDT zijn (*a*), en zulks ook aan de andere zijde waarſchijnlijk is, omdat deze twee platen in het ganſche werk de eenige zijn, op eene groote ſchaal en uitvoerige wijs behandeld, (het natuurlijke gevolg hiervan, dat de kunstenaar meerder gemak en ruimte van tijd bij den Heer ENGELHARDT had, dan bij de woeste bouwvallen van *Singa Sa-*

(*a*) Wij nemen in den tekst aan, dat de *Doerga* van *Malang* afkomſtig is, en niet van *Brambanan*, zoo als op de plaat zelve gelezen wordt: het bewijs moge hier volgen. Vooreerst is het duidelijk, dat het boek van RAFFLES, ſchoon met een goed wetenſchappelijk oogmerk uit verſcheidene berigten van onderhoorige ambtenaren en vrienden, te zamen gebragt, echter in de uitgave met geenerlei naauwkeurigheid is behandeld: zoo dat de plaatſnijder zich ligtelijk heeft kunnen vergiſſen. Ten andere doet de *Bataviaſche Courant* alle de zes beelden van den heer ENGELHARDT uit *Malang* afſtammen. Eindelijk is waarſchijnlijk het transport van zulk een zwaar ſtuk van *Brambanan*, geheel te land, naar *Samarang* zeer moeijelijk, maar van *Singa Sari* naar zee, en aan boord van een ſchip, vrij gemakkelijker.

Digitized by Google

Sari (*a*)); zoo kunnen wij bijna niet twijfelen, of wij moeten ons aan de *tweede* opgaaf van RAFFLES (*p.* 55) houden, en moeten deszelfs *titelplaat* beſchouwen als onzen zelfden *Ganeſa* voorſtellende.

Maar anders is het gelegen met den ſtier, *Nandi*, ons beeld N°. 3. De *Nandi* afgebeeld bij RAFFLES *pl.* 15, *N°.* 5, wordt in den tekst ſlechts eenmaal beſchreven (*p.* 42), en wel als door HORSFIELD in 1815 te *Singa Sari* gezien: en de teekening is, even als de overige toen nog te *Singa Sari*, beſtaande ſtukken, welke op die plaat gevonden worden, op eene kleine ſchaal uitgevoerd. Er beſtaat dus eigenlijk geene reden om dit ſtuk tot een en hetzelfde te maken met een ſtuk, dat hoogstwaarſchijnlijk, met de overige, reeds vóór 1811 van *Singa Sari* was weggevoerd. En eenig gering onderſcheid in de ligging der achterpooten, in het tuig om den hals, en in de grootte, brengt deze redenering bijna tot zekerheid. Het is verder denkelijk, dat het beeld, dat in 1815 te *Singa Sari* ſtond, nog heden aldaar te zien is, en wegens deszelfs kolosſale grootte niet heeft kunnen vervoerd worden.

Voorbeelden van twee, of meerdere, aan elkander gelijke beelden, tot verſchillende tempelen behoorende, hebben wij zoo even reeds vermeld: en dit moet ook het geval zijn met eene *Doerga* van *Bram-*

(*a*) Men zie, op welke kleine ſchaal de beelden van *Brambanan*, van 4, 6, 9 ja 12 voeten hoog, geteekend zijn, op *plaat* 3. De *Brama* even klein, op *pl.* 15, N°. 1, is denkelijk het levensgrootte beeld, dat zich thans te Leyden bevindt. Zie ſtraks *bl.* 31.

Brambanan, en eene te *Koewirang* (*a*). Bij éénen en denzelfden tempel laat zich, behalve de reden van *Symmetrie*, wanneer de beelden tot bouwkundig sieraad dienen (bij voorbeeld de beelden van *Boeda*, te *Boro Bodor*, of te *Brambanan*, of wel de tempelwachters) ook nog deze, door SONNERAT medegedeelde aanmerking toepassen: dat in elken Indischen tempel twee beelden derzelfde godheid geplaatst zijn, één buiten voor het volk, en één binnen voor den dienst der priesters (*b*). Maar de voorbeelden van herhalingen van dezelfde voorstellingen in de grottempelen van *Elephante* en *Ellore* zijn zoo menigvuldig, dat wij, zonder vruchteloos te raden naar de reden van zulke herhaling, die misschien enkele willekeur is, alleen ons tot de daadzaak willen bepalen. Voor het overige zal het gemelde kolossale *Ganesa*-beeld, het zij in eene afzonderlijke kapel, gelijk HORSFIELD gegist heeft, het zij in de opene lucht, tevens met de andere beelden, welke nu nog onbedekt in het bosch gevonden worden, tot den buitensten algemeenen omtrek van het heiligdom behoord hebben: terwijl de omstandigheid, door HORSFIELD opgegeven (*c*), dat twee der drie nissen in den buitenmuur des hoofd-tempels, op order van den heer ENGELHARDT, van hunne beelden zijn beroofd geworden, en dat er in den tempel zelven een groote steen, in den vorm van

(*a*) RAFFLES *II. pl.* 12.

(*b*) SONNERAT *II. p.* 51.

(*c*) RAFFLES *II. p.* 41.

Digitized by Google

van een baſement of diergelijke, op zijde was geworpen, en een diepe kuil daarbij gegraven, gevoegd bij het getuigenis van CRAWFURD, ons doet denken, dat een paar der vijf of zes weggevoerde beelden, dus veelligt een paar van onze ſtukken, misſchien in de buitenſte nisſen der muren van den hoofdtempel zijn geplaatst geweest. Trachten wij thans na te gaan, welk het *zesde* beeld der verzameling van den heer ENGELHARDT kan wezen.

Onder de teekeningen, welke de hoogleeraar REINWARDT den ſchrijver wel heeft willen mededeelen, bevinden zich drie ſtuks, waarop vijf beelden ontwijfelbaar door eene en dezelfde hand, en denkelijk te gelijketijd, zijn geteekend (*a*).

Indien men mag aannemen, dat de kunſtenaar eenige weinige *details* heeft overgeſlagen, zoude het waarſchijnelijk zijn, dat *vijf* der zes ſtukken van den heer ENGELHARDT in die teekeningen zijn afgebeeld. Dezelve zijn:

Bheireva, en *Ganeſa:* op één vel papier.

Doerga (RAFFLES *pl.* 14): doch ongeſchonden.

Siva, (*b*) en een ſtaande *tempelwachter:* weder op één vel.

Hier

(*a*) Ook ſchijnt van dezelfde hand een wagen met vier paarden te zijn, welken RAFFLES (*II. pl.* 13, *N°.* 3, van *boven*) heeft uitgegeven als afkomſtig van, of zich nog bevindende op het *Onnerangſche* gebergte. Of het oorſpronkelijke van die teekening ook in het bezit van den heer ENGELHARDT zij gekomen, is ons niet bekend.

(*b*) Eenen tijd lang heb ik gedacht, dat de *Siva* op de plaat van

Hierbij voegende den *Stier, Nandi*, dien de teekenaar welligt niet der moeite waardig rekende, heeft men *zes* beelden: en liet bij CRAWFURD (zie boven bl. 25, *noot a*) niet opgegevene *zesde* zal de zoo even vermelde *tempelwachter* wezen.

Mogten wij nu deze aanmerkingen nog verder uitbreiden, dan zouden wij hier nog eene opgaaf willen bijvoegen, zoowel van alle de beeldwerken, welke verder tot den tempel behoord hebben, als van de plaats, waar dezelve zich thans bevinden, volgens den leidraad van HORSFIELD's beschrijving.

A. In eene der drie *buiten-nisfen* van den *hoofdtempel*, een *beeld* thans omver liggende, zonder hoofd: *niet afgebeeld.*

B. Op het terras, twee *tempelwachters*, 3 voet hoog: *niet afgebeeld.*

C.

CRAWFURD (*II. pl.* 27.) waar onder staat: MAHADEWA (SIVA) *in the character of a devotee, from a gigantic statue in one of the temples of Brambanan*, dezelfde ware, met de door CRAWFURD *p.* 208 beschrevene, als weggevoerd van *Singa Sari*. De woorden van den gedrukten tekst zijn bijna letterlijk dezelfde, en het woord *Brambanan* gaat er onmiddellijk voor: zoo dat de plaatsnijder, den tekst volgende, zich ligtelijk had kunnen vergisfen, even als in het voorbeeld, *bl.* 26, *noot a*, aangehaald. Maar thans, bij vergelijking van den *Siva* der teekening, in onzen tekst vermeld, met de plaat van CRAWFURD, welke baarblijkelijk een verschillend beeld van *Siva* voorstelt, verander ik van gedachte, en blijf den *geteekenden Siva* voor dien van den heer ENGELHARDT, en den *uitgegevenen* op gemelde plaat (indien er geene andere vergisfing plaats heeft) werkelijk voor eene vermeerdering houden van onze kennis aan *Brambananisch* beeldwerk.

C. In het bosch eene verzameling van beelden, waarvan het eerst te beſchrijvene in het midden ligt: namelijk

1. De tweede *Nandi:* afgebeeld bij RAFFLES *Pl.* 15, *N°.* 5;
3. Een tweede *Siva*, met ſanskriet opſchrift: *aldaar N°.* 1;
4. Een derde, vermoedelijk *dito* beeld, beſchreven als een *Bramien: niet afgeteekend;*
5. Een wagen van *Soerja*, de zon: denkelijk gelijk aan eenen van die van het *Onnerangſche* gebergte, *Pl.* 13, *N°.* 2, behalve dat de paarden in ſnelleren loop zijn, en uitgeſtrekte ſtaarten, maar geene hoofden meer hebben.

N°. 2 daarentegen van die verzameling, de *Brama*, bij RAFFLES *Pl.* 15, *N°.* 1, is waarſchijnlijk dezelfde, die onlangs in het Leydſche Muſeum is geplaatst. Dit beeld toch is, volgens mondelinge opgaaf van den hoogleeraar REINWARDT aan den ſchrijver, inderdaad van *Malang* afkomſtig: en de breuken van onder hebben juist dat zelfde aanzien als op de bewuste *plaat*. Echter beſtaat er in het beeld een klein verſchil, dat aan eene overhaaste teekening kan te wijten wezen (*a*).

D.

(*a*) Namelijk de platte ſteen, waartegen het beeld *geadosſeerd* is, dat is, waaraan het met den rug vast zit, komt in het oorſpronkelijke niet hooger, dan den hals, zoo als bijvb. in RAFFLES *T. II. pl.* 16, *N°.* 1: ten einde het vierde hoofd, welk bij *Brama* behoort, zigtbaar te maken. Maar in de plaat ſteekt dezelfde platte ſteen ver boven het hoofd uit: waar-

D. Verderop in het bosch, op eenen afstand van omtrent honderd (Engelsche) ellen (*yards*) de beschrevene tweede kolossale *Ganesa:* overeenkomende met den onzen: denkelijk weleer in eene afzonderlijke kapel gestaan hebbende.

E. Nog verderop, op een hoog terras, (dat thans nog 18 voeten boven den grond is), twee kolossale *tempelwachters*, omtrent 12 voeten hoog: een van deze is van het terras afgevallen, volgens de beschrijving; het andere vermoedelijk ook: afgebeeld, waarschijnlijk, bij RAFFLES, *Pl.* 3. *N°.* 8.

Eindelijk worden er verscheiden kleinere beelden van het Leydsche Museum opgegeven van *Malang* afkomstig te zijn, dus uit de provincie van dien naam, zonder juiste bepaling van de gebouwen, waartoe dezelve behoord hebben. Er bestaan inderdaad meerdere verzamelingen van Indische beeldjes: zoo als die van den heer MONNEREAU, adsistent-resident te Malang (*a*), veelligt nog

---

waardoor een vierde hoofd bijna geene plaats zoude kunnen vinden, en hetwelk dus hoogstwaarschijnlijk misteekend is. Over het geheel, beide voorwerpen met elkander vergelijkende, zoude men zeggen, dat de voorstelling wel dezelfde, maar de teekening in groote haast, of uit het geheugen gemaakt ware.

(*a*) Welligt is het deze verzameling, waaruit HORSFIELD zegt, een paar stukken geschetst te hebben, *p.* 45: waaromtrent wij in het onzekere gelaten worden, of dezelve onder de niet beschrevene platen van RAFFLES (*pl.* 16, 17 en 18) uitgegeven zijn. In een aanhangsel bij deze verhandeling zullen wij gelegenheid hebben, om het fraaiste ons bekende Indische beeldje, welk door den heer MONNEREAU uit *Malang* opgezonden en thans te Leyden geplaatst is, bijzonderlijk te vermelden.

Digitized by Google

nog een gedeelte van die van den heer ENGELHARDT; eenige, door RAFFLES, zonder opgaaf van den naam des bezitters, uitgegevene voorwerpen (*a*); eenige ſtukken afgeteekend op order van den Hoogleeraar REINWARDT, en eenige andere in deszelfs bezit te Leyden, gedeeltelijk aan het Muſeum van oudheden vereerd: van alle welke, voor zoo veel wij weten, de juiste plaats der vinding niet bekend is. Het is dus zeer mogelijk, en zelfs waarſchijnlijk, dat ook eenige beeldwerken, aldus verſpreid, van den hoofdtempel van *Singa Sari*, of van de gebouwen, die tot den geheelen omvang van het heiligdom behoorden, afkomſtig zijn.

Om thans het gezegde omtrent onze drie beelden te beter met een' opſlag van het oog te omvatten, herhalen wij, dat het zeer mogelijk is, dat een paar derzelve in de buitenſte nisſen des hoofdtempels te *Singa Sari* geſtaan hebben. Op het vaste land van Indie is het voornaamſte voorwerp van den eerdienst, in de tempelen van *Siva*, een *lingam*, midden in den hoofdtempel, of in een van deszelfs diepſte, en dus meest heilige binnenkapellen, of wel in de voornaamſte der buiten op zich zelven gebouwde kapellen geplaatst. Men zie ſlechts, als voorbeelden, den grot-tempel van *Elephanta*, de voornaamſte grot van *Ellore*, genaamd *Kailaſa*, of *Siva's hemel*, en het plan des *Sivisten* tem-

(*a*) In de vermelde platen; waaronder eene is met *Indiſche beelden, door de Chineſen in hunnen tempel te Batavia geplaatst.*

Digitized by Google

tempels bij LANGLÈS (*a*). De *fakti*, (de werkkracht, of de vrouw) en de verſchillende *avataren*, of karakters, van *Siva* hebben zeldzaam eenen hoofd-tempel in bezit, maar worden bijna altijd vereerd in kleinere tempelen, kapellen, of nisſen, aan of rondom den hoofd-tempel aangebouwd. Stellig wordt dit gezegd van *Parvati* (dat is *Bhavani*, *Devi* of *Doerga*, *Siva's* vrouw) en van *Nandi*: en hetzelfde beſluit ſchijnt men te kunnen opmaken omtrent *Ganeſa*, en andere perſonen des godendoms (*b*). Zoo vindt men dan ook, op *Java*, aan den *Siva*-tempel van *Brambanan*, in de buitenſte kamertjes, *Doerga*, *Ganeſa*, en *Siva*; tot het binnenſte vertrek, indien er een beſtaat, is men, bij gebrek aan opzettelijk onderzoek, nog niet doorgedrongen (*c*).

Binnen in onzen hoofdtempel te *Singa Sari* heeft Dr. HORSFIELD eenen op zijde geworpenen vierkanten ſteen gezien, welke met een rond gat doorboord was. Zeer waarſchijnlijk is deze ſteen een *joni*, welks ronde opening gediend heeft, om daarin of eenen *lingam*, of een geheel beeld of borstbeeld van *Siva*, welk beeld in zulk een geval de plaats van eenen *lingam* bekleedt, op te ſtellen. Van dit ſchaars beſchreven ſoort bezit het Leydſche Muſeum een voorbeeld, in eenen ſtaanden *Siva*, op eenen *joni* geplaatst, van *Java* afkomſtig. Een borstbeeld van *Siva*, op den *joni* bevestigd, komt voor

(*a*) LANGLES T. *I. pl. en regard de la page* 178.

(*b*) VALENTYN, *Chorom. bl.* 95 *b.*; SONNERAT *I. p.* 311. *not.* (*a*) en *p.* 325.

(*c*) RAFFLES *Java II. p.* 14.

voor in den tempel van *Klein Seringam* bij LANGLÈS (*a*), en een *lingam*, met de vier hoofden van *Siva* verſierd, in eenen tempel in *Bahar*, aan den *Ganges*, afgebeeld bij DANIELL (*b*); alwaar men tevens eene voorſtelling kan zien van den uiterlijken eerdienst aan den *lingam* bewezen. Het is niet zonder voorbeeld, dat er binnen in eenen hoofdtempel, behalve den *lingam*, nog een beeld van *Siva* aan den wand te vinden zij: men zie de beſchrijving van het groote driehoofdige beeld van *Elephanta* bij ERSKINE (*c*); maar dit ſchijnt te *Singa-Sari*, volgens HORSFIELD's beſchrijving, het geval niet geweest te zijn.

§ 3.

Verklaring van het beeld N°. 1, Bheireva.

Het is wel te begrijpen, en een gezet onderzoek der Indiſche oudheden zal denkelijk hoe langer hoe meer bevestigen, dat, om een zoo uitgebreid godendom, als het Indiſche is, in werken der beeldende kunst te onderkennen, meer of min vaste en aangenomene zinnebeelden noodig zijn. Indien het al niet geheel onmogelijk is, dat ſomtijds eenig zinnebeeld aan verſchillende wezens ge-

(*a*) LANGLÈS legt dit beeld uit als *Resjaba Deva*, eenen heilige der Dsjainas, *plaat* tegen over *p.* 102, vergl. *p.* 209. Maar, ter ſtaving van onze uitlegging, zie men de *plaat* van *Kalastri-linga*, tegenover *p.* 178.

(*b*) DANIELL *Oriental Scenery. V. pl.* 22.

(*c*) *Bomb. Trans. I. p.* 218; vergl. SYKES ald. *III. p.* 274.

gegeven zij, en dus meer dan eene beteekenis gehad hebbe, zal echter de oordeelkundige onderzoeker altijd veiligst doen, met dit geval zoo zeldzaam mogelijk te veronderſtellen, en, althans in openbare gedenkſtukken, aan de eens erkende beteekenis eens zinnebeelds, in alle voorkomende gevallen, zoo na mogelijk getrouw te blijven. Dit is eene met de menſchelijke natuur overeenkomſtige giſſing, welke door gezette en oordeelkundige beoefening van de overblijffelen der oudheid wordt bevestigd.

De drie beelden, waarover wij ſpreken, hebben, zoo wel als de overige opgenoemde beeldwerken van *Singa Sari*, betrekking tot de ſekte van *Siva*. Dat namelijk het beeld N°. 1 eenen perſoon uit het godenſtelſel van *Siva* voorſtelt, is reeds bij den eerſten opſlag duidelijk uit het ſoort van wapenen, vooral uit de *triſoela*, of drie-puntigen pijl, en uit de menigte menſchenſchedelen en andere teekenen der verſchrikking, waarmede hetzelve voorzien is, en welke aan de ſekte van *Siva* eigen zijn (*a*).

Wij

(*a*) Het eenige beeld, zoo veel mij voorſtaat, met eenen menſchenſchedel uitgedost, dat men onder eenen anderen godenkring plagt te rangſchikken, is het afgebeelde bij MALET *Aſiat. Reſ. VI. p.* 393 (en bij LANGLÈS *II. pl.* 40) uit een der grot-tempelen van *Ellora*. Men noemde dit *Indrani*, vrouw van *Indra*. Terwijl ik aan de juistheid dezer benaming bij een naauwkeuriger onderzoek der Indiſche oudheid grootelijks begon te twijfelen, is het mij aangenaam geweest te zien, dat ook SYKES zulks tegenſpreekt in het nieuw uitgekomene *III.* deel der *Bombay Transactions*, *p.* 269, 270 van onder, en 310. Ik geloof, dat zijne uitlegging ook beter is dan eene derde van ERSKINE, *aldaar p.* 523 *noot.*

Digitized by Google

Wij hebben niet geaarzeld om dat beeld te noemen *Bheireva*, die opgegeven wordt een zoon of wel *avataar* van *Siva* te wezen. Na toch deze gedachte, in het voorjaar van 1821, als eene gisſing aan zijne geëerde medeleden der kommisſie tot het doen van rapport medegedeeld te hebben, is de ſchrijver in den herfst deszelfden jaars, te Londen, in een kort onderhoud met den beroemden heer WILKINS, ten volle in die uitlegging bevestigd geworden. Maar thans heeft hem het verdere onderzoek geleerd, dat *Bheireva* ook geheeten wordt, *Maha-Kala*, *de eeuwigheid*, *de vernieling van al het geſchapene*, en inderdaad dezelfde perſoon is. Daarom is het hem ook hoogstwaarſchijnlijk voorgekomen, dat ditzelfde beeld door CRAWFURD aangeduid wordt, onder den naam van *Kala* of *den dood*, als één van de vijf beelden, welke van *Singa-Sari* vervoerd zijn geworden (*a*).

De Indiſche godheden verdienen, nog meer dan de Aegyptiſche en Griekſche, den bijnaam van *duizend-namige* (*b*). Sommige van deze namen zijn eenvoudiglijk bijvoegelijke naamwoorden, die hunne hoedanigheden uitdrukken: als *Bheireva* (*de verſchrikkelijke*), *Jaganatha* (*heer des heel als*). Verder, om van de namen der verſchillende *avataren* van *Visjnoe* niet te gewagen, als *Rama* en *Krisjna*, die wezenlijk verſchillende geſchiedkundige perſonen ſchijnen te beteekenen, die ſlechts fabelachtig tot eene en dezelf-

(*a*) *Ind. Archipelago II. p.* 209. Zie boven.

(*b*) Eigenlijk *tienduizend-namige*; gelijk de Grieken zeiden, *myrionymoi*.

zelfde godheid worden gemaakt, zijn er vele andere benamingen, meestal onder de sekte van *Siva*, welke de godheid onder geheel verschillende oogpunten voorstellen: als *Doerga* (*deugd*), *Rodrani* (*de bloedige*), beiden benamingen der vrouw van *Siva*, *Devi*. Dit soort van namen behoort tot geheel zinnebeeldige godheden; gelijk wij reeds aangemerkt hebben, dat de dienst van *Siva* bijna geheel zinnebeeldig is, en slechts weinige geschiedkundige *avataren* bevat.

Deze aanmerkingen zijn van toepassing op *Bheireva*. *Maha-Deva* (*de groote god*) is een der namen van *Siva*, doch een algemeene naam, welke hem in alle karakters gegeven wordt. *Bheireva* daarentegen beteekent *den verschrikkelijke*. Dezen titel voert hij, volgens SONNERAT, voornamelijk: „als de godheid, die op het einde der eeuwen de wereld zal komen ver„nielen (*a*)." Maar uit de meer doorwrochte verhandeling van PATERSON *over den oorsprong van den Indiaanschen godsdienst*, zoo wel als uit de beschrijving, door ERSKINE gegeven, van een der voornaamste beelden des grot-tempels te *Elephante* (beschrijving welke wij straks nader met ons beeld zullen vergelijken) blijkt het, dat *Bheireva* slechts een bijnaam, en dat de ei-

(*a*) *Voy. aux Indes Orient. I. p.* 326, 8°. — Uit de verschillende schrijfwijzen van *Vairevert* bij SONNERAT, *Bhairava* of *Bhyrava* (ook *Beeroo*, *Byroo* enz., volgens eene verkorte uitspraak) bij de Engelschen, en *Beirewa* bij VALENTYN, gissen wij, dat *Bheireva* het naast bij de uitspraak van het Sanskriet zal komen.

Digitized by Google

eigenlijke naam der verſchrikkelijke godheid is *Maha-Kala*, dat is de *groote tijd*, de *eeuwigheid*, op het oogenblik van *Maha pralaja*, den *grooten afloop van alle zaken* (*a*). De Sanskrietſche taal zelve doet alle deze denkbeelden ineenſmelten, door de oorſpronkelijke beteekenis der woorden. *Kala*, zegt WILFORD, heet *zwart*, en, van het wortelwoord *Kal* afgeleid wordende, beteekent *Kala*, *verſlindende*: en van daar *tijd* (*b*).

Eene meer bijzondere voorſtelling van *Bheireva* is volgens SONNERAT: „dat hij uit *Siva's* adem geboren zoude zijn, om „den hoogmoed der *Deverkels* (of zuivere geesten (*c*)) en der „boetelingen te vernietigen, en *Brama* te vernederen, die zich „den grootſten van de drie goden genoemd had. *Bheireva* rukte „*Brama* een zijner drie hoofden af, en in den ſchedel vong hij „het bloed op der *Deverkels* en der boetelingen." Vele fabelen des Indiſchen geloofs zijn loutere zedekundige lesſen, zinnebeeldig voorgeſteld: en deze inderdaad heeft daarvan grootelijks het aanzien. Maar het zoude toch ook mogelijk zijn, dat hier achter eene ware geſchiedenis van geloofs-twisten of oorlogen verborgen ware, ge-

(*a*) PATERSON *Aſ. Reſ. VIII. p.* 58; ERSKINE in *Bombay Tranſ. I. p.* 229; en hunne uitſchrijvers MOOR *p.* 49; en LANGLÈS *Monum. de l'Hind. II. p.* 160. — POLIER zegt voor *Maha-Pralaja*, *Mhaparlo I. p.* 161. Het beeld van *Elephante* is allereerst afgebeeld bij NIEBUHR *Reis naar Arab. II. D. plaat* 10.

(*b*) WILFORD *Aſiat. Reſ. III.* 304; MOOR *p.* 155.

(*c*) Zie over deze SONNERAT *I. p.* 334; *II. p.* 161. *ſuiv.*

gevoerd tusschen dezulken van de *kaste* der Bramienen, die zich vruchteloos tegen *Siva's* bloedige offeren, ja menschen-offeren, of wel tegen den vuilen en de menschheid onteerenden *lingam*-dienst verzet hadden, en tusschen de vervolgzuchtige geestdrijvers van *Bheireva*, welke in dien twist de overhand behouden, en de zwakkere hervormers zelven aan hunne wraak hadden opgeofferd.

Een ander verhaal omtrent *Bheireva* treedt in meerdere bijzonderheden (*a*). *Daksja* namelijk, een *avataar* van *Brama*, was de schoonvader van *Siva*. Eens, dat *Daksja* eene plegtige offerande (eene *Jajnia*, *Jajna*, of *Jagam*) wilde verrigten, noodigde hij daartoe alle de goden, behalve zijnen schoonzoon *Siva*, dien hij, uit hoofde van zijne ongebondene zeden, te huis liet. Over deze beleediging nu geraakte *Siva's* vrouw, *Parvati* (dochter van *Daksja*), in woede, begaf zich naar de offerplaats, en, om het offer te verontreinigen, sprong zij in het vuur, en liet zich verbranden. Hierop bragt *Siva* een vreesselijk wezen, in sommige legenden *Bheireva*, anders ook *Vira-Bhadra* (*b*) genoemd, ter wereld,

---

(*a*) A. ROGERIUS *Verborg. Heydend. p.* 115; WILFORD *Asiat. Res. V. p.* 249, en *VI. p.* 477; PATERSON aldaar *VIII. p.* 79; SONNERAT *I. p.* 327; MOOR *p.* 105—110, en *p.* 177; POLIER *I. p.* 197; *II. p.* 382. N. MÜLLER *Glaub. der Hindus I. f.* 431, *folg.*; MAJER *Mythol. Lex.* v. *Bhagavadi* en v. *Bhadra-Kali*, *p.* 184; ook v. *Jagam*, en *Jagna*; (welk denkelijk hetzelfde is als *Juk* bij POLIER *II.* 363—372).

(*b*) Dat deze legende op beiden toegepast wordt, getuigen MOOR *p.* 178; en ERSKINE en SYKES in de beschrijvingen der beelden van *Elephanta* en *Ellora*.

reld, welk, na een hevig gevecht, *Daksja* overmande en hem het hoofd affloeg. Naderhand echter gaf *Siva* aan *Daksja* het leven terug, ſtellende op deszelfs romp, in plaats van het afgeſlagene hoofd, dat niet weder te vinden was, eenen ramskop.

Dit verhaal, welk in de Indiſche boeken menigmalen voorkomt (*a*), vermeldt eenen bepaalden perſoon, en heeft dus, nog meer dan het verhaal van SONNERAT omtrent *Bheireva*, het aanzien van op eene ware gebeurtenis betrekking te hebben. Er wordt ook, wel is waar, elders een *Daksja* genoemd, als vader van zeven en twintig dochters, die in den hemel geplaatst zijn, namelijk de zeven en twintig *maans woningen:* zinnebeeldige uitdrukking, waaruit men zoude opmaken, dat deze *Daksja* een ſterrekundige was (*b*). Maar het is eene ware aanmerking van COLEBROOKE (*c*), dat het er verre af is, dat men de namen van Indiaanſche heiligen, en vorſten, die dikwijls, ook met bijvoeging van denzelfden vaders-naam, terugkomen, altijd voor dezelfde perſonen zoude kunnen houden: daar het zelfs meermalen bewijsbaar is, dat zij tot geheel verſchillende tijdperken behooren. Deze twee.

(*a*) MOOR *p.* 177.

(*b*) W. JONES *Aſ. Reſ. II. p.* 305; BENTLEY ald. *VIII. p.* 230. Zijne berekening, dat *Daksja* ruim 2000 jaren voor Chr. zoude geleefd hebben (ald. en *p.* 238), op ſterrekundige gronden ſteunende, kan ik niet beoordeelen.

(*c*) COLEBR. *on the Vedas*, *Aſ. Reſ. p.* 449, 450; vgl. *p.* 446, *not.* *.

tweede *Daksja* doet dus niets ter zake; maar hij vermindert ook geenszins de waarschijnlijkheid, dat zijn naamgenoot een geschiedkundige persoon zij. Het komt ons daarbij zeer geloofelijk voor, dat de ram, wiens hoofd aan *Daksja* gegeven werd, betrekking hebbe tot het aloude en nog heden bestaande offer van eenen ram, in de straks vermelde plegtigheid *Jajna*, *Jajnia*, *Jagam*, *Juk*, enz. genaamd, zijnde het eenige bloedige offer, welk de Bramienen in persoon verrigten, en waarbij geene andere Kaste tegenwoordig mag wezen (*a*). De ram schijnt alhier in de plaats der afgeschafte menschen-offeren, of ten minste der offeranden van edeler dieren, als een paard of olifant, getreden te zijn (*b*). Doch, indien al *Daksja* een persoon zij uit de geschiedenis, de godheid *Bheireva* of *Vira-Badra* behoeft zulks niet te wezen: wij zien in dien naam niet anders, dan het zinnebeeld der *eeuwigheid*, der *verwoesting*, en der daarmede verbondene *bloedige* dieren- en menschen-*offeren:* en in den strijd tusschen dat wezen, en *Daksja*, meenen wij wederom eenen oorlog te vinden, door zijne *priesters* en dweepende volgelingen met al te goeden uitslag gevoerd tegen hunne tegenstanders, insgelijks Bramienen, aan wier hoofd een persoon, met name *Daksja*, zich gesteld schijnt te hebben. (*c*).

Ge-

(*a*) DUBOIS *India*, *Part II. Ch.* 31, *p.* 313 et *foll.*, 376, 377.

(*b*) DUBOIS *p.* 488 is de schrijver, uit wien ik dit opmaak. Men zie ook de berigten der *Djainas* bij hem *p.* 550; en A. ROGERIUS *p.* 184, 188.

(*c*) Indien niet *Daksja* een zinnebeeld zij, uit de Sanskrietsche taal alleen verstaanbaar, hetwelk ik niet kan onderzoeken.

Digitized by Google

Gelijk *Bheireva*, *den verſchrikkelijke* beteekent, zoo gisſen wij, dat *Vira-Bhadra*, *de moedige kwade geest*, *de held uit de kwade geesten* zal heeten. *Vira* en *Virata* toch heeft onder de Maratten eene beteekenis van *heldenmoed* en *overwinning* (*a*). *Bhadra* is wel de ſchrijfwijze, die wij hebben aangenomen als de meest gebruikelijke; maar ERSKINE en SYKES, in hunne beſchrijvingen der grotten van *Ellore* en *Elephante*, ſtraks te vermelden, ſpellen altijd *Bhoedr*. Wij verſtaan hierdoor *Boeda*, in de beteekenis van *kwaden geest*, welke dit woord, ſedert de afſcheiding der Boedisten, bij de Bramienen bekomen heeft. De *oe* ſchijnt een tongval te zijn voor de korte *ă*; de *r* daarentegen is volgens eene vrij algemeene verkeerde uitſpraak tusſchengevoegd. Dit een en ander zij thans ſlechts in het voorbijgaan aangemerkt: wanneer wij, in § 7. van *deze afdeeling* over het opſchrift op ons beeld zullen handelen, zullen wij vele voorbeelden van beide gebruiken verzamelen, ter opheldering van de verſchillende vormen: *Sjaka*, *Sjakra* en *Sjoekra* (*b*).

De

(*a*) MOOR *p.* 179.

(*b*) Er is een perſoon der geſchiedenis geweest, en wel een vorst uit de 12e eeuw onzer jaartelling, *Vira-Bhadra* genaamd: WILFORD *As. Res. IX.* 77, 109. Deze heeft natuurlijk met de godheid niets gemeens, dan den naam. De goden-namen toch worden niet alleen door menſchen gedragen, maar worden ook aan landen, ſteden en ſtraten gegeven. Aldus is het bekende *Maiſoer* (*Myſore*) eene verkorting van *Mahisjaſoera* of *Maisjaſoera*, den kwaden geest des buffels, door *Doerga* overwonnen. Vergl. MOOR *p.* 376, en LANGLÈS *I. p.* 20.

De groote tempelbeelden op *Elephante* en te *Ellore*, ſtellen het wezen, dat dan eens *Bheireva*, dan eens *Vira-Bhadra* genoemd wordt, geheel zinnebeeldig voor. Kleinere beelden, misſchien allen van lateren tijd, doen hem in eene min zamengeſtelde, en dus meer menſchelijke gedaante voorkomen, ſoms met bijvoeging van *Daksja* met zijn ramshoofd. Dit ſchijnen echter onbelangrijke afwijkingen te zijn, waarmede wij ons thans niet ophouden (*a*).

Het is aan den Indiſchen godsdienst, gelijk wij vooraf vermeld hebben, maar vooral aan de ſekte der *Sivisten* eigen, dat ſommige onderdeelen dezer ſekte den vrouwelijken vorm der godheid uitſluitend vereeren. Dit is ook voornamelijk het geval met *Maha-Kali*, de *ſakti*, de vrouw van onzen *Bheireva* of *Maha-Kala*. Ook zij zal ons te ſtade komen.

Wij hebben dan van bloedige offeren, en zelfs van menſchen-offeren geſproken. Inderdaad moeten er niet alleen oudtijds bij de ſekte van *Siva* (*b*) menigvuldige menſchen-offeren plaats gehad hebben; maar deze ſchijnen zelfs nog heden ten dage in verſcheiden kleine, min of meer onafhankelijke vorſtendommen van het Indiſche ſchiereiland, zijnde veelal roofſtaten en zeeroovers-nesten, niet geheel en al afgeſchaft zijn (*c*). On-

(*a*) Zie de volgende § 4.

(*b*) POLIER *I. p.* 221, (1) en *II. p.* 371.

(*c*) SONNERAT *II. p.* 28; en verſchillende ſchrijvers in de *Aſiat. Reſ.* als *I. p.* 265; *III. p.* 260; *IV. p.* 165; *VIII. p.* 58, en *p.* 438: waar

Onder anderen meent men, dat dezelve nog beſtaan bij den *Karharaſchen* ſtam in *Kokan* (*a.*) En de heimelijke offeranden van menſchen aan *Kali*, de vrouw van *Bheireva*, uitgevoerd door de *Kurradi*-Bramienen, zijn eerst voor weinige jaren door den Peisjwa der Maratten, te *Poena*, ontdekt, en geſtuit door de doodſtraf der bedrijvers, en de verjaging der geheele ſekte (*b*). Of dezelve op *Java* mede in gebruik geweest zijn, en dus *Bheireva* in alle zijne verſchrikkelijkheid aldaar gediend zij geworden, is een vraagſtuk, welks beantwoording, zoo ver zij ons mogelijk is, tot na de beſchrijving der beelden kan worden uitgeſteld. Thans moeten wij *Bheireva* eerst nemen, zoo als hem de eigenlijke Indiſche leer doet kennen, ten einde de zinnebeelden, waarmede ons beeld overladen is, zoo veel te beter te begrijpen.

Menſchen-offeren kunnen uit verſchillende wijzigingen van bijgeloof en dweeperij ontſtaan zijn. PATERSON en MÜNTER willen daarin ſlechts eene verzinnelijking vinden van het beeld des alles ver-

---

waar tevens verſlag wordt gegeven van een zinnebeeldig offer, welk voor het bovenſtaande in de plaats is gekomen. Zie verder MOOR *p.* 145; MAURICE *Indian Antiquities II.* 45; en *V.* 469; POLIER *II.* 371; DUBOIS *India*, *p.* 346, 490; LANGLÈS *I.* 197; *II.* 143.

(*a*) Dit *Kolan*, *Konkan*, zal dezelfde ſtreek zijn als *Konkin*, *Kemkem*, bij LANGLÈS *I. p.* 75, en verder: zijnde eene zeeroovers-kust.

(*b*) J. MALCOLM *Bomb. Trans. III. p.* 86.

verſlindenden tijds (*a*). Doch even zeer kunnen dezelve ingeſteld zijn om zich eene ſchrikbarende godheid in het algemeen goedgunſtig te maken, — of wel om eenig bijzonder doel te bereiken, — of eindelijk zelfs, als toovermiddelen, om door bovennatuurlijke krachten zichzelven te bevoordeelen of eenen anderen te ſchaden.

De voornaamſte bron (*b*), waaruit een ſchrijver, die de oorſpronkelijke talen niet magtig is, de leer omtrent de menſchenofferen aan *Bheireva* kan putten, is de *Roedira-djaja* of het *bloedige hoofdſtuk* uit de *Kalika Poerana*, een der Indiſche heilige ſchriften (ſchoon door andere ſchriften en leerſtellingen beſtreden), van welk hoofdſtuk door BLAQUIÈRE in de *Aſiatick Reſearches* eene vertaling is geleverd (*c*). Geven wij een overzigt

---

(*a*) PATERSON *Aſiat. Reſ. VIII.* 58; MÜNTER *Religion der Karthager ſ.* 18. (*Koppenh.* 1821. 4.)

(*b*) Het zij mij vergund, in de uitlegging van *Bheireva* merkelijk te verſchillen van eenen der nieuwſte behandelaars van dit onderwerp, NIKL. MÜLLER, *Glauben, Wiſſen und Kunſt der Alten Iindus.* Deze toch noemt hem: (*ſ.* 431) „eenen vorm van *Siva*, als licht der kennis, harten„reiniger, ſtraffer der kwade begeerten, des valſchen hoogmoeds van boe„telingen, enz. enz." Op gelijke wijs ſpreekt hij over *Vira-Bhadra*. Ik vrees, dat hij zulks te zeer uit SONNERAT alleen opmaakt, zonder aan andere bronnen, vooral die der beeldende kunst, geput te hebben.

(*c*) *Aſiat. Reſ. V.* 371—391. Aan deze vertaling maakt dezelfde NIKL. MÜLLER (die, in het algemeen, over de Engelſchen een zeer eenzijdig

zigt van de plaatſen daarin voorkomende, welke met ons onderwerp in verband ſtaan.

Siva zelf rigt, in dit *hoofdſtuk*, het woord, onder anderen, aan twee *Bhairava's* (wij willen hier de ſpelling van BLAQUIÈRE volgen) zijne zoonen, zijnde *Bhairava* en *Bhairava* (*p.* 369, 371, 376, 378 en 384) (*a*). Over deze zoonen heeft BLAQUIÈRE eene volledige verhandeling beloofd, welke ongelukkiger wijs is achtergebleven. Maar vermits het nu bekend is, dat *Bheireva* (*Bhairava*), even zeer als *Maha-Kala*, ſlechts een andere naam is voor *Siva* zelven (*b*), (eene betrekking, welke in dit geval door *avatara* niet zeer wel wordt uitgedrukt), zoo wel als *Bhairavi* voor de vrouw van *Siva* (*c*); en vermits er in dit *hoofdſtuk* ook *Bhairavi's* (*d*) vermeld worden, welligt *ſakti's* (*werkkrachten*

---

dig oordeel velt), in zijn *Glauben der Hindus f.* 31, het verwijt van ongetrouwheid. Jammer, dat hij dan de fouten niet heeft aangewezen, daar hij uit de *Roediradjaja* toch een klein uittrekſel geeft *f.* 289 *ff.* 314. Het kan niet dan bij eene ſchrijffout zijn, dat LANGLÈS *I. p.* 198, de vertaling aan COLEBROOKE toeſchrijft: elders *II. p.* 142, 143, geeft hij den regten naam op.

(*a*) Zoonen van *Siva* noemt ze MOOR ook: *p.* 49, *noot* *.

(*b*) WILFORD, *Aſiat. Ref. III.* 371; MOOR *p.* 45.

(*c*) MOOR *p.* 177.

(*d*) Eene klaſſe van ontuchtige vrouwen, die met zekere Indiſche heiligen, *Brahmatsjaria's*, leven, heet ook *Bheirevi's* (LANGLÈS *II. p.* 140, *not.* 1, uit WARD) zijnde misſchien genoemd naar *Bheireva*: en welligt de

ten of *vrouwen*) der *Bhairava's;* zoo is het waarſchijnlijk, dat die onbekende *Bhairava's* zelven ſlechts weinig verſchillende vormen zijn van den hoofdperſoon *Siva*. Zoo wordt ook, in dit *hoofdſtuk*, de uitdrukking gebruikt: „*Kamatsjija*, *Tsjandika* (twee „karakters van *Devi* (*a*)) en *Bhairava*, die *Siva's* vorm aanne„men." (*p.* 373).

Aan deze *Bhairava's* nu (*p.* 371), zoo wel als aan *Kali* (of *Maha-Kali*), worden niet alleen allerlei dieren, leeuwen, buffels, paarden enz., maar ook menſchen geofferd. De menſchheid ijst bij het lezen der koelbloedige beſchrijving van de plegtigheden, welke er noodig waren, om zulk eene offerande op eene der godheid aangename wijze in te rigten.

Maar nog eenige plaatſen komen er voor in dit hoofdſtuk, welke toonen, hoezeer de naam *Bhairava* in deze geheele handeling was ingeweven.

Het menſchen-offer konde ſlechts of op eene plaats van eerdienst, of op eene openbare begraafplaats worden volbragt. „Die begraafplaats," zegt *Siva*, „ſtelt mij voor, en heet *Bhai*„*rava*." Verder moest de offerande geſchieden in de oostelijke af-

---

dezelfde als de *Linga-Basjivi*, of vrouwen van den *Lingam*, dat is van de ſekte des *lingams*, het zinnebeeld der *Sivisten*. Zoo heeft men ook de *Garoeda-Basjivi*, vrouwen van *Garoeda*, behoorende namelijk tot de ſekte van *Visjnoe*, wiens voertuig en zinnebeeld de arend *garoeda* is. (DUBOIS *p.* 72).

(*a*) MOOR *p.* 145 enz. Het is niet duidelijk, of deze naam *Kamatsjija* of *Kamak'hia* moet heeten.

afdeeling der begraafplaats, welke afdeeling aan *Bhairava* gewijd was: het hoofd moest der godheid aangeboden worden in de zuidelijke afdeeling, de bewaarplaats der fchedelen, aan *Bhairava* geheiligd (*p.* 378).

Onder de offerdieren wordt ook vermeld een *Sarabha*, een fabelachtig woest dier, gezegd *acht* pooten te hebben, op het *Tfjandra-Bhaga*-gebergte te leven, en jagt te maken op de wilde zwijnen: dit dier wordt aldus aangesproken: „ Gij die „ *Bhairava* geheeten wordt" — (*p.* 372 *noot*, en *p.* 377).

Eindelijk wordt er een *Bhairava*-tekst vermeld, (*p.* 384) waarfchijnlijk een der formulieren of litanijen, in dit bloedige hoofdftuk voorgefchreven.

Ten gevolge van dergelijke, onder het volk verfpreide, denkbeelden, is dan ook *Bheireva's* voornaamfte woonplaats op de kerkhoven en begraafplaatfen (*a*), te midden onder de *fjakals*, die de lijken al huilende komen opgraven en verflinden, en te midden onder de *peifatsjes*, dat is kleine kwade geesten, welke *Siva* of *Bheireva* als hunnen heer erkennen, zijn gevolg uitmaken, en zich voornamelijk op de kerkhoven ophouden, om de levenden te plagen. Die dwergjes komen overeen met de *kaboutermannetjes* en *esprits lutins* van het Europeaanfche gemeen: hun naam, *peifatsjes*, wordt door de Christen-Indianen gebruikt, om het denkbeeld van *duivel* uit te drukken. Zij zijn die kleine belag-

che-

(*a*) ERSKINE *Bomb. Trans. I. p.* 219 onder aan; 227; DUBOIS *p.* 371.

chelijke figuurtjes, waarop *Siva* ſteunt in de beeldwerken van *Elephanta*, bij NIEBUHR en bij ERSKINE afgebeeld (*a*).

In de *Malati-Mad'hava*, een beroemd Indisch drama, door COLEBROOKE hoogelijk geprezen, en gelijk geſteld met, zoo niet hooger dan de *Sakontala*, komt een dubbel ſchrikbarend tooneel voor, overdreven en ongeloofelijk voor den Europeaanſchen beoordeelaar, maar uitmuntend dichterlijk, en tevens den aard der volksbegrippen over *Siva* duidelijker, dan eene prozaïſche beſchrijving doen kan, leerende (*b*). *Mad'hava*, zoon van den minister des konings van *Viderbha*, is de minnaar en heimelijke verloofde van *Malati*. Deze zijne bruid wordt inmiddels aan eenen ouden gunſteling des konings toegezegd: en *Mad'hava*, in zijne wanhoop, gaat des nachts op een kerkhof, om het levende vleesch van zijn lijf aan de ſchimmen en kwade geesten, de *peiſatsjes*, te verkoopen, als een toovermiddel om hunnen bijſtand te erlangen in het verhinderen van die gevreesde verbindtenis. Maar, terwijl hij aldaar rondwandelt, komt hem het angſtige geſchreeuw zijner geliefde ter oore, welke door eenen toovenaar van beroep geroofd, en op het punt is van aan de meergenoemde godin *Kali* opgeofferd te worden. Hij vliegt naar den tempel, ontrukt zijne *Malati* aan den toovenaar, overwint en verſlaat dien booswicht, en het ſtuk eindigt, na vele andere tooneelen, met het huwelijk van *Mad'hava* en *Malati*.

De

(*a*) De naam van *peiſatsjes*, wordt ook gegeven aan den brandendheeten landwind. *Magazin über Aſien. I. p.* 110.

(*b*) COLEBROOKE, *on Sanskr. and Pracrit Poetry. Aſiat: Reſ. X.* 450.

De plaatſen, welke het meest voor ons oogmerk geſchikt zijn, luiden als volgt:

MAD'HAVA (*rond-dwalende*): „Menſchen-vleesch te koop! „Echt ongewond vleesch van de ledematen van een mensch! „Koopt, koopt!

„ Hoe overhaast vlugten de *peiſatsjes*, hunne ſchrikkelijke ge- „ daante verlatende! Ach, wat zwakke wezens!

„ (*Hij wandelt verder*). De weg van dit kerkhof is in duis- „ternis gehuld. Hier, vóór mij, is de rivier, waaraan het grenst: „ verſchrikkend is het geklors van den ſtroom, die zijne kanten „ afbrokkelt, terwijl de wateren tusſchen ſtukken van bekkenee- „ len opgehouden worden; en ijsſelijk weérgalmen de oevers van „ het gehuil der *ſjakals*, en het gekras der uilen, die in de „ naaste bosſchen ſchuiffelen."

Dichterlijk was het gewis, de *peiſatsjes* te laten vlugten op het aanbod van zulk eene ſtoutmoedige euveldaad. Ondertusſchen getuigt DUBOIS, dat de toover-formulieren voornamelijk aan de *peiſatsjes*, en de *bhoeta's* (de elementen), zoo wel als aan *Kali* zelve, onder den naam van *Marana Devi* (*godin des doods*) worden gerigt: en dat men, om de grootstmogelijke uitwerking van deze middelen te zien, dezelve met een menſchen-offer, vooral van een jong meisje, bezegelt (*a*).

Laat ons thans bij de voornaamſte beelden van *Bheireva* of *Vira-Bhadra* een oogenblik verwijlen.

De

(*a*) DUBOIS, *India*, *p.* 345, *foll.*

De voornaamſte *Bheireva* van *Elephanta*, reeds meermalen vermeld (*bl.* 38, en 39 noot *a*), heeft in den mond twee ſlagtanden, om het lijf eenen krans van menſchenhoofden, en op het haar een bekkeneel, halve maan, en ſlang. Van zijne acht armen zijn de twee achterſte bezig een gordijn over hem te trekken, en vier andere, nog beſtaande handen houden een zwaard, een menſchen-offer, eenen schotel om deszelfs bloed te vangen, en eene bel, bij alle godsdienstplegtigheden in gebruik: twee handen zijn afgebroken.

Hiermede komen de beelden te *Ellora*, door verſchillende Bramienen dan eens *Bheireva*, dan eens *Vira-Bhadra* genoemd, op geringe uitzonderingen na, naauwkeurig overeen. Dezelve zijn eerst beſchreven door *ſir* CH. MALET in de *Aſiatick Reſearches*; naderhand door eenen ſchilder WALES in DANIELL's *Views of Ellora*; maar onlangs meer oordeelkundig en met meer afzonderlijke teekeningen door den kapitein SYKES in het *IIIe. Deel* der *Bombay Transactions* (*a*). Het grootſte beeld, door hem afgeteekend heeft geenen krans van menſchen-hoofden, noch ſlagtanden; het houdt in plaats van de bel, eene ſlang in de hand; en in eene andere hand, een tweede menſchen-offer. Een ander beeld heeft wel

(*a*) CH. MALET, *Aſiat. Reſ. VI. p.* 402, 410; DANIELL, *Ellora*, *pl.* 9, 12. LANGLÈS, *II. p.* 94, 106; SYKES, *Bombay Trans. III.* 272, 279, 287, 288, 289, 296: met *plaat III.* daartoe betrekkelijk. Dit deel is in 1823 uitgekomen. Wij zullen, in § 4 van deze afdeeling, alle ons bekende beelden van *Bheireva* onder één oogpunt vereenigen.

Digitized by Google

wel den ſchrikkelijken krans, maar in eene tweede hand, in plaats van de bel, een *damaroe* of kleine dubbele trom. Laat ons zien, hoe vele gelijkenis ons Javaanſche beeld heeft met die van *Ellora* en van *Elephanta*.

De ontelbare rijkdom der Indiſche fabelkunde doet de afbeeldingen van dezelfde godheid ook in het oneindige verſchillen, meestal naar mate dat eenige bijkomende eigenſchap meer of min ſterk moet worden uitgedrukt. Dit leert de ondervinding. Maar tevens oefent daarop de grootte der afbeelding, de hoedanigheid der grondſtof, de rijkdom van den ondernemer, en de plaats dien het voorwerp beſlaan moet, ontwijfelbaar grooten invloed.

De *Bheireva's* van *Elephanta* en *Ellora* hebben meestal *acht* armen, terwijl de onze er ſlechts *vier* heeft; maar gemelde beelden zijn ook, naar eene matige berekening, ſoms bij de *zeven*, ja zelfs bij de *dertien* voeten hoog, terwijl het onze ſlechts 1 el 60 duim, dat is ruim *vijf* voeten, in hoogte haalt. Dezelfde beelden trekken met twee hunner armen eenen ſluijer over het hoofd, eene ſprekende voorſtelling van de *duisternis*, waarmede het heelal zal overdekt zijn na de vernieling der wereld, en welke te gelijk door het woord *Kala* wordt uitgedrukt (*a*). Deze gedachte is niet

(*a*) PATERSON, *Aſiat. Reſ. VIII. p.* 58. — De godin, genaamd *de groote duisternis*, bij MALCOLM, *Bombay Trans. III.* 76, ſchijnt ook dezelfde als *Maka-Kali* te zijn: want *Kala* is insgelijk *zwart*. Zie boven *bl.* 39.

niet aangeduid bij onzen *Bheireva*; maar het gemis van de helft der armen en van den ſluijer is ook onder de beelden van grottempelen niet geheel vreemd, daar beide deze eigenſchappen aan eenen tweeden *Bheireva* op *Elephanta* ontbreken (*a*).

De gemelde grootere beelden hebben buitendien, ten teeken van den bloedigen dienst, dien zij vereiſchen, een of twee menſchelijke wezens, die tot offer dienen, in de handen; en daarbij de offerbel, en offerſchaal. Soms worden deze menſchelijke wezens beſtempeld met den naam van *Daksja*, of andere tegenſtanders van den *Siva*-dienst. Wij gelooven niet, dat er, ten minſte oorſpronkelijk, meer *Daksja*, dan eenig ander mensch, mede gemeend zij geweest, dewijl nagenoeg alles in de beelden van *Siva* zinnebeeldig, en niet geſchiedkundig, ſchijnt te wezen. Maar, bij ons beeld, wordt het gebrek van dergelijke ten offer beſtemde ligchamen rijkelijk vergoed door de menigte van menſchen-ſchedelen, waarin *Bheireva* zich, als het ware, ſchijnt te baden (*b*). Wij willen elk *attribuut* afzonderlijk beſchouwen, en zoo zullen de ſchedelen, zoo wel als de wapenen, ons in de oogen vallen.

De *triſoela*, *drietand*, is een der kenmerken van *Siva* en van *Si-*

(*a*) Beſchreven bij ERSKINE, *Bombay Tranſ. I.* 237, 238.

(*b*) Enkele menſchen-ſchedelen brengen een beeld tot de ſekte van *Siva* in het algemeen: zie boven, *bl.* 36, *noot a*. De grootere menigte van deze en andere teekenen der verwoesting bepaalt deszelfs bijzonder karakter.

Digitized by Google

Siva's avataren (*a*): deze wordt door ons beeld in de achterſte regterhand gehouden. In de voorſte regterhand heeft hij een kort zwaard of dolk in den vorm van eene kris, korter, doch anders van denzelfden aard als ſommige der hedendaagſche krisſen, die bij RAFFLES zijn afgebeeld (*b*), en in de achterſte linkerhand een *damaroe*, of *dindima*, of dubbele trommel (*c*), alle insgelijks algemeene kenteekenen van *Siva*, van deszelfs vrouw, *Devi*, en van de *avataren* van die godheid, gelijk uit de aanhaling hier nevens der platen en tekst van het *Indiſche Pantheon* kan blijken.

De *triſoela*, die oorſpronkelijk een wapen was, welligt aan den ſtam eigen, bij welken de dienst des *lingams* te huis behoorde, gelijk de oorlogſchijf (*tsjakra*) bij de *Visjnoevisten*, wordt door den kolonel MACKENZIE in veel Javaansch beeldwerk voor eenen ſchep-

---

(*a*) PATERSON *Aſiat. Reſ. VIII. p.* 56; MOOR, *p.* 36, 48. Zie ook bij denzelfden *pl.* 24, *n°.* 3; en *pl.* 47.

(*b*) *T. I. pl.* 11. Vgl. MOOR, *pl.* 40, *n°.* 3; RAFFL. *Java II. pl.* 3. *n°.* 6; en, bij LANGLÈS, eene der platen tegen over *bl.* 227 van het *I. D.*

(*c*) MOOR, *p.* 48, 53, 99; *pl.* 7, 14. W. JONES onderſtelde, dat hetgeen wij eene dubbele trommel noemen, een zandlooper zij, als een zinnebeeld van den tijd; maar uit de noot van MOOR, *p.* 48 (*noot* ‖) moeten wij opmaken, dat het gebruik des zandloopers bij de Indianen, immers in ouden tijd, nog twijfelachtig is.

Digitized by Google

ſchepter aangezien (*a*): eene onderſtelling, die door den vorm der *triſoela* op een paar platen bij RAFFLES ſchijnt ondersteund te worden (*b*). En waarom zoude zulks niet even mogelijk zijn als dat de eenvoudige ſpeer bij de Gricken een koningsſtaf is geworden (*c*)? Laten wij de *triſoela* dus ook hier voor een ſchepter aanzien. — Elders, bij voorbeeld in de beeldjes van *Doerga*, wordt de *triſoela* dadelijk als eene ſpeer gebruikt (*d*); in een oud Javaansch handſchrift is dezelve onder de teekeningen des dierenriems te vinden als een gewone pijl op eenen boog (*e*); en in een Javaansch gedicht, de *Wiwaha*, wordt de *triſoela* ook een *pijl* genoemd (*f*): indien dat woord niet veelligt door den vertaler er bij is gevoegd. Aldus komen er ook in een handſchrift der *Ayin-Akberi*, of beſchrijving van Indostan, op last van Keizer AKBAR gemaakt, krisſen of dolken voor, met twee en drie

(*a*) *Journey to Brambana*, *p.* 5: *Batav. Genoots. VII. Deel.*

(*b*) RAFFL. *II. pl.* 15, *N°.* 2; *pl.* 16, *N°.* 4.

(*c*) Deze aanmerking ben ik den hoogleeraar VAN LENNEP verſchuldigd. Dezelve komt mij zoo waar voor, dat ik ze naderhand, zonder mijzelven bewust te zijn, dat ze de mijne niet was, in den tekst heb ingelascht.

(*d*) MOOR, *pl.* 34, 35; zoo ook bij POLIER, *II. p.* 122.

(*e*) RAFFLES, *I. pl.* 29.

(*f*) *Ibid p.* 385.

Digitized by Google

drie punten (*a*). Ook wordt de *trisoela* wel eens eenvoudig *soela* genaamd (*b*) (waarschijnlijk hetzelfde woord, dat SONNERAT, volgens zijne gewoonte, *sjoelon* schrijft, en als een *attribuut* van *Bheireva* opgeeft), en van hier, dat *Soelä* of *Sjoela* als een bijnaam van *Siva* zelven voorkomt (*d*).

Het bandje of wimpeltje, aan de *trisoela* hangende, is een bloot sieraad. Het is ook in eene hedendaagsche teekening bij MOOR (*e*), en veelligt elders, te vinden.

De dolk of *kris* in de voorste regterhand van *Bheireva*, door mij nog niet aan de bekende beelden van *Elephanta* of *Ellore* ontdekt, komt voor op een niet zeer oud koperen plaatje, *Bhavani* (*Devi*) voorstellende, dat bij MOOR is afgebeeld.

De *dubbele trommel*, met twee houten balletjes aan een ijzerdraad daaraan hangende (gelijk die van *Bheireva* ook verbeeld wordt, hoewel slechts met één balletje), is nog heden ten dage bij de waarzeggers in zwang (*f*). Ook dient in de tempelmu-

(*a*) LANGLES *I. p.* 227.

(*b*) MOOR *p.* 405, *N°.* 16; DUBOIS *p.* 437.

(*c*) SONNERAT *I. p.* 327: aldus schrijft hij *Cailasson*, *Vaicondon*, *Sorgon*, voor *Kailasa*, *Vaicontha*, *Soerga*: *I. p.* 269, 304, 314.

(*d*) MOOR *p.* 339.

(*e*) MOOR *pl.* 7. *N°.* 2.

(*f*) *Hindoostan in Miniature*, *III. p.* 33.

Digitized by Google

muzijk de trommel (ſchoon van eenigen anderen vorm) om de maat te ſlaan: en de perſoon hiermede belast, is de voornaamſte van den troep, en als eene ſoort van orchestmeester (*a*). Ik twijfel naauwelijks, of deze dubbele trommel is een bijzonder teeken geweest der *Sivisten*, gelijk de *Visjnoevisten* kennelijk zijn aan het blazen op den grooten zeehoorn, *tſjank* genaamd (*b*), welke derhalve ook het gewone *attribuut* is der beeldjes van hunne godheid.

Hetgeen nu ons beeld het meest tot eenen *Bheireva* of *Vira-Bhadra* maakt, is de overvloed van teekenen der verwoesting: de *ſcheurtanden*, de *krans van afgeſlagene menſchenhoofden*, de *bekkeneelen* welke hij in de hand houdt, welke zijne kroon uitmaken, zijne oorringen, halsſieraad en armbanden verſieren, en den troon omgeven, waarop hij gezeten is; en eindelijk het viervoetige dier, hond of *ſjakal*, waarop hij, veelligt dronken, ſchijnt te rijden.

De ſcheurtanden in de bovenkaak heeft onze *Bheireva* gemeen met dien van *Elephanta*, volgens het uitdrukkelijk getuigenis van ERSKINE, ſchoon dezelve in zijne plaat niet geteekend zijn.

(*a*) DUBOIS *India p.* 404.

(*b*) DUBOIS *India p.* 52. Volgens den ſchrijver van *Hindoostan in Miniat.* (*III. p.* 27) en PATERSON (*Aſiat. Ref. VIII. p.* 51) ſchijnt de zeehoorn ook bij andere ſekten in gebruik te zijn: misſchien door navolging van de *Visjnoevisten*. Althans de opgaaf van DUBOIS is zeer ſtellig omtrent de laatstgenoemden.

Digitized by Google

zijn. Dezelve worden ook, in een paar bronzen beeldjes, bij MOOR (*a*), aan de vrouwelijke *Maha-Kali* gegeven.

De krans van afgeſlagene menſchen-hoofden, *mund mala* of *roe-mala* genaamd (*b*), ſchijnt tot de kleedij te behooren. Andere godheden dragen eenen afhangenden krans, met gouden platen en edele geſteenten voorzien. In de plaatjes van het werkje, *Hindoostan in miniature*, volgens de teekeningen van *Leger*, kan men zich daarvan het beste denkbeeld maken, omdat dezelve gekleurd zijn (*c*). De Leydſche *Brama*, even als *Bheireva*, van *Singa-Sari* afkomſtig (zie boven *bl.* 31), is kostelijk met deze guirlande uitgedost. In plaats van dezelve, draagt *Siva's* vrouw, onder verſcheidene karakters, eenen bloemenkrans, *poesjpa-mala* genaamd (*d*). *Mala* beteekent echter niet alleen *halsband*, *halsketting* (*collier*); maar ook *rozenkrans* (*roſaire*, *chapelet*) (*e*), welk voorwerp bij de aandachts-oefeningen der Indiërs in groot gebruik is (*f*). Bij de beelden van *Siva* is het gebruik twijfelachtig: dat

(*a*) MOOR *pl.* 27 en 28; *p.* 150, 159.

(*b*) MOOR *p.* 62. In het woord *mund* zal de beteekenis van *lijk*, of dergelijke, opgeſloten liggen, gelijk wij zoo ſtraks hopen aan te toonen.

(*c*) Zie de *Trimoerti* (welke afbeelding eigenlijk *Siva* moest heeten), *Brama*, *Ganeſa*, en *Soepramania*.

(*d*) MOOR *p.* 99.

(*e*) MOOR *p.* 70; SYKES, *Bombay Trans. III. p.* 268, 274.

(*f*) MOOR *p.* 11.

Digitized by Google

dat deze krans tot enkele kleedij zoude behooren, hebben wij daarom niet volmondig durven zeggen. Maar, om verder te gaan, de *mundmala* van *Bheireva* beſtaat uit *vijftien* hoofden; men moet echter vooronderſtellen, dat er nog een of twee door de voorſte linkerhand bedekt zijn, zoodat de krans met 16 of 17 hoofden zoude verſierd zijn geweest. Dan de hoofden hebben nog eene merkwaardige omſtandigheid dat namelijk het *eerſte* aan de regterhand des beelds (aan des toeſchouwers linkerhand) en het *vierde*, en verder het *dertiende* (of het *derde* zigtbare hoofd, van de andere zijde afgerekend), de tong uitſteken. Deze beweging, deze gest, indien wij dit woord hier mogen gebruiken, is de natuurlijke uitdrukking der ijzing, der krampachtige trekking van het afgehouwene, veelligt gewurgde en afgerukte hoofd: en komt als zoodanig ook voor, in de Griekſche kunst, bij de oudſte voorbeelden van het *Meduſa*-hoofd (*a*). Ook in andere Indiſche beeldjes vindt men die uitgeſtokene tong: bij den reus *Tripoera*, door *Siva* vertrapt, is dezelve denkelijk aan dezelfde oorzaak van ijzing, of krampachtige be-

(*a*) Zie GORI *Muſeum Etruscum II. pl.* 145; MILLIN *Galerie Mytholog. pl. XCV. N°.* 387, 387* (uit LANZI *Saggi di Lingua Etrusca. II.* 4. *N°.* 6. *en uit* MILLIN *Peintures de Vaſes, II.* 34); eene bronzen patera van TOWNLEY, bij MOSES *Antiq. Vaſes pl* 67; de kleine amuletten van gebakkene aarde bij CAYLUS *II. pl.* 26. *N°.* 1, en bij Lord ABERDEEN, achter CLARKE's *Cambridge marbles*; eindelijk vele der oudſte Griekſche ſtedepenningen, bij MIONNET *Médailles Grecq. pl. XXXVI. N°.* 7; *XLI. N°.* 3; *L. N°.* 1; *LXII. N°.* 9.

Digitized by Google

beweging toe te ſchrijven (*a*). Bij *Kali* of *Devi* dient ze waarſchijnlijk om het beeld te ſchrikkelijker en afzigtelijker te maken (*b*). De Indiſche vrouwen toch hebben de gewoonte om de tong uit te ſteken, wanneer haar iets onaangenaams voorkomt (*c*. Maar of nu hier de plaatſing van drie of vier zulke hoofden in den vreesſelijken halsband, enkel het gevolg zij van eene *ſymmetriſche* ſchikking, dan wel, of er eene diepere zinſpeling achter ſchuile, dit durven wij niet beſliſſen. Veelligt heeft deze ſchikking eenige betrekking tot de fabelachtige tijdrekening: want de *mund-mala* wordt in het algemeen opgegeven als een zinnebeeld van den loop des alvernielenden tijds (*d*). Veelligt ook is daarin eene zinſpeling op de viering van ſommige feesten ter eere van *Maha-Kali:* aldus is er een feest van *Kali*, de *negen nachten*, *Now-Ratri*, genoemd, welk op den *tienden* dag door de woeste *Koerradi*-Bramienen met een menſchen-offer wordt beſloten; doch waarvan, bij de andere ſekten, de tiende dag aan *Rama* heilig is, en welk dan ook met eenen anderen naam *Daſa-Ratri* (of

(*a*) MOOR *pl.* 14.

(*b*) MOOR *pl.* 26, *N°.* 1, en vooral 27. Doch bij het kolosſale *Boeda*-beeld, *pl.* 73, zoude ik denken, dat het eene fout des teekenaars ware.

(*c*) *Hindoostan in Miniat. II. p.* 253, uit SOLVYNS.

(*d*) MOOR *p.* 37. en elders; PATERSON, *Aſiat. Reſ. VIII. p.* 57.

(of, verkort, *Dasra*) genaamd wordt, de *tien nachten* (*a*). Het getal van deze nachten ſchijnt afkomſtig te zijn van het getal vrouwelijke godinnen, *zeven* of *acht*, welke daarbij, te gelijk met *Ganeſa*, en met onzen *Bheireva*, vereerd worden (*b*): deze negen of tien perſonen toch komen in het beeldwerk te *Ellore* dikwijls gezamenlijk voor, en wel insgelijks onder den naam van *Now-Ratri*. De bijzondere betrekking van dat feest tot *Bheireva* en *Kali* zoude den weg tot zulk eene uitlegging kunnen banen; tuſſchen het *vierde* en *dertiende* hoofd immers zijn er *acht* geplaatst zonder zigtbare tongen. Schoon nu deze giſſing onbeduidend zij, gewis hebben de Indianen, gelijk andere bijgeloovige volkeren, of bijzondere perſonen, veel op met heilige getallen (*c*). De heer WILKINS betuigde insgelijks, in het korte geſprek, welk ik met hem over dit beeld gehouden heb, dat hij, ten minſte op het eerſte aanzien, van deze *ſymmetriſche* ſchikking der hoofden met de tongen geene reden wist te geven.

Verder houdt het beeld, dat wij beſchrijven, in de voorſte linkerhand eenen menſchenſchedel, om uit te drinken: *kamunda-lum*

(*a*) MALCOLM, *Bomb. Trans. III. p.* 73, 74.

(*b*) SYKES, *Bomb. Trans. III. p.* 279, 291, 295; COLEBROOKE *Aſiat. Reſ. VIII. p.* 82; MOOR *p.* 118.

(*c*) MOOR *p.* 203, 207, (*note* ‖) *p.* 296, 298, 323, 379; DUBOIS *p.* 96.— Vooral ook, omtrent het getal der beziën aan eenen rozenkrans, POLIER *II. p.* 375, *not.* (1).

Digitized by Google

lum (*a*) of *kamundala:* welk woord mogelijk vermaagſchapt is met *Chamunda* (het zij als *Tſjamunda*, het zij als *Kamunda* uit te ſpreken, en misſchien op beide wijzen, naar mate van het verſchil der tongvallen), een karakter of *avataar* van *Devi*, welk voorgeſteld wordt als ſtaande op een *lijk*. *Kamundala* beteekent dus denkelijk niet eene *drinkſchaal* in het algemeen (*b*); maar zal afgeleid zijn van de beteekenis van *lijk*, die in het wortelwoord opgeſloten ligt. Hetzelfde zal ook het geval zijn met het kortere woord *mund-mala*, de *guirlande van ſchedelen*, boven vermeld. De ſchedel heeft bij *Bheireva*, volgens de Indiſche legenden bij SONNERAT, POLIER (*c*) en anderen, bijzondere betrekking op dien van *Brama*, door *Bheireva* afgerukt. Wij echter zien daarin wederom, even als bij *Kali*, ſlechts een algemeen zinnebeeld der wreedheid van den eerdienst.

De kroon van ſchedelen bekleedt bij ons beeld de plaats van de gouden kroonen van andere godheden. Hierover zullen wij ſtraks bij de kleedij van het beeld meer zeggen. Een enkel bekkeneel is ook geſtoken in het haar-tooiſel van *Bheireva* te *Elephanta* en *Ellora*.

De overige bekkeneelen, aan alle lijfſieraden van het beeld gehecht, be-

---

(*a*) Zie de *Tſjandi-Path*, of *Doerga-Path*, dat is *de legende van Tſjandika* of *Doerga*, bij MALCOLM, *Bomb. Trans. III.* 77.

(*b*) Gelijk ERSKINE opgeeft, *Bomb. Trans. I. p.* 217.

(*c*) POLIER *I. p.* 214.

behoeven ons niet op te houden. Alleenlijk, wanneer men zich herinnert, dat *Siva* voornamelijk op begraafplaatſen tuſſchen de lijken woont, zoude men giſſen, of de ſchedelen vóór deszelfs voeten deze zijne verblijfplaats ook aanduiden? Doch het is, bij eene oplettende beſchouwing, zigtbaar, dat de ſchedelen, in *ſymmetrie*, rondom eenen troon geſchikt zijn, en dus niet, dan in de verte, op een kerkhof kunnen zinſpelen.

Eindelijk, het beeld is gezeten op een viervoetig dier: eene omſtandigheid, welke medewerkt om *Bheireva* te doen herkennen.

SONNERAT toch voegt, bij zijne beſchrijving der beelden van die godheid, de aanmerking, dat dezelve op eenen *hond* gezeten is. Door mondelinge mededeelingen, nu, van onze medeleden uit de *eerſte klaſſe*, hebben wij vernomen, dat het afgebeelde dier veel meer gelijkt naar eenen *ſjakal* (*jakhals*), dan naar eenen hond. Inderdaad zoude het wel zeer mogelijk zijn, dat SONNERAT voor eenen hond had aangezien, hetgeen voor eenen *ſjakal* gemeend was. Die reiziger, ja, was een natuurkenner; maar met ſlechte en in ruwen ſteen uitgevoerde, ſoms kleine, half bedekte, en in de tempelen enkel bij lamplicht verlichte afbeeldingen, is het zeer mogelijk geweest, dat hij zich vergist hebbe. Maar ook DUBOIS zegt in zijne *Beſchrijving van het Indiſche volk* (*a*), dat de Indianen aan *honden*, onder den naam van *Vaira*, of *Bheireva*, eene ſoort van eerdienst bewijzen, en dat afbeeldingen van *honden* in verſcheidene tempelen te zien zijn. Het kan, dunkt ons, niet

(*a*) DUBOIS, *p.* 113. *Vaira* (bij hem geſchreven *Vahira*) is denkelijk vermaagtſchapt met *Vira*, *Vira-Bhadra*.

niet anders wezen, of de omſtandigheid, door DUBOIS vermeld, moet met de godheid *Bheireva* in eenig verband ſtaan. Ook gaat *Bheireva*, in eene teekening bij MOOR, van eenen hond vergezeld (*a*). Dit is insgelijks het geval met *Kandi-Rao* (*b*), eene andere *avataar* van *Siva:* die met *Vira-Bhadra* en *Bheireva* naauw vermaagſchapt ſchijnt te wezen.

Het komt ons voor, dat beiden, zoo wel *hond* als *ſjakal*, ſchoon bij geenen der ſchrijvers over Indië regt opgehelderd, natuurlijke zinnebeelden zijn. *Siva* woont op de kerkhoven: en beſchrijft niet *Mad'hava*, in het drama, dat naar hem *Malati-Mad'hava* genoemd is, het kerkhof, daar hij wandelt, als weergalmende van het gehuil der *ſjakals* in de bijgelegene bosſchen (*c*)? De *ſjakal*, en evenzeer de hond, aast op lijken: de *ſjakal* graaft die zelfs op. In de *Devi-Mahatmia* wordt *Tſjandika* (of *Kandika*), een karakter of *avataar* van *Devi* (*Kali*, *Maha-Kali*) beſchreven, als „huilende gelijk honderd *ſjakals* (*d*)," en de hond in de teekening van *Bheireva* bij MOOR, zoo even vermeld, is bezig het druipende bloed van een afgeſlagen hoofd op te vangen.

De *ſjakal* of *hond*, waarop onze *Bheireva* rijdt, heeft eenen hals-

(*a*) MOOR *pl.* 24, *N°.* 3; 47, *N°.* 2; vgl. *p.* 178.

(*b*) MOOR *p.* 413; *pl.* 23.

(*c*) Zie boven *bl.* 51.

(*d*) COLEBROOKE, *Aſiat. Reſ. VIII. p.* 84; MOOR *p.* 118.

Digitized by Google

halsband, met een menſchen-hoofd gekenteekend. *Siva* is heer en overſte der *peiſatsjes* of kwade geesten (*a*). Waarom zouden wij niet denken, dat hij, even zeer, eenen *ſjakal* tot zijn gebruik heeft afgerigt, en dat deze, volgens den wilden dichterlijken geest des Indiſchen kunſtenaars, het kenmerk, het wapen van zijnen heer aan den halsband draagt?

Maar *Bheireva* heeft, op zijn dier gezeten, zulk eene zonderlinge houding, dat wij, de veel meer natuurlijke ſtelling van den *Ganeſa*, en van de *Doerga* van *Singa-Sari* (in de plaat bij RAFFLES (*b*)) daarmede vergelijkende, op de gedachte gekomen zijn, of niet de godheid *dronken* verbeeldt wordt. Dronken en waggelende op zijnen ſtier gezeten, en met allerlei teekenen van verſchrikking omgeven, vertoonde hij zich voor een oogenblik aan *Parvati*, die zijn huwelijk begeerd had (*c*). Bij vele der ſchandelijkſte geheime godsdienſtige plegtigheden, tot den dienst van de *ſakti* of *joni* betrekking hebbende, zelfs, indien DUBOIS (*d*) wel onderrigt is, onder de *Visjnoevisten*, worden de ergſte buitenſporigheden aangezet door het gebruik van ſterken drank; en in de *Kalika-Poerana* wordt geleerd, dat de goden, die

(*a*) Zie boven *bl.* 49.

(*b*) Boven vermeld *bl.* 22, en vervolgens.

(*c*) POLIER *I. p.* 214. Zie in het algemeen *p.* 194.

(*d*) DUBOIS *p.* 170.

Digitized by Google

die in menſchen-offers behagen ſcheppen, niet minder genoegen hebben in het aanbod van *arrak*, *toddy* en *opium* (*a*).

Voor het overige zijn de meeste *Bheireva's*, te *Ellora* en op *Elephante*, voorgeſteld in de beweging van den woesten dans eens razenden, en zijner krachten wel bewusten, dollemans: een denkbeeld, dat zoo wel uitgedrukt wordt door het Latijnſche *exſultare*, en het daarmede dikwijls verbondene *inſultare*, *beleedigen*.

Een voornaam *attribuut* is er nog, welk aan *Bheireva*, of, ten minſte, aan *Siva* bijzonder eigen ſchijnt te wezen. Het is de gordel met zeven bellen om het lijf. Wel is waar, vindt zich deze gordel niet vermeld, noch in de platen, noch in de beſchrijvingen der *Bheireva's* van *Elephanta* en *Ellore*. Maar aan de andere zijde laten zich dezelve ook in geene koſtumen van andere goden weder vinden. SONNERAT zegt, dat aan *Bheireva* belletjes aan de voeten worden gegeven (*b*), en insgelijks worden de bedelende priesters, zoo wel van *Visjnoe*, als van *Siva*, bij DUBOIS beſchreven (*c*) als met belletjes op hunne ſchouderen, en aan de beenen uitgedost. Maar moet men hierdoor *kleine klokjes*, of liever *ronde belletjes*, zoo als die van eene Europeaanſche narren-muts, verſtaan (*d*)? Dat de voorwerpen van den gordel van on-

(*a*) DUBOIS *p.* 492. Welke ſoort van ſterken drank de *toddy* zij, heb ik niet kunnen uitvorſchen.

(*b*) SONNERAT *I. p.* 327.

(*c*) DUBOIS *p.* 52, 57.

(*d*) Veelligt geven de platen der uitgaaf van SONNERAT in 4°., welke ik niet te zien heb kunnen bekomen, eenig licht.

onzen *Bheireva* dergelijke *belletjes* (en niet veelligt eene ſoort van beziën of noten (*a*)) zijn, komt mij waarſchijnlijk voor, omdat dezelve vele overeenkomst hebben met de ſieraden om den hals van den ſtier (beeld *N°. III.*), die toch waarſchijnlijk voor *bellen* doorgaan. Maar wat beteekent zulk een attribuut bij *Bheireva?* Is, veelligt, ook dit eene ſoort van muzijk bij den tempel in gebruik, boven en behalve de gewone klok-bellen, welke daarin eenen grooten rol ſpelen (*b*)? Het naast-denkelijke, dat mij voor den geest komt, is dit: jonge kinderen gaan tot hun zesde of zevende jaar geheel naakt; alleen dragen de meisjes een ſoort van metalen plaatje tot ſieraad, en tot bedekking, om het midden, en de jongens eenen gordel met belletjes (*c*). Veelligt hebben dan ook, bij *Bheireva*, de bellen aan den gordel eene natuurlijke betrekking tot den opzettelijken ſtaat van naaktheid, over welken wij ſtraks een woord zullen zeggen.

Eindelijk moeten wij, om de beſchrijving van het beeld volledig te maken, nog eenige min belangrijke omſtandigheden van kleeding en ſieraad vermelden. Het gewone hooge kapſel der bra-

---

(*a*) Dubois *p.* 57, geeft den bedelenden *Siva*-priesteren beziën, genaamd *Roedraksja*, om den hals; maar deze zijn van de grootte van eene muskaat-noot, en dus, dunkt mij, kleiner dan de voorwerpen, die ons bezig houden. *Roedraksja* beteekent *oogen van Roedra*, dat is *van Siva*: Dubois *p.* 362.

(*b*) Moor *p.* 69; dubois *p.* 400.

(*c*) Dubois *p.* 223.

Digitized by Google

bramienſche godheden ſchijnt te heeten *topi*, misſchien hetzelfde als *toep*, *kirita*, en *moegoet*, dat elders voorkomt. Dit is met goud en edele ſteenen verſierd (*a*), en wordt door de *Bheireva's* van *Ellore* en *Elephanta* gedragen. Doch het haar van den onzen is geenszins boven het hoofd tot die hoogte opgemaakt; het is ſlechts met eene ſoort van kroon van bekkeneelen omgeven, waarvan wij reeds geſproken hebben. Maar een gedeelte van dat haar hangt achter het hoofd los, in groote platte lokken, en ſchijnt door den wind bewogen te worden: eene ſoort van haartooiſel, welke aan *Siva*, bij uitzondering van de groote goden, eigen is (*b*), en overeenkomt met de meer afzigtelijke en ſchrikbarende kapſels der min verhevene wezens, der kwade geesten, en der tempelwachteren, wier geheele aanzien ſchrik moet inboezemen. Ten minſte, volgens het getuigenis van eenen bramien van het vaste land, die den Engelſchen kapitein BAKER bij de tempelen van *Brambanan* op Java vergezelde, worden de geesten, *Moeni's*, wanneer zij in de gedaante van tempelwachteren voorkomen, altijd dus voorgeſteld (*c*).

Men

(*a*) Zie SYKES, *Bomb. Trans. III. p.* 297, 303; vergeleken met MOOR *p.* 27, 31.

(*b*) DUBOIS, *p.* 437.

(*c*) Bij RAFFLES *II. p.* 16, *pl.* 3. *n°.* 5, 7, 9; vgl. CRAWFURD, *Ind. Arch. II. pl.* 25. Maar wanneer ERSKINE (in de *Bombay Trans. p.* 244, 245) zegt, dat de *Moeni's* of *wijzen in den hemel* met een' baard

Men ziet zulks ook aan de afbeeldingen van den kwaden geest of de ondeugd, door *Doerga* overwonnen, welke (althans in het Javaansche beeldwerk) dikwijls met krullend, of gekroest haar, voorkomt (*a*). Men ziet zulks aan de kwade geesten van *Siva*, de *peïsatsjes*, in den rotstempel van *Elephanta:* waaromtrent men meestal de uitdrukking gebruikt heeft, dat zij eene soort van paruiken dragen (*b*). Zeer waarschijnlijk draagt dan *Bheireva* dit kapsel, om hem aan de kwade geesten, wier overste hij is, gelijk te maken. Niettemin is hetzelve geheel verschillend van het kort gelokte of gekroeste haar der beelden van *Boeda*; maar of beide soorten van dragten in eenig meer verwijderd verband tot elkander gebragt kunnen worden, is eene vraag, in welke wij ons thans moeten verschoonen van in te treden, daar deze ons veel te ver van

---

worden afgebeeld, zonder van het hoofd-haar te spreken, is het duidelijk, dat hij andere *Moenis* hier onder verstaat.

(*a*) RAFFL. *II. pl.* 14, *en* 17 *n°.* 3. — Op *plaat* 18 *n°.* 3. trekt *Doerga* den kwaden geest het haar geheel af; doch, in vergelijking met eene andere voorstelling op dezelfde plaat (zie in *N°.* 1 den derden linkerarm), zoude deze omstandigheid eene vergissing des teekenaars kunnen wezen. — De naauwkeurigheid der twee andere voorbeelden, door ons uit RAFFLES aangehaald, wordt door verscheiden beelden van *Doerga*, en van tempelwachteren, in het Leydsche Museum, bewezen, van welke laatste wij een in plaat leveren.

(*b*) NIEBUHR, *pl.* 35, Nederd. vert.; HEEREN, *Ideen I. 2. p.* 345. Dat dit de dragt der *peïsatsjes* zij, is ons eerst geleerd door ERSKINE, *Bomb. Trans. I. p.* 224, 226. enz.

Digitized by Google

van de hoofdzaak zoude doen afdwalen. Dat er eenig dergelijk verband mogelijk is, heeft ERSKINE te regt ingezien (*a*).

Er is nog een andere ſtijl van haardragt, insgelijks aan *Siva* eigen, en beſtaande insgelijks uit een hoog kapſel, doch waar om heen het lange haar zoodanig rond geſlingerd wordt, dat het van boven eene holte vormt. Deze dragt, in MOOR's *plaat* 14 niet zeer wel, maar beter in *plaat* 19 uitgedrukt, heet *djetta*, — en *Siva* bekomt van daar den naam van *Doerdsjati*. Het is de gewone dragt van *Siva's* boetelingen en bedel-priesteren, de *jogis* en *ſanniaſis* (*b*). Doch *Siva* zelf heeft, bovendien, de holte van dat haar dikwijls verſierd met het hoofdje van *Ganga*, de godin van den *Ganges*, welke gezegd wordt op *Siva's* hoofd te ontſpringen (*c*).

In het algemeen wordt het hooge kapſel, *topi*, verſchillend opgeſierd en gekroond volgens den verſcheidenen rang der perſonaadjen, en den aard der afbeeldingen: bij voorbeeld met kroonen, zoo het ſchijnt, enkel van parelen, in de meeste ongekleurde teekeningen bij MOOR; of van goud, juweelen en parelen, aan het groote beeld van *Brama*, en het fraaije beeld van *Poetri Dedes* (welke beide ſteenen beelden in het Muſeum te Leyden voorhanden zijn), en in de gekleurde tee-

(*a*) ERSKINE, *Bombay Trans. III. p.* 515.

(*b*) Vgl. de beſchrijving bij MOOR *p.* 54, 61; POLIER *I. p.* 213.

(*c*) MOOR, als boven: verder *pl.* 16, 23, 24. enz.

Digitized by Google

teekeningen van LEGER (*a*). Van deze oude inlandſche dragt zijn, op *Java*, de gouden platen of kroonen, *jamang*, welke door eenen bruidegom en bruid, en in de tooneel-vertooningen, nog gedragen worden (*b*), afkomſtig. Ja, in de Indiaanſche beeldende kunſten ſchijnt de zucht tot verſiering dier kroonen geene andere palen te kennen, dan die welke de meerdere of mindere grootte van het voorwerp den kunſtenaar ſtelt. Dit is te zien aan het reusachtige driedubbele hoofd van *Elephanta*, wiens kroon of kapſel, alléén vijf of zes voeten hoog (*c*), met eene overdaad van ſieraden beladen is, waarvan men zich waarſchijnlijk uit de fijne, uitgewerkte platen bij ERSKINE, ſlechts een flaauw denkbeeld moet kunnen vormen (*d*).

Men merkt nog, aan het beeld van *Bheireva*, eene menigte verſieringen, waarvan wij een algemeen overzigt willen nemen. Vooreerst ziet men, op de ſchouderen, afhangende haarbanden; dan, achter de ooren, bloemen; om den hals, eenen ringkraag, voorzien met afhangende ſnoeren paarlen; verder, dubbele armbanden bij den ſchouder, en andere bij het gewricht der hand, en eindelijk nog andere aan de enkelen der voeten. Slechts ſommige van deze ſieraden, niet alle, zijn

(*a*) Uitgegeven in *Hindoostan in Miniature: vol. I.*

(*b*) RAFFLES *T. I. pl.* 17, 18; *p.* 92.

(*c*) *Sir* W. OUSELEY, *Travels in the East. I. pl.* 5.

(*d*) ERSKINE, *pl. V, VI. p.* 214, 217.

Digitized by Google

zijn aan de Indiſche beelden in MOOR's platen uitgedrukt: geen wonder, daar deze platen naar kleinere voorwerpen genomen zijn. Maar alle deze pracht, en nog meerdere, vooral in afhangende *garnituren* van *juweelen*, laat zich insgelijks vinden op het levensgroote ſteenen beeld van *Brama*, en het fraaije kleinere beeldje van *Poetri Dedes*, te Leyden, beiden reeds vermeld. De wijze van vasthechting der bloem- en blader-vlechten, en de bijzonderheden van de andere ſieraden, zijn daaraan zeer gemakkelijk met het oog te volgen (*a*).

Om zich het een en ander nog duidelijker te maken, zoeke men de afhangende haarbanden, van welke wij echter den Indiſchen naam nog niet ontdekt hebben, in verſcheidene bronzen beeldjes bij MOOR (*b*). De ſnoeren van parelen en overige afhangende verſierſelen, bedekken gewoonlijk niet alleen den hals, maar ook de borst en den buik, en, bij het zitten, reiken zij zelfs tot over de beenen. Deze, zoo wel als de arm- en beenſieraden, laten zich nazien in een paar platen van *Hindoostan in Miniature*, en van het werk van LANGLÈS, vergeleken met de naauwkeurige beſchrijvingen van ERSKINE en van SYKES (*c*). De metalen ſlang-

(*a*) Echter in onze kleine en voor een ander oogmerk hierbij gevoegde ſchets van den *Brama*, *plaat VIII*, *n°.* 1, niet te onderkennen.

(*b*) MOOR, *pl.* 5; 11, *n°.* 1; 14; 25; 26; 28.

(*c*) LANGLÈS, *I. pl.* tegen over *p.* 198; *Hind. in Miniat. III. p.* 248; MOOR, vooral *p.* 70, in de beſchrijving van het hedendaagſche koſtuum van *plaat* 22: *vergel.* met *p.* 54; ERSKINE en SYKES, in de beſchrijving van *Elephanta* en *Ellore*: *Bomb. Trans. I.* en *III.*

ſlangvormige ringen aan de beenen van *Bheireva*, zijn van alle deze ſieraden de eenige, die aan *Siva* eigen zijn (*a*). Voor het overige zijn alle de gemelde ſieraden voornamelijk de dragt van rijkeren, en van vorſten (*b*): van hier, dat zij ook aan goden worden toegekend. Soms mag dan ook dit ſieraad der goden naar het gebruik van bijzondere ſtammen gewijzigd zijn; gelijk, bij voorbeeld, de edele ſteen, welke, volgens MOOR (*c*), door *Visjnoe*, bijzonderlijk in ſommige karakters, op de borst gedragen wordt, onder den naam van *Brigoelitha:* in alle andere platen toch van MOOR wordt *Visjnoe* met dezelfde ſieraden, als elk der andere goden, aangetroffen (*d*).

Wat de bloemen betreft, bijna in alle platen van LEGER en van LANGLÈS vindt men de goden omgeven met guirlandes, wier beide einden loshangen. Maar het zal eene natuurlijke vraag wezen, welke de namen der voorgeſtelde bloemen en vruchten zijn? Wij kunnen niet anders zeggen, dan dat bij de goden-beelden, waarſchijnlijk, de kranſen en ſieraden altijd gemaakt zijn van die plant, welke aan de godheid bijzonder geheiligd is: en dat dit even zeer het geval is bij de perſonen, welke bezig zijn met eenig gedeelte van den eerdienst (*poedsja*). Aan *Siva* is onder anderen de *aſoka*-heeſter

(*a*) SYKES, *Bomb. Trans. III. p.* 269.

(*b*) DUBOIS *p.* 213; CRAUFURD, *Mann. and Cust. of Ind. II. p.* 143; CRAUFURD, *Indian Archipel., I. p.* 211.

(*c*) MOOR *p.* 27.

(*d*) MOOR *pl.* 48 tot 75.

Digitized by Google

ſter en de *bilva* toegewijd (*a*); maar of eene dezer planten aan onzen *Bheireva* bloemen geleverd hebbe, en of dezelve niet eenvoudige *lotus*-bloemen zijn, de voornaamſte heilige plant der Indiërs, moeten wij aan de beſliſſing van natuurkundigen overlaten. Alleen kunnen wij als hulpmiddel tot zulk eene naſporing, die bij *Ganeſa* ook te pas zal komen, de ſchriften van W. JONES, zoo wel als van FLEMING en ROXBURGH, over *Indiſche planten* (*b*), *de Indiſche oudheden* van MAURICE (*c*), en het werk van DUBOIS (*d*), maar voor-

(*a*) Zie over deze beide, HARRINGTON *Aſ. Reſ. III. p.* 254, 256; ROXBURGH, aldaar *IV. p.* 353; MOOR, *p.* 55.

(*b*) W. JONES, *Deſign of a treatiſe on the plants of India: Aſiat. Reſ. II.* 345; *Catalogue of Indian plants. IV.* 225; *Botanical Obſervations on ſelect Indian plants IV.* 231; J. FLEMING *Catal. of Indian Medicinal plants and drugs. XI.* 153; W. ROXBURGH *Monandrous plants of India. XI.* 318; HARDWICKE *Plants between Hurdwar and Sirinagur VI.* 348. Verder enkele aanmerkingen van W. JONES *III. p.* 261, en van HARRINGTON *III.* 254, 256; eindelijk verſchillende verhandelingen over enkele planten of *monographiën:* als over de *Mahwac* of *Mad'huca Vol. I.*; de *Baya*, en *Nardus V. II.*; *Mellori. V. III.*; *Kamfer* van Sumatra, *Morinda*, *Nardus*, *Jeneſia*, *Proſopis Aculeata*, en een bijvoegſel over de *Nardus V. IV.*; *Launsan*, *Elaſtike gom* (twee verhandelingen) *Vol. V.*; *Baſſia Butyracea Vol. V.*; *Olibanum* en *peper* van *Prince of Wales 's Island*, *V. IX.*; *colombo*-wortel *V. X.*; *Sumatraſche kamfer*, nog eens, en nieuw ſoort van *Sarcolobus*, *V. XII.*

(*c*) *Indian Antiquities*, *V. p.* 521.

(*d*) *Mann. and Customs in India. p.* 93, 453.

vooral dat van CRAUFURD *over Indië* (*a*), aanprijzen; bij welke men de voornaamſte den godheden gewijde planten opgegeven zal vinden.

Over het algemeen is *Bheireva*, als *heer der verſchrikking*, minder opgetooid, dan *Ganeſa*, gelijk wij bij de beſchrijving van dat beeld zullen zien.

Bheireva, eindelijk, is, tegen de gewoonte der Indiſche goden, geheel ongekleed; en zelfs op eene voor het oog hinderlijke wijs. Wel is waar, dat *Siva* ſomtijds ſlechts met eenig zoo gering kleed bedekt voorkomt, dat hetzelve aan naaktheid grenst (*b*): maar wanneer wij bedenken, dat de *Lingam*-dienst aan de ſekte van den vernielenden *Siva* bijzonderlijk eigen is, en dat bepaaldelijk bij dezen dienst het Oosterſche denkbeeld ten gronde ligt, dat in de natuur geene verwoesting, maar ſlechts ondergang, om onder eenen anderen vorm herboren te worden, plaats grijpt (*c*), en wanneer wij hiermede vergelijken het reeds beſchrevene fraaije beeld van *Maha-Kala* of *Bheireva* (te *Elephanta*, namelijk), welk, volgens de plaat van NIEBUHR, zich even onbedekt vertoont; zoo rijst bij ons de gisſing op, dat deze onverholene voorſtelling der natuur welligt een opzettelijk kenmerk konde we-

---

(*a*) *Researches concern. anc. et modern India. I. p.* 145, 157 *etc.* Men voege er nog bij BOPP, *Nalûs Carmen Sanſcrit. not.* 110.

(*b*) MOOR, *pl.* 16.

(*c*) *Sir* W. JONES, *Aſ. Res. I. p.* 250; MOOR *p.* 47.

Digitized by Google

wezen van den zinnebeeldigen perſoon der *eeuwigheid*. De beſchrijving, wel is waar, van de beelden te *Elephanta*, door ERSKINE, (met eene loffelijke betamelijkheid, maar voor de zaak zelve te weinig duidelijk, voorgedragen (*a*)), doet ons twijfelen, of de plaat van NIEBUHR, in dit opzigt, misſchien wel naauwkeurig zij. De *Bheireva* van *Ellore* is gewis op de gewone wijs bekleed. Er is ook nog eene eenige Bramienſche (*b*) godheid buitendien, die in eene ergerlijke naaktheid voorgeſteld wordt: *Narayana* (*de op het water bewegende*), zijnde, even als de god des *lingams*, een zinnebeeld der ſchepping (*c*). Bekend is, eindelijk, zelfs uit vroegere reizigers, bij voorbeeld uit TAVERNIER, welk ſoort van heiligen eerbied de geheel naakte boetelingen, meestal der ſekte van

---

(*a*) ERSKINE *p.* 241, 245. De reeds omſchrevene *plaat* van NIEBUHR is *N°. X.*

(*b*) *Bramienſche* zeggen wij. Immers er is nog eene ſoort van beelden, welke geheel naakt voorgeſteld worden. Deze worden aan de *Dsjaina's* bijzonderlijk toegeſchreven. (ERSKINE *Bomb. Tranſ. III. p.* 523). Zij zijn kenbaar aan het gebrek van alle *attributen*, en komen in zoo ver overeen met de *Boedisten*-beelden; maar deze laatſte dragen eenen doek dwars over den ſchouder en het lijf; hetgeen die der *Dsjaina's* niet hebben. Zie MOOR, *pl.* 73, 74; *Aſiat. Reſ. IX.* 256; SYRES, *Bomb. Trans. III. p.* 269, 308.

(*c*) MOOR, *pl.* 20, *n°.* 2; LANGLÈS *T. I. pl.* tegenover *pag.* 175. Vgl. DUBOIS *p.* 371.

van *Siva*, genieten (*a*). Alle deze overwegingen doen ons bij de voorgeſtelde giſſing volharden.

Misſchien is deze beſchrijving van een enkel beeld veel langer geworden, dan de meeste toegevendheid eens lezers ons veroorloofde. Maar een eerſte geſchrift over zulk een onderwerp, in onze taal, vereischte meerdere uitvoerigheid. Het berouwt ons dan ook geenszins, dat wij geene vergelijking van *Bheireva* of *Vira-Bhadra* met andere *avataren* van *Siva*, als *Kartikia*, *Soepramania*, of *Kandi-Rao*, hebben ondernomen, welke inderdaad overtollig ſcheen. In eenen volgenden *paragraaf* echter een overzigt te geven van de ons bekende beelden van *Bheireva*, zal wel geoorloofd, en niet geheel te onpas wezen.

§ 4.

Overzigt van alle bekende beelden van Bheireva.

A. Op *Elephanta:*

1.) Het groote beeld met *acht* armen, meermalen aangehaald: op het plan der grot (bij NIEBUHR en bij ERSKINE,) *n°.* 9.

(Zie boven *bl.* 39 noot *a.*)

2.) Een gebroken beeld met *acht* armen (niet *zes*, zoo als NIEBUHR opgeeft), welk, volgens ſommige beſchrijvingen een *Bheireva* ſchijnt geweest te zijn: op het plan als boven. *n°.* 11.

(NIE-

(*a*) TAVERNIER, *Voyages*, (Paris 1679, 12°.) *II. Part. p.* 423; SONNERAT, *II. p.* 123, 124.

(NIEBUHR, *bl.* 36; MOOR, *p.* 242; ERSKINE, *p.* 233; LANGLÈS *T. II. p.* 162.)

Doch mijne gisſing is twijfelachtig, wegens de andere daarbijgevoegde beelden.

3.) Een beeld met *vier* armen: op het plan *n°.* 17.

(NIEB. *bl.* 39; ERSKINE *p.* 237; LANGLÈS, *T. II. p.* 164.)

B. Te *Ellora:*

Hier volgen wij de latere en betere uitleggingen van SYKES, en halen daarbij de andere ſlechts ter vergelijking aan.

1.) In de grot, genaamd *Doemar Leina*, het groote beeld met *acht* armen: op het plan (bij DANIELL, *Ellora*, *pl.* B; en bij LANGLÈS *T. II. pl.* 45). *n°.* 11.

(Zie MALET, *Aſiat. Reſ. VI. p.* 396; LANGLÈS *II. p.* 83; SYKES, *Bombay Trans. III. p.* 272; en afgebeeld aldaar, *plaat* 3.)

2.) In de grot, genaamd *Ramiswara:*

a. Een beeld niet bijzonder beſchreven: op het plan, (bij DANIELL, *Ellor. plan* C; bij LANGLÈS, *T. II. pl.* 49.) *n°.* 8.

(Zie MALET *p.* 402; LANGLÈS, *II. p.* 94, *n°.* 8; SYKES *p.* 279.)

b. In de groep van *Now-Ratri*, of *de negen nachten* (namelijk die van het feest *Dasra*, ter eere van *Kali*, welke voorge-

geſteld worden door *zeven Sakti's*, vrouwelijke godinnen met *Ganeſa* aan het hoofd: (zie boven *bl.* 62), komt *Bheireva* als *negende* perſoon voor: op het plan, *n°. 7.* Van deze groep zijn drie voorbeelden te *Ellora*; maar in geen van allen is *Bheireva* verder omſchreven.

(MALET *p.* 402, noemt de groep *Now-Tſjunda*; LANGLÈS *II. p.* 93, 94. *n°.* 7; SYKES, *p.* 279.)

3.) In de grotten, *Keilaſa* geheeten, en wel in de *oostelijke* galerij (de *linker*-galerij, volgens MALET):

a. Een beeld met *vier* armen, zoo het ſchijnt: op het plan (bij LANGLE *T. II. plaat* 53,) *n°.* 14 *in de galerijen.* (NB. op de plannen bij MALET zelven, en bij DANIELL, *plan* D., zijn de bijzondere vakken der galerijen niet genommerd).

(Zie MALET *p.* 410. *n°.* 14; LANGLES *II. p.* 106. *n°.* 14; SYKES *p.* 287, 2*d. compartment.*)

b. Een beeld, met ledige handen, *Mahadeva* genoemd wordende en aan de voeten eenen ram hebbende, zoo SYKES wèl gezien heeft, is veelligt een *Bheireva*, wiens *ram* op de legende van *Daksja* zinſpeelt: op het plan, (als boven) *n°.* 24.

(MALET en LANGLES, als boven N°. 24; SYKES, 12*th. compartment*).

c. Eene reeks van *zeven* beelden, in even zoo vele verſchillende vakken, *Usjt-Bheireva*, de *acht Bheireva's* genoemd. Waarom *acht*, zie ik niet, ten zij er het laatstbeſchrevene worde bijgevoegd. Allen hebben verſchillende bijnamen, doch die zonder

Digitized by Google

der uitlegging, en nadere beſchrijving, niet verſtaanbaar zijn. Op het plan (als boven) N°. 25 tot 31.

(MALET en LANGLÈS, als boven, *n°.* 25 – 31; SYKES 13*th.*—19*th. compartment.*)

d. Een *Bheireva*, denkelijk, ſchoon niet uitdrukkelijk genoemd, onder de *Now-Ratri:* op het *plan* (als boven), in eene der grotten *ten westen van n°.* 24. Het aantal van deze grotten komt in het plan niet overeen met de beſchrijvingen, zoo dat de juiste plaatſing der *Now-Ratri* niet nader op te geven is.

(MALET *p.* 413; LANGLÈS *p.* 111; SYKES, *p.* 291.)

Andere beelden, door MALET, en door de ſchrijvers der *Däniſche Miſſions-Berichten* (bij LANGLÈS) met den naam van *Bheireva* of *Vira-Bhadra* beſtempeld, doch waaromtrent het, uit de nieuwere beſchrijving van SYKES, niet blijkt, dat daarbij het zinnebeeld des *alvernielenden tijds* ten grondſlag ligt, gaan wij met ſtilzwijgen voorbij. (De lezer kan dezelve vinden bij MALET *p.* 410, *n°.* 12, 17, 19 en 20; LANGLÈS *II. p.* 105, 106 op dezelfde *n°.*; en bij SYKES, *p.* 286. 12*th. comp.*; 288. 5, 7, 8*th. compartment*).

Voor aan den ingang van *Keilaſa*, ter linkerhand, is nog eene *Devi* met *acht* armen, maar te zeer verminkt en te weinig duidelijk omſchreven, om te kunnen zeggen, of dezelve in het karakter van *Maha-Kali* voorkome.

(Afgebeeld bij DANIELL, *Ellora*, *pl.* 12; LANGLÈS *T. II. pl.* 50. Zie MALET, *p.* 405; LANGLÈS *II. p.* 99.)

4.) In den grot-tempel *Ravan-Ki-Kaie*, de *offerplaats van Ravana*, anders *de asch van Ravana*, genoemd.

a. Een *Bheireva*, onder de *Now-Ratri* (zie *n°.* 2. *Ramiswara.*): op het plan (bij DANIELL, *plan* E.; bij LANGLÈS *II. pl.* 57.) *naast n°.* 5, *ten Oosten.*

(SYKES *p.* 295, 5*th. compartment.*)

b. Een *Bheireva*, niet genoegzaam beſchreven: op het plan (als boven) *n°.* 11.

(Zie DANIELL's beſchrijving van zijn plan, *n°.* 11; LANGLÈS *II. p.* 120, *n°.* 11; SYKES, *p.* 296. 5*th. compartment.*)

In het binnenſte heiligdom van dezen tempel (op het plan, *n°.* 8.) heeft DANIELL een ter aarde geworpen beeld van *Devi* gezien: onzeker wederom, of het veelligt eene *Maha-Kali* zij.

(DANIELL's beſchrijving, bij *n°.* 8; LANGLÈS *II. p.* 119, *n°.* 8; door SYKES niet vermeld.)

C. Bij MOOR, *Hindu Pantheon.*

Men zal zich herinneren, dat wij in de beſchrijving van den aard van *Bheireva* of *Vira-Bhadra* aangetoond hebben (*a*), dat er welligt, in de legenden der Indianen omtrent deze wezens, ſporen van geloofs-twisten tuſſchen de volgers van den bloedigen *Siva*-dienst, en eene tegenpartij van hervormers, te herkennen

(*a*) *Bladz.* 39.

Digitized by Google

nen zijn. Het aanzien van ſommige beeldjes, bij MOOR afgebeeld of beſchreven, en *Bheireva* of *Vira-Bhadra* genoemd, had ons dan ook, bij eene eerſte behandeling van het onderwerp, tot de gedachte gebragt, dat dergelijke beeldjes veelligt eenen vorst uit de bloedige ſekte voorſtelden, die de hervormers overwonnen en uitgeroeid had, en dat dus de perſoon der geſchiedenis met de zinnebeeldige godheid ineengeſmolten ware. Deze beeldjes toch zijn veelal gekleed en gewapend op eene zeer menſchelijke, en zelfs hedendaagſche wijs: ja ſommige derzelve zitten te paard. Maar, indien het al waar zij, dat de meeste *avataren* van *Visjnoe* geſchiedkundige perſonen zijn, wier leven en daden, met meerdere of mindere volledigheid en geloofbaarheid uit de oudſte heldengeſchiedenisſen der Indiers, de *Poeranas*, den *Ramayana* en *Mahabharat*, op te maken is; ſchijnt echter geene of bijna geene *avataar* van *Siva* op eenigen perſoon uit de geſchiedenis toepaſſelijk te wezen. De meest echte en belangrijke beeldwerken, te *Elephanta* en te *Ellora*, zoo wel als de volledigſte legenden en godsdienst-boeken leiden ons tot de gedachte, dat *Siva's* karakter geheel zinnebeeldig is: en dit brengt ons terug van die vroegere gisſing.

De meeste der beeldjes bij MOOR, waarover wij ſpreken, ſchijnen van lateren tijd; ſommige zelfs zijn van aller-ruwſten arbeid. Dezelve moeten het voortbrengſel zijn van eenen nog onbeſchaafderen en nog veel meer zinnelijken en plompen geest, dan de beelden van *Ellora* en *Elephanta*, van eenen geest, die, geen genoegen nemende met de lang gevestigde zinnebeelden, omdat ze door verloop van tijd hare kracht verloren hebben, dezelve ver-

vangt door ruwere zinnebeelden uit zijn eigen dagelijkſche leven. Dit is het denkbeeld, dat ik mij maak van die kleinere beeldjes, voorzien met een ſchild en krom zwaard, welk laatſte het eigenlijk Indiſche, zoowel als Mahomedaanſche wapen is; ook van die, welke te paard gezeten zijn. Het ſchijnt dat de ruwe kunſtenaar geene andere uitdrukking van ſchrik en vernieling aan een beeldje van de verdelgende godheid wist te geven, dan door hetzelve te vormen, zoo als hij zich den vijandelijken ruiter verbeeldt, die zijnen oogst komt vernielen, en zijn huisgezin in ſlavernij dompelen. Trouwens ook gelijk de naam van *Bheireva*, de *verſchrikkelijke*, meer zinnebeeldig is, zoo ſchijnt die van *Vira-Bhadra* meer zinnelijk te wezen: wij hebben dit laatſte hier voren (*a*) *den held uit de kwade geesten* vertaald; doch geven de vertaling zoo wel als de uitlegging ſlechts als gisſingen.

Voor het overige zij zulks alleen gezegd van de beeldjes, welke dadelijk *te paard zitten*. Die, welke een *los paard* bij zich hebben (dat dan ook veelal kleiner is), zijn gewone, ſchoon dikwijls ſlechte voorſtellingen van *Bheireva:* als waarin de bijvoeging van dat dier betrekking ſchijnt te hebben tot de reeds vermelde (*b*) afgeſchafte offeranden van hetzelve in de *jajna:* omſtandigheid, waartoe ik ook den *ram* heb gebragt, die aanleiding gaf tot de fabel van *Daksja* (*c*).

Naar

(*a*) Zie boven *bl.* 42.

(*b*) Zie boven, *dezelfde bladzijde.*

(*c*) In ſommige der gemelde afbeeldingen is *Bheireva* met eene vrouw ver-

Naar mijn denkbeeld zouden dus de volgende platen van MOOR *Bheireva* of *Vira-Bhadra* voorſtellen: *plaat* 24, *n°.* 3, — 25; — 26; — 41, *n°.* 1, 3; — 42, *n°.* 1, 2, 3; — 43, *n°.* 1, 4; — 47, *n°.* 2; — 95, *n°.* 2; — 99, *n°.* 4, 11; — 100, *n°.* 1—4; — 101, *n°.* 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9. Veelligt ook de afbeelding bij CAYLUS, *Recueil d'Antiquités*, *T. VII. pl.* 10, *n°.* 4. (Zie Aanhangſel *n°. IV.*)

Dit getal zoude veel grooter kunnen worden, indien wij *Kandi Rao* met *Bheireva* wilden ineenſmelten. Dan bepalen wij ons tot ons onderwerp, dat buitendien rijk genoeg is.

D. Op *Java* of van daar afkomſtig.

1.) Onder de bronzen beeldjes uit Java naar Engeland gebragt, en

---

eenigd, *Joegaſiri* (bij voorb. *pl.* 42, *n°.* 2.) Ook hierin meende ik te voren een bewijs te vinden, dat er, in zulke gevallen, door *Bheireva* een perſoon uit de geſchiedenis, en niet de *eeuwigheid*, de *vernieling van al het geſchapene*, bedoeld werd. Ik dacht, dat de *eeuwigheid* als eenen man met zijne vrouw voor te ſtellen, al te ongerijmd was. Nader onderzoek heeft mij anders doen oordeelen. Vooreerst ſtaat de Indiſche verbeelding voor geenerlei denkbeeld, hoe ongerijmd ook, ſtil. Ten andere, kan men zich *Bheireva* evenzeer als den *vernieler* voorſtellen; deze verklaring ten minſte laat eene vereeniging met eenen tweeden perſoon toe. Veelligt is in den naam van *Joegaſiri* ook de *eeuw* (of het tijdperk) de *Joeg* opgeſloten. De tegenwoordige eeuw heet de *Kali-joeg*, naar *Kali*. Eindelijk, en dit doet alles af, is *Bheireva* te *Ellora*, in de grot *Doemar Leina*, van zijne vrouw vergezeld.

en door RAFFLES afgebeeld, zijn er twee op ééne plaat (*a*), welke hij voor *Brama* aanziet, omdat dezelve vier hoofden hebben. Gelijk dit nu omtrent het tweede dier ſtukjes ontwijfelbaar is, wegens de vreedzame houding, en de bijgevoegde gans of zwaan; zoo zal het eerſte van beide, met ſcheurtanden voorzien en met acht armen, die gedeeltelijk gewapend ſchijnen geweest te zijn, en, in de houding van eenen woesten dans, geplaatst op een mannelijk en een vrouwelijk lijk, een *Bheireva* wezen. De vier hoofden, waarmede *Bheireva* prijkt, zullen denkelijk die van *Brama* zijn: hij zal hier de natuur van *Brama* met de zijne vereenigd hebben, als een bewijs zijner overmagt. Zoo komt de *lingam* ook wel voor, omgeven met *vier* hoofden (*b*).

2.) In het *muſeum te Leyden* bevindt zich een klein beeldje, afkomſtig uit *Java*: zijnde een zittende man, met twee armen, en met een zwaard dreigende (afgebeeld in onze *plaat VII. n°.* 2). Wegens den bijgevoegden ram vóór de voeten, is hetzelve waarſchijnlijk *Bheireva* of *Vira-Bhadra.*

Wat *Maha-Kali*, den vrouwelijken vorm van *Bheireva*, betreft, deze ſchijnt ons, behalve in de beſchrevene *platen* van MOOR, nog

---

(*a*) RAFFLES *T. II. pl.* 26, *n°.* 1, 4.

(*b*) MOOR *pl.* 83, *n°.* 1. Ook ſchijnt *n°.* 3. *vier* hoofden te hebben, ſchoon MOOR's beſchrijving in het voorbijgaan van *vijf* ſpreke. (*p.*388.) Hetzelfde is ook veelligt het geval in den tempel van *Mandeswara*, te *Tsjeinpoer*, in *Behar:* DANIELL *Orient. Scen. V. pl.* 22.

Digitized by Google

nog eenige andere platen te herkennen te zijn, waar zij niet met dien bijzonderen naam vermeld is. Deze zijn *plaat* 36, *n°.* 2, 3; — *pl.* 38, *n°.* 2; — *pl.* 39, *n°.* 2. Een der bronzen beeldjes, *pl.* 38, is bijzonder duidelijk. Onder de kleinere ſteenen beelden van het *Leydſche Muſeum* komt dezelfde *Maha-Kali* drie malen voor: twee malen met *twee*, en in het derde voorbeeld, met *acht* armen, omhangen met bekkeneelen, en vele wapenen benevens een menſchenhoofd vasthoudende: in alle drie de gevallen zittende op een menſchelijk lijk. Het laatstgenoemde hebben wij voorgeſteld op *plaat VII. n°.* 1. Zij moeten alle uit het *Malangſche*, of uit *Bezoeki*, afkomſtig wezen.

§ 5.

Verklaring van het beeld N°. 2, Ganeſa.

Dat het beeld *N°.* 2. (*plaat IV.* en *V.*), voorzien met een olifantshoofd, *Ganeſa* in de Indiſche fabelleer genoemdt wordt, is thans algemeen bekend, en boven (*bl.* 22.) ook reeds gezegd. En welken rang *Ganeſa* in die fabelleer bekleedt, als zoon van *Siva*, als godheid der wijsheid, en der voorzigtigheid, waarvan het olifantshoofd het zinnebeeld moet wezen, en dus als godheid, welke bij het begin van alle ondernemingen, bij voorbeeld, huwelijken, bouwen van huizen, ſchrijven van boeken enz., aangeroepen, en zelfs eenigermate als huisgod vereerd wordt, is uit SONNERAT, (die hem *Pollear* noemt (*a*)), en zelfs eenigzins uit NIE-

(*a*) SONNERAT, *I. p.* 323: zoo ook DUBOIS, *p.* 94 enz.

NIEBUHR (*a*), die anders geene zeer voldoende berigten over de Indiſche leer had verzameld, kortom uit alle ſchrijvers over *Indie*, te leeren. Het is dan ook om die Indiſche gewoonte te verzinnelijken, dat, zoo wel MOOR, als RAFFLES, *Ganeſa* tot *titelplaat* van hunne beſchrijvingen der Indiſche oudheden en godenleer hebben verkoren (*b*).

Aan *Ganeſa* valt terſtond, even als aan *Bheireva*, de menigvuldigheid der doodshoofden op te merken, welke, het zij tot ondersteuning van zijnen troon, het zij tot verſiering des kapſels, en der ooren, het zij in de beide regterhanden als drinkſchalen geplaatst zijn.

Maar er zijn ons nog niet anders dan onder de Javaanſche oudheden, een paar voorbeelden van doodshoofden aan *Ganeſa* beelden voorgekomen: namelijk aan een beeldje van *Brambanan* (*c*) bij RAFFLES, en aan een ander uit *Java* in het Muſeum te Leyden, welke beeldjes dat doodshoofd op een half maantje aan het hoofddekſel dragen. MOOR heeft hiervan volſtrekt geene voorbeelden; maar de ondervinding toont aan, dat er veel beſtaat, hetwelk MOOR niet heeft voorgeſteld. Hoogstwaarſchijnlijk hebben alle deze bekkenceleu ſlechts ten oogmerk om het *Ganeſa*-beeld, dat in eenen *Sivisten* tempel ſtond, als eenen perſoon behoorende tot het bloedig *Siva*-ſtelſel, de kenteekenen van deszelfs ſtamvader mede te deelen.

Wij

(*a*) NIEB. *Reis naar Arab. II. bl.* 38.

(*b*) Wij hebben getracht aan te toonen (*bl.* 24.), dat de titelplaat van RAFFLES (*II. D.*) ons beeld voorſtelt.

(*c*) RAFFLES *II. pl.* 17.

Digitized by Google

Wij willen thans verder de voorwerpen, die het beeld in de handen houdt, en dan de kleeding en overige bijkomende omſtandigheden, behandelen. Indien *Ganeſa* ſomtijds met de *tsjank* en *tsjakra* (*a*) voorkomt, wapenen van *Visjnoe*, wij gisſen, dat zulks het gevolg is van den algemeenen eerdienst, waarmede *Ganeſa*, onafhankelijk van het onderſcheid van ſekten, vereerd wordt. Indien men konde bewijzen, dat de ſekten van *Siva* en *Visjnoe* uit twee verſchillende bronnen zijn ontſproten, en ſlechts bij wijze van verzoening ineengeſmolten, zouden wij daarbij de gedachte opperen, of niet *Ganeſa* eenen derden afzonderlijken oorſprong had. Inderdaad heeft *Ganeſa*, even als *Soerja*, de zon, boven en behalve hunne vereering van de zijde van andere geloovigen, eene bijzondere ſekte: en *Ganeſa* verſchilt ook hierin van de overige goden, dat hij nooit onder eene vrouwelijke gedaante wordt geëerd, met andere woorden, dat hij zelf geene vrouw heeft, waarvoor de Indiſche overleveringen, gelijk in alle dergelijke gevallen, eene dichterlijke reden hebben uitgevonden. Indien *Ganeſa* een van het zinnebeeldige ſtelſel van *Siva* en *Visjnoe* onafhankelijk, en vandaar een door beide ſekten geëerd perſonaadje is, dan is het niet onnatuurlijk, dat (even als zulks met *Narayana*, den

(*a*) Bijv. bij MOOR *pl.* 44, *n°.* 2, 3. De *tsjank* is een *hoorn*: van de *tsjakra* vinden wij ſtraks, *bl.* 92, gelegenheid om meer te zeggen: het is eene ſchijf, die tot wapentuig dient.

den *geest der godheid in de ſchepping*, plaats heeft (*a*)) ook *Ganeſa*, door zijne kenteekenen, dan aan de ſekte van *Visjnoe*, dan aan die van *Siva*, ſoms aan beide gelijk, ſchijne toegeëigend te worden. Elke ſekte toch ſtelt gewoonlijk alle overige godheden voor, als onderworpen aan de hare.

Achter die regterhand, waarin *Ganeſa* een bekkeneel vast houdt, vertoont zich nog eene tweede hand, gewapend met de ſtrijd-bijl, *gadha* of *parasja*, welke meermalen aan *Siva* wordt gegeven (*b*): twee der overige Javaanſche *Ganeſa's* door RAFFLES afgebeeld, alsmede de drie Leijdſche, houden hetzelfde wapentuig (*c*). In de voorſte linkerhand heeft hij een doodshoofd, waaruit hij, als uit eene ſchaal, met den ſnuit iets ſchijnt te ſlurpen. Bij *Kali*, hebben wij gezien, dient hetzelve om bloed te drinken (*d*). Bij *Ganeſa* zal het welligt in dit geval, overeenkomſtig met de andere kenteekenen der verwoesting, waarmede hij prijkt, tot hetzelfde einde dienen; maar ook anders houdt hij gewoonlijk eene drinkſchaal of ſchoteltje vast. Het is toch, bij deze godheid, merkwaardig, te zien hoe de beeldende kunſten op de fabelleer, waaruit zij ontſtaan zijn, terug werken. Om op het menſchenbeeld een olifantshoofd te doen paſſen, moest het ligchaam, vooral de buik,

(*a*) MOOR, *p.* 72, *en verv.*

(*b*) MOOR, *pl.* 5, *p.* 37; *pl.* 16, 17 enz. *p.* 62.

(*c*) RAFFL. *Vol. II. pl.* 17.

(*d*) Boven *bl.* 62.

Digitized by Google

buik, onnatuurlijk zwaar (*a*) en gedrongen gemaakt worden. Uit deze vereenigde menſchen- en olifanten-natuur ontſtond nu de fabel van *Ganeſa's* onverzadelijkheid, welke door onzen BALDÆUS (*b*) omſtandig verhaald wordt: en vermits olifanten bijzonder op zoetigheden geſteld zijn, is het, in gekleurde teekeningen, ſomtijds te onderkennen, dat de kunſtenaar in het ſchaaltje eenig ſuikergebak heeft voorgeſteld (*c*). Dezelfde aanmerking geldt eenigermate omtrent de olifanten-haak, *ankaſa* of *ankasja*, waarmede *Ganeſa* menigmalen (*d*), doch in geen der uitgegevene Javaanſche beeldwerken, voorzien is.

Welk het voorwerp zij, dat men in de achterſte linkerhand ontwaar wordt, en hetwelk ook bij drie der Javaanſche (*e*), en bij een der Leydſche *Ganeſa*-beelden voorkomt, is eene vraag, die mij lang heeft bezig gehouden, en die nog met zekerheid te beantwoorden blijft. De hoogleeraar VAN LENNEP giste, dat het een armring was. Schoon nu noch

(*a*) Met een *pot-belly*, zoo als de Engelſche ſchrijvers aan *Ganeſa* geven.

(*b*) *Bl.* 23, overgenomen, uit de Duitſche vertaling, in MAJERS *Mythologiſches Lexikon*, die zijn artikel uit BALDÆUS, *fra* PAOLINO en SONNERAT heeft zamen geſteld. BALDÆUS geeft aan *Ganeſa*, volgens de verſchillende *legenden* over zijne geboorte, drie namen: *Quenavady*, *Cuexi Quabady* en *Egaſourubam*, welk laatſte *de ware god* beteekent, en dus ſlechts een titel is.

(*c*) Aldus bij MOOR *pl.* 20. *p.* 67.

(*d*) MOOR *p.* 67.

(*e*) RAFFL. *II. pl.* 3. *n°.* 2; *pl.* 17.

noch MOOR, noch eenig ander ſchrijver, ergens eenen armring in de *handen* van een godenbeeld heeft aangewezen, geloof ik wel, dat deze uitlegging vele waarſchijnlijkheid voor zich heeft. In de fabelen omtrent *Visjnoe* komt, als een van deszelfs *attributen* en wapentuigen, de ring *Soedarſoen* voor: deze wonderring, als het ware een levend wezen, wordt door hem onder de vijandelijke legers geworpen, doodt den genen, tegen wien dezelve uitgaat, of geeft hem genade, naar mate het noodig is, en keert dan van zelf naar zijnen meester terug (*a*). Dat *Ganeſa* een *attribuut* van *Visjnoe* zoude kunnen dragen, behoeft, na al het gezegde omtrent deszelfs natuur, geen nader bewijs. Doch er is meer zwarigheid hierin gelegen, dat POLIER door dezen ring den *tsjakra* van *Visjnoe* verſtaat, te weten deszelfs zeer bekend wapen, dat geheel anders gevormd is, en wel als eene ſchijf, die horizontaal op de vingeren naar het doel wordt geſlingerd. Dat de *ſoedarſoen*, tegen de meening van POLIER, een eigenlijke ring zoude zijn, geheel verſchillend van den ſchijf *tsjakra* (*b*), is waarſchijnlijk eene al te ſtoute giſſing; maar naar eenen armring gelijkt ons *attribuut* nog het meest.

Geene ſoort van fabelen, misſchien, is moeijelijker voor den onderzoeker, die geen natuurkenner van beroep is, dan de gene, wel-

(*a*) POLIER, *I.* 232, 237, 618; *II.* 7, 11; HEEREN, *Ideen I.* 2. *p.* 514.

(*b*) Mij is ook wel in de gedachte gekomen, of ons *attribuut* een *Gebet-rädlein* zijn konde, gelijk aan dat, welk KLAPROTH (*Leben des Budda* in zijne *Aſia Polyglotta*, *p.* 133) aan *Beeda* toeſchrijft: veelligt in plaats van den rozen-krans.

Digitized by Google

welke op ſterrekundige waarnemingen of ſterrekundig bijgeloof zinſpelen. Het is bekend, dat het derde, regtop ſtaande oog in het voorhoofd van *Siva* de *zon* voorſtelt, met welke godheid *Siva* in zekere opzigten tot éénen en denzelfden perſoon wordt gemaakt (*a*). Dat *Siva* eene halve maan op het hoofd, of, in gekleurde teekeningen, op het voorhoofd draagt, of wel eene *antelope*, het zinnebeeld der maan, in de hand houdt, wordt uitgelegd als eene aanduiding van den *tijd*, waarvan de maansveranderingen de gemakkelijkſte maatſtaf uitmaken (*b*): en om die zelfde reden, zegt men, draagt *Maha-Kali* (en dus ook *Bheireva*) geene halve maan, vermits bij de eeuwigheid geene berekening van tijd meer te pas komt (*c*). Van die maantjes op het hoofd van *Siva* wordt reden gegeven in zekere hoogstbuitenſporige fabel, waaromtrent wij naar de leerboeken der Indiſche fabelleer verwijzen, en de oorſprong dezer fabel zelve wordt, door de Indiſche wijsgeeren, door middel van fijn geſponnene redeneringen, toegeſchreven aan zekere plaatſelijke waarnemingen omtrent het gemelde hemel-ligchaam (*d*). Maar wij gelooven liever, in het algemeen, dat, na de ontaarding van den zuiveren *Veda*-dienst, *Siva*, de god des *lingams*, of, in een ander op-

(*a*) MOOR *p.* 36, 38 *onder aan*, 408.

(*b*) WILFORD, *Aſiat. Res. III. p.* 384; MOOR, *p.* 36, 37, 290; LANGLÈS, *I. p.* 192.

(*c*) PATERSON, *Aſiat. Res. VIII. p.* 57.

(*d*) Zie de aangeh. plaats der *Aſiat. Res.*; en MOOR, *p.* 296.

opzigt, de god der eeuwigheid, der verwoesting en der voortbrenging, de voornaamste der andere goden als het ware verzwolgen en met zich vereenigd heeft, en, ten gevolge van die vermenging, thans *zon* en *maan* onder zijne *attributen* telt. Hierdoor kan tevens uitgelegd worden, dat hij die attributen niet in alle karakters draagt, of dat dezelve soms met andere verwisseld, of, zonder bijzondere reden, geheel weggelaten worden. Wij gelooven dan ook, dat het niet mogelijk zal zijn, van de maantjes onder een doodshoofd, welke bij onzen *Ganesa* voorkomen, vóór aan het kapsel, en als versieringen van de stoffe des onderkleeds, eene andere reden te geven, dan deze algemeene, dat *Ganesa* met de kenteekenen van *Siva* wordt voorgesteld, even als het met de doodshoofden zelve het geval is.

Mogten er echter meer bijzondere sterrekundige zinspelingen in gelegen zijn, deze zullen bij ons tegenwoordig gebrek aan nadere Indische of Javaansche overleveringen, moeijelijk uit te vorschen wezen, en zouden nog aan het oordeel van Europeaansche sterrekundigen moeten onderworpen worden. Reeds hebben wij vermeld, dat een *Ganesa* van *Brambanan* en een andere te Leyden ook met een half maantje onder het doodshoofd van zijn hoofdhulsel voorzien is (*a*): ook die van MOOR's *titelplaat* draagt een half maantje.

Wat

(*a*) Men zoude zeggen, dat ook *Brama*, *Visjnoe* en *Siva* bij MOOR *pl.* 5, *n°.* 123, met halve maantjes op hunne onder-kleederen versierd zijn. Vgl. mede *p.* 39, *boven aan.*

Digitized by Google

Wat de ſieraden van *Ganeſa* betreft, wij kunnen ons daaromtrent houden bij hetgeen, *bl.* 69, ter gelegenheid van *Bheireva*, gezegd is. Het hooge kapſel, *topi*, met deszelfs kroon, is aan alle godenbeelden eigen. De langs beide de ſchouderen afhangende haarbanden zijn met haarvlechten verſierd, terwijl dezelve bij *Bheireva* eenvoudig waren. In het haar, achter de ooren, zitten *lotus*-bloemen, eene plant, waarover wij ſtraks meer zullen zeggen. Om den hals, ter wederzijde van de borst, hangen de einden van eene *guirlande* van bladeren. Aan alle opper- en onderarmen, boven de knieën, en om de wreef der voeten, zijn ringen en verſierde banden: ook duimringen aan alle hand- en voet-duimen (*a*). Dit alles is veel overdadiger, gelijk wij reeds opmerkten, alhier dan bij *Bheireva*.

De hartjes, op de meeste der genoemde ringen en banden waar te nemen, ſtellen gewis of edele ſteenen, of borduurwerk in den vorm van edele ſteenen, voor. Het gebruik van dergelijke juweelen is aan de beelden van *Brama* en *Poetri Dedes* te Leyden ontwijfelbaar te herkennen.

Het is verder niet onwaarſchijnlijk, dat de bovenſte top van de kroon of het kapſel van *Ganeſa*, welke ook uit een juweel ſchijnt te beſtaan, met opzet in de gedaante van eenen *lingam* geſneden zij (*b*). Bekend is het, hoe de geloovige Indiaan, vooral de *Si-*

vist,

(*a*) Op de plaat van RAFFLES is de ring aan den duim des linker-voets vergeten.

(*b*) Zie bij v. MOOR, *pl.* 82, *n°.* 1, op het bovenſte der hoofden. Vgl. *p.* 396; ook *pl.* 83, *n°.* 3, *p.* 388.

Digitized by Google

vist, of *Saiva*, dit beeld van de herleving der natuur onder eenen onkenbaren, min onbetaamelijken vorm daarſtelt, en dan ook, in alle eenigzins overeenkomende gedaanten, den *lingam* zinnebeeldig weet te herkennen (*a*).

Eindelijk, indien wij ons niet vergisſen, is *Ganeſa* omhangen met het heilige koord der Bramienen, welk echter ook door de overige hoogere kasten wordt gedragen. In verſchillende voorbeelden is het, even als hier, twijfelachtig, of de band niet eene ſlang zij; een gewoon kenteeken der *Sivisten*. Zoo is het gelegen met drie *Ganeſa's* van Leyden, en met de *Doerga* van *Singa-Sari* (*b*). Veelligt was, even als de armbanden van *Siva*, ook deze band met opzet in de gedaante van zulk een dier gevormd (*c*). Met dezen band, meestal *zennaar*, echter in andere tongvallen ook anders genoemd (*d*), zijn veelal de Indiſche godenbeelden, zoo wel op het vasteland, als op Java, voorzien (*e*). Maar welke de reden zij, dat *Ganeſa*, in alle Javaanſche beelden ons bekend, daar onder de drie van het Leydſche Muſeum, den

---

(*a*) MOOR, *p.* 399. *not.*

(*b*) RAFFL. *II. pl.* 14.

(*c*) Zie boven *bl.* 74.

(*d*) Zie de beſchrijving van dien band, en van alles wat daartoe behoort, bij MOOR, *p.* 40. *not.* †; *p.* 50, 54, 379; vooral ook bij DUBOIS, *p.* 91—99; en bij ERSKINE, *Bomb. Trans. I. p.* 224.

(*e*) MOOR, *op vele plaatſen*; RAFFL. *II. pl.* 15—18.

Digitized by Google

den *zen a r* drage, en *Bheireva* niet, kunnen wij niet zeggen. Misschien heeft men aan *Ganesa* meer de teekenen van uiterlijken eerdienst willen geven, gelijk ook soms *Siva* met den rozenkrans en *zennaar* voorzien is, en gelijk *Ganesa* zelf wel eens voorgesteld wordt als eerdienst bewijzende aan *Siva* (*a*).

Wij komen thans aan een moeijelijk gedeelte onzer beschrijving, maar welk misschien over den ouderdom van ons beeld, en hierdoor veelligt van het geheele stel, indien alle de zes beelden bij elkander behoord hebben, eenig licht kan verspreiden: het is de kleeding. Uit alle meer omstandige beschrijvingen van het kostuum van beelden, welke MOOR en RAFFLES, maar vooral ERSKINE, bij voorkomende gelegenheden opgeteekend hebben, komt het ons voor, dat onze *Ganesa* drie stukken van kleeding aan heeft. Hetgeen echter voor den Europeaan, die het Indische schier-eiland bewoond heeft, veelligt uit de nog bestaande gebruiken met een' opslag van het oog te bevatten is, ditzelfde is voor anderen dikwijls moeijelijk te ontcijferen; en zoo kunnen ook wij veelligt grovelijk mistasten. Van gemelde drie kleedingstukken is vooreerst het duidelijkste, dunkt ons, de lange broek, *tsjoelna*. De drie slippen vervolgens, welke tusschen en over de beenen, vooral over het linker been hangen, benevens de twee, welke tot sieraad achter boven het hoofd uitsteken (gelijk mede in andere beelden het geval is

(*a*) MOOR, *pl.* 18, 20.

is (*a*)), ſchijnen te behooren tot een en hetzelfde ſtuk kleedij. De *lungota*, elders geſpeld *langoti*, het voornaamſte deel der echt Indiſche kleeding, is een lange lap ſtof, welke rondom de lendenen, en dan onder het lijf door, vastgeknoopt wordt, zoodat deszelfs einden, voor en achter, zoo het ſchijnt naar goedvinden, het zij ingeſtoken worden, het zij afhangen. Maar wij twijfelen, of hetgeen wij om den buik zien zitten, niet zoo zeer de *lungota* zelf zij, als eene ſoort van breeden riem, welke wat hooger dan de *lungota* zitten, of wel een gedeelte daarvan bedekken moet, genaamd *kammerbanda*, of *kaciha* (*b*). Deze *kam-*

(*a*) MOOR, *pl.* 91, *n°.* 1; RAFFL. *II. pl.* 18, *n°.* 6.

(*b*) Zie de beſchrijving van deze drie ſtukken bij MOOR, *p.* 54, ter gelegenheid van *plaat* 14; bij ERSKINE in zijne algemeene aanmerkingen over de beelden van *Elephanta: Bomb. Trans. I. p.* 244, en de beſchrijving der *lungota* bij RAFFLES *II. p.* 9, 16, bij gelegenheid van het vermelden der tempelwachters van *Tsjandie Kobon Dalem* en van *Tsjandie Sewoe*, beide te *Brambanan*, *pl.* 3, *n°.* 7: vergeleken met CRAWFURD *Ind. Arch. II. pl.* 25. De *lungota* ſchijnt te zijn het kleedingſtuk, beſchreven bij DUBOIS *p.* 204; en gedragen door twee Fakiers, die afgebeeld zijn in *Aſiat. Res. V. p.* 37, 49, en *Hindoostan in Miniature*, *II*, *p.* 210, 212. De *Dhoter*, door ERSKINE vermeld, insgelijks als een kleed voor de onderdeelen des ligchaams, kunnen wij niet juist aanwijzen. Veelligt is dit het ruimere kleed in de gedaante van een vrouwen rok, dat men ziet aan de beelden bij RAFFLES, *pl.* 15, *n°.* 2; *pl.* 16, *n°.* 3, 4, 5. *Pitamber* is de naam van een der onderkleederen, wanneer hetzelve geel gekleurd is: MOOR, *p.* 67: misſchien van de *lungota* zelve; maar wordt ook van vrouwen kleeding gebruikt bij MOOR, *p.* 70.

Digitized by Google

kammerbanda wordt door ERSKINE (*a*) als een *ſjerp* van ruim doek beſchreven. Welligt ook komt de benaming van *ſjela*, *kleedje*, hier te pas (*b*). De kleedij ſchijnt dus niet alleen bij de Griekſche en Romeinſche oudheid, maar ook bij de Indiſche, een der moetjelijkſte punten te zijn.

Eene omſtandigheid, waarvan wij geene reden kunnen uitdenken, is dat de borst van dit beeld geheel bedekt is. Zulk eene dragt is bij de mannen, en bij alle bekende mannelijke beelden, geheel ongewoon: ſlechts vrouwen, en van daar ook ſommige vrij nieuwe godinnen beeldjes (*c*), hebben den boezem bedekt. Heeft men *Ganeſa* met opzet een vrouwelijk aanzien willen geven, gelijk aan *Siva Ardha-Nari*, — *half man, half vrouw?* Maar dit zoude op eene vrij minder dubbelzinnige wijs uit te drukken geweest zijn: de borst is volſtrekt niet vrouwelijk.

Nog hangt er dwars van den linker ſchouder tot onder den regter arm een breede platte band met zoomen: even als bij den Leydſchen *Brama*, doch bij naam ons niet bekend.

Maar

(*a*) ERSKINE, *als boven*, *p.* 219.

(*b*) *Sjela; a robe.* ERSKINE, *Bomb. Trans. I. p.* 224, 227 onder aan, 229, 244.

(*c*) MOOR, *pl.* 27, 30, 40. Men zie verder *Hindoostan in Miniature* enz.

Maar het allereerst genoemde gedeelte der kleeding kan eene belangrijke aanmerking omtrent den ouderdom der beelden doen geboren worden. Indien wij ten minſte op ERSKINE vertrouwen mogen, zoude de broek, *tsjoelna*, eene Mahomedaanſche dragt zijn, door de Indianen overgenomen, en aan de beelden van *Elephanta* niet gevonden wordende: gelijk ook MALET, die gemeend heeft dezelve aan de beelden van *Ellora* te ontdekken, daarin door den nieuweren beſchrijver SYKES is tegengeſproken (*a*). Inderdaad ook de oorſpronkelijke ſtukken, waar naar de platen van MOOR (*b*) zijn uitgevoerd, bij welke ſoms die *tsjoelna* gezien wordt, zijn, voor verre het grootſte getal, teekeningen op papier, die wel het oude koſtuum behouden, maar van hedendaagsch maakſel zijn: en verder bronzen beeldjes van zeer verſchillenden ouderdom. Het gevolg, dat men hier uit zoude mogen afleiden, zoude dit zijn: dat onze beelden, ſchoon aan de eene zijde hoogstwaarſchijnlijk niet gemaakt na de vestiging van den Mahomedaanſchen godsdienst, welke met den val van het rijk van *Madjapyt* in het jaar 1478 (*c*) heeft plaats gehad, echter vervaardigd zijn na dat, door middel van menigvuldigen omgang met Mahomedanen, of met niet-Indiſche

(*a*) MALET, *Aſiat. Res. VI. p.* 391, 397; LANGLÈS, *II. p.* 76; SYKES, *Bomb. Trans. III. p.* 307.

(*b*) MOOR, *pl.* 14, 25, 26. *n°.* 2, 3, enz.

(*c*) Het jaar 1400 der Javaanſche tijdrekening.

ſche ſtammen, de kleeding des volks reeds verandering had ondergaan. — En inderdaad de geſchiedenis van *Java*, in een tijdperk waarin dezelve zich van het omhulſel van fabelen reeds grootendeels ontdaan heeft, geeft ons ruimte genoeg om eenen vrij langdurigen ſtaat van aanraking tusſchen Indiſche en Mahomedaanſche leer en zeden te onderſtellen: vermits er van de vroegſte pogingen der Mahomedanen, om aanhangelingen op Java te winnen, tot aan den val van *Madjapyt* toe, bijna twee eeuwen zijn verloopen (*a*). Het inlaſchen dezer, niet ter regter plaatſe voorgeſtelde gisſing, vergeve men ons; wij zullen naderhand alles, wat wij over den ouderdom der beelden konden opſporen, onder één gezigtspunt vereenigen. Thans zij er nog bijgevoegd, dat de *tsjoelna*, die de oorzaak is van onzen uitſlap, ook op *Java* nog heden, onder den naam van *tsjelana*, door de hoogere klaſſen in krijgs- en hof-koſtuum tot aan de enkels wordt gedragen (*b*). Wanneer dus CRAWFURD aanmerkt (*c*), dat de kleeding der Javaanſche beelden (waarmede hij voornamelijk die van

(*a*) RAFFLES *II. Chapt. X:* vooral *p.* 113—134.

(*b*) RAFFLES, *I. p.* 87, 90, 91. De mindere klaſſe draagt eene broek tot even boven of onder de knie, *panji-panji* genoemd: RAFFL. en CRAWF. *Ind. Archip. I. p.* 209.

(*c*) *Ind. Archip. II. p.* 204.

van *Brambanan* en *Boro-Bodor* ſchijnt te bedoelen) overeenkomt met die van het vaſteland van Indië, en geenszins met de inlandſche der Javanen; dan vreezen wij, dat deze aanmerking onjuist, en de lijn van afſcheiding niet zoo gemakkelijk te trekken zij: daar de oudere Javaanſche dragten niet ſchijnen van die van het vaste land verſchild te hebben. Misſchien is hetzelfde te zeggen van des ſchrijvers aanmerking over het niet voorkomen van echt Javaanſche wapenen, waarvan hij ten voorbeelde geeft de ſpeer, de kris, en de blaaspijp voor vergiftige pijlen: terwijl wij de ſpeer en kris, althans, niet minder in Javaanſche, dan in Indiaanſche beeldwerken meenen te herkennen (*a*). Maar zoo lang dergelijke kleinigheden niet met opzet en geduld nageſpoord en onderzocht worden, is het gevaarlijk eenig algemeen beſluit te trekken. Ook de vroegere beſchrijvers der grot van *Elephanta* hielden de kleeding der aldaar afgebeelde goden voor een geheel verouderd koſtuum, terwijl ERSKINE (*b*), op nieuwer onderzoek en met eene meer volledige kennis van Indië, aangetoond heeft, dat die kleeding de oorſpronkelijke en nog niet afgeſchafte dragten der inlanders voorſtelt.

Aan de regterhand van het beeld bevindt zich eene fraai gewerk-

---

(*a*) Zie MOOR *pl.* 79 *boven*; RAFFL. *T. II. pl.* 3, *n°.* 6; *pl.* 18. *n°.* 1, 3; en hetgeen wij boven van den kris of dolk van *Bhèireva* hebben aangemerkt.

(*b*) *Bomb. Trans. p.* 243.

werkte, zoo wij meenen, *lotus*-plant. Welken rol de heilige *lotus* (*pedma* of *kamal*) in de Indiſche leer ſpele, is, en op zich zelf, en uit de vergelijkingen met den Aegyptiſchen godsdienst, welke daaruit dikwijls opgemaakt zijn, overbekend. Deze plant wordt niet alleen aan *Vitjnoe* en *Laksjmi*, bij welken dezelve meer bijzonder behoort, maar ook aan andere goden toegevoegd: aldus zitten, bij MOOR, *Ganeſa* en *Devi* (een naam van *Parvati*, vrouw van *Siva*) op *lotus*-troonen (*a*). Welligt ook heeft dezelve bij onzen *Ganeſa* geene bijzondere beduiding, maar is ſlechts een gevolg van den reeds opgemerkten invloed der beeldende kunst op de ſabelleer, en is ontſtaan uit het verlangen des kunſtenaars om een zoo groot vak van den ſteen niet ledig te laten. Wanneer wij echter bedenken, dat in de bouwvallen van *Jagoe*, omtrent een uur van *Malang* verwijderd, *Parvati*, in het karakter van *Pracriti* of *Prithivi* (*b*) (*de natuur*), voorkomt, met bloemen en planten omgeven, waaronder een dergelijke groote *lotus* te zien is (*c*); dat dezelfde godin, in het karakter van *Doerga*, of *de deugd in ſtrijd met de ondeugd*, in een der beelden van den heer ENGELHARDT (*d*), welk bij onze drie beelden van *Singa-Sari* behoord heeft, toen hetzelve nog ongeſchonden was, naast zich eene *lotus*-plant gehad heeft, en in twee

(*a*) MOOR, *pl.* 45 en 30.

(*b*) MOOR, *p.* 36, 385; LANGL. *I. p.* 179.

(*c*) RAFFL. *II. pl.* 15, *n°.* 3 en 4.

(*d*) RAFFL. *II. pl.* 14.

Digitized by Google

twee harer armen bloemen droeg, waarop vogels kwamen aanvliegen (*a*) (gelijk blijkt uit de teekening, welke de heer REINWARDT heeft medegebragt); dat de groote *lotus*-ſteng en bloem insgelijks voorkomt naast den *Siva* en den *tempelwachter*, dien wij meenen onder de verzameling van den heer ENGELHARDT te behooren, en eindelijk naast den *Siva*, die thans nog te *Singa-Sari* ſtaat, en den *Brama* van diezelfde plaats, thans te Leyden (*b*): dan komt het ons voor, dat men in het geheele ſtel van beelden, de *Bhcireva* en *Doerga* niet uitgezonderd, de verſchillende eigenſchappen der godheid, niet alleen als *verwoester* in het karakter van *Maha-Kala*, maar ook als god der *natuur*, heeft willen aantoonen, en de uitdrukking van dit denkbeeld in elk der beelden, welke hetzij verſchillende karakters van den opperſten *Siva*, hetzij den hem ondergeſchikten *Brama* voorſtellen, heeft volgehouden. Wij hebben het voorbeeld van eene naastbij gelegene plaats, *Jagoe*, er bij genomen, omdat de ſekte van *Siva*, gelijk reeds door CRAWFURD (*c*) is aangeteekend, in het algemeen in deze omſtreken de overhand ſchijnt gehad te hebben: en dezelfde voorſtelling dus ook te *Jagoe* zal uitgedrukt zijn geweest.

De

(*a*) Gelijk zich ook laat zien in twee Javaanſche *Doerga's*, van onbekende plaatſen afkomſtig, bij RAFFL. *II. pl.* 17, *n°.* 1, 3.

(*b*) RAFFL. *II. pl.* 15, *n°.* 1, 2, en onze ſchets *pl. VIII. n°.* 1.

(*c*) *Indian Archip. II. p.* 208.

De twee platte bollen met ſtralen (*a*) ter wederzijde van het beeld, tegen den ſteen aan, zijn zeer waarſchijnlijk *zonnen*. Op een hedendaagsch vaandel, bij LANGLÈS, vindt men dezelfde figuur afgebeeld (*b*). De uitdrukkelijke beſchrijving van dergelijk een zinnebeeld heb ik nog nergens gevonden; doch zoodanige, hetzij dubbele, hetzij drieduhbele zonnen, gelijk op een paar bronzen ſtukjes bij MOOR (*pl.* 43), komen mij voor, een ſieraad te zijn, de goddelijke natuur beteekenend.

§ 6.

Verklaring van het beeld N°. 3, Nandi.

Uit dezelfde verzameling van den heer ENGELHARDT, uit welke de *Bheireva* en de *Ganeſa* afkomſtig zijn, hebben wij ook den liggenden ſtier, *N°.* 3, ontvangen. Een ſtier, en, wanneer er kleuren te pas komen, een witte ſtier, is het voertuig van *Siva*, gelijk aan *Visjnoe* een arend, of arend-mensch, *Garoeda*, en aan *Brama* eene gans wordt gegeven. Gewoonlijk is zulk een ſtier voor de tempelen van *Siva*, even als *Garoeda* voor die van *Visjnoe* geplaatst (*c*): van welke gewoonte de kolosſale porſieren ſtier

(*a*) Veel te rond en verheven uitgedrukt op de titelplaat van RAFFLES.

(*b*) LANGLÈS, *I. pl. en regard de la p.* 226: *éléphant portant un haudah.*

(*c*) VALENTYN, *Choromandel*, *bl.* 95, *b*; SONNERAT, *II. p.* 49.

ſtier van *Tanjouwer* op het vasteland van Indië, een der ſprekendſte bewijzen oplevert (*a*).

Zoo wel de vergoding van het rundvee, als die van de *lotus*-plant, hebben tot punten van vergelijking tuſſchen Aegypte en Indië gediend. Wij gelooven niet toe te geven aan ijdele beſpiegelingen, wanneer wij met DUBOIS (*b*) en anderen ſtellen, dat bij beide volkeren de eerbied voor het rundbeest een natuurlijk gevolg is van de uitnemende nuttigheid van dit dier, welk als het ware des menſchen naaſte gezel in werkzaamheden, en naaſte middel van beſtaan is. De in Griekſche en Latijnſche oudheid eenigzins geoefende lezer zal hier van de voorbeelden niet ver te zoeken hebben. De vergoding der nog levende koe, en het verbod om haar te ſlachten of haar vleesch te eten, waarvan CRAWFURD nog bij de hedendaagſche Mahomedaanſche Javanen een merkwaardig overblijffel gezien heeft (*c*), is een gevolg van deze ſoort van dankbaarheid.

In ſommige ſtreken deelt de os in dezen eerbied meer, in andere minder. In het Zuidelijk *Karnatiſche* is de os eene levende godheid; maar, zoodra men ten Noorden der rivier de *Kaveri* komt,

---

(*a*) DANIELL, *Oriental Scenery*, *II. pl.* 22; LANGLÈS, *II. p.* 18, *pl.* 10.

(*b*) DUBOIS, *p.* 447.

(*c*) *Ind. Archip. II. p.* 271.

komt, is dezelve ſlechts een heilig dier. Doch nergens wordt zijn vleesch gegeten (*a*).

Maar dat dezelve tot voertuig aan *Siva* wordt gegeven, ſchijnt desniettemin uit eene geheel verſchillende oorzaak te ontſtaan, en ſchijnt een zinnebeeld te zijn, genomen van den zachten aard van het rundvee in vergelijking van den buffel. Men ziet dit uit verſchillende plaatſen der ſchrijveren, die de Indiſche godenleer behandelen, maar die niet altijd op eene even oordeelkundige wijze hunne berigten ziften. *Baſwa* toch, of *vrisja* (*b*), de *ſtier*, wordt genoemd een zinnebeeld van *Dherma*, de regtvaardigheid, en wordt ook gezegd, als zoodanig de drager, de *nandi*, of *vahan*, te zijn van *Siva* (*c*). Daarentegen is de buffel, *maiſa* of *maisja*, het welgepaste zinnebeeld der kwaadaardigheid (*d*), en komt derhalve voor als het gedrocht, met hetwelk, of met welks kwaden geest (*aſoera*), *Doerga*, de vrouw van *Siva*, ſtrijd voert.

Dit gedrocht (*Maisjaſoera*, met een zamengeſteld woord, genoemd)

(*a*) MARSDEN op M. POLO, *noot* 1284, en 2290. Zie ook BALDÆUS *Ind. Afgod. bl.* 173, *a.*

(*b*) *Baſwa* bij VALENTYN en DUBOIS; *Vrisja* bij MOOR *p.* 58.

(*c*) PATERSON, *Af. Reſ. VIII. p.* 81; MOOR, *p.* 91, 343. Of *nandi* voertuig in het algemeen, of *Siva's* voertuig in het bijzonder beteekene, weet MOOR zelf niet op te geven: *p.* 58.

(*d*) PATERSON, *als boven p.* 75; MOOR, *p.* 152.

Digitized by Google

noemd) wordt ſoms afgebeeld als een mensch met eenen buffelskop (*a*), doch meestal als een buffel, uit wiens gewonden of afgeſlagen nek een menſchelijk wezen ontſpringt. Van dien aard is de groote *Doerga* van *Singa-Sari*, in plaats van welke het beeld van *Bheireva* naar het vaderland is opgezonden (*b*): en ſchoon het, in beeldwerk, wel eens aan twijfel onderworpen is, of *Doerga* ſta op den verſlagenen buffel, dan wel op den ſtier (*c*), het voertuig van haren gemaal *Siva*, op welk zij zelve ook ſomtijds rijdende wordt voorgeſteld; zouden wij in alle ons bekende voorbeelden liever den gedooden *maisja*, of buffel, herkennen. Even gelijk nu de *Maisjaſoera* ſoms een mensch met een buffelshoofd is, zoo komt ook de *Nandi* ſoms voor als een mensch met een ſtierenhoofd. Aldus ten minſte leg ik een Javaansch beeldje bij RAFFLES (*d*) uit. En waarſchijnlijk maakt SONNERAT eene niet noodzakelijke onderſcheiding tusſchen *Siva's ſtier der regtvaardig-*

(*a*) Zie de plaat bij PATERSON ter aangehaalde plaats: hoogstdenkelijk een basrelief van *Mavelipoeram* voorſtellende, gelijk wij elders hopen aan te toonen.

(*b*) Boven, *bl.* 70, hebben wij van het kapſel van den *aſoera* geſproken, RAFFL. *II. pl.* 14. Alle beelden van *Doerga* bij MOOR en RAFFLES zijn insgelijks van dien aard: zie ook het plaatje van LEGER: *Hindoost. in Miniat. I. p.* 38.

(*c*) Aldus twijfelt MACKENZIE aan het beeld van *Brambanan*, afgebeeld bij RAFFL. *II. pl.* 3, *n°.* 6; MACK. *Journ. to Bramb. p.* 1, *Bat. Genootſ. VII. D.*

(*d*) RAFFLES, *II. pl.* 19, *n°.* 1.

Digitized by Google

digheid, *Dhermadeve*, en den portier van *Siva's* paradijs, het *kailasa*, genaamd *Nandiguesfoerer*, een mensch met een ſtierenhoofd. In den naam zelven toch ligt *nandi* en *foera*, een goede geest, te zeer opgeſloten, om niet aan den *nandi* van *Siva* te denken (*a*).

Welke de juiste ſoort-naam zij van dezen voorgeſtelden bultdragenden ſtier, kunnen wij wel niet zeggen, maar het is buiten twijfel een der gewone Aſiatiſche tamme runderen. Reeds in de westerſche oudheidkunde is dit gebulte dier bekend als een kenmerk van *Aſie*, hoedanig hetzelve op de penningen van klein-Aſie (*b*), op het *basrelief der vergoding van Homerus*, en elders voorkomt. Eene nadere opgaaf van natuurkundigen kan echter niet dan welkom zijn: dat zich in de *Aſiatick Reſearches* eene beſchrijving van den *gayal*, een eenigzins bultig runddier, doch van eene ongewone ſoort, bevindt, zal niet behoeven aangewezen te worden. Verſchillende ſoorten van bultdragend rundvee, als de *jak* van Tartarije enz., worden ook meermalen door M. POLO en deszelfs laatſten geleerden uitgever MARSDEN beſchreven (*c*).

Wat

(*a*) De uitgang *er* is eigen aan den tongval, welken SONNERAT heeft gebruikt: denkelijk den Karnatiſchen (MOOR, *p.* 274.) *Garoeda* noemt hij *Garoedin* of *Garoeder*, *I. p.* 329, 335.

(*b*) ECKHEL, *Doctr. Num. III. p.* 106.

(*c*) M. POLO, *I.* 14, *p.* 86, *noot* 192. Zie ook *noot* 813, 879, 883, enz. Uit de haren van den ſtaart van den *jak* worden de vliegenwaïers *Tsjawri* of *Tsjamara* gemaakt. LANGLÈS, *II. p.* 88 en 133. *not.* 3.

Wat het tuig van dit dier betreft, niemand zal van ons daaromtrent wijdloopige aanmerkingen verwachten. Dat de ſtier voor *Siva*, even als een aardsch lastdier voor zijnen meester, een dek en eenig tooiſel draagt, is niet meer, dan hetgeen natuurlijker wijs van de verbeelding van den kunſtenaar konde gewacht worden: dat dezelve ook enkele ſieraden draagt, die een kenmerk van zijne heilige beſtemming uitmaken, laat zich even zeer begrijpen. Bellen om den hals draagt ook een *nandi* bij MOOR (*a*). Eene ſchel voor aan de borst, zoo als ook in den tweeden *nandi* van *Singa-Sari* bij RAFFLES gezien wordt (*b*), is eene gewone dragt van weidend en last-vee, echter in andere landen meer dan bij ons: bijzonder ook in Indië (*c*). Wij behoeven dus hier niet te denken aan derzelver dagelijksch gebruik bij den Indiſchen eerdienst (*d*). In eene der gekleurde teekeningen van MOOR is het tuig van *nandi* met groen, rood en goud afgezet (*e*). Bij bronzen-beeldjes, van denzelfden, zijn ook de hoornen als het ware met eene kap of *capuchon* verſierd (*f*). De onze heeft op

(*a*) MOOR, *pl.* 84, *n°.* 1. Vgl. boven, *bl.* 68.

(*b*) RAFFL. *II. pl.* 15, *n°.* 5.

(*c*) Zie, in *Hindoostan in Miniat.*, de titelplaten van het *I°.* en *VI°.* deeltje.

(*d*) MOOR, *p.* 69.

(*e*) MOOR, *pl.* 19: *p.* 67.

(*f*) MOOR, *pl.* 84.

Digitized by Google

op het dek, zoowel als boven op het hoofd, eenen bloem, allerdenkelijkst weder den gewijden *lotus*.

Toen dit zware beeld te Amſterdam kwam, droegen deszelfs kop en oogen eenige ſporen van witte en roode verw. Wij zouden giſſen, dat dit veelligt nog een overblijfſel ware van eerdienst, aan hetzelve door de reeds Mahomedaanſche Javanen bewezen. Sporen van dat gebruik zijn door NIEBUHR, door W. OUSELEY (*a*) en anderen op het vaste land gezien en aangeteekend. Verſcheiden der kleinere beelden, thans in het Leydſche Muſeum geplaatst, waren, bij hunne aankomst, opgehaald met witte kalk; dan of dit aan dezelfde oorzaak, of wel aan baldadigheid toe te ſchrijven zij, is ons nog niet mogelijk geweest om met zekerheid op te ſporen.

§ 7.

Opſchrift op het beeld N°. 1.

In menige gevallen mijn gebrek aan kennis der oorſpronkelijke talen, en het gemis van beoefening derzelve in ons geheele vaderland betreurende, heb ik meer regtſtreeks, met opzigt tot de *inſcriptie* op het beeld van *Bheireva*, de grootte van dat gemis gevoeld. Ik zoude dan ook in geenerlei ontcijfering van dien naam geſlaagd zijn, indien ik niet, bij gelegenheid van ee-

(*a*) NIEBUHR, *Reize naar Arab. II. bl.* 38; *Sir* W. OUSELEY, *Travels I. p.* 88.

eenen kleinen uitſlap naar Engeland, ondernomen met het bijzondere oogmerk om meer geſchriften, plaatwerken en berigten over *Indië* te verzamelen, en wel bij het meer vermelde korte geſprek met den heer WILKINS over ons beeld, het genoegen gehad had, van dien geleerde te vernemen, dat het opſchrift, hetwelk Sankrietsch is, zich zeer gemakkelijk laat lezen: *tsjakra*, *tsjakra* (*a*). Maar in welk verband die woorden tot ons beeld ſtaan, was dien geleerde op dat oogenblik niet duidelijk. Indien ik thans welligt eenige niet onwaarſchijnlijke gisſing durf voor te dragen, hij houde mij zulks ten goede: het is ſlechts na een langdurig onderzoek.

Het is, vooreerst, vrij zeker, dat de verdubbeling van dit woord eenen aanroep aan de godheid aanduidt: andere voorbeelden bewijzen zulks. *Hara*, *Hara!* is eene gewone aanroeping van *Mahadeva*, en wordt gevonden in den tekst van een opſchrift te *Ekvera* tusſchen *Bombay* en *Poena* (*b*). *Ram*, *Ram!* daarentegen is de uitroeping en aanbidding gebruikt door de *Visjnoevisten* der ſekte van *Rama* (*c*).

De beteekenis nu van dezen aanroep onderzoekende, komt ons vooreerst, onwillekeurig, de meestbekende voor den geest, welke wij dan ook met een woord moeten aanſtippen, ſchoon denkelijk zonder eenig verder nut. *Tsjakra* is een aloud wapentuig, dat, vol-

(*a*) Zie *plaat III.*

(*b*) WILFORD, *Aſiat. Reſ. V. p.* 137; DUBOIS *p.* 165.

(*c*) POLIER, *II.* 381; MOOR, *p.* 196. — Deze vorm van aanroeping ſluit alle denkbeeld uit, dat het de naam eens bedevaart-gangers zoude wezen: gelijk ſoms gebeurt. (Zie SYKES, *Bomb. Trans. III.* 283.)

Digitized by Google

volgens min zekere berigten, nog hier en daar in gebruik zoude zijn (*a*); maar thans eigenlijk in de fabelwereld te huis behoort. Het is eene metalen ſchijf, *discus*, met ſcherpe kanten, welke, op de vingers, of op eenen ſtok, horizontaal geſlingerd en geworpen zijnde, alles doorſnijdt, waartegen dezelve raakt. Het is een der gewone kenmerken van *Visjnoe* (*b*).

Wij hebben hiervoren (*bl.* 43) *Vira Bhadra* uitgelegd, als het ware *Vira Boeda: de moedige kwade geest.* Thans biedt zich tevens de gelegenheid aan, om de drie punten, waar het op aankomt, zijnde de beteekenis van *Boeda* voor *kwaden geest*; het gebruik der *oe* voor de *a*, en de invoeging van de *r*, op te helderen, en, zoo mogelijk, met bewijzen te ſtaven.

Tsjakra en *Sakra*, *Tsjoekra* en *Soekra* ſchijnen alle ſlechts verſchillende uitſpraken van hetzelfde woord te zijn (*c*). De *tsja*,

ſja

(*a*) VALENTYN geeft dezelve ergens in plaat. Zie ook DUBOIS, *p.* 545. Ook vindt men er eene ſoort van geſchiedkundige melding van, in de Maleidſche jaarboeken (*Malay Annals*) door Dr. LEYDEN vertaald, en na zijnen dood door RAFFLES uitgegeven te *Londen* 1821. 8. — *p.* 9. *onder aan.*

(*b*) Zie, bij v., de *Brata Joedha*, bij RAFFLES, *Java*, *T. II. p.* 447, *laatſte reg.*; 451. Zie verder MOOR, *paſſim*; POLIER, *II.* 246; DUBOIS, *p.* 443. Doch als zoodanig voegen er de dichters en kunſtenaars nog vlammen bij, welke de geſlingerde ſchijf rondsom van zich werpt.

(*c*) *Tsjakra* of *Sakra*, RAFFL. *I. p.* 376; *Sakra* of *Soekra*, MOOR *p.* 187; en deze *Soekra* wordt weder bij SONNERAT *Tsjoekryn* genoemd. *I. p.* 333, *noot* (*a*): vergeleken met deszelfs beſchrijving bij LANGLÈS, *I. p.* 121. Dat *tsja* en *ſa* in vele Indiſche tongvallen verwiſſeld worden, getuigt LANGLÈS, *II.* 77, *not.* (1). *Tsjank* en *Sank* bij MOOR, *p.* 213, en DUBOIS *p.* 52, 443.

ſja en *ſa* worden in vele Indiſche tongvallen verwisſeld: aldus is ook *tsjank*, *ſjank*, en *ſank*, in gebruik voor den zeehoorn van *Visjnoe* en van zijne priesteren. De *oe* daarentegen ſchijnt ſoms een verſchillende tongval, en ſomtijds eene verſchillende Europeaanſche ſchrijfwijze voor de korte *ă*, eigen aan het Sanskrietsch. Deze korte *ă* toch is ſlechts een ingevoegde korte klank, een ademtogt, dienende in plaats van eenen klinker, tot uitſpraak der lettergrepen, die uit enkele medeklinkers beſtaan. Het is deze zelfde korte klank, zoo ik wel zie, welke door verſchillende ſchrijveren, door middel van *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *oe*, enz. uitgedrukt wordt in *Brama*, *Breme*, *Birma*, *Burma*, *Broema*, *Bromo*, in *Krisjna* en *Krisjno* (*a*), en in eene menigte van andere woorden, denkelijk ook in *Bhadra* en *Bhoedra*. De *o* is de algemeene ſchrijfwijze van onzen landgenoot HAAFNER, in zijnen *Ramayana*.

Tsjakra, zoo zullen wij, eens vooral, het woord ſpellen, is, als goddelijke bijnaam, het meest bekend voor *Indra*, *den hemel*, of *het uitſpanſel* (*b*). MOOR voegt er bij, dat zulks vooral het geval is, wanneer *Indra* voorkomt als eene kwaaddoende godheid.

Op

(*a*) Zie de bewijzen, in de voorgaande *noot* aangehaald omtrent *Soekra*. Over den genoemden klank: W. JONES, *Orthogr. of Aſiatick words*: *Aſiat. Reſ. I. p.* 13; WILKINS, *Sanskrita Grammar*, *p.* 4; — *Brama* is bij SONNERAT *Brouma*, bij POLIER *Birmah* enz. Vgl. SONNERAT *I. p.* 268, en de klagten van HEEREN over deze verwarring, *Ideen*, *I.* 2 *p.* 512, *not.* 5. 3e. *Ausg.*

(*b*) Zie MOOR, voornamelijk *p.* 187, 272.

Op andere plaatſen is *Tsjakra: leermeester der kwade geesten:* ook wel: *leermeester van Boeda* (*a*). Deze beide omſchrijvingen laten zich zeer wel te zamen paren. Wij hebben het toch reeds gezegd: ſedert de ſcheiding der *Boedisten* van de *Bramienen*, is *Boeda* door de laatſten als een *kwade geest* beſchreven geworden, en het is denkelijk, dat de algemeene benaming van *Boeta* bij de Bramienſchen voor dergelijke kwaaddoende wezens, ſchoon bijzonder op de hoofdſtoffen, of *elementen*, toegepast, hetzelfde woord zij, als *Boeda*. Trouwens, wat den uitgang met eene *t* betreft, ook in andere *Boedisten* landen wordt de heilige zelf *Boet*, *Pot* enz. genoemd. Wilden wij echter ſtrengelijk deze overeenkomst bewijzen, wij zouden eene geheele verhandeling moeten ſchrijven, vermits ſommige geleerden den Bramienſchen *Boeda* niet voor eenen en dezelfden perſoon met het hoofd der *Boedisten* ſekte willen erkennen; anderen de *Boedisten* voor ouder dan de verſchillende *Bramienſche* ſekten houden, en dus beiden de voorgeſtelde afleiding van het woord meer of min verre verwerpen. Ik voor mij houde echter de zaak voor genoegzaam waarſchijnlijk, om dezelve voor dit oogenblik met het aanhalen der voornaamſte ſchrijveren te kunnen afdoen (*b*).

Ein-

(*a*) POLIER, *I. p.* 265; *II. p.* 206; LANGLÈS, *II. p.* 121.

(*b*) POLIER, *II. p.* 160, 166; MOOR, vooral *p.* 235 (uit WILFORD, *Asiat. Res. III. p.* 409 en volg.) en 239; BUCHANAN, *A. Res. VI.* 258, 260; ERSKINE, *on the remains of the Bouddhists in India: Bomb. Trans. III. p.* 501, 528. — Over de *Boeta*, als kwade geesten, DUBOIS, *p.* 451.

Eindelijk is *Tsjakra* de godheid der planeet *Venus:* en van den *Vrijdag* (*a*), en is als zoodanig verſchillend van *Boeda*, welke god van den *Woensdag* is. De *Vrijdag* is, althans bij de *Birmans*, die *Boedisten* zijn, een zeer ongelukkige dag, waarop men niets zal ondernemen (*b*). *Tsjakra* wordt ook wel zoon van *Briegoe* genaamd: die waarſchijnlijk een aloude ſterrekundige zal geweest zijn, even als dit gegist wordt omtrent *Daksja*, den vader der zeven-en-twintig *maan-woningen* (*c*).

Maar *Tsjakra* is eigenlijk ſlechts een bijnaam: en indien men op de naauwkeurigheid der opgaaf van WILFORD en van BOPP vertrouwen mag, beteekent dezelve *magtigen vorst*, of ſlechts *den magtige* (*d*). Hoogstwaarſchijnlijk ſtaat dat woord dus op het beeld, hetwelk ons bezig houdt, als eene gewone aanroeping van *Bheireva: Magtige, Magtige!* Inderdaad die aanroeping zal bij *Bheireva* zoo veel te meer toepaſſelijk wezen, indien het waar is, dat *Tsjakra*, ook in de overige voorbeelden, voornamelijk van een kwaaddoend wezen, of een hoofd van kwade geesten gebruikt wordt. Wij hebben toch *Bheireva* als heer

---

(*a*) MOOR, *p.* 285; LANGLES, *II. p.* 121; POLIER, *II. p.* 251: en de afbeeldingen in de *Aſiat. Res. II. p.* 303; en MOOR, *pl.* 88. Zie ook MOOR, *p.* 187.

(*b*) BUCHANAN, *Aſiat. Res. VI. p.* 172, 297.

(*c*) LANGLÈS, *als boven.* Over *Daksja*, zie hier boven *bl.* 41, en de plaats van BENTLEY, aldaar, *noot* (*b*), aangehaald.

(*d*) WILFORD, *Aſiat. Res. IX. p.* 143; BOPP, *Nalus. not.* 34.

heer der *Peiſatsjes*, der kleine plaag-geesten, reeds leeren kennen: ook de *Raksjaſa's*, kwaaddoende geesten, ter bevrediging van welken de menſchen-offeren gedeeltelijk moeten dienen, ja, eigenlijk, alles wat in de geesten-wereld boos is, behoort onder de heerſchappij van deze zelfde godheid (*a*).

Het bevreemde niemand, dat wij ondernemen eenen bijnaam, aan eenen *Bramienſchen*, en eenen, ten minſte, halven *Boedisten*-god eigen, op eigen gezag nog aan eene derde godheid, insgelijk eene *Bramienſche*, mede te deelen. Die bijnamen toch, welke enkel titels zijn, worden door alle, ook de meest tegenovergeſtelde ſekten, evenzeer voor haren opper-god nagejaagd. *Bhagavat* bij voorbeeld, *de heilige*, *de zalige* (*b*), heet *Visj-*

(*a*) *Bheireva* als heer der *Raksjaſa's* bij VALENTYN, *Choromandel*, *bl.* 93, *b.* Dit woord wordt zeer verſchillend geſpeld. De Malabaren zeggen *Racxada*, volgens BALDÆUS *bl.* 28, 149; (uit te ſpreken *Raksjada*). SONNERAT zegt ſomwijlen *Raatsjader*: bij v. *I.* 337; *II.* 13. Zie over dezelven MOOR, *p.* 94, 96, 332; VALENTYN, *bl.* 73 *b.*, 78 *b.* — Over de betrekking der *Raksjaſa's* tot de menſchen-offeren, zie de *Roediradjaja*: *Aſiat. Res. V.* 380; en SYKES, *Bomb. Trans. III.* 280. Daar de *Raksjaſa's* in den *Ramayana*, *Mahabharat* en Javaanſche plaatſelijke gedichten, wel als kwade geesten voorkomen, maar onder dezelve baarblijkelijk de vijandige ſekten en krijgslieden te verſtaan zijn, had ik te voren gedacht, dat *Bheireva*, als heer derzelven, een geſchiedkundig perſoon konde wezen; doch ik kom van deze gisſing geheel en al terug.

(*b*) MAJER, *Myth. Lex. V. Bhagavadi*, *p.* 194.

Visjnoe allermeest: van daar de *Bhagavat-Gita* en *Sri-Bhagavata* (*a*), gedichten aan de geſchiedenis van *Krisjna* gewijd. *Bhagavat* wordt niet minder *Visjnoe's* tegenpartij, *Siva*, genoemd (*b*): en de *Boedisten* hebben mede *Bhagavat* voor eenen der titels van *Boeda* verkozen (*c*). *Nila-Kantha* (*d: blaauw-hals*, titel waarſchijnlijk zinſpelende op de blaauwe wolken waarmede de *Himalaya*-bergen onder den top omgeven zijn (*d*)) wordt van *Siva* (*e*), en wordt niet minder van *Visjnoe* (*f*) gezegd. Hetzelfde is het geval met *Dsjaga-natha* (*heer des heelals*), titel meest aan *Visjnoe* gegeven (g), doch van *Siva* niet geheel ongebruikelijk (*h*). Zoo wordt de hoedanigheid van *Narayana* (*de op het water bewegende: — de geest der ſchepping*); zoo wordt het geven van den oorſprong aan den *Ganges*, dan aan *Siva* toegeſchreven, en dan aan *Visjnoe* (*i*). Thans moeten wij den naam van *Tsjakra* verder bewijzen.

Bij

(*a*) Moor, *p.* 200.

(*b*) Polier, *I. p.* 208. Vgl. *p.* 240.

(*c*) Colebr., *Af. Res. IX.* 303.

(*d*) Paterson, *Af. Res. VIII. p.* 61.

(*e*) Paterson, *als boven;* wilf. *Af. Res. XI.* 145.

(*f*) Sonnerat, *I. p.* 282.

(*g*) Moor, *p.* 212.

(*h*) Crawfurd, *Ind. Archip. II. p.* 219.

(*i*) Moor, *p.* 72; en *p.* 40.

Digitized by Google

Bij de ongelooflijke verſcheidenheid der Indiſche fabelleer is het geen wonder, dat er eene menigte van bijnamen en bijzondere legenden nog dagelijks opgeſpoord worden, waarvan men te voren geene kennis had: even gelijk er eene menigte van bijnamen ſedert lang opgegeven is, waarvan men den oorſprong, beteekenis en legende nog heden niet kent. Van het eerſte geval geven ons de *drie* deelen der *Bombay Transactions*, waarmede ſedert weinige jaren de Indiſche letterkunde verrijkt is, — van het laatſte geven de lange naamlijſten der goden in DOW's *History of Hindostan* doorſlaande bewijzen. De bijnaam van *Tsjakra*, aan *Mahadeva* of *Bheireva* gegeven, is door mij, ſchoon met vele moeite nagezocht, nog niet dan in een paar verwijderde voorbeelden gevonden. ANQUETIL DU PERRON, namelijk, zoo als ik uit eene aanhaling van LANGLÈS beſpeur (*a*), noemt *Vira Bhadra*: „*Sjaker* (dat is, *knecht*) *van Mahadeva.*" *Knecht*, gelijk LANGLÈS wel aanmerkt, zal het woord wel niet beteekenen; maar ik gis, dat ANQUETIL deze beteekenis opmaakt uit eenig fabelachtig verhaal: bij v., dat *Vira Bhadra*, bij zijne geboorte, de orders van zijnen vader *Mahadeva* zoude gevraagd, en in last zoude gekregen hebben om *Daksja* te vernielen (*b*). Maar het blijkt dan toch, dat ANQUETIL aan *Vira Bhadra* of *Bheireva* den

(*a*) ANQUETIL, *Zend-Avesta*, *I. p. CCLVII.* aangehaald bij LANGLÈS, *Mon. de l'Hind. II. p.* 83, *not.* (1).

(*b*) Dit is de uitdrukking van A. ROGERIUS, *Verborg. Heydendom*, *bl.* 115, denkelijk aldus uit den mond van zijnen Indiſchen leermeester opgeſchreven.

Digitized by Google

den titel van *Sjaker* heeft hooren geven. Het doet mij leed, de aanhaling niet te kunnen naslaan.

Ik twijfel, ten tweede, naauwelijks, of het woord *Tsjakra* is herkenbaar aan *Sjaka-Nada*, eenen titel van *Mahadeva*, en *Sjaka-lingam*, een bijnaam van deszelfs *lingam*, beiden aan de kust van *Malabaar* gebruikelijk (*a*). De *r* toch uit te laten, of bij te voegen, is eene bijzonderheid, aan vele takken der Indiſche talen eigen. Dit is het tweede punt, dat wij ons voornamen aan te toonen.

Ten Zuid-Oosten van de *Ganges*-landen ligt *Arakan*, een onderhoorig gewest van het groote rijk der *Birmanen* (of *Bramanen*, eigenlijk) aan den *Bengaalſchen* golf, vlak bij den mond van den *Ganges*. De hoofdtrek van de taal van dit land, welke een oudere tongval is van de taal der *Birmanen*, beſtaat in het menigvuldige gebruik der letter *r*: gelijk de eigenſchap van de laatstgemelde taal beſtaat in het veranderen van die letter in eene *i*. Zoo zeggen de *Birmanen* voor *Brama*, *Biamma*. Deze aanmerking is gemaakt door Dr. BUCHANAN, maar vooral herhaalde reizen door Dr. LEYDEN, in zijne verhandeling over een onderwerp, waarvan hij zijne hoofdſtudie maakte, de *Indo-Chineſche talen* (*b*).

Ook in andere tongvallen van eigenlijk Indie wordt dit menigvuldige gebruik der *r* opgemerkt. In *Bengale* wordt de *d* uit-

---

(*a*) LANGLÈS, *II. p.* 6. *Nada* is misſchien hetzelfde als *Natha*: in dat geval zoude het beteekenen: *meester*. LANGLÈS, *II. p.* 121, *not.* (2). Te zamen, *magtige heer*, of *meester*.

(*b*) BUCHANAN, *on the Burmans: Aſiat. Res. VI. p.* 248, *not.* (*). en *p.* 300; LEYDEN, ald. *T. X. p.* 223, 230, 237, 273. — *Biamma*, zie BUCHANAN, *p.* 164, 246, 253.

Digitized by Google

uitgesproken als eene dosse *r* volgens de spraakkunst van WILKINS (*a*): dit zelfde moet, volgens LANGLÈS (*b*), ook met de taal der Maratten, en andere, het geval zijn. Daarentegen merkt WILFORD (*c*), in het algemeen aan, omtrent de gemeene Indiaansche tongvallen, dat de *r* daarin gewoonlijk wordt uitgelaten.

Verdere voorbeelden heeft men in de namen der rivieren *Ner Boedar*, *Sone Boedar*, *Toenge Boedar*, welke anders *Ner Boeda*, enz. genoemd worden (*d*); en in den naam der stad *Boeder-Gaya* in plaats van *Boeda-Gaya*, in Bengale (*e*): alle welke namen van *Boeda* afkomen. Het is mij ook niet twijfelachtig, of de naam des beroemden Boedisten-tempels op Java, *Boro-Boedor* of *Boro-Boeder* is eene gelijke, bedorvene uitspraak voor *Boeda* (*f*); en hetzelfde heb ik durven toepassen op den naam van *Vira-Bhadra*, als eigenlijk *Vira-Boeda* zijnde. Dit gebruik is evenwel

---

(*a*) WILKINS, *Sanskr. Gramm. p.* 8.

(*b*) LANGLÈS, *II. p.* 134.

(*c*) WILFORD, *As. Res. IX. p.* 76.

(*d*) Aanmerking van RENNELL, *Déscript. Hist. et Géogr. de l'Indostan, III. p.* 53, *not.* (*). (*Paris*, an *VII.* 3 *vol.* 8).

(*e*) Aldus gespeld door SALT, *Bomb. Trans. I. p.* 50, *not.* (*).

(*f*) Deze aanmerkingen zullen veelligt de zwarigheid van CRAWFURD oplossen, die, in zijne nieuwste beschrijving van dien tempel, van eene zoodanige naamverbastering geene reden wist te geven. *Bomb. Trans. II. p.* 164.

Digitized by Google

wel geenszins tot den naam van *Boeda* bepaald. *Dsjanagor* noemt HAAFNER eenen *Raja*, of vorst, in den *Ramayana* voorkomende, die anders *Dsjaneka* heet (*a*): *Krisjna* en *Kistna* is bijna evenzeer gewoon voor den naam des helds van *Madoera*, de achtſte *ayataar* van *Visjnoe* (*b*): en dezelfde heeft den bijnaam van *Dsjaga-natha*, *heer des heelals*, welke naam bij vele ſchrijvers, en ook bij onze zeelieden, gewoonlijk luidt *Jaggrenaat* of *Jaggernaat*.

Een laatſte en veel afdoende voorbeeld zullen wij vinden in hetzelfde, of ten minſte zeer na vermaagſchapte woord *Saka*. Dit toch, welk de tijdrekening van *Salivahana* beteekent, die 78 jaren na CHRISTUS begint, en op het vaste land vrij algemeen, en evenzeer op *Java* aangenomen is, heet op *Ceylon* niet alleen *Saka*, maar ook *Sakra* (*c*).

Het *Tsjakra* van ons beeld van *Bheireva* zal dan geen willekeurige titel zijn, maar een bekende bijnaam van *Mahadeva*: zijnde zoowel door ANQUETIL DU PERRON vermeld, als op de kust van *Malabaar* in gebruik, onder den vorm van *Sjaka*. In alle die gevallen zal deze bijnaam *den magtigen* beteekenen.

Ik

(*a*) HAAFNER, *Ramayana*, *bl.* 5, *noot* §; MOOR ſchrijft *Dsjaneka*, (denkelijk gelijk de Calcuttaſche uitgaaf.) *p.* 195.

(*b*) BALDÆUS, bij v., ſchrijft altijd *Kisna*, anderen *Kistna*.

(*c*) MAHONY, *on Ceylon*, *As. Res. VII. p.* 52. Ik zal bij deze verhandeling een aanhangſel voegen, over de verſchillende beteekenisſen van *Sakra*, in verband met de *Boedisten*.

Ik gevoel, en ben doordrongen van de overtuiging, dat ik hiermede omtrent het opſchrift, voor den beginner èn den oppervlakkigen lezer, genoeg, ja meer dan te veel, gezegd heb. Maar de grondige onderzoeker zal van mij nog verdere rekenſchap vragen, hoe het komt, dat dezelfde naam onder de *Boedisten*, ten minſte onder die van *Ceylon*, nog zoo dikwijls voorkomt, zonder op *Boeda* toepaſselijk te wezen? Of deze omſtandigheid niet van eene vermenging van beide de Indiſche hoofd-ſekten, der *Bramienſchen* en der *Boedisten*, getuigt? en of deze vermenging dan niet even zeer ten opzigte van ons Javaanſche beeld kan plaats hebben gegrepen?

Ik antwoord:

1°. dat er, wel is waar, op *Ceylon* ſporen beſtaan van vermenging van de *Bramienſche* goden met de *Boedisten* heiligen;

2°. dat de *Tsjakra* in het bijzonder, die in het *Boedisten*-ſtelſel der *Singalezen* (inwoners van Ceylon) ingevlochten is, meerendeels tot de *Bramienſche* leer behoort;

3°. maar dat het opſchrift, op ons beeld, van *Bramienſchen* oorſprong is, zonder inmengſel van *Boedisten* invloed.

Vooreerst, dat er op *Ceylon* overblijffelen zijn van den *Bramienſchen* godsdienst, ziet men duidelijk bij het doorloopen der berigten door MACKENZIE, MAHONY en JOINVILLE over dat eiland in de *Aſiatick Reſearches*, *deel VI* en *VII*, medegedeeld. Een der goden, aldaar vereerd, is *Skanda Koemara*, dezelfde als *Soebramania*, of *Kartikia* (dikwijls genoemd de *god des oorlogs*) een bekend karakter van *Siva*, en misſchien wel hetzelfde als *Bheireva* of *Vira Bhadra*. Deze zelfde godheid wordt op het vaste land,

op vele plaatſen, vereerd, en deze, of liever deszelfs *Sakti* of vrouwelijke voorſtelling, is (om zulks in het voorbijgaan te zeggen) de godheid, aan welke de naastbij gelegene Kaap *Komoryn* haren naam te danken heeft: omſtandigheid reeds aan den Griekſchen ſchrijver van den *Periplus maris Erythræi* bekend, en door later onderzoek bevestigd (*a*). Dat nu op *Ceylon* de naam van

(*a*) *Periplus*, *p.* 109 *ed.* VINC.; en VINCENT zelf, *Commerce of the Ancients*, *II. p.* 486, uit PAULLINUS A. S. BARTHOLOMÆO. — De legenden van dezen *Skanda-Koemara* zijn gewis vervat in de *Koemarika-Khanda*, eene afdeeling der *Skanda-Poerana*, vermeld bij WILF. *Aſiat. Res. IX.* 144. Een dichtſtuk over de geboorte, zoo het ſchijnt, van denzelfden *Koemara-Sambhava* wordt aangehaald door COLEBROOKE, *Aſ. Res. X.* 426, 428. Zeer dikwijls komt de naam van *Koemara*, *Koemaria*, voor, in de Ceylonſche overleveringen, als bijnaam der oudſte Koningen, wier geſchiedenis allerverwardst is bij MAHONY, *Aſiat. Res. VII.* 45, enz.; JOINVILLE, *ald. p.* 416 enz.; VALENTIA, *Travels I. appendix VIII. p.* 435, 438, *ed.* 8; maar eigenlijk veel beter bij onzen VALENTYN, *Ve. Deel*, *Ceylon bl.* 61, 210. Het is echter vrij gewis, dat dit ſlechts een menſchelijke bijnaam dier vorſten is, die met den god *Skanda-Koemara* niets verders gemeens heeft, dan dat deze denzelfden naam, als eertitel draagt. *Koemara* toch is *Vorst van den bloede*, *Erf-Vorst*, *Koninklyke Vorst*, en wordt nog heden, op *Ceylon*, in die beteekenis gebruikt (JOINV., *p.* 421 en 422): even gelijk *Saka-Raja-Koemara* bij de *Djainas* beteekent *Koninklijke nakomelingen van Saka*, (WILF. *Aſ. Res. IX.* 221.) en *Koemari*, *dochter*, of *Koninklyke dochter*, in de verzen uit den *Mahabharat*, aangehaald door BOPP, *Nalus. Præf. p. VI. VII.*

Te

van *Koemara* geene bloote *Bramienſche* legende is, ſlechts op *Boeda* toegepast, gelijk anders meermalen gebeurt, maar wezenlijk dezelfde godheid als op het vasteland, blijkt uit deszelfs beeldtenis, welke beſchreven wordt, als hebbende zes hoofden en twaalf handen, en gezeten op een paauw, geheel verſchillend van eenen *Boeda*, maar volſtrekt overeenkomſtig met den *Sivisten Kartikia*. Ook ſtaat dit beeld in even groote achting bij de *Bramienſchen* als bij de *Boedisten:* de eerstgenoemden doen lange bedevaarten uit het vasteland om hetzelve te komen aanbidden: de geſchiedenis niet alleen heeft daarvan een voorbeeld bewaard uit de 12de eeuw van onze tijdrekening, maar onze tijdgenooten zien zulks ook nog jaarlijks gebeuren (*a*).

Een

Te meermalen komt de naam ook voor in de heldengeſchiedenis. *Komala-Indra-Dewi* heet de gemalin van den erfvorst van Lanka *Indra-Aditja*, in den *Ramayana*, volgens het Maleiſche fragment bij MARSDEN, in zijne *Maleiſche Spraakkunst*, vertaald door mijnen vriend ELOUT. (*Haarlem*, bij ENSCHEDÉ, 1824, 4°. *p.* 301). In den *Mahabharat* heet een der Pandoes, *Komar* (POLIER, *I.* 531); en de zoon van deszelfs oudſten broeder, *Joedisjtir*, is *Pantsja Koemara*, volgens het *Kawi*-fragment bij RAFFLES (*Java*, *I. p.* 413). — In de *Veda's* eindelijk komt ook een heilige voor, *Sanat-Koemara* (COLEBR. *Aſiat. Res. VIII.* 380, 462.): misſchien een heilige Koning, gelijk dikwijls in deze ſchriften. — Voor het overige kan men, over *Skanda-Koemara*, MOOR, *p.* 176, met *p.* 119, SONNERAT, *I. p.* 325, en LANGLÈS, *II. p.* 89, nazien, en eene noot *Aſiat. Res. VII. p.* 343 vergelijken.

(*a*) Het berigt over den Ceylonſchen *Skanda Koemara* is te vinden bij MAHONY, *Aſ. Res. VII.* 52; en over de bedevaarten, aldaar *bl.* 53; en bij WILFORD, *Aſ. Res. IX. p.* 77, 109.

Digitized by Google

Een ander Ceylonsch berigt leert ons, dat het eiland aan vier hoeken door vier goden bewaakt wordt: *Visjnoe*, *Samana*, (dat is *Boeda* (*a*)); *Rands Koemarea*, (gewis den vermelden *Skanda* of *Kanda Koemara*); en *Ajenaike*, wiens naam ik nog niet heb kunnen ontcijferen. Zulks zal denkelijk heeten, dat er, op die vier punten, tempelen van die goden beſtaan of weleer beſtaan hebben: gelijk ten minſte die van *Koemara* uitdrukkelijk daarbij genoemd wordt (*b*), en MACKENZIE meent de overblijfſelen van een *Sivisten*-tempelgebouw op *Ceylon* ontdekt te hebben (*c*). De vermelding van *Visjnoe* is een bewijs voor het beſtaan des *Bramienſchen* ſtelſels.

Wij behoeven hierbij nu naauwelijks de vele namen van dat zelfde ſtelſel te vermelden, welke in de Ceylonſche overleveringen te herkennen zijn. *Brama*, de berg *Meroe*, en andere, ſpelen daarin eene rol, welke vrij onbeduidend zijnde, hoogſtwaarſchijnlijk ſlechts eene navolging of overlevering van de vroegere *Bramienſche* ſekte zal wezen (*d*).

Wat

(*a*) JOINV., *Af. Res. VII.* 398, 413; COLEBROOKE, *IX. p.* 292. Van dit woord *Samana*, met *Gautama*, eenen anderen bijnaam van *Boeda*, komt zijne Siamſche benaming *Sommonakaddom*; gelijk die geleerden hebben aangemerkt.

(*b*) JOINV. *Af. Res. VII.* 408.

(*c*) MACKENZ. *Af. Res. VI. p.* 441. In die jaren was de Koning van Kandy ook een Bramienſche Vorst; doch van buitenslands afkomſtig, *p.* 450, *not.* (*).

(*d*) *Meroe*, bij JOINV., als boven p. 406; vgl. de Birmanſche legenden bij BUCHANAN, *Af. Res. VI. p.* 175; *Brama*, JOINV. *p.* 412, 413, en MAHONY, *p.* 34. Over den ouderdom der ſekte van *Boeda* in vergelijking met die der *Bramienen*, zie men boven *bl.* 115.

Wat het *tweede punt* nu betreft: gewis is er een *Tsjakra* vermengd met de Ceylonſche *Boedisten* verdichtſelen; een wezen, waarin zoo wel de kenteekenen van *Bheireva* of *Siva*, als die van *Indra*, op te merken zijn. Ondergeſchikt aan *Boeda* toch wordt *Brama*, en ondergeſchikt aan *Brama* wordt *Tsjakra* (geſpeld *Sekkereh*, *Sekkero*, *Sakreja*, enz.) vermeld, als beſtuurder der verſchillende gedeelten des heelals. Op de eene plaats is zijn volle naam *Tsjakre-Deve-Indria* (*a*): zoo dat hij dezelfde zoude zijn als de Bramienſche *Indra*; doch elders heet het dat deze *Tsjakra* tot vijand heeft eenen kwaden geest *Wepetsjitti-Aſoer-Indria*, in welken naam insgelijks *Indra* duidelijk te herkennen is, zoodat *Tsjakra* alsdan niet dezelfde als *Indra* ſchijnt te kunnen wezen. Tegen dien kwaden geest wordt *Tsjakra* bewaakt door vier andere ondergeſchikte geesten, welke verſchillende legeren van ſlangen, van vogelen (*Goeroelasf*), van duivelen, en van reusachtige kwade geesten tot hunne beſchikking hebben. Deze, hoezeer verwarde beſchrijving heeft wederom veel van de kenteekenen der *Sivisten*, ten minſte wat de drie punten van *ſlangen*, *duivelen* en *kwade geesten* betreft; de *Goeroelasf*, welligt de *Garoeda*, de arend van *Visjnoe*, ſchijnt ſlechts door vermenging van denkbeelden gevoegd bij een *Sivisten* gezelſchap, waarbij hij niet behoorde (*b*). Ook vind ik, in het *Mythologiſches Lexikon* van

(*a*) Behalve de aanhalingen, die de volgende noot zal bevatten, zie men dit bevestigd door de woorden van JOINVILLE, *Aſ. Res. VII. p.* 50.

(*b*) Men zie MAHONY, *Aſiat. Res. VII.* 37; JOINVILLE, *ib.* 399, 406, 410, 413.

van FR MAJER, een berigt, geput uit bronnen, die ik thans niet onmiddelijk kan onderzoeken: dat er eene godheid aan de kust van *Malabaar*, onder den naam van *Tsjardhava*, en op *Ceylon*, onder den naam van *Tsjaka*, *den vuurſpuwer*, wordt aangebeden, die, naar alle zijne *attributen* van verſchrikking te oordeelen, een karakter van *Siva* moet wezen (*a*). Dit duidt wederom *Tsjakra-Bheireva* aan, hetzij vermengd met *Boeda*, hetzij afzonderlijk vereerd.

Reeds ten tijde van de aankomst der eerſte volkplanting, waarvan de *Ceylonſche* verhalen gewagen, moet aldaar een *Tsjakra* als godheid vereerd zijn geweest. Dit ziet men vrij duidelijk uit de fabelachtige berigten. (*b*).

Nu is er ook een *Tsjakra* op *Ceylon*, waarvan bij JOINVILLE zekere onkieſche geſchiedenis verhaald wordt, die ik den lezer beſpaar: deze zelfde geſchiedenis intusſchen ſchijnt op het vasteland, volgens het verhaal van onzen AAR. ROGERIUS, op den naam van *Indra* door te gaan. Aldus hebben wij *Tsjakra* beide voor *Bheireva* en voor *Indra*. Eindelijk, in de legenden der *Djainas* van het

---

(*a*) MAJER, in *V. Ciaka* en *Ciardhava*, uit de *Darſtellung der Brahm. Indiſchen Götterlehre. f.* 39, en PAULLINI *Syst. Brahm. Tab. IV.*

(*b*) MAHONY, *p.* 50, en JOINVILLE, *p.* 417: vgl. VALENTYN, *Ceylon*, *bl.* 368. BUCHANAN, ſchoon bekennende, dat de Singalezen eenige Bramienſche godheden aanbidden, wil echter dat zulks niet bij den oorſpronkelijken landaard plaats heeft gehad. *Aſiat. Res. VI. p.* 296, en 169. Misſchien vergist hij zich in dit punt.

Digitized by Google

het vasteland zijn vele *Indra's*, *Tsjakra's*, bekend, gedeeltelijk navolgingen van den *Bramienſchen* god van dien naam (*a*).

Tot dus verre had ik mijn onderzoek gebragt ten tijde dat deze verhandeling ter perse werd overgegeven. Omſtandigheden, onafhankelijk van mij, noodzaakten mij om zulks vroeger te doen, dan mijn perſoonlijk verlangen medebragt. Ik heb ſedert nog twee nieuwe bronnen voor den *Ceylonſchen* godsdienst leeren kennen, en gebruikt: zijnde de *Raadsjevali* of Singaleeſche *geſchiedenis van Ceylon*, uitgegeven in de *Annals of Oriental Litterature* (*b*), en DAVY's *Account of the interior of Ceylon* (*c*). Dezelve bevestigen het reeds geſtelde ten volle. DAVY zelf is geheel en al overtuigd (*d*) van de verbinding en zelfs ineenſmelting, op *Ceylon*, van het *Boedisten* met het *Bramienſche* ſtelſel, en bevestigt deze omſtandigheid met dergelijke voorbeelden op het vaste land van Indie, van welke ook wij zoo ſtraks zullen gewagen. Zoo wel zijne berigten, als de *Raadsjevali*, maken gewag van het ook door ons

---

(*a*) JOINVILLE, *Af. Res. VII.* 427; ROGERIUS, *Verh. Heydendom*, *p.* 166: over de *Dsjainaſche Tsjakra's* en *Indra's*, COLEBROOKE, *Aſiat. Res. IX.* 311, *not.* (*) en *p.* 320. Een *Dsjaina*-beeld, bij *Bellygola*, ſtaat op eenen berg *Indradsjiri* genaamd: MACKENZIE, *Af. Res. IX.* 268.

(*b*) *London* 1820, *P. III. p.* 385.

(*c*) *London* 1821, 4°.

(*d*) DAVY, *p.* 227, 233.

ons opgegevene getal van vier of zelfs van meer goden, die *Ceylon* beſchermen, doch wier bijnamen telkens verſchillen (*a*). Ook *Visjnoe* wordt met name aangehaald, en de beſchrijving van beſtaande beelden van dien god gegeven (*b*). Maar merkwaardig is het, dat *Boeda* bij beide ſchrijveren gezegd wordt, bij zijnen dood het beſtuur des eilands aan *Sakria* (*Tsjakra* (*c*), welke aldaar *Indra* ſchijnt te wezen) overgedaan te hebben: hetgeen denkelijk eene vrijwillige toenadering van den ſtichter der *Boedisten*-ſekte tot het *Bramiensche* geloof aanduidt, welk geloof misſchien voornamelijk bij de Malabaarſche volkplantelingen van het eiland te huis behoorde (*d*). Elders ſchijnt, in dezelfde berigten, de naam van *Tsjakra* of *Indra*) welke naam ook hier ſomtijds *Tsjakra-Deve-Indra* heet, zoo als boven vermeld is) aan *Boeda* zelven gegeven te worden (*e*).

Eindelijk moet ik hierbij voegen, dat hetzelfde onderzoek ons, in de uitlegging van *Bhadra*, als van gelijke beteekenis met *Boeda* zijnde, heeft verſterkt. De tegenwoordige *kalpa* toch, tijdvak of eeuw, wordt genoemd *Maha-Bhadra-Kalpa*, „omdat dezelve „ (zegt de vertaler) *vijf Boeda's* voortbrengt." *Maha* beteekent *groot:*

(*a*) *Raadsjevali*, *p.* 404, 412, 418, 431; DAVY, *p.* 227, 470.

(*b*) *Raadsjev.*, *p.* 440; DAVY, *p.* 233, *not.* (*), 471, 472.

(*c*) *Raadsjev.*, *p.* 401; DAVY, *p.* 215.

(*d*) *Raadsjev.*, *p.* 420, 442, 444, onder aan, 449 enz.

(*e*) *Raadsjev.*, *p.* 385, 405, 406, 408, 424, 428, 435; DAVY, *p.* 209.

Digitized by Google

groot: dus zal *Bhadra* of een naamval, of een meervoudige vorm van *Boeda* wezen(*a*); *de groote eeuw van Boeda*, of *der Boeda's*.

Het *derde* voorgeſtelde vraagpunt is nu om te weten, of het ſtellen van den naam van *Tsjakra* op ons beeld, het werk zij van eene vermengde *Boedist-Sivisten*-ſekte? Ik heb zulks durven ontkennen.

Het is wel niet twijfelachtig, of de *Boedisten*-ſekte heeft ook op *Java* vasten voet gehad, en zelfs in eene naauwe betrekking tot de *Sivisten* geſtaan. Te *Brambanan*, bij voorbeeld, vlak bij den *Siva*-tempel, genaamd *Tsjandi-Lorro Jongrang*, beſtaat eene uitgeſtrekte reeks tempelgebouwen, genaamd *Tsjandi Sewoe*, van *Boedisten* oorſprong, en het niet min prachtige gebouw van *Borro Boedor* is daarvan, zoo het ſchijnt, geene dagreize verwijderd. Maar welke is die betrekking geweest? Hebben beide ſekten te zamen vreedzaam en in zekere vereeniging geleefd, of heeft de eene ſekte de andere verdreven en vervangen, en derzelver tempelen verwoest, of tot haren eigenen dienst ingerigt?

Het gezamenlijke vreedzaam beſtaan kan men eenigzins opmaken uit de kleinere *basrel efs* en ander beeldhouwkundig ſieraad des tempels van *Borro Boedor*. De *bouwkundige* inrigting van dit geſticht is, in het algemeen, die van eenen *Boedisten* tempel; deze beſtemming bewijzen tevens alle *beelden*. De *basreliefs* daarentegen zijn uit *Visjnoe's* en *Siva's* eerdienst genomen, gelijk uit de plaat-

(*a*) *Raadsjevali*, *p.* 388, *not* (*x*).

plaatjes bij CRAWFURD blijkbaar is (*a*). Ook vind ik noch in de oude Javaanſche legenden, noch in de overblijffelen der tempelgebouwen zelve, zoo ver die ons bekend zijn geworden, eenige ſporen van andere godsdienst-oorlogen, dan die der Mahomedanen.

Het vaste land van *Indië* levert hetzelfde geval op: namelijk, *Boedisten*-beelden in *Bramienſche* grot-tempelen en zelfs beiderlei grot-tempelen te zamen verbonden, op *Elephanta*, maar vooral te *Ellora* (*b*). Onzeker dus, waaraan mij te houden, vermits de hoogst-onvolmaakte beſchrijving van deze laatſte uitgeſtrekte grotten door MALET en WALES, en hunne karige afteekening der beelden, den lezer geenerlei duidelijk denkbeeld van de mogelijke beteekenis der gedenkſtukken mededeelen, — en daarbij het menigvuldige gebruik van den naam van *Tsjakra* op *Ceylon* onder de *Boedisten*-geloofsbelijders bedenkende, — had ik mij, een jaar geleden, bij de duistere giſſing bepaald, dat wellig ook op onzen *Bheireva* het woord *Tsjakra* zijnen oorſprong aan *Boedisten* of *Dsjainas* te danken had.

Dan de ſedert uitgekomene meer oordeelkundige beſchrijvingen, verrijkt met te voren onbekende afbeeldingen der grotten van *Ellora* door SYKES, zoowel als de verhandeling *over de gedenkſtukken der Boedis-*

(*a*) Wij zullen hierachter, *Aanhangſel III*, eene verklaring van de mógelijkſte derzelve beproeven.

(*b*) MALET, *Aſiat. Res. VI.*; WALES en DANIELL'S, *Views of Ellora.*

disten door ERSKINE, (allen in het *IIIe. Deel* der *Bombay Transactions*), hebben mij in dat groote vraagpunt, niet alleen voor het vaste land, maar ook voor *Ceylon*, veel licht verſchaft.

Het was reeds eenigermate vooruit te gevoelen, dat een geoefend onpartijdig kenner der Indiſche fabelleer, en vooral der Indiſche beeldende kunst, verſcheiden enkele beelden anders zoude kunnen uitleggen, dan de onkundige en partijdige Bramienen gewoon zijn zulks te doen. De uitkomst heeft ook dat, en nog meer, bewezen. Niet eenige enkele ſtukken, maar geheele verzamelingen, geheele tempelen, waren verkeerd benoemd, waaruit eene ongeloofelijke wijfeling en verwatring ontſtond in de uitlegging van elk beeld en van deszelfs *attributen*. Dan, aan de Europeaanſche oordeelkunde onderworpen, zijn dezelve gebleken in volmaakte overeenſtemming te ſtaan met andere bekende afbeeldingen.

Er beſtaan, wel is waar, verſcheiden beelden van eenen gemengden aard, *Boedist*, en *Bramiensch*, te zamen; maar de grenzen der wederzijdſche betrekking zijn zoo naauwkeurig bekend, en zoo ſtipt aan te duiden, als men redelijker wijs kan verlangen. Een *Boedisten* beeld is altijd kenbaar aan zijne eenvoudigheid en zijn gebrek aan *attributen*, behalve het gekroest haar en zijne beſpiegelende houding: ook zelfs dan, wanneer het door Bramienſche beelden omringd is. Somtijds dragen de beelden, die als wachters rondom het voorname *Boeda*-beeld geplaatst zijn, een *Bramiensch* kapſel: dit is veelligt het eenige, doch zeldzaam voorkomende punt van overeenkomst. De grondregel, in den aard der zaak gelegen, is door de ondervinding ook hier bevestigd: dat, welke ook de volkslegenden, en zelfs de priester-legenden

omtrent eenige godheid zijn mogen, de oordeelkundige beſchouwing alleen van het beeld en van deszelfs algemeene kentreekenen ons de afſtamming der godheid en derzelver eigenlijken aard leert inzien. Deze zelfde regel is het, dien wij bij de *Ceylonſche* leerſtelſelen hebben aangewend tot ſchifting van den *Bramienſchen Tsjakra*, en andere *Bramienſche* goden, uit het heer der *Boedisten* heiligen.

Indien wij dan op nieuw deze aanmerkingen op onzen *Bheireva* toepaſſen, dan zal het, dunkt ons, niet mogelijk zijn een oogenblik te twijfelen, of het beeld is geheel en al een *Sivisten* beeld: het was toch in eenen ontwijfelbaar *Sivisten* tempel, buiten alle *Boedisten* nabuurſchap, geplaatst: en het kan dus zelfs niet zulk eene *Sivisten* voorſtelling zijn, die (zoo als ſoms gebeurt (*a*)) als dienaar of mindere perſoon bij een voornaam beeld van *Boeda* geſteld wordt.

Het beeld is geheel en al een *Sivisten*-beeld, zeiden wij, en wij moeten of de kennis aan de *Boedisten*- en *Dsjaina*-beelden, zoo als wij die zoo even beſchreven hebben, vooronderſtellen; of den lezer verzoeken, dezelve bij MOOR na te ſlaan, van *plaat* 68 tot 74: de *Dsjaina*-beelden ſchijnen van de *Boedisten* enkel door hare geheele naaktheid te verſchillen (*b*). Ons beeld van *Bheireva* is vol *attributen*, en alle zijn tot *Siva* behoorende. De eenige ver-

(*a*) MACKENZIE, *Aſiat. Res. VI. p.* 436, 452. Vgl. MOOR, *p.* 230.

(*b*) Zie boven *bl.* 77, *noot* (*b*).

verre gelijkheid met de *Dsjaina's* zoude beſtaan in deszelfs krullend haar, en gebrek aan bedekking; maar wij hebben aangetoond, dat beide omſtandigheden geheel andere oorzaken hebben: ook is *krullend* haar niet hetzelfde als *gekroest*, en gebrek aan bedekking is geene volſlagene naaktheid, vermits er althans geen gebrek is aan ligchaamlijke ſieraden.

Wat deszelfs ſteenen naburen betreft, wij zijn in het begin dezer verhandeling breedvoerig geweest in het opſommen der *Sivisten*-beelden, welke tot denzelfden tempel moeten behoord hebben, en binnen in den tempel ſtond denkelijk een *lingam*. Wilde men echter eens vooronderſtellen, dat de omgekeerde ſteen, daarin gevonden, niet tot eenen *lingam*, maar tot eene *dhagope*, of *mauſoleum* van *Boeda* (*a*), zoude kunnen behoord hebben, geenerlei ander Boedisten-beeld of *attribuut*, daarbij of daaromtrent beſtaande, zoude ons daartoe magtigen. Er is dan ook geene reden voor de buitendien onwaarſchijnlijke gedachte, dat onze *Sivisten*-beelden, zoo menigvuldig in aantal, zoo groot, en zoo rijk bewerkt, ſlechts tot gezelſchap van eenen *Boedisten*-heilige zouden gediend hebben.

Eindelijk zoude zich iemand nog met de gisſing kunnen behelpen, dat het opſchrift niet van gelijken ouderdom was, als de beelden, maar naderhand door *Boedisten*, bij eene geheele verſto-

(*a*) Het gewone kenmerk van eenen *Boedisten*-tempel, waarbinnen of waarbij hetzelve geplaatst is. Het wordt gezegd, eenige kleine *reliquien* van eenen *Boedisten*-heilige te bevatten. MACKENZIE, *Aſiat. Res. VI.* 450, 451; ERSKINE, *Bomb. Trans. I. p.* 201; *III.* 508; enz. Denkelijk diende de hoogſte, thans ingeſtorte top des tempels van *Borro Boedor*, op *Java*, tot zulk een gebruik.

Digitized by Google

ſtoring van den *Siva*-dienst daarop geſteld ware, om het beeld als het ware in hunnen godenkring op te nemen. Er zijn nog twee ande beelden van *Singaſari* bij RAFFLES voorgeſteld, die met Sanskrietſche opſchriften prijken (*a*): ongelukkig zijn dezelve nog niet verklaard. Maar het is luttel waarſchijnlijk, dat zoo vele, en zoo baarblijkelijk en buitengemeen bloeddorſtige *Bramienſche* godheden, enkel door opschriften op eenige derzelve geſteld, in de zacht-aardige, bloed-ſchuwende, beſpiegelende ſekte der *Boedisten* konden ingelijfd worden. Had men dan niet veel liever alle die wreede voorſtellingen verbroken, en een of meer *Boeda*-beelden in een of ander gedeelte des tempels in de plaats geſteld? Maar neen: noch opzettelijke ſchending der *Siva*-beelden, noch in de plaats aangebragte *Boedisten* overblijſſelen, zijn er opgemerkt. *Tsjakra, Tsjakra!* is, als *Hara, Hara!* een aanroep van *Siva*, en wij durven beſluiten, dat er tot nog toe geene reden is, om dezen aanroep aan den bijtel eens *Boedisten* toe te ſchrijven.

Ten ſlotte moeten wij aanmerken, dat wij uit de taal geen bewijs hebben willen trekken. De eigenlijke en meer algemeen verſpreide heilige *Boedisten*-taal is het *Pali*, waarover wij in het *Ve Aanhangſel* meer zullen zeggen; het gebruik der Sanskrietſche taal zoude dus voor een kenteeken der *Bramienſche* ſekten kunnen genomen worden. Maar het *Pali* ſchijnt op *Java* nog niet gevonden te zijn, en wij weten nog niet, of het *Kawi* of *oud-Javaansch* daarmede eenigzins is vermaagſchapt. Aan eene

(*a*) RAFFLES, *Java II. pl. pl.* 10, *n°.* 1; *pl.* 15. *n°.* 2; *p.* 58.

eene andere zijde is ook het *Sanskrietsch*, de heilige taal der *Bramienen* ſomtijds in *Boedisten* opſchriften gebruikt geworden (*a*): zoodat hetzelve, in ons geval, niets voor, noch tegen de *Bramienſche* afkomst kan bewijzen.

De *Javaanſche* legenden hebben het oorſpronkelijke karakter van *Tsjakra*, zoo wel als van *Kala*, bewaard, maar meest in die gevallen, wanneer *Tsjakra* als een bijnaam van *Indra*, of van den *Indiſchen* regent der planeet *Venus*, en dergelijken, voorkomt De geboorte van *Kala*, van *Kali-Doerga*, van *Maha-Pralaya* en van *Tsjakra*, alle afzonderlijke perſonen (gelijk ſoms ook bij de *Indiërs*), wordt verhaald in de *Kanda*, eene der godsdienſtige legenden in de *Javaanſche* taal (*b*). *Tsjakra* is aldaar broeder van *Indra*, en beiden zijn zoonen van *Nareda*, eenen ouden ſterrekundige (*c*), even gelijk *Tsjakra* bij de *Indiërs* zoon is van eenen ſterrekundige *Bhrigoe* (*d*). Maar ſoms ſchijnt ook *Sakra* een en dezelfde perſoon te zijn met zijnen vader *Nareda*, den raadgever en boodſchapper der goden: welken post *Nareda* ook in

---

(*a*) Eene *inſcriptie* te *Boeda Gaya* (*Aſ. Res. I. p.* 286); eene andere, gevonden bij *Benares* (*ald. V. p.* 131); twee andere korte, te *Ellora* (*ald. p.* 138. *n. II, VI*).

(*b*) RAFFLES, *I. p.* 375 enz.

(*c*) MOOR, *p.* 91, 94 enz., 204 enz.

(*d*) Zie boven, *bl.* 116.

Digitized by Google

in den hemel van het *Indiſche* vasteland bekleedt (*a*). De regenten der planeten zelve vind ik bij de *Javanen* wel niet bekend; maar *Soekra* is aldaar, evenzeer als elders, de god van den *Vrijdag* (*b*), en wordt, om zijne afkomst van het vasteland, zelfs ook in andere beteekenisſen van het woord *Soekra*, of *Tsjakra*, niet te verloochenen, bij zijne geboorte beſchreven als *kort* en *ſterk* (*c*). Immers wordt insgelijks zekere fabelachtige koning *Saka* in Indië, een der hoofden van den ſtam der *Saka's*, gezegd *ſterk en ſchoon* ter wereld gekomen te zijn (*d*). Beide beſchrijvingen zijn denkelijk eenvoudig ontſtaan uit den bijnaam *Saka*, of *Tsjakra*, — *magtige.*

§ 8.

Onderzoek naar den aard van den voormaligen Siva-*dienst op Java.*

Bij het beſchouwen van alle teekenen van vernieling, waarmede *Bheireva*, en nog meer in zijne ſoort *Ganeſa*, rijkelijk zijn uitgedoscht, doet zich natuurlijk de vraag op, of ook deze beelden ooit door *menſchen-offeren* zouden gedient zijn geweest. Deze vraag

---

(*a*) Zie RAFFL. *I. p.* 376, uit de *Kanda*, en *p.* 384 enz., uit de *Wiwaha.* — Over *Nareda*, MOOR *p.* 267 *not.* (*).

(*b*) RAFFL. *I. p.* 475, CRAWF. *Archip. I. p.* 292.

(*c*) In de *Kanda*, bij RAFFL. *I. p.* 376.

(*d*) WILFORD, *Aſ. Res. XI. p.* 62.

Digitized by Google

vraag zal in het bijzonder die onzer landslieden, welke in *Java* belang ſtellen, eenigzins ter harte gaan.

Hoe gaarne ik ook tot het antwoord *neen* zal komen, indien zulks bewijsbaar is, geloof ik echter onpartijdig genoeg te zijn, om ook het tegenovergeſtelde, indien mij zulks waarſchijnlijker voorkwam, aan te nemen. Maar vooruit moet gezegd worden, dat men den lezer weinig anders dan gisſingen kan aanbieden.

Op het vasteland zelf is die wreedheid, voor zoo ver dezelve grond had in de godsdienſtige wetten, zoo veel mogelijk afgeſchaft. Het ſchijnt niet te wezen, dan in kleine rooverſtaten, die niet ligt ten onder te brengen zijn, dat dezelve nog beſtaat. Heeft men echter aan de eene zijde een nog jong voorbeeld van opoffering van een vrijwillig menſchen-offer, aan de andere zijde ziet men, dat de *Peisjwa* van *Poena* de niet vrijwillige offeren ſtrengelijk uitroeide (*a*).

Maar gelijk in *Indie* de teekenen van vernieling, die zulken godsdienſtigen moord ſchijnen aan te duiden, eigenlijk niet anders zijn dan zinnebeelden des *alvernielenden tijds*, en gelijk het zelfs mogelijk is, dat menig beeld, met menſchen-ſchedelen voorzien, nooit anders dan met dierenbloed beſprenkeld is geweest, zoo paſſen wij deze aanmerking ook bijzonder op *Java* toe. Dit is zoo veel te meer waar, omdat deze eilanders niet ligt eenige belang-

(*a*) Zie boven *bl.* 44, 45: met de plaatſen van POLIER, in *noot* (*b*) aangehaald.

langrijke volksgewoonte bij enkele nabootſing van hunne naaste buren kunnen overnemen, daar zij geene naaste buren hebben. Nieuwe zeden ſchijnen bij hen niet anders wortel te kunnen vatten, dan wanneer dezelve door vreemde aankomelingen worden medegebragt en gevestigd.

De menigvuldigheid der teekenen van vernieling, aan onzen *Bheireva* en *Ganeſa* te beſpeuren, behoeven dan niet anders te zijn dan zinnebeelden. Een ruw *basrelief* van den tempel van *Soekoe*, dat een menſchen-offer ter eere van *Kali* voorſtelt (*a*, is, gelijk wij in *Aanhangſel III.* zullen toonen, een onderwerp uit het heldendicht, den *Ramayana*. In alle door ons geraadpleegde Javaanſche geſchriften, en berigten over dat eiland, met name die in het *Bataviaasch Genootſchap* en bij RAFFLES en CRAWFURD zijn uitgegeven, vinden wij geen ſpoor van het vorige beſtaan der opzettelijke menſchen-offeren. Eene enkele overlevering, wel is waar, van de bewoneren van het romaneske *Tingerſche* gebergte, in de nabijheid van *Malang*, welke de eenige overgeblevene belijders zijn van den Indiſchen godsdienst, brengt mede, dat de ſlichter van hunnen ſtam een zijner kinderen, volgens gedane gelofte, in den vuurkolk van den berg *Daſar* hebbe geworpen. Doch, toen het Nederlandſche bewind, in den jare 1785, op een (denkelijk verkeerd opgevat) berigt: „dat er *nog onlangs* bij „dat volk een mensch zoude opgeofferd geworden zijn;" naar de zaak

(*a*) RAFFLES, *II. pl.* 12, *n°.* 1.

zaak opzettelijk onderzoek heeft laten doen, bevond men, dat die omſtandigheid niet alleen onwaar was, maar dat de inwoneren zich boven alle overige *Javanen* in opregtheid van inborst, zuiverheid van zeden, en zachtheid en regtvaardigheid van hun aartsvaderlijk beſtuur, ten voordeeligſte onderſcheidden: en dit komt overeen met de beſchrijving, welke RAFFLES, als ooggetuige, van dezen volksſtam heeft medegedeeld (*a*). Het ſchijnt dus, dat gemelde overlevering meer aan te merken zij als een gering overblijſſel der wreede fabelen van de *Sivisten*-ſekte, dan als een ſpoor van de mogelijkheid of waarſchijnlijkheid van zulk eene gebeurtenis in het gebied der ware geſchiedenis. Had het wreede bijgeloof en de dwingelandij der menſchen-offeren bij de Javaanſche *Bramienen* beſtaan, dit zoude denkelijk, in het karakter van die afgezonderde bergbewoneren, diepere en meer in het oog loopende groeven hebben nagelaten.

Bij gisſingen moetende blijven, kunnen wij er nog deze bijvoegen, dat het Javaanſche karakter te zacht (*b*), en te beſchaafd ſchijnt te zijn, om ligt een dergelijk wreed gebruik overgenomen te hebben. Ook heden, Mahomedanen zijnde, hebben zij, in het volgen der gebruiken van hunne nieuwe ſekte de ui-

(*a*) A. v. RYCK, *Berigt wegens de opgezetenen van den berg Brama: Batav. Genoots. VII. D.*; RAFFL., *Java I. p.* 329.

(*b*) RAFFLES, *I. p.* 249; CRAWFURD, *I. p.* 51.

uiterſten vermeden: zij ſchijnen ſlechts halve Mahomedanen te wezen (*a*).

Nader onderzoek naar volksverhalen en naar de mondelinge geſchiedenis, om mij zoo uit te drukken, zoude echter meer licht over dit vraagpunt kunnen verſpreiden: en eene nadere kennis met het naastgelegene eiland *Bali*, dat grootendeels met *Javaanſche* vlugtelingen, door den Mahomedaanſchen godsdienst verdreven, bevolkt is, en dat den *Indiſchen* godsdienst heeft behouden, zoude even belangrijke uitkomſten kunnen opleveren.

(*a*) CRAWFURD, *II. p.* 261.

TWEE-

Digitized by Google

TWEEDE AFDEELING.

AANMERKINGEN OMTRENT DEN OUDERDOM EN DE KUNSTWAARDE DER BEELDEN.

§ 1.

Ouderdom.

Eene groote behoefte voor de kennis der geheele *Javaanſche* oudheid, en voor de daarvan afhangende uitlegging van enkele ſtukken, zal eerlang vervuld worden. De buitengemeene vriendelijkheid van den hoogleeraar REINWARDT heeft den ſchrijver reeds in ſtaat geſteld, om met eigen oogen te zien wat er gedaan is, en wat (dit belooft de heer REINWARDT) ter algemeene kennis zal gebragt worden. Vele en uitvoerige teekeningen van *Brambanan*, *Boro-Boedor*, en andere tempel-gebouwen, zijn in deszelfs handen: en zoo lang deze niet verſchenen zijn, zoo lang het *dertiende* deel der *Aſiatick Reſearches*, waarin CRAWFURD eene beſchrijving van *Brambanan* heeft geplaatst, niet tot ons zal zijn gekomen, en zelfs zoo lang er geene grondteekeningen der gebouwen van *Singha-Sari* en van het geheele *Malangſche* en omſtreken zullen vervaardigd en uitgegeven wezen;

Digitized by Google

zen; zoo lang zal alle uitvorſching van den verſchillenden ouderdom, en daarmede zamenhangenden kunſtſtijl der gedenkſtukken, met de middelen die wij thans hebben, een hoogst onvolledige arbeid wezen.

Eenige losſe aanmerkingen echter zullen veelligt niet onaangenaam zijn.

In het algemeen is het vrij uitgemaakt dat deze oudheden, als behoorende tot eenen uitgebreiden aanleg, niet jonger kunnen zijn dan het tijdſtip der verdrijving van het *Indiſche* geloof uit *Java*, welke plaats heeft gehad met de verwoesting van *Madjapyt* in het jaar 1400 der *Javaanſche* tijdrekening (die 78 jaren bij de onze te achteren is). Het is verder aangenomen, dat alle berigten omtrent Indiſche volkplantingen, in de *vier* of *vijf eerſte* eeuwen van die tijdrekening, te fabelachtig zijn, om daaraan zekerheid te hechten, ſchoon een nader onderzoek altijd aan te raden zal wezen. De *Javaanſche* overlevering maakt eerst melding van werklieden in ijzer (eenen bijzonder geëerden ſtand, en allernoodzakelijkst voor den bouwmeester van ſteenen tempelen, en voor den beeldhouwer in ſteen) in de *elfde* eeuw (*a*). De ruw bewerkte *Sivisten*-tempelen van *Soekoe*, op den berg *Lawoe*, dragen den *datum* van 1361, en 1362 (*b*). Maar omtrent de tijdsbepaling van de fraaijere tempelen is de meening van RAFFLES zeer verſchillend van die

(*a*) RAFFL. *I. p.* 172.

(*b*) RAFFL. *I. p.* 50, 59, 62.

Digitized by Google

die van CRAWFURD (*a*). De eerstgenoemde denkt, dat de bouwing der groote *Javaansche* tempelen tusschen de *zesde* en *negende Javaansche* eeuw moet vallen, als zijnde dit, vooreerst, volgens hunne geschiedverhalen, het tijdsbestek van den grootsten bloei dier *Javaansche* rijken, en, ten andere, omdat, zoo hij meent, verscheidene *inscriptiën* een zoo oud jaartal bevatten. CRAWFURD daarentegen, de groote oudheid dier *inscriptiën* in twijfel trekkende, stelt den bloei dier rijken veel later; en plaatst dan ook, in overeenstemming met de Javaansche berigten over dit onderwerp, de bouwing der verschillende groote tempelen in de 12e en 13e *Javaansche* eeuwen, zoodat hij slechts een kort tijdvak van 26, of ten uiterste 72 jaren noemt, als het eenige, waarin men die groote onderremingen met eenige zekerheid kan stellen. (*b*).

Voorzigtigheid in het oordeel is zeker het beste middel, om tot de kennis der waarheid te komen; doch wij zouden denken, dat CRAW-

(*a*) RAFFLES, *II. p.* 62, 63; CRAWF. *II. p.* 218, enz.

(*b*) CRAWF., *als boven*, vgl. met *p.* 214, 215. Aldus stelt CRAWFURD ook het leven van den beroemden *Panji* veel later dan andere geschiedschrijvers: *p.* 214, 300, 433: vgl. met RAFFL., *II. p.* 88. Maar eene groote zwarigheid hiertegen is deze, dat de *datum* zich niet bevindt op het *opschrift* zelf, waarop hij zich beroept, maar op een nevenstaand gebouw: zoo dat de juistheid der gevolgtrekking geheel en al van de naauwkeurigheid des reizigers afhangt, zonder dat de lezer die kan beoordeelen.

Digitized by Google

CRAWFURD, om veilig te gaan, zijnen weg te zeer beperkt heeft, en gevaar loopt in andere zwarigheden te vervallen. De werklieden in ijzer kunnen aanwezig geweest zijn, eer van hen bepaalde melding wordt gemaakt, en dit is zelfs hoogstwaarschijnlijk. Wat de *inscriptiën* van RAFFLES betreft, om nu niet eens te zeggen, dat de goede uitlegging derzelve welligt eenmaal nader kan bewezen worden, en dat de *datums* der onderscheidene *Javaansche* geschrevene jaarboeken, waaraan CRAWFURD nog al veel geloof hecht, ten opzigte van den oorsprong der groote gebouwen merkelijk verschillen (*a*); zoo moeten wij aanmerken, dat het zeer onwaarschijnlijk is, en tegen de ondervinding van andere gevallen strijdt, dat men opschriften zoude bezitten van het oudste tijdvak der verschillende rijken van *Java*, of zelfs van derzelver hoogsten bloei. Hoe meer een staat zijn verval nadert, hoe woordenrijker de regering gewoonlijk wordt: en er is veel te weinig opzettelijk doorzocht en doorsnuffeld, om nu reeds, uit de opschriften in *massa*, eenig bewijs te halen. Hoe kort, buiten dat, is het tijdvak, waaraan CRAWFURD alle deze ontzettende aanlagen toeschrijft! De grootste tempelgroep te *Brambanan*, *Tsjandie Sewoe* genoemd, bestond uit 296 gebouwtjes, elk omtrent 12 voeten in het vierkant, en omtrent 9 v. hoog. Derzelver muren van 2½ voeten dik, alle van ten uitersten net behouwene steenen, zouden dus te zamen bijna 128000 vierkante voeten lengte beslaan: de da-

(*a*) Zie RAFFLES, *II. p.* 232; en CRAWFURD, *II. p.* 482, enz.

Digitized by Google

daken en de portalen van alle ongerekend, en het hoofdgebouw daargelaten (*a*). Aan den Dom van *Keulen* is twee en één halve eeuw gebouwd, en nog is niet de helft van het gebouw voleindigd. Deze zoude, volgens eene ruwe berekening, in zijne vier muren zonder de torens 145000 vierkante voeten muur in lengte vereischen (de dikte der muren thans onbepaald blijvende). Men kan dus ten ruwste stellen, dat er slechts 72500 voeten is afgebouwd (*b*). Wij ontveinzen geenszins, dat die bouw te Keulen dikwijls heeft stil gestaan; maar het tijdsbestek is ook meer dan drie malen langer, en het gedane werk is weinig meer dan de helft. Men bedenke hierbij nu, dat er ten minste drie zulke groote aanlagen op Java bestaan: namelijk, behalve deze, die van *Boro Boedor* en die van *Goenong Praauw*, welke laatste uit bijna *vierhonderd* tempeltjes is zamengesteld. Kan men dan met waarschijnlijkheid stellen, dat dit alles binnen *zeventig* jaren zijn beslag gekregen hebbe, al wilde men zelfs tot de niet natuurlijke onderstelling zijne toevlucht nemen, dat drie zulke ondernemingen,

---

(*a*) 4 zijden × 12 × 9 × 296 = 127872 v.

(*b*) 277 v. elke lange zijde; stel 277 voor de twee korte zijden, en 138 voor het uitspringen der transen: te zamen 969 v. × 150 v. hoogte = 145350. Zie MÖLLER, *Original Zeichnung des Domes zu Koeln*, 4°. *f.* 5. De onnaauwkeurigheden, die wij in de beide berekeningen hebben gelaten, zullen tegen elkander opwegen.

gen onder drie verſchillende vorſten, omtrent te gelijker tijd begonnen en volbragt zijn geworden?

Wij zouden dus, in het algemeen, voor hoogeren ouderdom der Javaanſche groote tempelen pleiten, dan CRAWFURD hun wil toeſtaan.

Zelfs de bloei van den ſtaat van *Singha-Sari* wordt in alle de zeer verſchillende *Javaanſche*, door RAFFLES medegedeelde kronijken, terſtond na het oudſte geſchiedkundige rijk van *Medang-Kamoelang* en vóór den bloei der rijken van *Jang'gala*, *Pajajaran* en *Madjapyt* gerangſchikt (*a*). Gemelde ſtaat behoort dus, vergelijkenderwijze, onder de oudſte. Maar indien men bijzonder naar onze beelden vraagt, dan kunnen wij ons zelven, of anderen niet ontveinzen, dat wij deze eer in een laat, dan in een vroeg tijdbeſtek van dien ouden ſtaat, eene plaats zouden geven. Gelijk wij toch reeds te voren (*bl.* 100) hebben aangemerkt, ſchijnt het koſtuum van *Ganeſa* dit beeld ten uiterſte in de twee laatſte eeuwen voor de verwoesting van *Madjapyt* te plaatſen.

De edele ſteenen op de armbanden enz. van *Ganeſa* hebben den vorm van hartjes. Dit is het geval niet met die van het groote driehoofdige beeld van *Elephante*, het eenige, dat wij naauwkeurig genoeg kennen, om er over te oordeelen. De vorm van

(*a*) RAFFL., *II. p.* 80 *en very.* Ons is in de gedachte gekomen, of de naam van *Singha-Sari* ook vermaagſchapt is met *Singha-Sana* of *Singha-Sena*, *vorſtelijke troon* (LANGLÈS, *II. p.* 50.) ook *zetel eens Indiſchen Opperprieſters*, of *Goeroe* (DUBOIS, *p.* 66). Veelligt kan deze aanmerking van nut wezen tot verder onderzoek.

Digitized by Google

van *hartjes*, vooral met de punt naar boven ſtaande, ſchijnt vele overeenkomst te hebben met de geliefde verſierſelen der Arabiſche bouwkunde, de *arabesken*, althans met dezulke, welke eenigermate tot de *ogief*-lijn naderen (*a*). Ook dit zoude niet voor hoogen ouderdom pleiten. En gelijk deze gedenkteekenen van ſteen, zoo moeten ook in die 13e en 14e eeuw vele der thans nog gebruikelijke Javaanſche volksgedichten ontſtaan zijn (*b*).

Een dadelijk en wel ingerigt onderzoek op *Java* zelf zoude ons echter veel verder brengen. Wij ſtellen de volgende vraagpunten voor:

1. Zijn niet de tempelgebouwen op *Goenong Praauw* een aanleg der *Boedisten?*

2. Zijn dus niet alle groote aanlagen, en die het best bewaard zijn, die van *Boro Boedor*, die te *Brambanan* (namelijk *Tsjandi Sewoe*), en die op *Goenong Praauw*, van de *Boedisten?*

3. Is de ſtijl van het beeldhouwwerk van *Tsjandi-Lorro-Jongrang*, zijnde de andere tempelreeks te *Brambanan*, welke tot de *Sivisten*-ſekte behoort, overeenkomſtig met dien van *Singha-Sari*, welke ook van de *Sivisten* is?

4. Zijn beide laatstgenoemde *Sivisten*-gebouwen, of een derzelve, merkelijk verſchillend in ſtijl van de *Boedisten*-tempelen, in *vraag* 1 en 2 opgenoemd? en ſlechter of beter? Ik gis: *ſlechter*.

5.

(*a*) *Ogive:* de puntige boog der zoogenaamde *Gothiſche* bouwkunst.

(*b*) RAFFLES, *I. p.* 393.

5. Zijn beide gebouwen, of een derzelve, beter in ſtijl dan de *Sivisten*-tempel te *Soekoe*, die van 1361 is? Ik gis: *beter*.

Wat den ouderdom van het opſchrift van *Tsjakra-Tsjakra* betreft: RAFFLES heeft twee voorbeelden bijgebragt van *Sanskrietſche* opſchriften, welke aan den geleerden WILKINS vertoond zijnde, hem voorkwamen, het eene gelijk te zijn aan het ſoort van letteren, dat denkelijk voor 8 of 9 eeuwen op het vasteland in gebruik was (*a*), het andere van eene een weinig jongere ſchrijfwijs te wegen (*b*). Nu wil het toeval, dat eene der letteren van ons opſchrift in het eerstgemelde, bij RAFFLES afgebeelde, opſchrift te herkennen is. Het zij dus geoorloofd, met weinige woorden eene vergelijking te maken.

Wij vertoonen op *plaat III* het opſchrift van ons beeld (onder *n°.* 1). Uit de daaronder ſtaande vertaling, en overbrenging in gewone *Sanskrietſche* letteren (*n°.* 2 en 3) ziet men, dat elke lettergreep uit ééne figuur beſtaat. Wij hebben reeds gezegd, dat in het *Sanskrietsch* alle medeklinkers, wanneer er geen andere klinker bijſtaat, met eene korte *ă* worden uitgeſproken. De eerſte en derde figuur zijn dus de enkele medeklinkers (*tsjă*); de tweede en vierde zijn dubbele, (*kră*) te zamengeſteld uit eene *kă* (N°. 5.) en eene *r*, *retsja*. De letters en deze weinige verklaring geven wij volgens de *Sanskrietſche* ſpraakkunst van WILKINS, welke in groote achting ſtaat.

Wan-

(*a*) RAFFLES, *I. p.* 368. *pl.* 23; *II. p.* 57.

(*b*) RAFFLES. *II. p.* 58, *l.* 4: waarſchijnlijk met betrekking tot *II. D. pl.* 10. *n°.* 1, en *pl.* 15 *n°.* 5.

Digitized by Google

Wanneer men nu hierbij neemt het opſchrift van *Brambanan*, door RAFFLES afgeteekend, dan vindt men, dat deszelfs *achtſte* letter (bij ons *n°*. 4 op diezelfde *plaat*) insgelijks uitgelegd wordt als eene *kă* (ons *n°*. 5). Er ſtaat, wel is waar, nog eene loodregte ſtreep achter; doch, zoo wij ons niet vergiſſen, dient deze ſlechts om de *a* lang te doen uitſpreken, *ā* (*a*): deze ſtreep zal er dus veilig afgerekend kunnen worden. Maar nu is deze *kă* van *Brambanan* aan de onze van *Singha-Sari* geheel ongelijk.

Wij durven niet zeggen, of de eerſte letter van het eerſte der andere opſchriften bij RAFFLES (*b*) dezelfde letter *kă* of eenige andere voorſtelt. Zoo ja, dan zoude deze vorm eene derde ſoort zijn, van die van *Brambanan* en van de onze verſchillend.

Maar een verder onderzoek naar de vraag, welke van die twee of drie vormen de oudſte zij, kan niet dan van ervarene beoefenaars der bij ons nog zoo vreemde *Sanskrietſche* taal verwacht of gevorderd worden (*c*).

Ik maak echter zwarigheid om van dit onderwerp af te ſtappen, zonder eene aanmerking mede te deelen, welke de goede trouw mij

---

(*a*) WILKINS, *Sanskr. Gramm. p.* 4.

(*b*) RAFFLES, *II. pl.* 10. *n°*. 1.

(*c*) Het behoeft naauwelijks herinnerd te worden, dat men geene overeenkomst van deze *Sanskrietſche* letteren met het ſchrift van de oude Javaanſche taal (*Kawi*) noch met dat der oude taal van *Ava* en *Siam* (*Pali*) behoeft te zoeken. Een blik op *plaat* 24 in het *I. deel* van RAFFLES *p.* 370 zal daarvan overtuigen.

Digitized by Google

mij verbiedt te verzwijgen: dat bij mij, na het geſprek met den heer WILKINS, de gedachte ontſtaan is, of de eerſte en derde letter van ons opſchrift ook eene *va* of *wa* konde zijn (zie op de plaat *n°. 6* en *7*) en dus het geheel te lezen zoude wezen *vakra-vakra* of *wakra-wakra*. Ik heb echter begrepen, aan de lezing van dien beroemden geleerde en meest ervarenen uitlegger van *Sanskrietſche* opſchriften, die, benevens w. JONES en COLEBROOKE, de grondvester der ſtudie van het *Sanskrietsch* mag genoemd worden, vol vertrouwen te mogen hechten. Die aangenomene lezing heeft intusſchen uitwijdingen, noodzakelijk gemaakt omtrent de vraag, of de inhoud van het opſchrift met de *Boedisten*-ſekte in eenig verband konde ſtaan: eene vraag, die ik ontkennend heb beantwoord. Maar al moest die lezing vervallen, ik zoude mij den arbeid, die welligt anderen aanleiding kan geven tot geſchiedkundige naſporingen, in het minſte niet beklagen.

§ 2.
Kunstwaarde.

Wij beginnen met voor vrij zeker aan te nemen, dat onze drie voorwerpen gebeeldhouwd, en geenszins, zoo als somtijds voorgedragen is, gegoten zijn geworden. Reeds de heer CORNELIUS heeft, in zijne onuitgegevene *Memorie over de oudheden van Brambanan*, (*a*) zich tegen dit, op *Java* geopperde denkbeeld moe-

(*a*) *Bl.* 12. Dit is het HS., *Brambanan* betreffende, door ons boven, (*bl.* 11.) bedoeld.

moeten verklaren, met bijvoeging van de aanmerking, dat de ſteen van de naastbij gelegene vuurbergen gehaald ſchijnt te wezen. De ſteen van alle de *Javaanſche* beelden in het muſeum te Leyden wordt door den hoogleeraar REINWARDT voor de op *Java* meest algemeene rots-ſoort erkend, welke voornamelijk uit *veldſpaat*, *hoornblende*, *magnetisch ijzer* enz. in verſchillende graden van menging, is zamengeſteld: naar den aard van welken ſteen die onvermoeide reiziger op *Java* een bijzonder onderzoek heeft gedaan, welk welhaast ter openbare kennis zal gebragt worden. CRAWFURD houdt den ſteen der *Javaanſche* oudheden in het algemeen voor *bazaltiek* (*a*). Maar het is eene overal verbreide neiging van den menſchelijken geest, om aan zulk een ſchijnbaar gemakkelijker middel de voortbrengſelen van verhevener kunst of van geduld-oefening toe te ſchrijven, tot welke de toeſchouwer zich zelven te zwak gevoelt. Zoo heeft men, in verſchillende tijden, de kolommen, obelisken en beelden der oudheid in graniet of marmer, te *Genève* (*b*) en te *Algiers* (*c*), de

(*a*) CRAWFURD, *Ind. Arch. II. p.* 208.

(*b*) Zie de *Scaligerana*. Het voornaamſte over dit onderwerp vindt men in eene noot van WINCKELMANN op zijne *Geſchiedenis der kunst*, en van FEA aldaar (*Oeuvr. de* WINCK. *ed. de* JANSEN, *I. p.* 166), welke laatſte noot in de nieuwe Dresdenſche uitgaaf (*III. Th. f.* 356) niet had behooren achter te blijven. Men leze ook vooral MONTF., *Ant. Suppl. V. p.* 17.

(*c*) Memorie van den heer HUMBERT. Zie *Aanhangſel N°. VI.*

de edele geſteenten der *Indiërs* door Griekſche of Romeinſche kunſtenaars bewerkt (*a*), en zelfs het ſteenen beeldwerk der *Nürnbergers* in de hoofdkerk te *Frankfort* (*b*), gehouden voor voortbrengſelen meer van den oven, dan van den beitel, meer van de doode werkkrachten der natuur, dan van het bedaarde overleg, de warme verbeelding, en het taaije geduld des kunſtenaars. Wij voegen hierachter eene korte memorie van den majoor (thans luitenant-kolonel) HUMBERT, omtrent eene dergelijke opgevatte meening der *Barbaresken*: een volk, welk ten minſte zich in de ziel eens kunſtenaars niet ligt zal kunnen verplaatſen.

De

(*a*) VON VELTHEIM, *Ueber den Sardonyx*, aangehaald bij MILLIN, *Etude des pierres gravées*, *p.* 30; E. D. CLARKE, *Travels T. III. p.* 12, en verv. (der uitg. in 8°.). Met eenige edele ſteenen heeft ſoms eene behandeling plaats, die den natuurkundigen niet onbekend is, doch welke niet tot ſmelting toe komt. In de *Bombay Transactions* (*I. p.* 289) vindt men, bij voorbeeld, een berigt over het veranderen van de kleuren der *Karneolen* in Indië, door middel van vuur.

(*b*) Dit is mij, in den jare 1822 te Frankfort verzekerd door D. BÖHMER, eenen der ſtads Bibliothekariſen, en zeer geoefenden kenner van de kunst der middeleeuwen. In het uitmuntende *Taſchenbuch von Nürnberg*, *II. D.* 1822 (8°.) *ſ.* 147, vindt men, dat ADAM KRAFT, een Nürnberger in de 16 eeuw, ſommige beelden van ſteenachtige *compoſitie* vervaardigde, en van daar in oude legenden gezegd werd, de kunst te bezitten om ſteenen zacht en weder hard te maken. Wij willen dus, indien deze geheele opgave waar zij, niet alle overleveringen omtrent beeldwerk van *compoſitie* verſmaden; maar enkele ware voorbeelden hebben gewis tot menige fabel aanleiding gegeven.

Digitized by Google

De meeste *Indiſche* beeldwerken verraden ongenoegzame ontleedkundige kennis, eene omſtandigheid, welke door ſommigen aan het menigvuldige baden en zalven, welk de omtrekken des ligchaams verwijfd maakt (*a*), door anderen aan het oneindige aantal *ſymbolen* wordt toegeſchreven, welker gebruik den kunſtenaar afhoudt van zich tot eenen hoogeren kring van gedachten te verheffen (*b*). Hoe dit ook zij, de ſchrijver van deze verhandeling heeft ongeloofelijk meer achting voor de *Indiſche* kunst begonnen te voelen, ſedert hij het uitmuntende beeldje van de zoogenaamde *Poetri Dedes* heeft leeren kennen, welk tegen geene verhoudingen zondigt, in den algemeenen aanleg en houding ongemeen bevallig is, en in werktuigelijke behandeling eene ſtoutheid verraadt, waarmede een *Europeaansch* kunſtenaar naauwelijks zoude te werk gaan. Inderdaad ook, indien er geleerden en reizigers zijn, die op de *Indiſche* kunstwerken laag vallen, andere verheffen ten hoogſte hetgeen zij gezien hebben (*c*), en wij kunnen

(*a*) Zie MOOR, *p.* 248, 420.

(*b*) ERSKINE, *Bomb. Trans. I. p.* 245.

(*c*) Zie zeer verſchillende oordeelvellingen bij BÖTTIGER, *Andeut. zu* 24. *Vorles. üb. Archaeol. p.* 4; BECK, *Grundr. der Archaeol. p.* 29; welke met HERDER en PAULL. A S. BARTHOL. de Indiſche kunstwerken verachten, omdat zij denkelijk niet anders, dan kleine metalen of houten beeldjes en teekeningen op papier, gezien hebben. Verder w. JONES, *Aſiat. Res. I. p.* 427; SONNERAT, *I. p.* 177; MAURICE, *Indian Antiq. VII*, 260, 268; en LANGLÈS, *II. p.* 122, 169.

nen het geprezene of gelaakte uit kleine teekeningen niet beoordeelen. Indien men voor *Aegyptiſche* blokken ſteen in de oudheidkundige verzamelingen wel en te regt eene plaats inruimt, moet men de *Indiſche* wezenlijke kunstwerken niet onbekend en zonder onderzoek laten liggen.

Het kan nog van eenig belang zijn voor de geheele *Javaanſche* geſchiedenis en kunst, uit te vorſchen, tot welken menſchen-ſtam de levensgrootte ſchedelen behooren, welke aan de beelden van *Bheireva* en *Ganeſa* zoo menigvuldig te beſpeuren zijn. Wij wenſchen, dat de leden van de Eerſte klaſſe des Inſtituuts, en andere geleerde natuur-onderzoekers zich daarmede mogen bezig houden.

Het gebrek aan ontleedkundig juiste omtrekken, en de ſlapheid en rondheid van het niet geſpierde vleesch, zijn aan onze ſtukken zeer zigtbaar, vooral aan de handen en voeten: echter, zoo zoude het den ſchrijver dunken, niet veel meer in het oog loopend, dan aan vele *Boedisten-* of *Dsjaina*-beelden in het Oost-Indiſche Muſeum te *Londen*. De zitting van *Bheireva* heeft wel iets natuurlijks, indien men dezelve, gelijk wij gedaan hebben, aan dronkenſchap toeſchrijft: anders niet. De kleine afgehouwene menſchenhoofden bij denzelven, het olifantshoofd van *Ganeſa* en deszelfs *lotus*-plant zijn zeer wel en meer natuurlijk bewerkt. Maar in alle de gedeelten der beelden verdienen de werktuigelijke naauwkeurigheid en het geduld des kunſtenaars velen lof: men zie ſlechts de kleederen en ſieraden van den *Ganeſa*.

De beelden, welke in *Banjoe Wangi*, den meest Oostelijken uithoek van *Java*, en die welke op *Bali* gevonden worden, zijn, vol-

volgens het getuigenis van CRAWFURD, en van den heer REINWARDT, ten uiterſte ruw: daarom is het, dat CRAWFURD dezelve aan eenen ouderen godsdienst toeſchrijft (*a*). Maar, terwijl wij naar de nadere bewijzen van dat gevoelen wachten, kennen wij het mondelinge getuigenis van den heer REINWARDT, die dezelve vergelijkt bij een der beelden van eenen, gewis *Indiſchen*, tempel-wachter, uit het *Malangſche*, welk beeld zich thans in het muſeum te *Leyden* bevindt: en onder dat oogpunt kan de ſchrijver van deze verhandeling niet anders, dan het gemelde oordeel over de ruwheid beämen. Hij moet er zelfs bijvoegen, dat zulke voorwerpen naauwelijks tot de beeldende kunſten behooren, vermits derzelver bewerking den natuurlijken vorm van den groven ſteenklomp ſlechts weinig heeft gefatſoeneerd. Van wat beter allooi, ſchoon nog altijd ſlecht, is het *basrelief* in het Leijdſche muſeum, welk eenen ſtrijd met *Raaksjaſa* voorſtelt, en denkelijk van *Jagoe* bij *Malang* (*b*) afkomſtig is. Aan den grooten *Brama*, denkelijk van *Singa-Sari*, thans in dezelfde verzameling, is gebrek aan ontleedkunde zeer in het oog loopende: de handen zijn geheel misteekend, het haar is ſlecht, maar de gezigten zijn redelijk wel. Naast aan dit beeld, in eene opklimmende rei, doch ver beneden de *Poetri Dedes*, zoude men de drie beelden kunnen doen volgen, waarover wij handelen. Dezelve zullen, ſchoon van wat harderen ſteen en dus min-

(*a*) *Ind. Archip. II. p.* 211.

(*b*) RAFFL. *II. p.* 45.

minder beſchadigd, vrij wel overeenkomen met den ſtijl van meest alle kleinere *Javaanſche* beelden, welke zich te *Leyden* bevinden, en van welke wij eenige op *plaat VII* en *VIII* hebben medegedeeld.

Deze aanmerkingen nu tot een geheel brengende, beſluiten wij met te zeggen, dat de beelden gewis niet van het laagſte en ſlechtſte tijdvak der *Javaanſche* kunst zijn; ook dat er wel op *Java* veel beter beeldwerk te vinden is; maar dat het, voor het tegenwoordige, nog volſtrekt niet te giſſen valt, of deze beelden ons al of niet de kunst voorſtellen op die hoogte, welke dezelve bereikt had in het meest bloeijende tijdperk van den ſtaat van *Singa-Sari*.

AAN-

Digitized by Google

AANHANGSEL

N°. I.

Javaanſche beeldwerken of legenden, welke van de Indiſche godenleer ſchijnen af te wijken.

Om te onderzoeken, of er op *Java* beeldwerk beſtaat, dat niet *Indisch* is, dienen wij eerst een overzigt te nemen van den *Javaanſchen* geſchrevenen fabelkring. Onze leidslieden zullen zijn Dr. LEYDEN in zijne verhandeling *over de Indo-Chineſche talen* (*a*), RAFFLES en CRAWFURD.

Van het beſtaan der *Veda's* wordt, zoo ver ik zie, noch op *Java*, noch bij andere volkeren van den *Indiſchen* ſtam, buiten eigenlijk *Indie* levende, eenige melding gemaakt. Ook geloof ik niet, dat er bij alle deze volkeren andere geſchriften voorhanden zijn, dan in de oudere of nieuwere plaatſelijke talen en tongvallen: en dus geene *Sanskrietſche Poerana's*. Maar deze *Poerana's* worden op *Java* vervangen door andere legenden, hetzij in het *Kawi*, of oude geletterde *Javaansch*, hetzij vertaald in den hedendaagſchen tongval: beiden in maat of ongebonden taal. Elke van deze geſchie-

(*a*) *Aſ. Res. Vol. X: over Java, p.* 178.

Digitized by Google

ſchiedenisſen begint met eene ſoort van *cosmogonie* of ten minſte *theogonie*, volgens de *Javaanſche* begrippen; en gaat, bij wijze van aaneengeſchakeld verhaal, over tot de opvolgers der goden, de eerſte koningen van het eene of andere der *Javaanſche* rijken: want *Java* is nooit beſtendig (*a*) onder één algemeen opperhoofd geweest.

In hoe verre nu die geſchiedenisſen in alle bijzonderheden van den inhoud, en in hunne titelen, gelijk welligt het geval is, als de *Sadjara-Radja-Djawa*, *Kanda* of *Pepakam* en *Manek-Maya* (*b*), met gelijkſoortige ſtukken op het vasteland van *Indie* al of niet overeenſtemmen, kan niet dan door de ervarenſte lezers van deze laatſte, meestal onuitgegevene en zelfs onvertaalde werken beoordeeld worden. — Doch de hoofdzaak komt hierop neder, dat *Brama*, *Mahadeva* (aldus ſchijnt *Siva* hier

---

(*a*) De uitdrukking *beſtendig* dient tot naauwkeuriger bepaling van het geſtelde door LEYDEN, ald. *p.* 189.

(*b*) In *Sadjara-Radja-Djawa* onderſcheidt men vrij duidelijk *Raja* en *Java:* dus is zulks denkelijk (*geſchiedenis*) *der vorſten van Java.* (Zie dit ſtuk in de drie eerſte deelen van het *Batav. Genootſchap* door VAN IPEREN.) *Kanda* is, ook op het vasteland, de naam van eene afdeeling der *Veda's*, bij SONNERAT *Candon* genoemd: zie *Aſiat. Res. I. p.* 23, 38, 39, 159. *Pepakam* beteekent misſchien *oude geſchiedenis:* zie RAFFL. *I. p.* 393; vgl. met *II. p.* 64. (Over de *Kanda* of *Pepakam* handelt RAFFL. *I. p.* 373.) *Manek-Maya* wordt in het begin van het geſchrift zelf, dat dien naam voert, *de mensch* vertaald; RAFFL. *II. p. ccvi.* (RAFFLES houdt, *p.* 5, *noot* *, de *Manek-Maya* voor geheel plaatſelijk: zie nog een woord daarover *I. p.* 373.)

Digitized by Google

hier beſtendig genoemd te worden) en *Visjnoe* zoonen zijn van *Sanjang Goeroe*, of *Batara Goeroe* (welk hetzelfde beteekent), en deze van *Sanjang Toengal*, en verder nog hooger op tot *Adam* toe: of wel in plaats van den hiergenoemden *Sanjang Toengal* wordt *Sanjang Wiſeſa* zonder verdere opklimming vermeld. Deze zelfde *Javaanſche* leer is ook nog hedendaagsch het geloof van het naast *Java* gelegene eiland *Bali* (*a*), waarheen de uit *Java* verdreven *Indiſche* godsdienst zijnen zetel heeft gevestigd.

Goeroe is de wel bekende naam van *meester*, en als zoodanig door geheel *Indie*, op het vasteland, op *Ceylon* (*b*) en op *Java* in meerdere of mindere maat gebruikelijk. *Goeroe* wordt toegepast zoo wel op de allerhoogſte priesteren, als op ſchoolmeesters, en op huiſelijke onderwijzeren. Zelfs heeten ouders *Maha-goeroe*, *groote meester*, ten opzigte van hunne kinderen: een vorst de *goeroe* van zijne onderdanen; een heer de *goeroe* van zijne bedienden (*c*). *Batara* beteekent *god* in de taal van het eiland *Bali* (*d*); is eigenlijk hetzelfde als *avatara*, welk op het vasteland bijzonder voor eene *menschwording der godheid* gebruikt wordt

(*a*) RAFFLES, in *Batav. Genootſch. VIII. Discourſe*, *p.* 61, 62; in zijn *Java*, *II. p. CCXXXIX.*

(*b*) VALENTYN, *Ceylon*, *p.* 389, *n°.* 42.

(*c*) Over de algemeene beteekenis, en over die van *hoogepriester*, zie DUBOIS, *p.* 64—72. Over de ſchoolmeesters, *goeroe*, *Hindoostan in Miniature*, *IV. p.* 210.

(*d*) RAFFL., *II. p. LXXII.*

Digitized by Google

wordt (*a*); het wordt ook als een koningstitel beſchouwd (*b*). Zoo zijn ook *Sanjang*, *Sanjang Wiſeſa*, en *Raja*, een titel van *god* in het *kawi*, de oude taal van *Java* (*c*): terwijl het laatstgenoemde, *Raja*, ook van de goden in *Indie* gezegd, de zeer gebruikelijke titel is eens vorſten. *Sanjang Toengal*, eindelijk, de naam des vaders van *Batara Goeroe*, wil zeggen den *grooten en eenigen* (*d*). Waarſchijnlijk hebben de verder opklimmende namen insgelijks hunne beteekenis.

Onder deze zinnebeeldige wezens ſpeelt *Batara Goeroe* altijd den voornaamſten rol, en na hem *Batara Viſjnoe*: *Batara Goeroe* wordt, wel is waar; door CRAWFURD niet zonder goede redenen gehouden voor *Siva* zelven (*e*) (welke ook op het vasteland in het geloof zijner volgelingen de hoogſte godheid is, en boven *Viſjnoe* verheven); maar vermits toch ook *Mahadeva* (*Siva*) als zoon van *Batara Goeroe*, en dus als broeder van *Viſjnoe* voorkomt, ſchijnt het wel, dat de *Javaanſche* dichters hieromtrent wijfelen.

De-

(*a*) CRAWF. *Ind. Archip. II. p.* 220.

(*b*) RAFFL. *II. p.* 110. *not.* alwaar uit de *Maleiſche* jaarboeken de *Bitara van Madjapyt* wordt vermeld. *Bitara* is gewis *Batara*: gelijk onze *Ganeſa* door de Javanen *Bitara Gana* genoemd wordt.

(*c*) RAFFL. *II. p.* CLXVIII.

(*d*) RAFFL., in het *Batav. Genootſch.*: *Discourſe*, *p.* 62; en *Java*, *II. p.* CCII.

(*e*) CRAWF. *Ind. Arch. II. p.* 219, 220.

Digitized by Google

Deze opvolging nu van wezens, door bloote algemeene titelen gekenmerkt, en zonder bepaalde karakters (althans voor zoo veel men weet); derzelver ouderdom en rang boven de goden van het vasteland, *Visjnoe* en anderen, en de opklimming tot *Adam*, zijn eene denkelijk latere vermenging van plaatselijke en zelfs uit den *Mahomedaanschen* godsdienst ontleende begrippen, met den oud-*Indischen* fabelkring. Dat verder de wonderverhalen van de *Javaansche* vorsten, welke zich aan die *theogoniën* aansluiten, offchoon verscheiden van hen aankomelingen zijn uit *Kling* (*Indie*) (*a*), echter grootendeels plaatselijke verdichtselen moeten bevatten, zal wel van zelf spreken.

Maar dat ook de echt *Indische* fabelkring in de *Javaansche* letterkunde diep was ingeweven, blijkt duidelijker uit de Indische heldendichten, welke nog ten huidigen dage bij de *Javanen* bestaan, en zelfs het onderwerp uitmaken hunner *Wayangs* of tooneelvertooningen (*b*). Wij zullen slechts de twee voornaamste aanhalen: den *Rama*, en den *Brata Joedha*, beiden in het oude *kawi* (*c*). Deze twee toch komen overéén met de twee groote gedichten op het vasteland, den *Ramayana*, behelzende de wonderdadige geschiedenis van *Rama*, eene *avataar* van *Visj-*

(*a*) RAFFL. *II. p.* 73.

(*b*) RAFFL. *I. p.* 338, enz.

(*c*) Over den *Rama* RAFFL. *I. p.* 387 en verder; over den *Brata Joedha*, *aldaar p.* 389, 410 en verder. De naam zal welligt hetzelfde beteekenen als *Maha-bharat*: althans in de Ceylonsche berigten wordt de oorlog van *Ravana* (het onderwerp van het andere gedicht, den *Ramayana*) genoemd *Rawena Joede* (*Asiat. Res. VII. p.* 49).

Digitized by Google

Visjnoe; en den *Maha-bharat*, bevattende het verhaal van den *grooten oorlog*, eenen oorlog om troonsopvolging tusschen de *Koeroes* en *Pandoes*, waarin de geschiedenis van *Krisjna*, eene andere *avataar* van *Visjnoe*, eene groote plaats bekleedt (*a*). Maar terwijl het tooneel van het eerste gedicht, den *Rama*, even als in het oorspronkelijke voorbeeld, op *Lanka* (denkelijk *Ceylon*) geplaatst wordt, heeft men in den *Brata Joedha* het merkwaardige verschijnsel dat de geheele geschiedenis, welke in het Noordelijk *Hindostan*, aan de rivier de *Dsjemna* of *Dsjumna* te huis behoort, met alle namen van plaatsen, personen en omstandigheden, in het geloof des volks op *Java* wordt overgebragt, en dien ten gevolge geheele reeksen van Indiaansche vorsten in de *Javaansche* geschiedenissen worden ingelascht (*b*). De oude geschiedenis van andere volkeren levert meer voorbeelden op van eene dergelijke overdragt: *Perseus* werd niet minder door de Persen, en niet minder door de Chemmiten in Aegypte, dan door de Grieken als hun landsman geëerd: maar een dergelijke strijd om den eigendom kan, zoude men zeggen, geene plaats heb-

(*a*) De lezer, die geene nadere bronnen bij de hand heeft, kan aaneengeschakelde uittrekselen uit die beide Indische gedichten vinden, bij BALDÆUS *II. Deel*, 4*e*. en 5*e*. *Hoofdstuk*; bij POLIER, *Ch.* 4 en 10; alsmede eenen korten inhoud van beiden bij denzelfden, *T. I. p.* 116. Men moet echter ook de zeer beredeneerde opgaven van HEEREN, *Ideen*, *I.* 2. *f.* 464—488 vergelijken. *Mahabara* beteekent, volgens POLIER, den *grooten oorlog*, *I. p.* 89. Zie echter ook hierover HEEREN, *f.* 478, *not.* 8.

(*b*) RAFFL., *I. p.* 412; *II. p.* 71.

hebben, of beide de partijen moeten zich op een langdurig bezit en dagelijksch gebruik der overleveringen kunnen beroepen. Met deze overtuiging nu der *Javanen* ſtaat de omſtandigheid in eenig verband, dat de uitgeſtrekſte tempelengroep op *Java* — zijnde eene verzameling van bijna *vier honderd* op zich zelf ſtaande *kapellen*, met eenige hoofdgebouwen, op *Goenong* (*den berg*) *Praauw* (*a*), nabij *Pakalongan* (welk men voor het tooneel van den oorlog houdt) — nog heden ten dage de namen draagt van alle de *helden*, welke in het gedicht voorkomen, zoo dat aan elk hunner eene dier kapellen, als tempel, wordt toegeſchreven (*b*). Het is mogelijk, gelijk wij reeds zeiden, dat deze tempelgroep een *Boedisten*-aanleg zij, waarop de afbeelding van *Bramienſche* helden bij minnelijke ſchikking is toegelaten, of wel, waarop derzelver namen verkeerdelijk worden toegepast. Ook kan, zij het gebouw *Bramiensch* of van de *Boedisten*, de *legende* ouder zijn dan het gebouw, en oorzaak gegeven hebben tot deszelfs aanleg. Doch ook indien de *legende* ſlechts een gevolg ware uit het beeldwerk van die tempeltjes ontſtaan, en dus jonger, moet men daaruit beſlui-

(*a*) RAFFL., *II. p.* 32.

(*b*) RAFFL., *I. p.* 412; *II. p.* 30. *not.* ‡. Hetzelfde blijkt uit de memorie van den heer CORNELIUS, welke reeds meermalen is aangehaald. — Het zal echter denkelijk geene begraafplaats wezen, gelijk RAFFLES zulk een gebouw noemt. De *Bramienen* hebben veel te grooten afkeer van de beſmetting, die een lijk hun aanbrengt, om *mauſoleums* op te rigten, en de *Boedisten* zullen, omtrent de *Bramienſche* vergode helden, waarſchijnlijk de *Bramienſche* gebruiken volgen. Ik wil het dus liever verſtaan: van kapellen, dien helden toegewijd.

Digitized by Google

ſluiten, dat de *Indiſche* fabel-ſtam op *Java* uitgebreide wortelen heeft geſchoten: en men ziet, uit het voorgaande, dat ſlechts eenige geringe *Javaanſche* wijzigingen op dien oorſpronkelijken ſtam en wijde takken geënt zijn geworden.

Wanneer men nu dit onderzoek omtrent de gedenkſtukken der kunst zoo ver mogelijk uitbreidt, vindt men, dat dezelve alle met de *Indiſche* kunstwerken overeenkomen. Wezenlijke afwijkingen van de *Indiſche* voorbeelden, enkel en alleen verklaarbaar uit de plaatſelijke fabelen en overleveringen, hebben wij nog niet gevonden. CRAWFURD ſchijnt ons, zoo als gezegd is, ten onregte eene ſoort van *Javaansch* beeldwerk aan te nemen, met het *Indiſche* volſtrekt niets gemeens hebbende, en dus van eenen nog ouderen inlandſchen godsdienst afkomſtig (*a*).

Het eenige onderſcheid, dat ons voorkwam, is dit: dat ſommige beeldwerken nog heden bij den *Javaan* bekend zijn onder denzelfden naam (doch een weinig bedorven), dien dezelve in den *Indiſchen* fabelkring droegen: en dat andere beelden nieuwe namen uit de latere geſchiedenis, of uit later bijgeloof, hebben ontvangen. Laat ons eenige voorbeelden doorloopen.

1. Het beeld van *Doerga* te *Brambanan*, welk de *Javanen* noemen *Lorro Jongrang*, of meer volledig *Embok Lorro Jongrang*. De naam wordt gezegd te beteekenen *de verhevene zieke moeder:* dan de Javaanſche *legende*, welke de reden van dien zonderlingen naam bevat, is wel beloofd, maar niet medegedeeld door den heer CORNELIUS, aan wiens handſchrift, denkelijk, zoo wel RAF-

FLES

(*a*) Zie hier boven *bl.* 157.

Digitized by Google

FLES en MACKENZIE, als de ſchrijver van deze verhandeling, de kennis van de geheele omſtandigheid te danken hebben (*a*). Maar deze benaming laat zich zeer wel uitleggen als ſlechts eene verbastering van den titel, aan *Kali* meermalen gegeven, bij voorbeeld in de *Malati Mad'hava: de groote moeder der natuur* (*b*).

2. De namen van *Bitara Gana*, *Gana Singa Jaya*, *Singa Jaya* alleen, of *Raja Demang*, aan den *Ganeſa* van *Brambanan* gegeven, (*c*) zijn welligt gedeeltelijk titels. In het woord *Gana* ſtraalt *Ganeſa* (*Gannès* zoo als het meermalen ſchijnt uitgeſproken te worden) duidelijk door. *Singha*, *leeuw*, in het bijzonder gebruikelijk van de *Boedisten*-vorſten van *Ceylon*, zagen wij reeds (*d*) voorkomen in de zamenſtelling *Singha-Sena*, *vorſtelijke troon*. *Raja Demang* is een bekende titel (*e*).

3. Een ſprekend voorbeeld daarentegen van het geven van *nieuwe* namen aan *Indiſche* beelden meenen wij in het Leijdſche muſeum te vinden, in het beeldje van de *Poetri Dedes*.

Dit ſtukje, van de uitmuntendſte bewerking, die wij ooit aan *Indisch* beeldwerk, hetzij te *Londen* of in ons vaderland, gezien heb-

---

(*a*) RAFFL. *II. p.* 14; MACKENZIE, *Journ. to Bramb. p.* 1. (*Batav. Gen. VII. D*).

(*b*) *Aſ. Res. X. p.* 458.

(*c*) RAFFL., *II.*, *titelplaat*, en *p.* 14.

(*d*) *Bl.* 148, *noot* (*a*).

(*e*) Zie bijv. BELANDI *Diſſert. Vol. III. p.* 94.

Digitized by Google

hebben, is van *Malang* afkomſtig, en ruim $2\frac{1}{2}$ voet (7 palm, 7 d. *Nederl.*) hoog Hetzelve is gevonden te gelijk met een tweede beeld, *Jokko Loeloe* genaamd, omtrent *anderhalf* voet (4 palm 6 duim) hoog, waaraan niets fraais te zien is, vertoonende ſlechts één oog en zelfs eenige kleine gaten in het aangezigt, doch welk niet is overgezonden.

De hoofdinhoud der *legende*, welke wij in het volgende *aanhangſel* geheel zullen mededeelen, is deze: „dat genoemde *Jokko* „ *Loeloe* zoon was van *Kiaay Bezaar Palaying*, eenen *Balinees* „ (inwoner van het eiland *Bali*), en ſtichter en opperhoofd van „ eene kolonie op *Java:* dat hij als kind, volgens *Indiſche* „ gewoonte, was verloofd geworden aan de *Poetri* (of Prinſes) „ *Dedes* (*a*), dochter van *Hardi*, koning van *Medang Kemoelang:* „ maar dat dit bij uitſtek ſchoone meisje met *Jokko Loeloe*, dien „ zij nooit gezien had, getrouwd zijnde, van zijne mismaaktheid „ eenen zoo grooten afkeer opvattede, dat zij zich verdronk, en „ dat *Jokko Loeloe*, het lijk vindende, haar voorbeeld volgde."

Maar in dezelfde *legende* komen nog twee trekken voor, die eene verwarring van *legenden* ſchijnen aan te duiden.

„ *Kiaay Bezaar Palaying*, twijfelende, of niet de vrucht, waar„ van zijne vrouw zwanger was, het gevolg ware van ontrouw, „ had haar voorſpellender wijs gedreigd: dat, indien het kind, „ waarvan zij ſtond te bevallen, onecht ware, hetzelve, vóór de „ ge-

(*a*) *Poetra* en *Poetri*, *zoon* en *dochter* in het *Sanskrietsch*, beteekent in het *Javaansch* bepaaldelijk *vorſten-zoon*, en *-dochter*. RAFFL. *II. p. CXVIII.*

„ geboorte *in water* zoude veranderen," en hij had er bijgevoegd, „ dat, indien zij een meisje ter wereld bragt, hetzelve „ *Si Dedas* moest genaamd worden."

Zoo wel de bedreiging, als de naamgeving, is buiten verband met het overige van het verhaal: het kind werd zeer wel geboren, en was niet een meisje, maar een jongen, *Jokko Loeloe*. Maar de bijna te gelijker tijd geborene dochter van *Hardi*, waaraan deze jongen verloofd werd, heette insgelijks *Si Dedas*, en wordt derhalven ook genoemd de *Poetri Dedes*. — *Dedas*, *Dedis*, *Dedes*, is ontwijfelbaar eene verschillende spelling van één en hetzelfde woord: de hoogleeraar REINWARDT geeft *Dedès* op, als de gewone uitspraak.

Het fraaije beeldje nu, de *Poetri Dedes* genoemd, is een jong zittend vrouwspersoon, met vele sieraden uitgedost, en omvattende, met den linkerarm, den steel en bloem van eene naast haar opschietende *lotus*-plant. Deze *lotus*-plant heeft een onbekend sieraad boven op de bloem, omtrent als bij RAFFLES *II. plaat* 2. *n°*. 4. Het kapsel der *Poetri* is *Bramiensch;* zij zit met de beenen kruislings overeen geslagen, en de handen hebben de bespiegelende houding der *Boedisten:* welke drie *attributen* ook vereenigd zijn bij RAFFLES op de volgende *plaat*, *n°*. 1. Alles is genoegzaam ongeschonden. Het lijdt naauwelijks twijfel, of het beeldje stelt eene echt *Indische* godin voor: naastdenkelijk *Laksjmi*, de vrouw van *Visjnoe*, doch zamengesteld uit *Bramienschen* en *Boedisten* eerdienst, gelijk meermalen, vooral op *Salsette*, voorkomt (*a*).

De

(*a*) Zie SALT, *Bomb. Trans. I. p.* 47, 48. Vergelijk hier boven, *bl.* 133.

De geheele *legende* komt ons dus voor, eene latere volks-uitvinding te zijn, ter uitlegging van twee niet meer bekende beelden: elk gedeelte van welke *legende* zich vrij natuurlijk laat verklaren.

Gelijk in den meer gevorderden ſtaat der maatſchappij de mensch eenen natuurlijken trek heeft tot romans en tooneel-vertooningen, wier onderwerp is bloeijende jeugd, liefde en huwelijk; zoo zoeken de tot onkunde vervallene volkeren in die zelfde menſchelijke aandoeningen gewoonlijk de uitlegging der beeldwerken van hunne meer beſchaafde voorouderen. Aldus verhalen of verdichten de Arabiſche ſchrijvers over *Aegypte*, dat er als tegenbeeld van de groote *Sphinx*, die zij voor het beeld van eenen vorst houden, op eenen zekeren afſtand, weleer een vrouwenbeeld van gelijke hoogte beſtaan hebbe, des vorſten bijzit voorſtellende (*a*): welke naam in Oosterſche zeden en verhalen genoegzaam gelijk ſtaat met dien van zijne *gemalin*. Niet minder zien de boeren, in onze noordelijke ſtreken van *Europa*, in de groote ruwe ſteenen der hunebedden, dan eens een gezelſchap van *jonge dames* en eenen *koning* (*b*); dan eens eene *bruid* en *bruidegom*, met hun gezelſchap, welke onder kerktijd in het veld gingen danſen, en tot hunne ſtraf verſteend zijn (*c*); dan weder, en

(*a*) LANGLÈS, *Notes ſur le voyage de* NORDEN, *T. III. p.* 343.

(*b*) Aldus in *Derby-ſhire*, in Engeland: *Archæol. Brit. VI. p.* 112.

(*c*) Dit voorbeeld, uit de *Archæol. Brit.* genomen, doch door verzuim niet opgeteekend, wil zich thans bij herhaald nazoeken niet weder laten vinden. Inmiddels zie men andere ſteenen, welke *bruiden* en *bruiloften* genaamd worden, opgegeven, doch min gelukkig verklaard, in het *II. Deel. p.* 358.

Digitized by Google

en dit laatſte komt met ons *Indiaansch* beeldje overeen, eene *bruid*, die, tegen haren zin moetende trouwen, eenen wensch deed om met haren bruidegom en gezelſchap in ſteenen te veranderen, welke wensch terſtond vervuld werd (*a*).

Het ruwe en geſchondene aanzien van het andere *Javaanſche* beeld, *Jokko Loeloe* genaamd, welk aanzien uit de beſchrijving van den heer MONNEREAU ligtelijk op te maken is, kan insgelijks aanleiding gegeven hebben, om dit uit te leggen als het beeld van eenen mismaakten man, met wien de *Poetri Dedes* moest trouwen. Dan vermits dit beeld veel kleiner is, zal het hoogstwaarſchijnlijk een godenbeeld zijn, dat in eenig ander gedeelte van denzelfden tempel, of heiligen omtrek, en geenszins in eenige *ſymmetrie* met het vrouwenbeeld geſtaan hebbe. Wij zouden verder gisſen, dat de *lotus*-bloem, eene bekende waterplant, de oorſprong zij, zoo wel van het verhaal der bedreiging, dat het kind *vóór de geboorte in water zoude veranderen*, in de één*e legende;* als, in de andere, van de geheele geſchiedenis van *het verdrinken in eenen vijver*. En vermits wij reeds (*bl.* 103) hebben aangetoond, hoe menigvuldige malen de *lotus* op allerlei beelden te *Malang* voorkomt, voegen wij er bij, dat waarſchijnlijk ook het kleinere mansbeeld, de *Jokko Loeloe*, met eenen *lotus* zal voorgeſteld wezen.

Wel is waar moeten wij betuigen dit ingewikkelde kluwen, met

(*a*) Aldus de *Visbecker bruid* in Duitschland, beſchreven bij WESTENDORP, *Hunebedden*, 2e. *druk bl.* 25: die ook, *bl.* 43, de voorbeelden van dat bijgeloof in Engeland in het algemeen aanwijst.

met opzigte tot den naam en perſoon van den *Balinees*, *Kiaay Bezaar Palaying* en zijnen zoon *Jokko Loeloe*, niet te hebben kunnen ontwarren; maar daarentegen is de naam van *Hardi* vrij duidelijker, en een nader bewijs voor onze giſſingen. *Ardi*, of *Hardi Kaſoema*, en deszelfs opvolger *Hardi Wiaja*, koning van *Medang Kamoelang*, zijn in de *Javaanſche* geſchiedenisſen, verzameld en in orde gebragt door den gewezenen regent van *Demak*, beroemd als vorſten, aan wier naam en leeftijd het gebeugen van den grootſten bloei der beeldende kunſten en der ſtichting van de uitgeſtrekte tempelen van *Brambanan* en *Borro Boedor* verbonden is (*a*).

Dit volksgevoelen ſchijnt zeer algemeen verſpreid te wezen. Hetzelve is ook in het eerſte van de drie verſchillende inlandſche geſchiedverhalen, door RAFFLES medegedeeld, dat van den tegenwoordigen *Soeſoehoenan*, te vinden. In dit handſchrift toch, waarin het rijk van *Medang Kamoelang* ſlechts met een woord vermeld wordt, is echter de ſtichting der tempels van *Brambanan* onmiddellijk na de vermelding van het genoemde rijk geplaatst (*b*). En hierbij moet men nog de aanmerking voegen, dat

(*a*) RAFFL. *II. p.* 82. *n°.* 3., 84. Er komt nog een *Ardi Wiaja p.* 82. *n°.* 14. en *p.* 111. vóór, doch als vorst van *Madjapyt:* met wien wij dus niets te doen hebben.

(*b*) RAFFL. *II. p.* 70. Het is verder, met opzigt tot ons onderwerp, onverſchillig, of het lang verwoeste *Medang Kamoelang* in de bouwvallen van het district van *Wiraſabi*, dan wel in die van *Brambanan* te zoeken zij.

dat, in alle de drie laatstgenoemde bronnen, de eigenlijke geſchiedenis van *Java*, wanneer de veroveraars uit het vasteland er niet ingemengd worden, eerst met het rijk van *Medang Kamoelang* aanvangt. Dit alles dan te zamen nemende, is het natuurlijk, dat de verzonnene *legende* omtrent twee ſtukken beeldwerk, waarvan het eigenlijke geheugen was verloren gegaan, aan het meest bekende tijdvak van den bloei der kunſten, aan de eeuw der vorſten van *Medang Kamoelang*, zij aangeknoopt geworden.

De perſoon van *Kiaay Bezaar Palaying* zoude in andere opzigten een geſchiedkundig perſoon kunnen wezen, en dit zoude op *Bali*, van waar hij gezegd wordt afkomſtig te zijn, onderzocht moeten worden. Misſchien komt hij ook wel voor in de tooneelvertooningen. Maar voor zoo veel de uitlegging van de twee bewuste beeldjes betreft, gelooven wij de onwaarheid der *legende* tot eene groote waarſchijnlijkheid te hebben gebragt. De naam zelfs van *Dedes*, door den hedendaagſchen *Javaan* aan de ſchoone *Poetri* gegeven, is zeer denkelijk uit den kring zijner eigene gedachten genomen. *Dedes*, indien men RAFFLES vertrouwen mag, beteekent *muskus* (*a*).

Laat

---

zij. Beide gevoelens worden ſtaande gehouden: het laatstgenoemde zelfs in beide de genoemde geſchiedverhalen (RAFFL. *II.* *p.* 84, en 69, 70: waar de twee namen ſchijnen verwisfeld te worden). Maar RAFFLES zelf ſchijnt die oude ſtad met meer overtuiging en volgens plaatſelijke overleveringen in *Wiraſabi* te plaatſen (*p.* 53): en dus niet ver van *Malang*, overeenkomſtig met onze *legende*.

(*a*) RAFFL. *I.* *p.* 90.

Digitized by Google

Laat ons thans nog verdere voorbeelden van gelijken aard doorloopen.

4. Er wordt gezegd, dat men nog heden op *Bali* beelden maakt van de plaatselijke goden, *Batara Toengal*, *Batara Goeroe* en anderen. Maar dit berigt is afkomstig van eenen *Mahomedaan* (*a*): dus van den belijder van eenen godsdienst, die, even als de *Joodsche*, volgens de leer der *Rabbijnen*, alle kennis van beeldende kunsten bij zijne volgelingen verdooft. Indien er in het geheele berigt iets waars is, denken wij, ten minste, dat de *Mahomedaan* eenen verkeerden naam aan de beelden zal gegeven hebben. *Batara Toengal* althans is, volgens de *Kanda*, onzigtbaar, en wordt dus, in de *Javaansche* tooneel-*marionetten*, slechts door eene zon, of eene licht-*glorie*, voorgesteld (*b*).

5. Wij vinden bij HORSFIELD een basrelief van *Jagoe* in het *Malangsche* vermeld, eenen strijd tusschen beschaafde menschen en *Raksjasa* verbeeldende (*c*): en eenige stukken van dergelijken inhoud, misschien wel van hetzelfde gebouw, bevinden zich in het Leijdsche Museum. *Raksjasa* nu zijn, in de plaatselijke *Javaansche* overleveringen, de oude bewoneren van *Java*. Maar in de ons bekende uittrekfels uit den *Indischen Ramayana* en *Mahabharat*, komen dezelfde wezens ook zoo menigvuldige malen

(*a*) RAFFL. *II. p.* CCXXXIX.

(*b*) RAFFL. *I. p.* 274.

(*c*) RAFFL. *II. p.* 45.

Digitized by Google

len voor, dat dezelve op *Java* niet oorſpronkelijk te huis kunnen behooren. Die *basreliefs* zullen dus uit den *Ramayana* of een ander *Indisch* gedicht genomen zijn.

6. Ook ſpreekt RAFFLES van een beeld te *Madjapyt*, door de hedendaagſche *Javanen*, *Menak Jing'ga* genoemd (*a*). Deze *Menak Jing'ga* is bekend in de geſchiedenisſen van *Madjapyt* als een opperhoofd van *Balambangan*, eenen mismaakten mensch, die op de hand van zekere prinſes van *Madjapyt* aanſpraak maakte: en is als zoodanig een der meest geliefde onderwerpen der *wayangs*, of tooneel-*marionnetten* (*b*). Maar zoo lang ons geene afteekening van het aldus genoemde beeld onder de oogen zal gekomen zijn, zullen wij de waarſchijnlijkheid dier benaming op dezelfde lijn ſtellen met die van onze *Poetri Dedes*, en dus denken, dat die *Menak Jing'ga* een verdoopt *Indisch* beeld zij.

7. Dan het *zevende* voorbeeld, welk mij te voren meer in twijfel bragt, is het *basrelief*, genomen van de *twaalfde* plaat in het *IIe. Deel* van RAFFLES, *n°. 7*. Hetzelve behoort tot den ruwen tempel van *Soekoe*, op den berg *Lawoe* (*c*). RAFFLES heeft niet een ſtuk der beeldwerken uitgelegd, maar hetzelve bij *Aegyptiſche* voorſtellingen, ge-

(*a*) RAFFL. *II. p.* 55.

(*b*) RAFFL. *II. p.* 112; *I. p.* 339.

(*c*) Hetzelve wordt *p.* 48. *noot* * als een ſtandbeeld beſchreven, ſchuins aanleunende tegen eene gedenk-naald. Daar men dit ſtuk echter geen *ſtandbeeld* kan noemen, moet men eenige verwarring onderſtellen in de opgaven der plaatſing van de verſchillende ſtukken van gemelde plaat.

Digitized by Google

geheel ten onregte, vergeleken. CRAWFURD brengt hetzelve tot de ſekte van *Siva*, maar voegt er bij, dat de goden er zonder hunne gewone kenteekenen zijn afgebeeld (*a*).

Onder de verhalen, welke het aanzien hebben van geheel en al plaatſelijk te zijn, behoort, in de eerſte plaats, dat, waarmede de *Javaanſche* geſchiedenis aanvangt, betreffende *Watoe Goenong*, eerſten koning van *Gieling Wisſie* op *Java:* welk, met eenig verſchil van uitbreiding en voordragt van ſommige omſtandigheden, door VAN IPEREN uit de *Sadjara Radja Djawa*, en door RAFFLES uit de *Kanda*, wordt medegedeeld (*b*). Het gedeelte van dat verhaal, waarop het hier ſcheen aan te komen, is de ſtrijd van *Watoe Goenong* met *Visjnoe*, en deszelfs overwinning en ter dood brenging door die godheid. *Watoe Goenong* had namelijk (gelijk de Thebaanſche *Sphinx*) het voorregt van niet te kunnen overmand worden, behalve wanneer men zijn raadſel raadde: en dan nog alleen op zekere wijs ter dood te kunnen worden gebragt. Maar *Visjnoe* wist, door middel van eenen ſpion, beide zijne geheimen uit te vorſchen, en hem aldus ten onder te brengen. Nu is het duidelijk, dat, in de bovenſte der drie reijen met beeldwerk van het gemelde *basrelief*, het figuurtje, op het hoofd der ſlang ſtaande, eene godheid voorſtelt: welk denkbeeld men heeft uitgedrukt, door achter dit figuur den omtrek van zulk een ſteenen ruggeſtuk te teekenen, als gewoonlijk aan de beelden der

In-

(*a*) CRAWF. *Ind. Archip. II. p.* 210.

(*b*) VAN IPEREN, *Bat. Genootſ. I. bl.* 143—171; RAFFL. *I. p.* 376.

Digitized by Google

Indiſche godheden te zien is, (bij voorbeeld bij RAFFLES *pl.* 18): en buiten dat het ééne hoofd met vier armen (*a*) en de plaatſing op het hoofd der ſlang, zijn kenmerken van *Visjnoe* (*b*). Het ſcheen dus, dat op de bovenſte rei *Watoe Goenong* voor *Visjnoe* ſtond, en wel zoo als hij in de *kanda* beſchreven wordt, met de *ſastra* of *beſchrijving des lands* in de hand, bezig het raadſel voor te ſtellen; dat eerst op de tweede rei de *ſpion*, zijnde volgens de *kanda* een *raksjaſa*, doch die hier als een aap afgebeeld zoude zijn, het raadſel uit *Watoe Goenong* zelven uithoorde; welke ſoort van onnaauwkeurigheid in de tijdsopvolging den kunſtenaar wel veroorloofd kan wezen: en dat op de derde rei *Visjnoe*, en zijn zoon *Sri Gati*, den koning ter dood brengen, door zijne beide armen van een te rukken, welk het eenige toovermiddel was om hem het leven te benemen.

Zoo ſchoonſchijnend als welligt deze uitlegging was, zoo zeer is het toch vermoedelijk geworden, dat zij de ware niet zij, ſedert een nader onderzoek ons heeft doen zien, dat bijna alle *basreliefs* van dezen tempel zich tot *Visjnoe*, en tot de geſchiedenis van *Rama*, eene *avataar* van *Visjnoe*, laten terug brengen. Wij zullen dit nader aantoonen in het *IIIe. Aanhangſel.* Wanneer men nu dit verband in acht neemt, en daarbij bedenkt, dat het ſlechts bij

(*a*) Vgl. eene dergelijke verſchijning van *Visjnoe* bij POLIER *II. p.* 299.

(*b*) De ſlang *Sesj-naga* is vooral een kenmerk van *Visjnoe* (POLIER *I. p.* 236, 299) echter meestal zevenhoofdig of met zeer vele kronkelen afgebeeld.

bij gisſing is, dat wij den aap op de tweede rei voor den ſpion hebben gehouden, waarvoor eigenlijk geene genoegzame reden was; en dat de gewaande *Watoe-Goenong* op de derde rei, ook wel degelijk aan zijnen ſtaart voor eenen aap kenbaar is; dan zal men, in dit *basrelief*, veel zekerder eenige tooneelen uit den *Ramayana* herkennen. Boven aan ſtaat *Visjnoe* denkelijk met *Rama:* (want de *avataren* worden wel eens van de godheid zelve onderſcheiden (*a*)): op de tweede rei ziet men den ſterken aap *Hanoeman* (het leger van *Rama* toch beſtaat, in dat *mythiſche* heldendicht, uit apen) als gezant van zijnen heer in geſprek zittende met den vijandelijken vorst *Ravana*, of met eenen van deszelfs *Raksjaſa* (*b*): en op de derde rei vindt men weder dien zelfden aap veinzende overwonnen te wezen, en zich door de *Raksjaſa* latende trekken en ſlaan, ten einde zoo veel te beter eene gelegenheid te vinden, om de ganſche vijandelijke ſtad in brand te ſteken (*c*). Het is noodzakelijk, hierbij aan te merken, dat, vermits welligt eenige omſtandigheden van het *basrelief* niet ten allernaauwkeurigſte met de verhalen ſtroken, het onderlinge verſchil der *legenden* zelve, zoo wel in de *Ramayana*, als in de geheele *Indiſche* fabelleer, ons genoegzaam regt geeft, om ook zulke afwijkingen in de beeldende kunst te veronderſtellen. Het voornaamſte, waarop het aankomt, zijn de grootere omtrek-

ken

(*a*) POLIER *II. p.* 177.

(*b*) BALDÆUS, *bl.* 83; POLIER *I. p.* 367 of 370.

(*c*) BALDÆUS, *bl.* 82; POLIER *I. p.* 360.

Digitized by Google

ken van het tafereel, en de kenmerken (*ſymbolen*) der meest in het oog loopende perſonen: en deze meenen wij, zoo wel in dit, als in alle de bewuste beeldwerken van den tempel van *Soekoe*, te hebben waargenomen, en verder, in gemeld *Aanhangſel*, met eenige waarſchijnlijkheid te zullen bewijzen.

Deze voorbeelden dus van *Javaanſche*, niet-*Indiſche* beeldwerken, verwerpende, als waarvan ſommige ſteenen op verkeerde namen hun door den hedendaagſchen *Javaan* gegeven, andere door hunnen inhoud den *Europeaanſchen* uitlegger ſlechts weinig in twijfel kunnen brengen, en verder het aantal platen van RAFFLES en CRAWFURD overziende, waarvan verre de meeste zeer bekende, andere min bekende doch niet betwiste perſonen der *Indiſche* fabelleer voorſtellen, die wij in het *III*e. *Aanhangſel* hopen uit te leggen; beſluiten wij met te zeggen, dat alle *Javaanſche* beeldwerken, waarvan ons afteekeningen onder het oog zijn gekomen, met den echt-*Indiſchen* ſtempel gemerkt zijn.

Digitized by Google

AANHANGSEL

N°. II.

Javaanſche legende omtrent het beeldje, Poetri Dedes *genaamd.*

Uittrekſel der misſive van den heer MONNEREAU, *Adſiſtent-Reſident te* Malang,

aan den Hoogl. REINWARDT, *Directeur van Landbouw, Kunſten en Wetenſchappen op* Java.

(*Mei* 1819.)

„Deze hiſtorie" [welke de oude *Javanen* van twee thans in mijn bezit zijnde ſteenen beelden geven] „in de *Javaanſche* taal geſchreven, en door den *Radien Bepattie* en Hoofd van hier, breedvoerig verhandeld, neem ik de vrijheid nevens deze UEd. aan te bieden."

„Het eene beeld wordt *Poetrie Dedis* genoemd, en is zeer fraai, fijn en kunſtig gewerkt; hetzelve heeft niets antieks, maar overtreft vele hedendaagſche beeldhouwkunſten; het zit met de voeten over de dijen geſlagen, zoo dat de bal van den voet boven ligt, en is van het hoofd tot het piedeſtal, waarop hetzelve zit, circa twee en een halven voet hoog: alles is ſierlijk en wel geproportioneerd."

„Het tweede beeld is *Joko Loelo* genaamd, en heeft niets fraais noch ſierlijks, en van veel grover compoſitie in vergelijking van het eerſte: en is niet hooger dan circa *een en een half* voet, en

aan

aan de hand iets beſchadigd: vertoonende maar een oog en eenige kleine gaten in het gezicht te hebben: zoo als ook in de historie voorkomt: „dat namelijk *Joko Loelo* met de *Poetri Dedes* zonde „getrouwd zijn, voor zij elkander gezien hadden; dat de *Poetri* „ſchoon en beminnelijk was, en *Jokko Loeloe* door de pokken „het linker oog had verloren, en door dezelve zeer geſchonden „was.""

„„Dat de *Poetri*, haren man ziende, ontſtelde, en gevoelde het „grievendſte harteleed om met eenen man, welke haar affchuwe„lijk voorkwam, te moeten leven: en beſloot, zich liever zelve „van het leven te berooven, zoo als zij dan ook deed met in „een' vijver te ſpringen, en zich aldaar — een verdrietig leven „benam.""

„„*Joko Loelo*, die, zoo min als iemand, wist waar de *Poetri* „was, ging haar zoeken, en vond haar reeds dood in den vijver. „Hij dit voor hem zeer treffend ongelukkig ſlachtoffer van het „verdriet, en door hem zeer geliefd zijnde vrouw ziende, nam „een kort beſluit en verdronk zich kort na haar in denzelfden „vijver: alwaar men beide ligchamen gevonden, en er uit geno„men en begraven, en deze twee beelden tot hunne gedachtenis „gemaakt heeft.""

Vertaling van het berigt van den Radien Bepattie, *door den heer* MONNEREAU *overgezonden.*

„Een *Balinees*, genaamd *Kiaay Palayin*, begaf zich op reis naar het Westen, met zijne vrouw en zijne beide kinderen, en zette

zich op *Java* in een groot ſtuk onbebouwd land neder, en begon hetzelve te beplanten. Van tijd tot tijd kwamen er meer huisgezinnen zich hier nederzetten, zoo dat *Kiaay Palayin*, als ſtichter van deze kolonie, eindelijk dacht, dat het noodzakelijk was, dat er een van de bewoners van die kolonie tot hoofd werd benoemd: waarom hij al het volk liet vergaderen, en hen als toen op deze wijze aanſprak:"

„„Het is noodzakelijk, mijne kinderen, dat een onzer tot hoofd „over ons allen worde aangeſteld, het welk door ſtemmen zal „dienen te geſchieden, en hij zal ons aller beſchermer moeten „zijn: dus laat ons dien verkiezen, welke onder ons de beste is.""

„Het door *Kiaay Palaying* voorgeſtelde werd door het volk goedgekeurd, en *Kiaay Palaying* werd door meerderheid van ſtemmen tot koning verkozen, en men gaf hem den naam van *Kiaay Bezaar Palayin*."

„Na verloop van eenigen tijd liet *Kiaay Bezaar Palayin* het volk weder vergaderen, en zeide, dat, daar die kolonie ſteeds aangroeide, het noodzakelijk werd, dat men eene hoofdplaats oprigtte, en met naburige hoofden een verbond maakte: waarom hij dan een hoofd van *Medang Kemoelang*, genaamd *Hardi*, ging bezoeken."

„Toen *Kiaay Bezaar Palayin* op weg was, kwam *Hardi* hem te gemoet, en gaf hem de hand, en zij maakten een verbond."

„*Kiaay Bezaar Palayin* had vijf vrouwen. Een dezer vrouwen, en wel die, bij dewelke hij het meest ſliep, werd zwanger, waardoor de vier overige vertoornd werden, en zij gingen aan *Kiaay Bezaar Palayin* zeggen, dat die vrouw niet door hem, maar door

door eenen anderen bezwangerd was. *Kiaay Bezaar Palayin* werd hier over zeer toornig: evenwel om zich te overtuigen liet hij zijne zwangere vrouw bij hem komen, en vroeg haar, door wien zij bezwangerd was: waarop zij antwoordde: „Door U, „*Kiaay Bezaar Palayin.*" Deze verklaring nog niet genoegzaam oordeelende, vroeg hij haar met de zwaarſte eeden nogmaals, wie haar bezwangerd had: zij bleef echter bij haar eerſte antwoord. Nu zeide hij: „indien het mijn kind is, dat gij onder „uw hart draagt, zal het geboren worden; doch, indien het mijn „kind niet is, zal het voor de geboorte in water veranderen: en „indien gij een meisje ter wereld brengt, zal het *Si Dedas* ge„naamd worden, en wanneer gij een jongen baart, zult gij hem „noemen zoo gij wilt." "

„*Kiaay Bezaar Palayin* ging *Hardi* weder een bezoek geven. Naar huis willende gaan, waren zij beiden zeer aangedaan, daar zij elkander nimmer dachten te ontmoeten. „Ga, *Palayin*," zeide *Hardi*, „laat ons één worden, en elkander bijſtaan." "

„*Kiaay Palayin*, te huis komende, vernam, dat zijne vrouw in de kraam (*)———— was overleden, na eenen jongen ter wereld te hebben gebragt. *Kiaay Palayin* over dit ongeluk zeer bedroefd zijnde, verzocht hij *Hardi* om bij hem te willen komen, om hem te troosten, die dan ook ſpoedig kwam."

„Het kind werd *Jokko Loeloe* genaamd."

„*Hardi* keerde na eenigen tijd weder terug en te huis komende, ver-

(*) Hier is, in het handſchrift der vertaling, een *blanco* van één woord.

vernam hij, dat eene zijner vrouwen bevallen was van een zeer ſchoon meisje, hetwelk *Si Dedis* genaamd werd."

„Na dat de beide voormelde kinderen reeds aan elkander ten huwelijk waren verloofd, kreeg *Jokko Loeloe* de pokken: waardoor zijn gezicht zeer werd geſchonden, en hij zijn linker oog verloor."

„Na het trouwen, toen *Sie Dedas* haren man zag, werd zij zeer droevig, daar zij met eenen man op het naauwst verbonden was, welken zij afſchuwelijk vond: waarom zij zich in eenen vijver verdronk. Haar man, dit hoorende, volgde, zeer bedroefd, haar voorbeeld: en de vaders lieten, tot nagedachtenis van het ongelukkige paar, twee beelden vervaardigen, beide jonge lieden voorſtellende."

AAN-

Digitized by Google

AANHANGSEL

N°. III.

Uitlegging der moeijelijkſte Javaanſche beeldwerken bij RAFFLES *en* CRAWFURD.

RAFFLES *T. II. pl. XI. verſchillende onderwerpen.* — *n°.* 1) Denkelijk eene vrouwelijke *Gandharva*, of hemelſche zangeres, door SONNERAT *Grandoever* genoemd (*I. p.* 335). Volgens de teekeningen, door den heer REINWARDT medegedeeld, komen deze figuren zeer dikwijls voor als bouwkundige fieraden des tempels van *Boro Boedor:* en eens, in een *basrelief* van dien tempel, zittende bij *Ganeſa* met *Hanoeman* en *Indra*, zoodat het ſchijnen zoude, dat *Saraſwati*, *Brama's* vrouw, godin der muzijk enz., gemeend ware: in vergelijking met MOOR's *plaat* 24, *n°.* 4 en *plaat* 45. In alle geval is het beeld geheel en al in den *Indiſchen* geest, ſchoon ons voor de benaming nadere bewijzen ontbreken.

n°. 3) Zeer denkelijk, de voorſpellende kraai of raaf *Boesjanda* of *Kag-Bosſoen*, welke in den *Ramayana* of *Mahabharat* meermalen voorkomt: (HEEREN *Ideën*, *I.* 2. 541; POLIER *I. p.* 177., vgl. BALDÆUS *blz.* 86. *b.*) Deszelfs ziel was weleer met het ligchaam eens *Bramiens* vereenigd geweest: van daar dat oude mans hoofd.

n°. 5) *Varoena* of *Varoeni*, godheid des waters. Vergelijk de plaat bij W. JONES, *Aſ. Res. I. p.* 251; MOOR *p.* 273, en de *Triveni* (drie vereenigde heilige rivieren) bij MOOR *pl.* 75, *n°.* 2. Dit ſtuk behoorde denkelijk tot een bad (RAFFL. *II. p.* 30, 34).

n°. 6) Te veel geſchonden.

Pl. XII: meest uit den Ramayana. — *n°.* 1.) *Rama* in gevaar van aan *Bhavani* (*Kali*, of *Doerga*) opgeofferd te worden door den toovenaar *Mohram* (POLIER *I. p.* 384).

n°. 2. *a*) *Ravana* een kind verflindende: aldus in de *Javaanſche Kanda* (RAFFL. *I. p.* 381), doch bij BALDÆUS en POLIER niet bekend. Men bedenke, dat hunne berigten ſlechts korte uittrekſelen zijn uit den uitgebreiden *Ramayana*. *Ravana*, die *Daſa Mooka* heet, dat is *met tien aangezigten* (bij RAFFLES), of *Daſa Griva*, *met tien halzen* (bij MOOR *p.* 332), wordt hier, denkelijk voor het gemak des zeer onvolmaakten beeldhouwers, ſlechts met één hoofd voorgeſteld. Op den boom ſchijnt de arend *Garoeda* te zitten, bij de zoo even beſchrevene voorſpellende kraai of raaf *Bhoeſjanda*, of *Kag-Boſoen*, om onderrigt te ontvangen.

n°. 2. *b*) Een der meermalen voorkomende gevallen, waarin een geſchoten pijl, door betooverings, zich in de lucht in eene of meer ſlangen verandert (BALDÆUS *bl.* 81; vgl. POLIER *I.* 377, of BALDÆUS *bl.* 84, POLIER *I.* 386, MOOR *p.* 341). Boven aan denkelijk *Hanoeman*, door de lucht vliegende.

n°. 3) Waarſchijnlijk *Ravana*, om *Sita's* wederliefde ſmeekende.

n°. 5) Een *Raksja* (het enkelvoud van *Raksjaſa*;) en een vaandel, waarop een aap is afgebeeld, ontwijfelbaar het kenmerk van een onderwerp uit den *Ramayana*, ſchoon het moeijelijk zij het juiſte op te geven.

n°. 4, 8 en 9) Zijn, bijna even ontwijfelbaar, en denkelijk ook *n°.* 6, verſchillende voorſtellingen van *Garoeda*, *Visjnoe's* mensch-arend, die in ſommige voorbeelden meer, in andere min van eenen mensch of van eenen vogel heeft. (Zie vooral MOOR

pl.

pl. 10, 18, 92; CRAWF. *II. pl.* 30). Wij zouden *n°.* 6. dan ook niettegenſtaande den te langen bek voor *Garoeda* houden. In *n°.* 8. is bij *Garoeda* gewis eene zinſpeling gevoegd op *Visjnoe's* tweede *avatara* in de gedaante van eene ſchildpad; in welke fabel ook van eenen olifant wordt geſproken. — *n°.* 9. *Visjnoe* zelf op *Garoeda*.

n°. 7) Zie *Aanhangſel I. blz.* 175, *n°.* 7.

n°. 10) Niet meer kennelijk.

n°. 11) Denkelijk zinſpeling op *Visjnoe's yahar-avatara*, of vleeschwording in de gedaante van een *wild zwijn*.

Pl. XV. n°. 3 met 4) *Devi* in het karakter van *Pracriti*, *de natuur*, hier boven door ons uitgelegd (*bl.* 103).

Pl. XIX. n°. 1) *Visjnoe* op *Nandiguesſoera* (zie boven *bl.* 108).

n°. 4) *Indra* met zijnen blikſem (POLIER *I. p.* 229).

CRAWFURD *II. pl. XVIII*, (beſchreven *p.* 207 en bij RAFFL. *II. p.* 50.) — *n°.* 1 en 3 is *Viswakarma*, de *Indiſche Vulcanus* (W. JONES, *Aſiat. Res. I. p.* 264); in het midden *Ganeſa*.

Pl. XXIV., beſchreven (*p.* 203) als een zee-gezigt, is hoogstdenkelijk de zoogenaamde *Indiſche* zondvloed, de zeven *Risjies* met hunne vrouwen behouden in een ſchip, en *Visjnoe* in zijne eerste en tweede *avataar* van *matſia*, of visch, en *koerma*, of ſchildpad; (MOOR *p.* 181, 182; ook *p.* 84, 86; POLIER *I. p.* 245).

De jagt-tooneelen, door CRAWFURD vermeld, zijn denkelijk eenige ſtukken uit den *Ramayana*, te oordeelen uit de teekeningen, welke ons door den heer REINWARDT zijn medegedeeld.

De overige platen zijn door CRAWFURD, te regt tot *Boeda* en *Siva* teruggebragt.

AANHANGSEL

N°. IV.

Uitlegging van andere Indiſche beeldwerken bij vroegere ſchrijveren.

Bij verſcheiden ſchrijvers komen beelden voor, in verſchillende gedeelten van *Aſie*, als *Siberie*, eigenlijk *Tartarije* enz., gevonden: waarvan ſommige zonder eenig onderſcheid *Indisch*; zijn andere eenige geringe verandering van gedaante, door ineenſmelting van *legenden*, of door overlading van *attributen*, ondervonden hebben: welke verandering echter veelligt niet aanzienlijker is dan die, welke de latere kunstwerken in *Indië* zelf ondergaan.

Het ſchijnt, dat w. JONES den *Tartaarſchen* volkeren alle gemeenſchap van godsdienst met de *Indianen* ontzeide (*a*); doch deze gemeenschap was reeds met veel meer waarſchijnlijkheid aangetoond door den beroemden reiziger PALLAS (*b*). De in het *Mongolsch* ervarene SCHMIDT, van wien wij in het volgende *Aanhangſel* zullen ſpreken, vindt in den *Mongolsch-Boedisten* eerdienst vele ſporen van *Brauienſche* goden, doch betuigt, dat dit onderwerp nog in het duistere ligt (*c*).

Dat

(*a*) W. JONES, *Discourse on the Tartars. Aſiat. Res. III. p.* 31—36.

(*b*) PALLAS, *Reiſe durch verſchiedene Provinzen des Ruſſiſchen Reichs. St. Peterſb.* 1771. 4°. *I. ſ.* 332—360.

(*c*) I. J. SCHMIDT, *Forſch. im Gebiet der Bildungs-Geſch. Aſiens. ſ.* 188, 189, 192.

Digitized by Google

Dat de namen der beelden, en de verhalen omtrent dezelve, merkbare verandering hebben ondergaan, zal, na al het gezegde omtrent *Ceylon* en *Java*, niet bevreemden. De *Indiſche* grondſlag is echter in vele der verhalen, niet minder dan in alle de beelden, te herkennen. Ja, *Bramienſche* beelden worden tot in *China* toe gevonden (*a*).

Wat de verſpreiding der andere hoofd-ſekte, die van *Boeda*, onder de *Tartaarſche* volkeren en tot in *China* en *Japan* betreft, welke reeds boven door ons aangeduid is (*blz.* 18); daaromtrent zijn de gevoelens meer overeenkomende, en de zaak zelve is meer bekend. Wij kunnen den lezer voornamelijk wijzen naar MOOR (*p.* 239 en volg.), — naar MARSDEN's noten op M. POLO, KLAPROTH's *Aſia Polyglotta*, twee verhandelingen van ABEL-REMUSAT, *ſur la ſucceſſion des Patriarches de la réligion de Bouda* (*b*), en *ſur l'origine du Lamaïſme* (*c*), en eindelijk het werk van SCHMIDT voormoemd.

Ik heb mij omtrent *Tartarye*, uit tijdsgebrek, moeten bepalen tot de volgende voorbeelden, welke ik bij de hand had.

In WITSEN's *Tartaryen* komen eenige beelden voor, welke hij grootendeels, zoo ver ik konde vinden, niet uitlegt:

I.

(*a*) Zie MARSDEN op M. POLO *not.* 744.

(*b*) *Journal des ſavans.* 1821. *p.* 6.

(*c*) Het *Journal Aſiatique* (*Mai* 1824. *IV. p.* 257,) behelst daarvan een uittrekſel. Op KIRCHER's *China illustrata* willen wij ons niet eens beroepen, als bevattende te weinige duidelijke en oordeelkundige berigten.

I. Deel, bl. 35, *plaat* A) *Garoeda.*

Visjnoe in de *avataar* als wild zwijn, *Varaha.*

Visjnoe op *Garoeda.*

Devi, of *Bhavani.*

bl. 98, 99.) *Tartaarſche* ſteden met beeldwerk van den *Indiſchen* godsdienst, doch te klein om te onderkennen.

bl. 472. *pl.* H). Fraaije *Ganeſa.*

Pl. K). *Visjnoe* in de *avataar* van *nara-ſingha*, *man-leeuw*, op het gevest van eene *kris.*

II. D. bl. 748. *pl.* I. *n°.* 4). Misſchien *Visjnoe* als wild zwijn, *varaha:* in *Siberiſche* begraafplaatſen gevonden.

NB. Ik kan de platen niet anders aanduiden, dan volgens de rangſchikking, welke zij bekomen hebben, zelfs met bijvoeging van eene lijst, in de *zoogenaamde* tweede uitgaaf bij SCHALEKAMP te *Amſterdam* 1785; doch die ſchikking is gewis hier en daar verkeerd.

Bij MONTFAUCON, onder de beelden, in 1721 in het land der *Kalmukken* gevonden, *Ant. Expl. Suppl. V. pl. LXIX.*) *Devi* met een konijn, het *attribuut* van *Chandra*, de maan, of liever, in dit geval, van *Chandri*, de vrouwelijke maan (MOOR, *p.* 289, 292).

Pl. LXX: n°. 1). *Saraswati.*

In de *Archæologia Brittannica*, *II. pl. XVII**, vindt men drie *Garoeda's* of afenden van *Visjnoe*; waarvan de eerſte gedeeltelijk de vormen ſchijnt te hebben van de *matſia-avatara*, of *visch*, de twee andere die van *Krisjna.*

*Pl. XVIII**) De *matſia-avatara.* Onder aan, *Krisjna* met eenen jongen ſpeelmakker, enz.

De-

Deze beelden zijn, in 1767, gevonden aan de Zuidgrenzen van *Siberie*.

Van PALLAS kan ik, tot mijn leedwezen, op dit oogenblik flechts de *Reife*, hierboven aangehaald, behandelen. Eenige der afbeeldingen, welke in deszelfs *Nachrichten über die Mongoliſchen Völkerſchaften* voorkomen, zijn mij echter uit het (ongelukkiglijk niet afgewerkte) *Mythologiſche Lexicon von* FR. MAJER, *I. Abtheilung* bekend, waaruit ik deze en andere *Tartaarſche* beelden zal trachten op te helderen.

De meeste niet-*Boedisten* beelden, in beide de werken, behooren tot de ſekte van *Siva*.

PALLAS, *Reiſe I. pl. X. n°.* 1.) *Maïdarin* genaamd, is *Mahadeva* of *Siva*, in een vreedzaam karakter.

n°. 4). Het ongenoemde beeldje met achttien, of meer hoofden, komt ook voor bij MAJER, *I. pl. X* en *pl. XVII.* Hetzelve is *Siva*, in het karakter van *Kartikia*, of god des oorlogs. (Zie boven, *blz.* 123, 125).

n°. 5; *n°.* 6; MAJER *I. pl. X. n°* 2; *pl. XIV. pl. XVI. n°.* 2; *pl. I. n°.* 1. en *pl. III*, verbeelden *Siva* in het karakter van *Mahakala* of *Bheireva*; meer of min ſchrikbarend afgebeeld.

Het 1e. en 6e. voorbeeld worden genoemd *Erlik Chan*, of *God der hel*. De overgang tot dit denkbeeld is niet ver te zoeken, indien men de beeldjes ſlechts aanziet. Ook in de *Indiſche* godenleer is *Jama*, de god der hel, ſoms een karakter van *Siva*, ſoms van *Viſjnoe*. (MOOR p. 304, 306.) In het 2e. en 4e. der opgenoemde voorbeelden is hij te paard (vgl. boven, *blz.* 84). In het 5e. is de *lingam*, en, zoo het ſchijnt, de *joni*, wat al te natuurlijk uit-

uitgedrukt, hetgeen ons geſtelde op *blz.* 76 bevestigt. — In het laatſte voorbeeld ligt *Ganeſa* aan zijne voeten; waarbij men de verſchillende verhalen van MOOR over *Ganeſa* (*p.* 172) moet in het oog houden.

PALLAS *X. b. fig* *, en MAJER *I. pl. XV.* n°. 2, 3). deze beeldjes zijn *Deri's* of *Laksjmi's*: het laatstgenoemde duidelijker *Devi*.

Het beeldje bij PALLAS *pl. X. b.* n°. 7, zoo wel als dat bij MAJER *I. pl. XVIII*, is eene zamenſtelling van de *nara-ſingha* en *varaha-avatara*, of *Visjnoe's* vleeschwording als *man-leeuw* en als *wild zwijn*. In het eerstgenoemde voorbeeld is het eerſte denkbeeld, in het tweede het andere meer uitgedrukt.

Zoo geeft ook MAJER, *I. pl. III.* n°. 2, eene zamenſtelling der genoemde *varaha-avataar* met *Soerja*, de zon. *Boeda* met *Soerja* komt voor bij MOOR *pl.* 69. (vgl. aldaar *p.* 72).

De overige beeldjes bij PALLAS *pl. X.* n°. 2, 3; *pl. X. b.* n°. 9. en 10 (NB. n°. 8 is te klein om te herkennen), — en bij MAJER *I. pl. I.* n°. 1; *pl. XIII.*, n°. 1; *pl. XV.* n°. 1; *pl. XVI.* n°. 1; *II. pl. I.* n°. 2, zijn *Boedisten* beeldjes, hetzij van den *Lamaiſchen* tak, hetzij andere. Een bij PALLAS (zijnde het 2°. voorbeeld) draagt ook den bijnaam van *Boeda*, *Dsjakſi-Moeni* of *Sjakia-Moeni*. (Zie daarover ons volgende *Aanhangſel*).

De verſchillende namen, waarmede de *Mongolen*, *Kalmukken* enz., deze beeldjes beſtempelen, hebben wij den lezer beſpaard. Dezelve zijn denkelijk bijnamen. Zoo wordt de *Siva* (bij MAJER *II. pl. III*) *Ghonghorr* genoemd: dit heet misſchien *de geele*. (Zie WITSEN *Tart. I. bl.* 69. *b*, alwaar *gongor moerin* vertaald wordt *een donker geel paard*). Trouwens dezelfde heet ook *Zachan*: *de witte*. (Zie MAJER op het woord *Ghongorr*).

Bij

Bij CAYLUS eindelijk, die van alle de genoemden ontwijfelbaar de ervarenſte kunstkenner was, vindt men, *Recueil d'ant. I. pl. XXXI. n°. 2*, eene twijfelachtige *Laksjmi* of *Devi*.

IV. pl. XXIII. n° 3, 4, 5). *Hanoeman.*

VI. pl. X. n°. 4). Eene *avataar* van *Siva:* veelligt (gelijk wij op *blz.* 85 [*a*] aanmerkten) *Bheireva* of *Kandi-Rao.*

Aan de twee eerstgenoemde zag CAYLUS wel eene *Aſiatiſche* afkomst; doch het derde ſcheen hij voor *Romeinsch* te houden.

[*a*] Alwaar men verzocht wordt, in plaats van *T. VII.* te lezen *T. VI.*

AANHANGSEL

N°. V.

Over Tsjakra, *vooral bij de Boedisten en Dsjainas.*

De beteekenisſen van *Tsjakra*, zoo als wij ons dezelve voorſtelden bij het bewerken der Ie. *Afdeeling* § 7 (*a*), ſchenen ons toe, aldus in tijdsorde gerangſchikt te kunnen worden:

I°. *Tsjakra: Magtige;*

II°. ——— Naam van eenen priester- en veelligt volksſtam.

III°. ——— Naam van perſonen uit dien ſtam;

A) 1°. Vorſten: en ten gevolge daarvan,
2°. Tijdrekening naar eenen der vorſten genoemd;

B) 1°. *Boeda:* en ten gevolge van dien,
2°. Denkelijk *Dsjina.*

IV°. ——— Naam van verſchillende goden der *Bramienen*, ten gevolge van de Ie. algemeene beteekenis van *magtige.*

Een later uitgekomen werk van I. J. SCHMIDT heeft een gedeelte dezer redenering en rangordening wel twijfelachtig gemaakt, maar

(*a*) Zie *blz.* 112 tot 138.

maar een ander gedeelte onaangeroerd gelaten. Wij zullen dus allereerst onze eigene gisſingen onveranderd voordragen. Het is voornamelijk de IVe. of *Bramienſche* beteekenis, derzelver afkomst van de I^e., en de lijn van afſcheiding tuſſchen die IV. en de IIe. en IIIe., welke wij, in onzen tekst, getracht hadden op te helderen.

De afſtamming der IIe. en IIIe. hadden wij tot hier beſpaard. Laat ons van achter af beginnen.

Lang is er onder de geleerden getwijfeld, of de naam van *Boeda* een algemeene naam, als *wijsgeer* ware, dan of er een bepaald perſoon uit de geſchiedenis onder te verſtaan zij; of er één, of meer dan één van dien naam geweest zijn; wat zijn of hun vaderland, en welke de eeuw zij, waarin de voornaamſte *Boeda* geleefd hebbe: vraagpunten, gedeeltelijk door W. JONES, gedeeltelijk reeds vroeger geopperd, doch uit enkele *Indiſche* oorkonden, als al te zeer van geſchiedkundige waarheid en eenvoudig proſaïsch verhaal verwijderd, niet op te losſen.

Thans meenen andere geleerden, uit de ſchriften der *Mongolen* en *Chinezen*, bij welken de *Boedisten*-ſekte de overhand heeft, of voor een gedeelte gevestigd is, en wier jaarboeken met geſchiedkundige naauwkeurigheid zeer hoog opklimmen, het vaderland en den leeftijd van den eerſten *Boeda* (die naderhand door vele opperprieſteren onder denzelfden titel is opgevolgd) met zekerheid te kunnen opgeven. Volgens KLAPROTH toch, in zijn *Leben des Budda*, en ABEL-RÉMUSAT in verſchillende verhandelingen, (ook volgens SCHMIDT zelven) is *Boeda* geboren uit het edele geſlacht der

Sakias of *Sjakias*, welk in het aloude koningrijk *Magad'ha* (zuidelijk *Bahar* aan den *Ganges*) een der voornaamſte *Bramienſche* ſtamhuizen ſchijnt geweest te zijn (*a*). De tijd zijner geboorte valt in de *XI. eeuw vóór* CHRISTUS. Deze berigten zijn geenszins geheel nieuw, maar bevestigen ſlechts een gedeelte der onderling tegenſtrijdige berigten der *Indianen* (*b*), zoo wel als die der vroegere Europeaanſche geleerden, welke uit *Mongolſche* bronnen geput waren. Uit het geſlacht der *Sjakia's* zijnde, draagt *Boeda* eigenlijk den naam van *Sjakia-Moeni*, *de boeteling* of *de wijze Sjakia*. Zoowel als *Boeda Sjakia* heet, is ook *Sjaka* van hem gebruikelijk, en wordt ſlechts als een verſchillende tongval opgegeven (*c*).

Daarbij komt de door ons reeds (*bl.* 120.) aangetekende uitſpraak der *i* in *Arakan*. Deze landſtreek toch, een zetel der *Boeddisten*-leer, even gelijk het naastgelegene groote rijk der *Birmans*, zegt altijd *r* voor de *i* van dezen. Aldaar moet *Boeda* en zijn ſtam dus *Sjakra* genoemd worden.

Inderdaad is die geheele ſtam van *priesteren*, waaruit *Boeda* geſproten is, die *Sjakia's* uit het rijk *Magad'ha*, gewis dezelfde welke in andere berigten *Saka's* genoemd wordt, en tot een geheel

(*a*) KLAPROTH, *Leben des Budd'a p.* 123*; achter deszelfs *Aſia Polygl.* en in *Journ. Aſiat. IV. p.* 14; ABEL-REMUSAT, in *Journ. des Savans* 1819, *Oct. p.* 625; 1821, *Janv. p.* 7; 1822, *Avril p.* 226.

(*b*). Zie, bij voorbeeld, KAEMPFER *Amoenitates Exoticæ p.* 608; W. JONES, *Aſiat. Res. II. p.* 125; WILFORD, *ib. IX.* 41.

(*c*) BUCHANAN, *Rel. and Litterat of the Burmans: Aſiat. Reſ. VI. p.* 262, 300.

(*d*) BUCHANAN, *p.* 211.

Digitized by Google

heel *volk* is aangegroeid. *Sjakia*, *Sjaka*, en *Sjakra* is dus een en hetzelfde, en alle die klanken kunnen wederom *Tsja* of *Sa* geſchreven worden, wegens de reeds (*blz.* 113) vermelde verwisſeling van deze drie lispende letteren.

Ik gis, dat de titel van *Tſjakra-varti*, welke aan de oude vorſten der *Dsjainas* en *Boedisten* eigen was, van die ſtam-benaming afkomt; en dat de naam van SAKA, gegeven aan koning SALIVAHANA, ſtichter eener tijdrekening (*a*), aantoont, dat hij veelligt uit dat zelfde ſtamhuis zal afkomſtig wezen.

De eenheid van alle deze namen van *Saka* zoude bewijsbaar zijn. *Saka* wordt evenzeer *magtige vorst* vertaald (*b*), als *Sakra* of *Tsjakra*, waarvan wij dit reeds aanvoerden: en boven (*bl.* 122) is insgelijks het gebruik der *Singalezen* vermeld, om de bedoelde tijdrekening zoo wel *Sakra* als *Saka* te noemen.

Om zich nu in het algemeen te overtuigen, dat de ſtam der *Sjakia's* zich zoo ver over *Aſië* verſpreid heeft, dat *Tsjakra* of *Saka* wel degelijk een en dezelfde naam kan wezen, (dus niet ſlechts een gelijkluidende) dien men overal zoo wel in *Ceylon*, als in *Tibet*, zoo wel aan den *Ganges* en *Indus*, als op *Java*, verneemt, zoude de lezer zich een zeer uitgebreid onderzoek moeten getroosten. De *Saka's*, bij voorbeeld, maken een deel uit van den meer algemeenen volks- of priester-ſtam der *Maga's* (*c*), (zeer

(*a*) De andere tijdrekening is van *Vicramaditja*, en begint 56 jaren vóór CHRISTUS. Deze hæt *Samvat*.

(*b*) WILFORD, *Aſiat Res. IX. p.* 82, 134.

(*c*) WILFORD, *als boven. p.* 74.

(zeer denkelijk dezelfde als de *Magi* der *Zend*-volkeren) welke, van buitenlands aangekomen zijnde, aan het rijk van *Magad'ha* hunnen naam hebben gegeven. Inderdaad is de aan de Oostzijde des *Ganges* gevestigde priesterstam bekend onder den naam van *Mugs*, en *Boeda* zelf is ook *Maga* genaamd geweest (*a*). Nu is de heilige taal der *Boedisten*, het *Pali* of *Bali*, zeer denkelijk dezelfde taal als het oude *Magadi*, de spraak van het genoemde rijk, en heeft nog vele overeenkomst met de hedendaagsche platte landstaal, *Magadi* genaamd: en deze zelfde taal *Pali* vindt zich, schoon met kleine veranderingen, in *Siam*, *Pegoe*, *Tibet*, *Assam*, enz., op *Ceylon*, op de bouwvallen van *Maveli-poeram* (de zoogenaamde *zeven pagoden* bij *Madras*), op die van *Ellore* enz. Dit een en ander laat zich in een kort bestek geenszins uitleggen: het is de slotsom van den arbeid veler Engelsche geleerden, tot welker verhandelingen wij voor als nog den lezer moeten verwijzen. (*b*) Maar meerdere zekerheid in de bijzonderhe-

(*a*) BUCHANAN, *Asiat. Res. p.* 211.

(*b*) BUCHANAN, *Relig. and. Litt. of the Burmas*, *Asiat. Res. VI. p.* 306; MAHONY, *on Ceylon*, *VII. p.* 38; WILFORD *on Anugangam*, *and on the kings of Magad'ha*, *IX. p.* 32—115: vooral *p.* 33, 44, 75; COLEBROOKE, *on the Jains*, *ib. p.* 310; LEYDEN, *Lang. and Litt. of the Indo-Chinese Nations*, *X. p.* 276—289; WILFORD, *on the sacred Isles in the West. XI. p.* 54—84, ook *p.* 106. (hoezeer toch deze schrijver vervalt in de zonderlinge redenering, dat de *Saka's* zich tot in *Engeland* uitgebreid hebben, schijnen evenwel de berigten, door hem uit de *Poeranas* verzameld, bruikbaar te zijn: zie vooral *bl.* 63, 70, 75, 82 en 106); DUBOIS, *India*, *p.* 46; ERSKINE, *Bomb. Trans. II. p.* 513, 514.

heden hebben wij te wachten uit de, onlangs aangekondigde, opzettelijke onderzoekingen van de heeren BURNOUF en LASSEN, *Eſſai ſur le Pali* (*a*), welke in de hoofdzaak met de Engelſchen ſchijnen overeen te komen.

De voorbeelden van den titel van *Tsjakri* en *Tsjakravarti*, welke titel voornamelijk onder de oude vorſtelijke geſlachtregisters der *Djainas*, ook onder de *Boeddisten*, wordt aangetroffen, hebben wij hieronder, in eene *noot*, verzameld. Veelligt wordt dezelve ook als een algemeene titel van vorſten gebruikt, bij nabootſing. (*b*)

De

(*a*) Nadat men het plan vernomen had, om te *Calcutta* eene op *Ceylon* bewerkte ſpraakkunst van het *Pali* uit te geven (*Journ. Aſiat. T. II. p.* 252), is dezelfde taalarbeid door de in den tekst vermelde jonge geleerden te *Parijs* aangevangen, en ſtaat die binnen kort in het licht te komen (*Journ. Aſiat. VII. p.* 358. etc.). Reeds heeft het voorloopige berigt verſcheidene gewigtige uitkomsten doen kennen: waarvan wij, ter verrijking van hetgeen wij boven (*bl.* 136, en 151, *noot c.*) ſtelden, dit alleen in uittrekſel leveren: dat het *Pali* ook op *Java* beſtaat (*p.* 363, 366); dat het *Kawi* op *Java* zelf gevormd is, en niet ingevoerd zonder dat er opgegeven wordt, of dan het *Kawi* uit het *Pali* ontſtaan zij), en dat het *Sanskritsch* bij de *Boeddisten* uit het Noorden, als in *Tibet*, in gebruik is gebleven, terwijl de Zuidelijken in *Ava*, het rijk der *Birmans*, *Ceylon* enz. het *Pali* hebben aangenomen (*p.* 366. *et ſuiv.*). Het gebruik van het *Sanskritsch* ſchrift in *Tibet* heeft ook SCHMIDT aangetoond. (*Anhang. I. f.* 245).

(*b*) HEMATSJANDRA zegt in zijne *Sanskrietſche* woordenlijst: „*Arja-*„*varta* is het geboorteland der *Djina's*, *Tsjakri's* en *Ard'ha-Tsjakri's* „[halve *Tsjakris*], zijnde gelegen tuſſchen de *Vindia*- en *Himadri* gebergten."

De *Dsjainas* zijn ſlechts eene wijziging der *Boedisten*, denkelijk

„ten." (COLEBR. *Aſ. Res. IX.* 317.) De *Nara-Tsjakravarti's*, als vorſten der *geheele* aarde, en *Ard'ha-Tsjakravarti's*, als vorſten der *halve* aarde, worden in tijdsopvolging vermeld in de berigten der *Dsjaina*-Opperpriesteren, aan MACKENZIE medegedeeld: (aldaar *p.* 244—246 en 260: vgl. met de plaats van COLEBR. *p.* 315 en 316, uit een voorgaand hoofdſtuk van HEMATSJAND'RA, en met DUBOIS *p.* 559, 560). Dit alles maakt het woord *Tsjakra-varti* bijzonder aan de *Dsjainas* eigen. Alle de *Tsjakra-varti's* zijn van éénen ſtam (COLEBR. *p.* 316); zij genieten goddelijke eer (DUBOIS *p.* 552; LANGLÈS *II.*, *p.* 209), enz.

Dat het woord *Tsjakra-varti* ook bij de *Boedisten* behoort, blijkt uit de *inſcriptie* van *Islam-abad* (*Aſ. Res. II.* 385): en uit de *Singaleſche* geſchiedenis van *Boeda* (*Annals of Orient. Litt. III. p.* 390, 391; en DAVY, *Ceylon*, *p.* 207, *not.* *). Een der fabelachtige wereld-deelen heet bij de *Boedisten*, op *Ceylon*, *Tsjakrevatte Pargewette*; evenzeer als bij de *Dsjaina's* (JONES. *Aſiat. Res. VII. p.* 407; DUBOIS *p.* 557).

Maar als koninklijke of als eer-titel, denkelijk bij enkele nabootſing, ſchijnt het mij toe, dat die naam aan BALA gegeven wordt (bij DUBOIS *p.* 385), welke koning was van *Moeltan* (POLIER *I. p.* 272, 274); aan *Visjnoe* of *Narayana* (WILF. *Aſ. Res. XI.* 94), en aan koningen of geleerde *Bramienen*, in het algemeen, volgens PATERSON (*Aſ. Res. VIII.* 53), die dit woord van de *tsjakra* van *Visjnoe* afleidt: denkelijk de plaats van HEMATSJANDRA en andere berigten van het volgende deel der *Aſiat. Res.* niet kennende. MOOR is van hetzelfde gevoelen (*p.* 227, 249, 406), ſchoon hij wel opgelet heeft (*p.* 228 *not.* *), dat het woord bijzonderlijk bij de *Dsjainaſche* vorſten te huis behoort. Hij verklaart het gebruik daarvan dus niet uit eene nabootſing van de titels dier vorſten (gelijk wij), maar uit eene algemeene beteekenis, welke hij in het woord meent te vinden.

Digitized by Google

lijk wel van eenen verſchillenden ſtichter (*a*), doch op derzelver ſtam geënt (*b*), en voornamelijk in *Bengale* en in het hart van de *Dekan* gevestigd. Zij verwerpen, gelijk de *Boedisten*, de *Bramienſche* goden, en de *Veda's*, maar hebben de verdeeling in *kasten* behouden. Ook bezitten zij nog vele boeken in het oude *Pali* (*c*). Dat deze zelfden nu voor *Dsjina*, den naam van hunnen heilige, *Tsjakra* of *Saka* zeggen (*d*), is op het voorbeeld van *Boeda*.

En wanneer eindelijk de naam van *Saka* in het bijzonder voor den koning SALIVAHANA voorkomt, of voor de tijdrekening, die naar hem genoemd is, en van daar eindelijk als een algemeene eernaam voor elke lang gevestigde tijdrekening (*e*); zal hoogstwaar-

(*a*) COLEBROOKE, *Aſiat. Res. IX. p.* 289. Vgl. *p.* 303.

(*b*) Vgl. vooral de korte aanmerking van BUCHANAN *Aſiat. Res. IX.* 283.

(*c*) WILFORD, *Aſ. Res. IX. p.* 75.

(*d*) WILFORD, als boven, *p.* 210. In den *Bhagavat* wordt *Boeda* zoon van *Dsjina* genoemd (WILF. *Aſ. Res. III.* 413; HARINGTON *VIII. p.* 533). Hiertoe behoort ook de naam van een beeld te *Ellore*, *Soekra Atsjaria* (LANGLÈS *II.* 121. enz.), ſchoon op dit beeld verkeerd toegepast.

(*e*) SAKA voor SALIVAHANA (WILFORD *on the æra of Vicram. and Saliv. Aſ. Res. IX. p.* 138, 141, 145, 211); — voor eene *gevestigde tijdrekening*, in het algemeen (*p.* 76, 207); — voor den naam van eenen of meer vorſten in eene lijst uit *Guzerat*, door de *Dsjainas geïnterpoleerd:* of anders om (*p.* 180, 183, 209, 211); — voor eenen ſtam, die nog heden beweert van SALIVAHANA afkomſtig te zijn (*p.* 174, 224). — Ineenſmelting van de beteekenis van *magtigen vorst* en *ſtichter eener tijdrekening* in het voorbeeld van MAHOMED, *p.* 160.

waarſchijnlijk een dieper onderzoek der oorſpronkelijke geſchriften de bovengeſtelde gisſing bevestigen, dat ook deze eigennaam eigenlijk van den priester- en vorſten-ſtam der *Sakas* afgeleid kan worden. SALIVAHANA ten minſte wordt door de *Dsjainas* even zeer tot lid der ſekte van *Dsjina* gemaakt, waarin de *Tsjakri* en *Tsjakravarti* te huis behooren, als hij door de *Bramienen* wordt verklaard een *Sivist* geweest te zijn (*a*).

Tot zoo ver gingen onze gisſingen. Maar na heeft SCHMIDT, in zijne tegen KLAPROTH geſchrevene *Forſchungen*, een nieuw ſtelſel geopperd, welk, ten minſte zoo veel ons onderwerp betreft, door den laatſte niet wordt tegenſproken, en welk geenszins van waarſchijnlijkheid ontbloot is.

Volgens SCHMIDT is de *Perſiſche* godsdienst van *Ormuzd* ingeweven zoo wel in het *Boedisten-*, als in het *Bramienſche* geloof. In het eerstgemelde is *Ormuzd*, *Chormusda*, eene godheid, naar welker leer zich *Boeda* gevormd heeft, doch die aan *Boeda* onderdanig is geworden. In het *Bramienſche* ſtelſel is *Ormuzd* dezelfde met *Indra* en van daar, dat *Indra* zoo dikwijls in de *Boedisten* fabelen voorkomt (*e*), en wel als ondergeſchikt aan *Boeda*.

Dit

(*a*) Zie de vermelde verhandeling van WILFORD *p.* 211; en een voorbeeld uit de ſekte van *Siva p.* 173.

(*b*) KLAPROTH toch heeft reeds een antwoord begonnen in het *Journ. Aſiat. T.* V. *p.* 193, 257 en 321. De plaat die wij bedoelen, ſtaat *p.* 194: den titel van SCHMIDT's werk hebben wij *blz.* 188 gegeven.

(*c*) SCHMIDT *ſ.* 149, 152, 176.

Digitized by Google

Dit ſtelſel komt wel overeen met het door mij (*blz.* 198) uit WILFORD en BUCHANAN geleerde, dat *Boeda* met de *Magi* der *Zend*-volkeren vermaagſchapt is. Hetzelve verſpreidt ook over vele, door ons behandelde punten, een nieuw licht. Maar het laat andere twijfelingen over, welke niet dan door talgeleerden kunnen worden opgelost.

SCHMIDT leert, of onderſtelt, met KLAPROTH, dat *Sakia* (bij hem *Schagkia* geſpeld) een geſlachtnaam is van *Boeda* (*a*), en dat *Sakra* of *Sekkere* een bijnaam is van *Indra* (*b*). Maar dat ook *Sakra*, *Sjakra*, *Tsjakra* een naam van *Boeda* zoude zijn (als zijnde eene verſchillende uitſpraak van *Sakia*), ſchijnt hem niet voor den geest te zijn gekomen. Ondertusſchen blijven wij zulks (al komt misſchien nergens in onze aangehaalde voorbeelden *TsjaKRA-Moeni* letterlijk voor) als zeer waarſchijnlijk aanzien, gemerkt het verband van die twee en andere vormen in allerlei beteekenisſen.

Indien men dus ook dezen vorm blijft vasthouden, dan zoude men kunnen aannemen:

dat *Tsjakra* I°. beteekende *Magtige*;

II°. *Ormuzd*, *Chormusda*, *Indra*;

III°. Eenen ſtam van aanhangers van *Ormuzd*: en ten gevolge daarvan:

A. *Boeda*;

B. den vorst SALIVAHANA;

C. De tijdrekening naar dien vorst genoemd;

D. *Dsjina*.

Maar

(*a*) SCHMIDT *f.* 256, *not.* (1.) *und f.* 261.

(*b*) SCHMIDT *f.* 191, 192.

Maar dan blijft die klasse van beteekenissen, waarvan wij verschillende voorbeelden meenen bijeen gebragt te hebben, welke op *Bramienſche* beelden, behalve *Indra*, bepaaldelijk op *Sivisten* en *lingamisten* beelden worden toegepast, en daaronder op onzen *Bheireva*, geheel onverklaard. Men zal dan een van beiden moeten aannemen: of dat het woord *Tsjakra*, en te gelijk de persoon van *Ormuzd*, veel dieper in het *Indiſche* stelsel is ingedrongen, dan een eenig uitlegger tot nog toe heeft ingezien, of dat het verband en de overgang der beteekenissen van *Tsjakra*, welke wij volgens het stelsel van SCHMIDT ontworpen hebben, in eenige punten falen, welke niet dan door dien geleerde zelven, in overeenstemming met beoefenaars van het *Sanskrietſch*, kunnen worden uitgevorscht (*c*).

(*c*) Ten dienste van verdere navorschingen zij hier aangeteekend, dat de *vier* goden, of goede geesten, welke, onmiddelijk onder de 33 goede geesten van *Perſiſchen* oorsprong, (*amſjanſpands* bij de *Perſen* [KLEUKER, *Zend-Avesta II. f.* 100 *vgl. I. f.* 17]. *Tengri* bij de *Mongolen*, *raadgevers* op *Ceylon* [MAHONY. *Aſiat. Res.* VII. *p.* 37]) de wereld besturen, ons, bij voortduring, toeschijnen *Bramienſche* groote goden te beteekenen. Reeds hebben wij dit op *blz.* 126 ten opzigte van *Ceylon* getracht aan te toonen; doch, daar zij ook bij de *Mongolen* aangenomen zijn, schijnt derzelver aanwezen tot de eigene natuur van den *Boeda*-dienst te behooren. Een uittrekſel uit BERGMANN's *Nomadiſchen Streifereien*, medegedeeld in het *Journ. Aſiat.* III 199 (doch ons nog niet verder bekend), noemt dezelve *Bisne*, *Mandi*, *Oebla* en *Soesjan*. Hierin zijn ten minste *Visjnoe* en *Mahadeva*, ook op *Ceylon* onder de vier goden voorkomende, te herkennen. MOOR had gegist, dat zij de beschermgoden waren der vier windhoeken (*p.* 227. *not.* *. Zie ook SCHMIDT *f.* 172, 192).

AAN.

AANHANGSEL

N°. VI.

Berigt over het al of niet beſtaan van gegotene kolommen in Barbarije, van den Luitenant-Kolonel J. E. HUMBERT.

Il n'est jamais parvenu à ma connaissance, que, ſur la côte Septentrionale de l'Afrique et particulièrement dans le royaume *d'Alger*, la matière volcanique, connue sous le nom de *lave*, servait aux habitans *pour couler* (sans doute au moyen de formes) *des vases, des ſtatues* (*a*) *ou autres objets solides*. — On trouve dans le petit Atlas, qui s'étend depuis le détroit de Gibraltar vers Bonne dans le royaume *d'Alger*, ainsi que dans la courbe de *l'Atlas*, qui se termine au Cap Bon dans le royaume de *Tunis*, des marques certaines d'anciens volcans éteints, et la *Hammemleff*, montagne élevée et remarquable par deux sources chaudes, située à trois petites lieues de la ville de *Tunis*, ne laisse aucun doute à cet égard; mais il n'existe dans le pays aucune tradition relative à des irruptions volcaniques, et dans cette partie de la Barbarie, que j'ai parcourue, aucun indice ne m'a offert l'existence d'an-

(*a*) Les statues doivent alors se rapporter à une époque antérieure à l'occupation de cette cité par les Maures, auxquels la réligion défend d'avoir et de fabriquer des images.

Digitized by Google

d'anciennes laves. — Une seule tradition, que je tiens du défunt Bey de Tunis, le célèbre HAMOUDA-PACHA, vient plus ou moins cependant à l'appui du prétendu moyen employé dans le royaume d'*Alger*. Ce Prince, m'entendant vanter des blocs d'un beau granit, qui avaient appartenu à des colonnes d'un grand diamètre, me dit: *vous prenez cette espèce de marbre pour une production naturelle: ce n'est qu'une composition faite par des architectes anciens, et des écrits disent, qu'en Egypte on a fabriqué de grosses colonnes et des tours fort pointues (a) avec une pâte préparée, qu'on coulait dans des formes de bois.* Je ne combattis pas l'idée du Bey de Tunis, et je me rappelai, que SPON, dans son *histoire de Genève*, prétend, que les deux colonnes, qu'on voit hors de l'Eglise de *St. Pierre* à *Genève*, sont des colonnes coulées dans une forme ou un moule.

J. E. HUMBERT.

(a) Sans doute il est question ici des obélisques.

AAN-

AANHANGSEL

N°. VII.

Over de mogelijkheid van overeenkomst van eenige Indiſche beeldwerken met Griekſche en Romeinſche.

Bij de ſedert eenige jaren geopperde denkbeelden omtrent den oorſprong der *Griekſche* (of ook der *Aegyptiſche*) godenleer en afbeeldingen uit *Indië*, en vooral bij den tegenwoordigen ſtrijd tusſchen CREUZER en VOSS, in hunne *Symbolik* en *Anti-Symbolik*, kan het aangenaam zijn, nog eenige, misſchien niet opgemerkte voorbeelden van uiterlijke gelijkenis tusſchen *Indisch* en *Grieksch* of *Romeinsch* werk aan te toonen, welke hier zoo veel te minder ongepast zijn, omdat zij tot opheldering dienen van de door ons behandelde onderwerpen.

Reeds hebben wij (op *bl.* 60) de overeenkomst aangetoond der afgeſlagene menſchen-hoofden van de *guirlande* van *Bheireva* met de oudſte Griekſche *Meduſa*-hoofden. Deze overeenkomst van het kunstwerk, meenen wij, heeft eenvoudig haren oorſprong in de gelijkheid van de aandoening, welke de beiderlei kunſtenaars wilden uitdrukken.

Op *blz.* 67 ſpraken wij van den *gordel met zeven bellen* aan *Bheireva* gegeven, welken gordel wij, bij nader nadenken, beſchouwen als aan *Siva* eigen, zonder met den ſtaat der naakt-

naaktheid verder in verband te ſtaan. In het *Muſeum Pio-Clementinum* (*T. IV. pl.* 20) komt een *basrelief* voor, met een *Bacchisch* tooneel, waar, onder anderen, naast *Bacchus* een bejaard man, met koorden en *zes* bellen om het lijf (misſchien is de *zevende* bel door de draaijing van het beeld onzigtbaar) en met ſlangen in de hand, danst als een dronken of razend mensch. Zonder hierin eene onmiddellijke overeenkomst met de bellen, de ſlangen en den woesten dans van *Siva* te willen zoeken, daar het *basrelief* vergelijkenderwijs jong is, zoo willen wij toch de mogelijke navolging van Oosterſche gewoonten, die veelligt wijd verſpreid waren, in de *Griekſche* geheimenisſen, en van daar in *Romeinsch* beeldwerk, niet geheel verwerpen. Althans, ten opzigte van latere Romeinſche kunstwerken, is de mogelijkheid van verband tusſchen het *Indiſche* en *Perſiſche* woord *nama* met dat der *Mithras-basreliefs* niets minder dan weggeredeneerd (zie vooral WELCKER op ZOËGA *Abhandlungen ſ.* 400; en de voorbeelden: *Aſiat. Reſ. V. p.* 374. enz., *VII. p.* 242 enz.; DUBOIS *India*, *p.* 78, 81.)

Minder overeenkomſtig in de hoofdzaak, doch treffende in eene bijkomende omſtandigheid is de gelijkenis tusſchen de *Indiſche* afbeelding van *Doerga*, den buffel *Mahiſjaſoera* doodend (meermalen door ons vermeld, als *bl.* 22, 29, 70, 107 enz.), en een *basrelief* in gebakkene aarde van den heer BURGON te Londen; welk *Perſeus* voorſtelt, *Meduſa* het hoofd afgeſlagen hebbende (bij MILLINGEN *Ancient unedited Monuments N°.* 5. — *Statues pl. II*). Gelijk toch de kwade geest uit den hals des buffels, zoo komt hier *Chryſaor* uit den hals van *Meduſa* ontſpringen. Men vergete hierbij niet, dat de namen van *Perſeus* en *Meduſa* op *Aſie* doelen.

Een

Een enkel woord tot bepaling van onze gedachten moge thans voldoende zijn. Zoo ver wij tot nog toe de zaak konden onderzoeken, heeft voss teregt (indien men zijne bitsheid daarlaat), betoogd, dat het denkbeeld van de *onmiddellijke* afſtamming der geheimenisſen van *Bacchus* uit den dienst van *Siva* op louter latere uitvindingen der Grieken, na den togt van ALEXANDER, berust. De meer verwijderde overeenkomst, echter, van den *lingam*-dienst met de *phallophoriën* ſchijnt ons niet weggenomen te wezen. De gemeenſchap met ſabelen, diep in het Oosten te huis behoorende, welke van het eene volk aan het andere overgeleverd kunnen zijn, blijft altijd mogelijk. Gelijk aan de eene zijde de *mystieke* ſtrekking eener alles ondereenmengende *ſymboliek* zelfs de wetenſchap benadeelt door ze te benevelen, zoo kan eene al te uitſluitende ſtudie van *Westerſche* letterkunde voor alle andere waarheden ongevoelig maken. Bij voorbeelden van dien aard, als het laatſte of de beide laatſten, handelt, geloof ik, de bezadigde beoefenaar der wetenſchappen best met dezelve in zijn geheugen eenvoudig te laten berusten: en er geene gevolgen uit te trekken, eer of eene meer uitgebreide ſtudie, of later bekend gewordene daadzaken een verband aanwijzen, welk te voren niet ſcheen te beſtaan.

BIJVOEGSELS.

blz. 5. *reg.* 6. ROGERIUS) KIRCHER haalt nog aan, (*p.* 152. *b.*) P. ROBERTUS NOBILIS *de Brachmanum Theologia*, mij niet verder bekend. Deze ſchrijver ſchijnt een tijdgenoot van KIRCHER geweest te zijn: wiens werk in 1667 verſchenen is.

— 7. *reg.* 14. ROTH.) Zie, over dezen geleerden zendeling der Jezuiten, nog de *Praefatio* van KIRCHER.

— 12. *reg.* 3 en *bl.* 143). De heer ENGELHARDT heeft de meer officieele kopijen der teekeningen van *Brambanan* aan den Koning aangeboden: en Z. M. heeft goedgevonden dezelve (in 1824, kort na dat de eerſte vellen dezer verhandeling afgedrukt waren) bij het *muſeum van Oudheden* te *Leyden* ter bewaring en eventueele uitgave te plaatſen.

— „ *reg.* 13. *Geſchiedboek*) Een dergelijk geſchiedboek, de laatſte eeuw van het rijk van *Madjapyt*, en misſchien ook vroegere tijden omvattende, is onlangs gekomen in bezit van de *Société Aſiatique* te Parijs. (Zie deszelfs *Journal Aſiat. III. p.* 114, en *V. p.* 186. Vgl. onze *blz.* 163, en 175.)

— 17. *reg.* 19. *geene menſchelijke perſoonen.*) Dit heb ik naderhand omtrent *Daksja* eenigzins gewijzigd. (Zie *blz.* 37, enz. en verder *blz.* 82, en 117 *noot a*).

blz. 19.

Digitized by Google

blz. 19. *reg.* 8. *men weet niet, in welke eeuw*) Het aangekondigde nieuwe werk over het *Pali* (zie *blz.* 197) ſchijnt hierover meer voldoende opheldering te belooven.

— 29. *reg.* 5 en 33. *in de buitenſte niſen.*) De heer REINWARDT twijfelt aan deze gisſing, wegens de grootte der beelden, en de kleinheid der niſen.

— 32. E.) Een dezer tempelwachters is door RAFFLES weder opgerigt, volgens berigt van den heer REINWARDT. Doch deze twijfelt, of die beelden wel dezelfde zijn als de afbeelding op de aangehaalde *plaat*. Vermits echter die afbeelding wel overeenkomt met de beſchrijving bij RAFFLES (*p.* 43), maar niet met de teekeningen van tempelwachters, op order van den heer REINWARDT te *Singa-Sari* gemaakt, denk ik, dat er meer dan één paar aanwezig is.

— 66. *reg.* 6. *aan den halsband.*) Aldus draagt het paard van *Bheireva*, bij PALLAS (*Reiſe I. pl.* X. *n°.* 6.), een menſchenhoofd aan eenen halsriem. (Zie ons *IVe. Aanhangſel.*)

— 67. *noot a*) *Toddy* is het zoete ſap, welk uit de geknotte bloemſtengen van den kokosboom en andere palmſoorten vloeit. Door gisting, welke zeer ſpoedig plaats heeft, wordt hetzelve bedwelmend. Door overhaling maakt men daarvan eene ſoort van *Arak*. (DAVY, *Ceylon*, *p.* 123; met de afbeelding der bewerking *p.* 248.) *Toddy* is dus eene ſoort van *palmwijn*, ook in andere heete landen zeer gebruikelijk.

— 72. *reg.* 17 en 95. *Armbanden.*) De armbanden aan den bovenarm heeten *bazoeband* (MOOR *p.* 54, 63).

blz. 85. *reg.* 7. *n°.* 4.) En eenige bij PALLAS.

— 86. achter *reg.* 17.) Bij ROGERIUS (*blz.* 158) wordt *Vira-Bhadra* gezegd, ſoms met *twee en dertig* armen afgebeeld te zijn.

— 92. *noot b.*) De gisſing van het *Gebet-rädlein* neem ik terug, na de beſchrijving van een dergelijk werktuig bij PALLAS (*Reiſe I. f.* 358.) gelezen te hebben.

— 136. *reg.* 4 van ond., en 151. *noot* (*c*). *Pali*) Zie onder, *blz.* 197.

— 140. *reg.* 3. *Nieuwe zeden*) Deze redenering zoude echter verzwakt worden, indien het naderhand uit de geſchiedenis bewezen werd, dat de *Siva*-dienst op *Java* was ingevoerd door aankomelingen, die reeds gewoon waren de menſchen-offeren daarmede te paren. Doch eer dit aangetoond zij, zullen wij bij de geſtelde gronden van waarſchijnlijkheid volharden.

— 160. *noot b.*) *Sadjara Radja Djawa*). Aldus is de oorſpronkelijke titel der *Maleiſche Jaarboeken*, door LEYDEN vertaald en door RAFFLES uitgegeven, *Sajara-Maleyoe.*

— 169. *reg.* 19. *Beſpiegelende houding.*) Of wel *zegenende.* (PALLAS, *Reiſe I. f.* 350).

TI-

Digitized by Google

TITELS DER AANGEHAALDE WERKEN,

WELKE BETREKKING HEBBEN TOT *INDIË* (*).

ABEL REMUSAT, Epithètes de Boudda (Mines de l'Orient, *T. IV. p.* 183—201. et Journal des Savans 1819, *p.* 625).

———————— Succesſion des Patriarches de la réligion de Boudda, (Journ. d. Sav. 1821, *p.* 6).

———————— Apperçu d'un mémoire ſur l'origine du Lamaïsme, (Journal Aſiatique, *T. IV. p.* 257).

Annals of Oriental Litterature, London (*Longman.*) 1820, 8°., 3 parts.

ANQUETIL DU PERRON, Recherches Historiques et Géographiques ſur l'Inde. Berlin 1786, 4°.

———————— Zend-Avesta, trad. en Franc. Paris 1771, 2 *Tom.* 3 *vol.*, 4°. [NB. hierin is de reisbeſchrijving van dien geleerde vervat.]

Archaeologia [Britannica] or miscellaneous tracts relating to antiquity, published by the Society of antiquaries of London. 1770 en verv. 4°. [Van dit werk heb ik ſlechts de *tien* eerſte deelen tot mijn gebruik.]

Aſiatick Reſearches. Lond. 1806. 5th edit., 12 vol., 8°. (Zie, omtrent de volgende deelen, onze *Voorrede*).

Ayin Akberi, or the Inſtitutes of the Emperor AKBAR, bij ABOUL FAZIL. Calcutta 1783, 3 voll. 4°., or London 1800, 4°. and 8°. (en in W. JONES WORKS, *VII. p.* 73.)

BAL-

(*) Niet alle deze werken zijn gebruikt geworden. Zie de *Voorrede*.

Digitized by Google

BALDÆUS, Beſchryving van Malabaar, en Afgodery der O. Ind. Heydenen. Amſt. 1672, fol.

DE BARROS et DIÈGO DE COUTO, de Aſia. *Lisboa* 1552—1602., 4 vol. fol. en aldaar 1778, klein 8°.

Verhandelingen van het Bataviaasch Genootſchap, gedrukt te Batavia.

C D. BECK, Grundriſ der Archaeologie, Leipz. 1816, 8°.

Bombay Transactions. London (*Longman*) 1819, etc. 3 vol. 4°.

F. BOPP, *Nalus*, carmen Sanscritum e Mahabharato. Londin. (*Treuttel and Würtz*) 1819, 8°.

——— *Mahabharata*, Book I. Sect. 1. (in *Annals of Oriental Litterature.*)

——— Ardſchuna's Reiſe zu Indra's Himmel. Berlin (*Logier.*) 1824, kl. 4°.

C. A. BÖTTIGER, Andeutungen zu 24 Vorleſungen über Archaeologie. Dresden 1806, 8°.

BUCHANAN, Journey through Myſore &c. Lond. (*Cadell*) 1808, 3 vol. 4°.

Cérémonies et Coutumes réligieuſes de tous les peuples. Amſt. 1723—43, 8 Deel. in 9 band., fol. met platen van B. PICART.

COLEBROOKE, Views of places in the Kingdom of Myſore. Lond. 1805, fol.

CRAUFURD, Reſearches concerning ancient and modern India. London (*Cadell and Davies*) 1817. 2. vol. 8°.

CRAWFURD, History of the Indian Archipelago. Edinb. 1820, 3 vol., 8°.

CREUZER, Symbolik und Mythologie der Alten Völker. Leipz. u. Darmſtadt 1819, 6 Bänd., 8°.

DANIELL, Oriental Scenery, or Views in Indostan. Lond. 1795—1808, fol. 5 parts, and: the mountains of Ellora, Lond. 1803, fol. — of het een en ander: London (*Longman*) 1812, klein fol.-obl.

Darſtellung der Brahminisch-Indiſchen Götterlehre (aangehaald in MAYERS *Mythologiſches Lexikon*).

DAVY, Account of the Interior of Ceylon. Lond. (*Longman*) 1821, 4°.

DOW,

Digitized by Google

DOW, *History of Hindostan*, from FERISHTA. Lond. 1770, 3. vol. 4°. en, 1792, 3 vol. 8°.

DUBOIS, Description of the Character, manners and customs of the people of India. Lond. (*Longman*) 1817, 4°.

ELPHINSTONE, Account of the Kingdom of Caubul. Lond. 1815, 4°.

Gita Govinda (in W. JONES 's Works IV. *p.* 236) en, überſetzt von DALBERG. Erfurt 1802.

GÖRRES, Aſiatiſche Mythen-Geſchichte. Heidelberg 1810, 8°.

HAAFNER, Proeve van Indiſche Dichtkunde, volgens den Ramayun. Amſt. 1823.

HEEREN, Ideen über die Politik u. ſ. w. der Völker der Alten Welt, 3e. Aufl. Gott. 1815, 3 Th.

HERDER, Denkmale der Vorzeit (Sämmtl. Werke zur Philos. u. Geſch. 1 Th.) Carlsruhe 1820, kl. 8°.

(Hindoostan in Miniature.) — The world in Miniature. edit. bij FR. SCHOBERL: Hindoostan, in 6 vol. London (*Ackermann*), 1822. 12°.

Hitopadeſa, bij CAREY. Serampore, 1804, 4°. ditto translated by WILKINS, Bath. 1787, 8°.

HOORNBEEK de Conversione Indorum et Gentilium. Amſt. 1669, 4°.

HUNTER, Picturesque scenery in the Kingdom of Mysore. 1805, fol.

Inſtitutes of Hindu Law, or the ordinance of Menu. Calcutta 1794, 4°; London 1796, 8°. en in JONES 's Works VII. p. 75.

W. JONES 's Works. Lond. 1807. 13 vol. 8°.

Journal Aſiatique, publié par la Société Aſiatique. Paris 1822 et ſuiv. 8°.

KAEMP-

Digitized by Google

KAEMPFER, Amoenitates Exoticae. Lemgov. 1712, 4°.

J. A. KANNE, System der Indiſchen Mythen. Leipzig 1813, 8°.

———— Allgemeine Mythologie. Baireuth u. Hof. 1815, 2 Bände, 8°.

A. KIRCHER, China Illustrata. Amſt. 1667, fol.

KIRK PATRICK, account of the Kingdom of Nepaul. London 1811, 4°.

KLAPROTH, Aſia Polyglotta. Paris 1823 (*Schubart*) 4°., mit einem Sprach-Atlas, folio.

———— Reiſe in den Caucaſus. Halle u. Berlin, 1812, 2 B. 8°.

LANGLÈS, Monumens anciens et modernes de l'Indoustan. Paris (*Didot ainé.*) 1821, fol. 2 vol. et pl.

LEYDEN, *Malay Annals.* with an introd. bij T. S. RAFFLES. London, (*Longman*), 1821, 8°.

Magazin über Aſien (ook genaamd: *Aſiatiſches Bilderbuch*) Leipz. (*Baumgärtner*), zonder jaartal, 4°.

[FR. MAJER] Algemeines Mythologiſches Lexikon, 1e. Abth. Nicht-alt. Klasſisch: bearbeitet von FR. MAJER. Weimar 1803. 8°. I. & II. B. (NB. gaat ſlechts tot de letter I.)

MARSDEN, Maleiſche Spraakkunst, vertaald door C. P. J. ELOUT. Haarlem 1824, 4°.

MAURICE, Indian Antiquities, London (*J. White*) 1806, 7 vol., 8°.

MOOR, Hindu Pantheon, London (*Johnſon*) 1810, 4°.

NIEL. MÜLLER, Glauben, Wiſſen und Kunst der Alten Hindus. Maintz (*Kupferberg*) 1822, 1 Theil, 8°.

C. NIEBUHR, Reize naar Arabië, uit het Hoogd. Amſt. 1776, met de Beſchrijving van Arabië en de Vragen van MICHAELIS, 4 Deelen. 4°.

W. OUSELEY, Travels in Various Countries of the East. Lond. (*Rodwell and Martin*) 1819, 3 vol., 4°.

Sir

Digitized by Google

PALLAS, Reise durch verscheidene Provinzen des Russischen Reichs. St. Petersburg 1771, 5 Bände, 4°.

——— Nachrichten über die Mongolischen Völkerschaften. St. Petersb. 1776, 4°, 2 Bände.

POLIER, Mythologie des Indous, Roudolstadt et Paris 1809, 2 vol. 8°.

M. POLO, Travels, transl. with notes bij W. MARSDEN, Lond. (*Longman*) 1818, 4°.

PAULLINUS A S. BARTHOLOMÆO, Grammatica Samscrdamica. Rom. 1790, 4°.

——— — ——— Systema Brahmanicum. Romae 1791, 4°.

PAOLINO A SANTO BARTOLOMEO, Viaggio alle Indie Orientali. Rom. 1796, 4°. — Fransch: Paris 1808, 3 vol., 8°.

RAFFLES, the History of Java. Lond. 1817, 2 vol. 4°. (Zie over de nommering zijner platen, *blz.* 12, noot *d*).

Ramayuna of VALMEEKI, bij W. CAREY and MARSHAM, 1 vol., Serampore 1806, 4°.; Lond. 1808, 8°. — 2 et 3 vol. Serampore 1819.

RELANDI Dissertationes Miscellaneae. Traj. ad. Rh. 1706, 3 vol., 12°.

RENNELL, Déscription Historique et Géographique de l'Indostan. Paris an VII, 3 vol. 8 et Atlas in 4°.

ABR. ROGERIUS, de geopende deure tot het verborgen Heydendom. Leyden 1651, 4°.

A. G. A SCHLEGEL, *Ramayana* (uit te geven, met Latijnsche vertaling, in 8 deelen, in 8°. behalve de nooten (bij *E. B. Weber* in Bonn) volgens prospectus van London, *Nov.* 1823, en van Bonn, *Febr.* 1824, 8°.)

——— *Bhagavad Gita*, *Bharateae* episodium. Bonn (*Weber*) 1823, 8°.

I. J. SCHMIDT, Forschungen im Gebiete der älteren Bildungsgeschichte der Völker Mittel-Asiens, vorz. der Mongolen u. Tibeter. St. Petersburg u. Leipzig (*Cnobloch*) 1824, 8°.

SONNERAT, Voyage aux Indes Orientales. Paris 1782, 2 vol. 4; of, 1806, 3 vol. 8°.

TAVERNIER, Voyages. Paris 1679, 12°.

VALENTIA, Voyages and Travels to India, Ceylon, &c. London (*Rivington*) 1811, 3 vol., 8°. and plates 4°.

VALENTYN, Oud en Nieuw Oost-Indien. Dordt 1724, 5 deelen. fol.

VINCENT, Commerce and Navigation of the Ancients in the Indian Ocean, 2 vol. London (*Cadell & Davies*) 1807, 4°.

——— The Voyage of Nearchus, Greek and English. Oxford 1809, 4°.

J. H. VOSS, Antiſymbolik. Stuttgardt, 1824, 8°.

J. J. WAGNER, Ideen zu einer allgemeinen Mythologie der alten Welt. Frankf. a M. 1808, 8°.

WARD, Account of the writings, religion and manners of the Hindous. Serampore 1811, 4°.

ook onder den titel:

View of the History, litterature and Mythology of the Hindous. Serampore, 1815, 2 vol. 4°. and London 1817, 8°.

WILKINS, Sanskrita Grammar. Lond. (*Black, Parry & C°.*) 1808, 4°.

WILLMET, Schets van den ſtaat der Oosterſche Literatuur in Holland (in de Gedenkſch. van het Inſtituut, III. Klaſſe, Nederd. Ged. II. Deel, *bl.* 199, volgg.)

N. WITSEN, Noord- en Oost-Tartarijen, Amſt. 1705, 2 deelen; (NB. De vernieuwde titel luidt: te Amſterdam, *Schalekamp*, 1785: hierbij is eene nieuwe Inleiding van P. BODDAERT.)

IN-

INHOUD.

VOORREDE . . . . . *blz.* III.

BERIGT OVER DE SPELLING . . . . . — 1.

INLEIDING. § 1. *Korte geſchiedenis der beoefening van Indiſche oudheden* . . . . . — 3.

§ 2. *Kort overzigt der Indiſche fabelleer* . . — 13.

§ 3. *Afbeeldingen der Indiſche Goden* . . . — 19.

EERSTE AFDEELING. VERKLARING DER DRIE BEELDEN.

§ 1. *Voorloopige beſchrijving* . . . . . — 21.

§ 2. *Oorſpronkelijke plaatſing der beelden te* Singa-Sari. — 23.

§ 3. *Verklaring van het beeld* N°. 1. Bheireva . — 35.

§ 4. *Overzigt van alle bekende beelden van* Bheireva. — 78.

§ 5. *Verklaring van het beeld* N°. 2. Ganeſa . — 87.

§ 6. ——— — — —— N°. 3. Nandi . —105.

§ 7. *Opſchrift op het beeld* N°. 1. . . . —111.

§ 8. *Onderzoek naar den aard van den voormaligen Siva-dienst op Java* . . . . . —138.

Digitized by Google

TWEEDE AFDEELING. AANMERKINGEN OMTRENT DEN OUDERDOM EN DE KUNSTWAARDE DER BEELDEN.

§ 1. *Ouderdom* . . . . . *blz.* 143.

§ 2. *Kunstwaarde* . . . . . —152.

AANHANGSEL *N°.* I. *Javaanſche beeldwerken of legenden, welke van de Indiſche godenleer ſchijnen af te wijken* —159.

——— II. *Javaanſche legende omtrent het beeldje,* Poetri Dedes *genaamd* . . . —180.

——— III. *Uitlegging der moeijelijkſte Javaanſche beeldwerken bij* RAFFLES *en* CRAWFURD —185.

——— IV. *Uitlegging van andere Indiſche beeldwerken bij vroegere ſchrijveren* . —188.

——— V. *Over* Tsjakra, *vooral bij de Boedisten en Dsjainas* . . . . . —194.

——— VI. *Berigt over het al of niet beſtaan van gegotene kolommen in Barbarye, van den Luitenant-Kolonel* J. E. HUMBERT —205.

——— VII. *Over de mogelijkheid van overeenkomst van eenige Indiſche beeldwerken met Griekſche en Romeinſche* . . —207.

BIJVOEGSELS . . . . . —210.

TITELS DER AANGEHAALDE WERKEN, WELKE BETREKKING HEBBEN TOT *INDIË* . . . . —213.

BE-

BERIGT OMTRENT DE PLATEN.

Plaat *I. en II. (bevattende het beeld, in den tekst N°. 1 genoemd, van twee zijden) zijn beſchreven* *1. Afd.* § 3.

— *III.* . . . . . — § 7.

— *IV. en V.* (*beeld N°. 2. van twee zijden*) . — § 5.

— *VI.* (*beeld N°. 3.*) . . . . — § 6.

— *VII.* *n°.* 1. . . . . *blz.* 87.

2. . . . . — 86.

— *VIII.* *n°.* 1. . . . *blz.* 31. *n°.* 2; *en blz.* 73 *noot* (*a*).

2. . . . . *blz.* 70. *noot* (*a*).

Digitized by Google

DRUKFEILEN.

blz. 1. *reg.* 14.)	Portughe . .	*lees:* Portugeſche
— 5. *noot a.*)	Zie ſtraks *noot* (*c*)	— Zie *noot* (*a*) op *blz.* 6.
— 9. *reg.* 6.)	burgemees .	— burgemeester
— — — 9.)	Grieksch .	— Romeinsch
— 11. — 3 enz.)	ENGELHARD .	— ENGELHARDT
— 29. — 11.)	te gelijke tijd .	— te gelijker tijd
— 29. — 13.)	waarſchijnelijk .	— waarſchijnlijk
— 39. — 13.)	*een zijner drie hoofden*	— *een zijner hoofden*
	[NB. Deze ſchrijffout is zinſtorend: *Brama* heeft er eigenlijk *vier*.]	
— 50. *noot a.*)	*Peiſatsjes*, wordt	*lees: Peiſatsje* wordt
— 53. — *a.*)	*Maka-kali* .	— *Maha-kali*
— 74. — *b.*)	CRAUFURD *Mann. and Cust. of Ind. II. p.* 134; CRAUFURD *Indian* —	*lees:* CRAUFURD *Reſearch. conc. anc. and modern India. II. p.* 134; CRAWFURD *Indian* —
— 76. — *a.*)	*anc. et modern*	*lees: anc. and modern*
— 85. *reg.* 6.)	*T. VII.* .	— *T. VI.*
— 120. *noot b. reg.* 1.)	248, .	— 246,
— 150. *reg.* 9.)	wegen. . .	— wezen.
— 165. *noot b.*)	verſtaan: van .	— verſtaan van
— 177. *reg.* 8.)	*raksjaſa* .	*lees: raksja* [NB. Zie *blz.* 186.]

Eenige onregelmatigheid in de ſpelling der vreemde woorden gelieve de lezer te verſchoonen.

Digitized by Google

I

Digitized by Google

Digitized by Google

II.

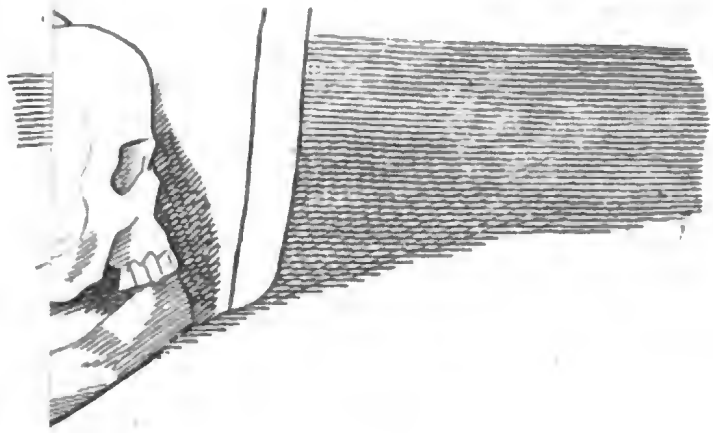

Digitized by Google

Digitized by Google

OPSCHRIFT op het beeld van BHEIREVA.

1. Opschrift op het beeld van Bheireva				
te lezen in het Engelsch	chă	kră	chă	kră
in het Nederduitsch	tajă	kră	tajă	kră
2. in hedendaagsch schrift				
3. id.	.....		.....	
4. Eene letter van het opschrift te Brambanan	.....		.....	.....
te lezen:	.....	kă	.....	.....
5. in hedendaagsch schrift	.....		.....	.....
6. op het beeld van Bheireva		.....		.....
7 misschien in hedendaagsch schrift te lezen	vă	.....	vă	.....

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

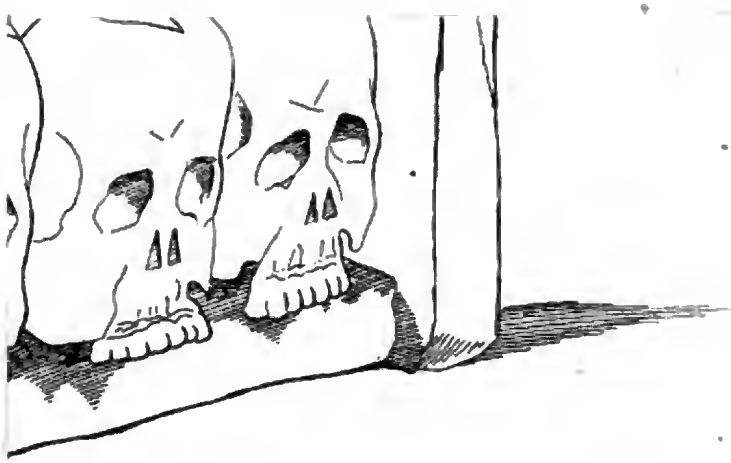

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

1

o.d. 41/2 d. Ned.

MAHA-KALI.
of
BHEIREVI.

2

o.d. 55 d. Ned.

o.d. 30/4 d. Ned.

BHEIREVA.
of
VIRA-BHADRA.

Digitized by Google

Digitized by Google

1

1 el. 77 duim = Ned.

1 el. 2 d. Ned.

BRAMA.

2

0 el. 36½ d. Ned.

Hoofd van eenen

TEMPEL-WACHTER.

Digitized by Google

Digitized by Google

OVER

DE SCHERTS

VAN

SOCRATES

DOOR

M. STUART.

1813.

Digitized by Google

Digitized by Google

OVER

DE SCHERTS

VAN

SOCRATES

DOOR

M. STUART.

Geen wijsgeer van den ouden tijd is meer algemeen bekend dan SOCRATES, de zoon van SOPHRONISCUS en PHÆNARETA; zijne leer, leerwijze, wandel en uiteinde komen, bij de minſte vermelding van zijnen naam, eenen ieder van eenige letterkennis voor den geest; want vroegere en latere ſchrijvers hebben niet opgehouden, het belangrijke zijner zedekunde, het kenmerkende zijner geſprekken, het deugdzame van zijn leven en het heldhaftige van zijnen dood voor te dragen en te verheffen, even als de berigten zijner voornaamſte leerlingen wegens hem door geheele of gedeeltelijke vertolkingen in ſchier alle hedendaagſche talen zijn gemeen gemaakt. Twee punten zijn nogtans in zijne leer en leven duister en betwist gebleven, zelfs bij de geleerdſte onderzoekers der oud-

heid, waarover ſomtijds, voornamelijk hier te lande, ſcherpe penneſtrijd is gevoerd, en ééne eigenſchap in zijn karakter en leerwijze is daarbij doorgaans geheel voorbij gezien, of niet genoegzaam opgemerkt noch ter opheldering, ook van die betwiste punten, gebezigd. Zijn *beroep op hoogere ingevingen van iets Goddelijks* en zijn *veelvuldig gewag van onnatuurlijke liefde* zijn deze duistere punten, waarbij zijn hooſd en hart al even zeer ſchenen te lijden; en de, aan zijnen aard en leerwijze geheel eigene, *ſcherts* is die eigenſchap, welke in hem niet algemeen werd gade geſlagen. Daar nu geene grootere misleiding van beprip kan plaats hebben, dan wanneer ſcherts en ſpotternij niet worden bemerkt, moet er zeer veel aan de waardering van dezen man ontbreken bij den genen, die hem in de ſchriften van zijne leerlingen niet nader komt. Het was de geleerde FRAGUIER, die dit der *Franſche Akademie*, nu eene eeuw geleden, wel deed opmerken (*); maar het was de onvergelijkelijke BARTHELEMY, die het laatst nog met ronde woorden verklaarde: „ik heb mij niet breed uitgelaten „over de ſcherts van SOCRATES, wel verzekerd, dat hij daarvan „zulk een veelvuldig en ſcherp gebruik niet maakte, als PLATO „hem toeſchrijft (†)." Dit overwegende en daarbij letteude, dat toch CICERO, in zijne voorſchriften der welſprekendheid, tegen de

(*) *Memoires de litterature, tirées des Registres de l'academie des inscriptions*, Tom. VI. p. 1.

(†) BARTHEL. *Reize van Anach.* D. VII. bl. 382.

de karaktereigene ſcherts van SOCRATES, zoo als zij in XENOPHON, PLATO en AESCHINES voorkomt, geene de minſte twijfeling aan derzelver echtheid bij den hoogen lof harer voegzaamheid en geestigheid ingebragt, alsmede dat een oud Grieksch bijſchrift, SOCRATES uitdrukkelijk *den meeſter des bedrogs*, *den ſpotter der vernuftigen*, *den redetwister en ontveinzer* genoemd heeft (*), oordeelde ik een eigen onderzoek naar deze ſcherts van SOCRATES belangrijk genoeg, om mij daarmede eenen geruimen tijd bezig te houden. Dit onderzoek heeft eene zeer naauwkeurige nalezing gevorderd, niet ſlechts van *de gedenkwaardigheden* door XENOPHON aangeteekend, maar voornamelijk van de veelvuldige *zamenſpraken*, waarin PLATO zijnen leermeester SOCRATES het woord laat voeren; en het is de vrucht van dit onderzoek, welke ik heb gewenscht aan de beproeving van uwe geleerdheid en ſchranderheid te onderwerpen.

De zamenſpraken van PLATO zijn de voorname bronnen, waaruit gehaald moet worden, hetgeen van de ſcherts van SOCRATES te zeggen valt: maar deze bronnen hooren wij zoo even door BARTHELEMY onzuiver verklaren, en hij beroept zich daartoe op de geſprekken, welke XENOPHON in eenen geheel anderen toon heeft opgeteekend (†). Het wordt ook algemeen erkend door een ieder, die de ſchriften dier beide leerlingen heeft gelezen, dat de so-

(*) Apud DIOG. LAERT. L. II. c. 4. p. 19. CIC. *Acad.* L. II. c. 5. *Brut.* c. 85. *Offic.* L. I. c. 30. *De Orat.* L. II. c. 67.

(†) BARTHEL. *Reize van Anach.* D. VII. bl. 382.

SOCRATES van XENOPHON een geheel ander man is in deftigheid, klaarheid en zuiverheid, dan die van PLATO (*). Daar ook SOCRATES zelf niets geſchreven heeft, kunnen de zeer lange geſprekken, door den laatſten hem in den mond gelegd, nimmer vrij worden geſproken van de verdenking, dat zij meer de gevoelens en twistredenen van den leerling, dan van den meester, behelsen. Zelfs verzekert DIOGENES LAERTIUS, dat SOCRATES eenmaal, op het hooren voorzeker van zulk eene zamenſpraak, uitriep: „hoeveel „ heeft de jongeling daar van mij gelogen (†)!" Hetwelk dan ook J. C. SCALIGER deed zeggen: „van duizend woorden, die PLATO „ heeft geſchreven, zal er naauwelijks één uit den mond van „ SOCRATES zijn gekomen (§)."

Indien nu dit ongunſtig vermoeden en vooroordeel tegen de zuiverheid der voorname bronnen onzer voordragt niet ware te verachten, dan mogt uwe aandacht zich aan dezelve wel onttrekken, en wij onzen arbeid vruchteloos geſpild rekenen. Dat mij echter alle die bedenkingen in denzelven niet hebben wederhouden, bewijst ten minſte zoo veel, dat zij mij voor mijn onderzoek niet beſlisſende zijn voorgekomen. Zij zouden zulks voorzeker geweest zijn, wanneer het mij om de *gevoelens* en *leerſtellingen* en geenszins om het *eigenaardige in het karakter en de geſprekken* van

(*) CIC. *de orat.* L. III. c. 16.

(†) DIOG. LAERT. L. III. c. 35. n. XXIX.

(§) J. C. SCALIGER, p. 13. Poem.

van SOCRATES hierbij was te doen geweest. Al het afgetrokkene, bovennatuurkundige en haarkloovende, zoo als het wel genoemd mag worden, in de meeste geſprekken bij PLATO, is voorzeker niet oorſpronkelijk van den man, die de wijsheid van den hemel had afgebragt, om in de werkplaatſen, op de markten en langs de wegen verkondigd te worden (*), maar geheel van den leerling, die den eenvoudigen weg der zedekunde van zijnen leermeester weder verliet, om eene nog veel hoogere vlugt te nemen met zijne *ideën*, dan waartoe zich de wijsgeeren vroeger hadden verſtout. Maar kan het wel met eenigen grond worden vermoed, dat PLATO zijnen SOCRATES, die toch openlijk leerde ten aanhooren van een ieder, reeds bij deszelfs leven en zeer kort na zijnen dood, ſchier overal als ſchertſende zoude hebben doen voorkomen, indien dit waarlijk deszelfs karakter geenszins was geweest. De luimige trekken, die wij uit den geest van SOCRATES, door DIOGENES LAERTIUS, verzameld vinden, toonen ook duidelijk, dat dezelve allezins boertende en ſchertſende was, en XENOPHON zelf zegt niet ſlechts uitdrukkelijk: „dat hij niet minder door zijne ſcherts „ leerde dan door zijne ernſtige leſſen (†);" maar gedenkt aan verſcheidene geſprekken met GLAUCO, over deszelfs *zucht naar de regering*, met EUTHYDEMUS over deszelfs *afkeer van zijn onderwijs*, ja met THEODATA, eene lichtekooi, over *het maken van minver-*

ove-

(*) CIC. *Tuscul.* L. V. c. 4. *Acad.* L. I. c. 4.

(†) XENOPH. *Memorab.* L. IV.

overingen, die zoo geheel en al ſchertſende zijn, dat zij juist als voorbeelden daarvan mogen worden bijgebragt (*). De vraag blijft dus ſlechts over: „hoe komt de SOCRATES van XENOPHON „ doorgaans zoo veel defftiger, dan die van PLATO?" en hierop ſchijnt mij het het volgende een afdoend antwoord: „XENOPHON had zich „ voorgeſteld, SOCRATES te verdedigen tegen de beſchuldigingen „ zijner vijanden, en zijn ganſche geſchrift mag eene uitmuntende „ *apologie* van zijnen meester heeten; PLATO dacht hier aan ſlechts „ in één geſprek, hetgeen hij dan ook alzoo noemde, maar „ bedoelde overigens, zijnen meester te ſchilderen in deszelfs „ geheel karakter, zeden en ſpreekwijze, onder welken form hij „ dan tevens veel van zijne eigene gevoelens, hetzij opzettelijk, „ hetzij onbemerkt, mag hebben ingebragt." Ziedaar de gronden, Mijne Heeren, op welke ik zelf ben voortgegaan in mijn onderzoek, en thans de tegenbedenkingen uwer ſchranderheid meen voorkomen te hebben.

Het gelaat van SOCRATES was en is den gelaatbeſchouwer van onzen tijd geene mindere ergernis, dan die van den zijnen, gebleven. Gelijk men medelijden krijgt wegens de moeite, welke LAVATER zich heeft gegeven, om zijne gelaatkunde toch ſtaande te houden bij derzelver openlijke beſpotting door alle de afbeeldingen, die men van dezen wijzen en deugdzamen *Athener* heeft gegeven, zoo lachte ALCIBIADES reeds ZOPYRUS uit, die in deszelfs

(*) XENOPH. *Mem.* L. III. c. 8. L. VI. c. 4. L. III. c. 20. Zie de aanteekening in de Nederd. vertaling bij LOOSJES, 1800, bl. 180, 181.

zelfs gelaat het kenmerk van eenen dommen, wellustigen, dronkaard vond (*). Hij zelf echter ſtond verbaasd, SOCRATES te hooren zeggen: „dat hij van nature zulke gebreken en neigingen ge„ gekregen, maar ze door de rede verwonnen had;" en gelijk ALCIBIADES zelf, die het fijnſte gevoel voor het ſchoone bezat, hem een affchuwelijken SILENUS op het oog noemde; zoo wist ook elk, dat SOCRATES meer dan iemand zwelgen kon, zonder daarvan dronken te worden, alhoewel hij een voorbeeld van matigheid was. De natuur zelve had alzoo dezen man gemaskerd, om hem tot het voorgeven van onkunde en domheid, tot het aannemen van ruwheid en onbeſchaafdheid, tot het vertoonen der laagſte zinnelijkheid zelve in ſtaat te ſtellen (†). CICERO ſchijnt dit voorbij te zien, wanneer hij zegt: „de veinzerij ſtond hem, „ ik weet niet hoe, zeer wel (§)." Zijne houding en verkeering kwamen met dit natuurlijk masker overeen; meestal toch ging hij ongeſchoeid; dagelijks hield hij zich in werkplaatſen en winkels op; onder den ijver van het ſpreken, knipte hij telkens met den vin-

(*) LAVATER, *Phyſiognomie*, D. I. bl. 271 en volg. CIC. *de Fat.* c. 5. PLATO *in Thæt.* T. I. p. 143, 145. *Edit. Bipont.* V. II. p. 51 55. *In Condiv.* T. III. p. 215. *Bipont.* V. X. p. 256, 257.

(†) PLATO *in Condiv.* T. III. p. 215, 220. *Bip.* V. X. p. 254, 267. Id. T. III. p. 176. *Bip.* V. X. p. 173.

(§) XENOPH. *Mem.* L. I. c. 17.

Digitized by Google

vinger en zat zich ook wel met de handen in het haar (*). Zijne eigenlijke leerwijze, niet in het *onderwijzen* maar in het *uitlokken der waarheid*, door veelvuldig vragen beſtaande, drong hem tevens tot eene gedurige ontveinzing of verberging zijner eigene gevoelens, en ook deze veeljarige en aanhoudende oefening van zijnen geest, gaf, als eene tweede natuur, hem een nieuw masker, waarvan het nu eeniglijk de vraag wordt, of en hoe hij beide heeft gebruikt (†).

Voorzeker had SOCRATES ondanks dezen aanleg en dit voorkomen zich allezins zoo deftig en ernſtig kunnen toonen, als hij doorgaans bij XENOPHON wordt voorgeſteld. Hij had altijd kunnen doen opmerken, dat zijn geest ſcherpzinniger, zijn vernuft vindingrijker, zijne kunde uitgebreider, zijn geheugen rijker, zijn ſmaak zuiverder, zijn gevoel keuriger was, dan van iemand zijner toehoorders; terwijl de reinheid van zijn hart en de verhevenheid zijner deugden uit de ingetogenheid zijner geſprekken en de omzigtigheid in zijne verkeering had kunnen blijken (§). Maar letten wij nu op de perſonen, met wie hij openlijk te doen had, dan zal ons bij zijnen oorſpronkelijken aanleg tot ſcherts en ſpotternij tevens de on-

---

(*) PLATO *in Conviv.* T. III. p. 174. *Bip.* V. X. p. 168. DIOG. LAERT. L. II. c. 6.

(†) CIC. *de Orat.* L. I. c. 4. PLAT. in GORG. T. I. p. 485. *Bip.* V. IV. p. 79. *Id.* in LACH. T. II. p. 187, 188. *Bip.* V. V. p. 179, 180. *Id.* in CLITOPH. T. III. p. 487. *Bip.* V. XI. p. 277. CIC. *Acad.* L. II. c. 33.

(§) XENOPH. *Mem.* L. IV. c. 33.

Digitized by Google

onmiddellijke aanleiding tot derzelver veelvuldig gebruik voor SOCRATES in het oog vallen.

Ten zijnen tijde was de wijsbegeerte, na zich nutteloos verdiept te hebben in een ijdel onderzoek naar de wording der dingen, verkeerd in een nog belagchelijker beuzelspel van den menschelijken geest, om door drogredenen het verstand te verwerpen en de rede zelve tot eenen staat van redeloosheid te brengen (*). Gelijk SOCRATES die zoogenaamde *natuurphilosophie*, die tot de noodwendige oorzaken wilde opklimmen, waaraan de hemelsche ligchamen derzelver wording verschuldigd zijn, eene dolheid noemde (†): zoo scheen hem alle afkeer van het gezond verstand, wegens deszelfs onvermogen tegen de listen en kunstgrepen eener spinnewebbige redekunst, nog veel gevaarlijker dan alle menschenhaat, uit veelvuldige mishandelingen geboren (§); en het was een der hoofdbedoelingen zijner wijsbegeerte, de krankzinnigheid dergenen aan te toonen, die geheimen wilden doorgronden, door de Goden zich voorbehouden, en de drogredenaars zelve door zijne overmeesterende scherpzinnigheid aan de algemeene verachting over te geven.

Zij verdienden dit dubbeld, *en* door hunne verwaandheid, waarmede zij voorgaven over alle opgegevene onderwerpen voor de vuist

(*) CIC. *in* BRUT. c. 8. *Tusc.* L. III. c. 4. *de finib.* L. II. c. 1.

(†) XENOPH. *Mem.* L. I. c. 3.

(§) PLAT. *in* PHAED. T. I. p. 89–91. *Bip.* V. I. p. 204–287.

vuist te kunnen redeneren, en op alle mogelijke vragen gereedelijk antwoorden; *en* door hunne onbeschaamde vrekheid, om zich hunne ijdele woorden met goud te doen betalen (*). Een GORGIAS, PRODICUS, PROTAGORAS, HIPPIAS, POLUS en anderen zagen zich geëerd en aangebeden door al, wat waan voor wijsheid hield. Zij reisden op hunne ellendige en verachtelijke kunst *Griekenland* door; zagen zich de rijkste jongelingen aanbevolen tot onderwijs; gaven vóór, den ingang tot alle wetenschappen te openen, en haalden schatten bijeen, waarvan zij vorstelijken staat voerden, gaande de algemeene verblinding zoo ver, dat men de gezantschappen zelve aan geene geschikter voorwerpen meende te kunnen toevertrouwen. Het spreekt van zelfs, dat de *Sophisten* zonder vele wezenlijke bekwaamheden en kundigheden, zulk een aanzien niet zouden verworven hebben, even als een HIPPIAS, vele handwerken moet verstaan hebben, om zich, gelijk hij eenmaal deed, te kunnen beroemen, dat hij geen stuk kleeding of opschik droeg, welk hij niet zelf had vervaardigd (†); en het is dus blijkbaar, dat niemand tegen hen was opgewassen, noch hen bij het algemeene gevoelen bereiken kon, tenzij hij hen in scherpzinnigheid en kundigheden niet slechts verre overtrof, maar tevens de menigte zelve tot eigen inzigt van der *Sophisten* ijdelen waan en tot hartelijke ver-

(*) PLAT. *in* THEAG. T. I. p. 128. *Bip.* V. II. p. 18. *in Sophist.* T. I. p. 268. *in* PRODIC. T. I. p. 384. *in* MEN. T. I. p. 371—373. *Bip.* V. II p. 291. *in* HIPP. MAJ. T. III. p. 282. *Bip.* V. XI. p. 7. *Id. in* HIPP. T. I. p. 364. *Bip.* V. III. p. 200. *Id. in* HIPP. *Maj.* T. III. p. 282. *Bip.* V. XI. p. 7.

(†) *Id. in* HIPP. T. I. p. 368. *Bip.* V. III. p. 208.

Digitized by Google

verguizing van hunne ſchandelijke eer- en geldzucht wist te brengen. Zij moesten ten toon geſteld worden, zouden zij vallen; zij moesten listig aangegrepen worden, zouden zij zich bloot geven; hun waan moest kunnen ſchitteren, zou dezelve kunnen worden uitgejouwd; daartoe moest hun de onkunde, de domheid en de onbeſchaafdheid ſchijnen in handen te vallen, doch zij zelve onbeſtand bevonden worden voor de boerſche eenvoudigheid.

Het was derhalve geene bloote aanleiding, welke SOCRATES in zijnen ſtrijd met de *Sophisten* vond, om zich van het masker, hem door natuur en oefening eigen, te bedienen, alhoewel dezelve ſchier onweêrſtaanbaar is, wanneer men zich in ſtaat gevoelt de waanwijsheid te verblinden en te beſpotten; maar dit was zelfs eene noodzakelijkheid, wilde hij voldoen, aan hetgeen hij zijne beſtemming, ja wel hoogere roeping, noemde.

Wanneer dan SOCRATES het nieuws vernam, waarvan *Athenen* weldra vol was, dat een of meer *Sophisten*, die meest alle *Grieken* van elders waren, in de ſtad waren gekomen, en zich ergens onder eene galerij of aan een huis liet hooren, vervoegde hij zich als bij toeval onder de luisterende menigte, of drong ook wel met moeite tot de gehoorzaal door (*). Alsdan den drogre-

de-

(*) PLAT. *in Apol.* T. I. p. 28. *Bip.* V. I. p. 66, 67. *ibid* p. 31. *Bip.* p. 72, 73. *ibid* p. 33. *Bip.* p. 7. *ibid* p. 41. *Bip.* p. 95. *Id. in* THEOD. T. II. p. 146. *Bip.* p. 56. *Id. in* EUTHYD. p. 278. *Bip.* V. III. p. 19. *ibid.* p. 285. *Bip.* p. 83. *ibid.* p. 293. *Bip.* p. 49. *ibid* p. 303, 304. *Bip.* p. 71—73. *Id. in* PROTAG. T. I. p. 319. *Bip.* V. III. p. 104. *ibid.* p. 335. *Bip.* p. 137.

denaar ontmoetende, opgezwollen van ijdelen waan door den uitbundigen lof der dwazen, die hem omringden, was zijn woord: „hoe gelukkig zou ik zijn, ſtelde mijn vermogen mij in ſtaat om „de lesſen van zulk een' leermeester, als gij, te bekostigen: maar „bij mijne armoede, biede ik u eeniglijk mijne onkunde en twij„felingen, maar tevens een' gezeggelijken geest en erkentelijk „hart aan, nu ik het geluk heb u te ontmoeten (*)". Het verlof om eenige vragen te doen werd dan met eenen ſchamperen grimlach toegeſtaan (†). Zij liepen over de allereenvoudigſte zaken naar het ſcheen: wat ſchoonheid, wat deugd, wat welſprekendheid zij; en werden eerst bejegend met eene beſpotting van derzelver onbeduidendheid, daarna beantwoord met weidſchen zwier van niets bepalende woorden, en eindelijk wel beleedigend omgekeerd ter verguizing van de ruwheid en domheid des vragers (§)." Maar voor zoo ruw en dom wilde SOCRATES dan juist worden aangezien; daarom had hij den mond ſteeds vol van voerlieden, lakenvollers, leerlooijers, ſchoenlappers, als of die hem voorbeelden moesten leveren, om zijne gedachten ſlechts te kunnen uiten. Die gewaande domheid erkende hij zelf dan ook, en bad den *Sophist*, toch

(*) PLAT. *in* LACH. T. II. p. 186. *Bip.* V. V. p. 176.

(†) *Id. in* HIPP. MAJ. T. III. p. 286. *Bip.* V. XI. p. 15.

(§) *Id. in* GORG. T. I. p. 491. *Bip.* V. IV. p. 96. *id. in* HIPP. MAJ. T. III. p. 288. *Bip.* V. XI. p. 20. *Id. in* CRATYL. T. I. p. 384. *Bip.* V. p. II. 324. *Id. in* CHARMID. T. II. p. 181. *Bip.* V. V. p. 132.

Digitized by Google

toch niet breed uit te weiden voor zijn te zwak geheugen, maar met een enkel woord ſlechts te antwoorden op zijne korte vragen; welke vragen hij dan weldra alzoo wist te wenden, dat de drogredenaar ſpoedig in de war geraakte en tot de uiterſte tegenzeggelijkheden werd gebragt (*). Het hielp hem niets, of hij zulks dan al bemerkte, en nu liever wilde dóórredeneren; want SOCRATES beriep zich op de verpligting van den ſnellen om zich, als zij te zamen moeten loopen, naar den traagganger te ſchikken, en wierp inmiddels weder zoo veel goudſtof van vleijerij in de oogen van den waanwijzen, dat deze zich telkens op nieuw van de overwinning verzekerde en aan eene korte beantwoording waagde, die nieuwe ongerijmdheid voortbragt (†). De kunstgreep van den geveinsden domoor vattende, keerde hij ook wel hetzelfde wapen, in welks gebruik de drogredenaars zelve volleerd ſchenen, tegen SOCRATES om, maar deszelfs verovertreffende slimheid en vaardigheid gleden hem oogenblikkelijk als tusſchen de handen door, terwijl een algemeen geſchater den *Sophist* in verlegenheid bragt (§). Antwoord in het geheel te weigeren, was almede voor hen geen redmiddel, want dan geſchiedde de aanval op hunne leer-

(*) PLAT. *in* GORG. T. I. p. 441. *Bip.* V. IV. p. 34.

(†) *Id. in* HIPP. T. I. p. 369. *Bip.* V. III. p. 211. *Ibid.* p. 372. *Bip.* p. 216, 217. *Ibid.* p. 372, 373. *Bip.* p. 217, 218. *Id. in* HIPPARCH. T. II. p. 226, 228. *Bip.* V. p. 257, 261.

(§) *Id in* HIPP. MAJ. T. III. p. 291. *Bip.* V. XI. p. 27. *Ibid.* p. 300. *Bip.* V. p. 49.

Digitized by Google

leerlingen, wier deerlijke ſlingering tot allerlei gevoelens de meester, die met ſchatten werd betaald, toch niet mogt gedoogen. Naar gelang nu SOCRATES veld won op zijne partij, of liever de vooringenomenſten zelve der aanwezigen zulks erkenden, ging de toon van geveinsde hulde voor deze Godſpraken van hunnen tijd meer en meer over in dien van verwondering over de ijdelheid hunner redekunst, van verbazing over de kostbaarheid hunner nietige leſſen, van beſchimping hunner eigenlijke onkunde, en van beſtraffing hunner bederving van den geest der *Atheenſche* jeugd. Met die verandering van toon ſcheen tevens een geheel andere geest op te rijzen in den onbeſchaafd ſchijnenden wijsgeer, want eindelijk ſtroomden veelvuldige dichterlijke aanhalingen uit HOMERUS, PINDARUS, HESIODUS, ANACREON, SAPPHO, van deszelfs lippen, en de zegepraal over eenen PROTAGORAS was volkomen, wanneer SOCRATES zelf de rol van dien *Sophist* opnam, dezelve veel glansrijker dan deze voerde, en daarna met eene enkele aanmerking ook dit ijdel gewrocht der verbeelding in ſtinkenden rook deed verdwijnen (*). Daar ſtond dan de laatdunkende drogredenaar verſtomd, die op alles had willen antwoorden, de winderige wijsgeer beſchaamd, die tot erkentenis van zijn *niet weten* was gedwongen, de ſchatrijke lesgever ten toon, wiens nietswaardigheid was gebleken voor het oog van zijne leerlingen en derzelver bedrogene ouders, en niet zelden voor het oog van het ſchimpziek

(*) PLAT. *in* MEN. T. II. p. 70, 71. *Bip.* V. IV. p. 329.

ziek gemeen, zoo veel luider uitberſtende in verwonderd geſchater, als het de gewaande eenvoudige, de ongeſchoeide, de gemeene beeldhouwer, de leelijke SOCRATES was, die het den vergoden, met ſtandbeelden reeds vereerden GORGIAS, zoo ſlim en kunſtig, ja ſomtijds zelfs met een gemeen gezelſchaps liedje, zoo aardig en handig gedaan had (*).

„ De menſchen worden allezins vermaakt, wanneer zij de weder-
„ legging bijwonen dergenen, die zich wijs achten. Het is ook
„ geene onaangename kunst, mij door God, de Godſpraak in den
„ droom en op allerlei wijze aanbevolen, waarop de mensch eene
„ hoogere roeping heeft; — en daarom zelfs verlang ik naar een
„ ander leven, om ook aldaar ieder te beproeven, of hij wijs zij,
„ dan wel, het niet zijnde, zich verbeelde:" dus ſprak SOCRATES zelf eens over zijne ſcherts, die hij tot in de *Elizeiſche* velden wilde drijven (†)."

Het waren ook de *Sophisten* niet alleen, die aan dezelve ten doele ſtonden, noch hunne drogredenen eeniglijk, waarmede zij ſpeelde; leerlingen en vrienden, ernſtige en wetenſchappelijke zaken, dagelijkſche ontmoetingen, ja de uiterſte aangelegenheden des levens werden door hem wel met min bijtende, maar met niet min hoertende ſcherts behandeld, zoo dat men wel eens gedrongen werd tot hem te zeggen: „ik wenschte bij de Goden
„ wel

(*) PLAT. *in* GORG. T. I. p. 452. *Bip.* V. IV. p. 14.

(†) *Id. in Apol.* T. I. p. 33, 41. *Bip.* V. I. p. 77, 95.

„ wel eens te weten, o SOCRATES, of wij moeten gelooven, dat „ gij ernſtig ſpreekt of den gek ſteekt (*)." Het ſcheen hem ſomtijds genoeg, de gevoelens van de prieſters, zoo wel als van het algemeen, te wederleggen wegens hetgeen den Goden aangenaam zou zijn, zonder eenige betere gedachten voor te ſtellen, (†). Meermalen bepaalde hij zich ook eeniglijk tot het wederſpreken van de bepalingen van anderen, zonder zelf er eenige op te geven, en juist daardoor kwam zijn wezenlijke ernst maar zelden in werking. Zijne ſcherts integendeel nam ſchier zoo vele vormen als een PROTEUS, aan. Tot THEAETETUS was het: „gij gaat zwan- „ger, en weet het niet eens, maar gij weet zeker, dat ik de „ zoon eener vroedvrouw ben; wel nu, ik oefen dezelfde kunst „ aan den geest als mijne moeder aan het ligchaam, en waarſchuw „ de menſchen als zij wind in plaats van eene wezenlijke vrucht „ dragen (§)." Tot MENEXENUS, die zwarigheid maakte, hoe lijkredenaars over geſneuvelden in den ſlag, die door het *Atheenſche* volk moesten benoemd worden, zich in éénen dag zouden voorbereiden tot die taak, was het woord van SOCRATES in dezer voege: „zulke lijkredenen zijn zoo zielroerende, dat ik er wel „ vier dagen van mijn ſtuk door ben; maar een bekwaam lijkre- „ denaar is terſtond klaar; van APASIA zelve hoorde ik er onlangs „ eene

(*) PLAT. *in* GORG. T. I. p. 481. *Bip.* V. IV. p. 76.

(†) *Id. in* EUTH. T. I. p. 1—38.

(§) *Id.. in* THEÆT. T. I. p. 149, 150. *Bip.* V. II. p. 62—65.

Digitized by Google

„ eene, welke ik nog wel van buiten ken, want ik kreeg schier „ klop van haar, toen ik bij het opzeggen haperde:" en daarop volgt dan waarlijk het *receps* eener lijk- en lofrede, vol van uitbreidingen en algemeene plaatsen, zoo geestig en zoo fijn voorgesteld, dat niet slechts CICERO en schier alle geleerden na hem, maar de *Atheners* zelve haar voor goede munt schijnen gehouden te hebben, en dat de laatsten haar jaarlijks wilden hooren (*). De geheele welsprekendheid was ook bij SOCRATES slechts eene *keukenkunst* gelijk hij haar noemde, die aan den smaak alleen zocht te behagen, zonder iets gemeens te hebben met de geneeskunst, welke de kwalen herstelt; alhoewel hij, naar CICERO's oordeel, zelf zoo welsprekend ten nadeele der welsprekendheid gesproken heeft, dat het waarlijk wonder schijnt, hoe men ook deze schimprede voor geene lofrede op de kunst gehouden hebbe (†). Nu was het een *Thracisch* geneesheer, die hem een tooverstuk had geleerd, om de oogen te genezen, doch waartoe het geheele hoofd en tot hetwelk het ganssche ligchaam, en waarin de ziel zelve eerst moest hersteld worden (*); dan was het DIOTIMA, eene waarzeg-

(*) PLAT. *in* MENEX. T. II. p. 235, 236. *Bip.* V. V. p. 276, 278. CIC. *in Orat.* c. 44. *Tusc. quæst.* L. V. c. 12. — Videatur TIDEMAN in Argum. dialogi MENEX.: „Quæ omnia, ut PLATONEM cre„ dam oratores voluisse pungere, eorumque studia haud admodum dif„ ficilia esse, me inducunt; id quod ipsa etiam oratio videtur confirmare „ e locis communibus, quae cuivis facile succurrebant, conflata, p. 153.

(†) PLAT. *in* GORG. T. I. p. 463, 465. *Bip.* V. IV. p. 37–41. CIC. *de Orat.* L. I. c. 11.

(*) PLAT. *in* CHARM. T. II. p. 155, 156. *Bip.* V. V. p. 109–113.

zeggende vrouw, die hem de zuivere liefde voor het schoone had leeren kennen (*); somtijds had een ander hem kwanswijs in de war gebragt (†); hij, die tegen hem immer scherts gebruikte, kreeg den bal terstond terug: „gij gelijkt, zei MENO, naar de „ sidderaal, die hem, welke haar aanraakt, verstijft; zoo verstomt „ gij mij, en gij doet wel, nooit buiten *Athenen* te komen, want „ aldus zou men u als eenen toovenaar straffen." — „Dat zegt gij „ maar," was het antwoord, „om nu ook uw portret eens te „ zien, want deftige mannen worden deftig geschilderd; maar is „ de visch stom, die anderen verstijft, ook van mij, die slechts „ te twijfelen weet, zult gij niets bepaalds over u hooren (§)." — „ Mogt nu de wijsheid, gelijk het water door een wollen lap uit „ een vol in een ledig glas, van den eenen in den anderen over- „ gaan, hoe voordeelig zou ik thans nevens den beroemden AGATHO „ aan tafel liggen:" zoo riep hij aan deszelfs gastmaal uit, op het zelfde tafelbed met hem aanliggende (**). Van hem gingen vele luimige woorden uit. Van hem was het zeggen: „anderen leven „ om te eten; ik eet, om te leven (††)." Van hem het antwoord op de vraag: of het beter ware al of niet te trouwen? — „Het „ zal u rouwen, wat gij van beide kiezen moogt (§§)." — „Ik „ zie uwe ijdelheid door de scheur van uwen mantel!" moest

AN-

(*) PLAT. *in Conviv.* T. III. p. 201. *Bip.* V. XI. p. 227.
(†) *Id. in* HIPP. MAJ. T. III. p. 286. *Bip.* V. XI. p. 15.
(§) *Id. in* MEN. T. II. p. 80. *Bip.* V. IV. p. 348.
(**) *Id. in Conviv.* T. III. p. 175. *Bip.* V. XI. p 172.
(††) DIOG. LAERT. L. II. c. 16.
(§§) *Id. ibid.*

Digitized by Google

ANTISTHENES van hem hooren (*); en als XANTHIPPE, na veel gescholden te hebben op haren SOCRATES, hem daarna met onrein water overgoot, bleek zijne scherts niet minder, dan zijn geduld, in de woorden: „zei ik niet, dat XANTHIPPE's onweder met eene „ regenbui zou afloopen (†)!" Noch zijne zelfverdediging voor zijne regters, noch zijne jongste gesprekken over de onsterfelijkheid der ziel, noch zijne uiterste oogenblikken bevorens den gifdrank, waren van dit schertsende en luimige vrij. Het was voor zijne regters, dat hij zeide: „ik verlang naar de andere wereld, „ om eens te zien, wat er van de wijsheid van eenen ULISSES, „ SISYPHUS en vele andere mans en vrouwen te denken zij (§). Het was in zijn gesprek over het andere leven, dat hij SIMMIAS deed zeggen: „bij JUPITER gij dwingt mij eenen lach af, o so„ CRATES, daar ik waarlijk niet wenschte te lagchen (**)." En wie kon ernstig blijven, wanneer men hem hoorde aanmerken: „ misschien vreest gij kinderlijk, dat de ziel bij den uitgang uit „ het ligchaam wordt uiteen gedreven als een damp, vooral als „ men niet bij stilte, maar met harden wind, sterft (††)." Hij zelf lachte op de bedenkingen, die SIMMIAS inbragt, of ook de ziel slechts eene stemming van het ligchaam zou mogen zijn (§§).

Het

(*) DIOG. LAERT. L. II. c. 16.
(†) *Id.* L. II. c. 17.
(§) PLAT. *in Apol.* T. I. p. 41. *Bip.* V. p. 195.
(**) *Id. in* PHÆD. T. I. p. 64. *Bip.* V. I. p. 145.
(††) *Id. ibid.* p. 77. *Bip.* I. p. 176.
(§§) *Id. ibid.* p. 86. *Bip.* p. 196.

Digitized by Google

Het was even voor de doodelijke teug, dat hij, gevraagd hoe hij wilde begraven zijn, antwoordde „zoo als gij ver-„ kiest, mits ik u niet ontſnap;" er grimlagchende bijvoegende: „ gij ſchijnt niet te begrijpen, dat SOCRATES, die nu met u „ ſpreekt, na de gedronken teug, niet meer bij u zal zijn (*)." Zijne huisvrouw begon luid te jammeren bij het jongſte affcheid; hij liet haar wegleiden, wreef zijn been, en zeide: „zoo is ver-„ maak en ſmart vereenigd; het been deed mij zeer van den kluis-„ ter, en nu doet mij dit wrijven goed; zoo gaat het immer en „ ESOPUS mogt er wel eene fabel van gemaakt hebben (†)."

Na deze opmerkingen, zelfs uit die geſprekken ontleend, waarin PLATO geene verdichting kon hebben durven beſtaan, daar zij voor den regter gevoerd en te midden der leerlingen gehouden werden, die ze zeker aan hem hadden overgebragt, zijnde hij zelf bij de laatſte niet tegenwoordig geweest, ſtaat het dan allezins vast, dat de ſcherts door aanleg, omſtandigheden, gewoonte en neiging zoo geheel karaktereigen was geworden aan SOCRATES, dat men zijn hoofd of hart willende beoordeelen, dezelve nimmer genoeg in het oog kan houden.

Het is mijn doel niet geweest, den wijzen en deugdzamen *Athener* op dien grond vrij te ſpreken wegens de beſchuldigingen tegen hem ingebragt, als dweeper of misleider, uit hoofde zijner voorgewende ingeving, en als bederver der jeugd door ongeoorloofde lieſde maar den weg tot een juister oordeel over SOCRATES van dezen kant gebaand hebbende, wil ik ſlechts twee of drie aanmer-

(*) PLAT. *in* PHAED. T. I. p 115. *Bip* V. I. p. 260, 261.
(†) *Id. ibid.* p. 60, 61. *Bip.* p. 136—138.

merkingen over deze twee bedenkelijk gebleevene punten aan de hand geven.

Wat zijne zoogenaamde ingeving betreft, meermalen is zij bij hem niets meer, dan hetgeen men in het algemeen iemands roeping door de Voorzienigheid noemt (*); ook wel een duister gevoel, hetwelk in het oordeel over nut en belang, zoo wel als over regt en onregt, de rede doorgaans vooruitloopt (†); somtijds is zij niet meer dan eene gissing, door de uitkomst in eene schijnbare voorspelling verkeerd (§); nu en dan eene zeer kennelijke scherts (**), schoon zij de scherts schijnt van eenen man, die zelf wel niet geheel vrij van allen bijgeloof (††) en eenige dweeperij te achten is (§§), maar die zich toch meermalen slechts alzoo vertoond zal hebben (***), en die zich gelukkig op de uitkomst zijner voorspellingen kon beroemen (‡‡), wanneer hem zulks tot misdaad werd gerekend, terwijl XENOPHON van hem gerust mogt zeggen, dat geen menschelijke magt hem den wil zou heb-

(*) PLAT. *in* ALCIB. I. T. II. p. 124. *Bip.* V. V. 47.

(†) *Id. in Apol.* T. I. p. 31. *Bip.* V. I. p. 72, 73. *Id in* THEAET. T. I. p. 159. *Bip.* V. II. p. 65, 66.

(§) *Id. in* EUTHYD. T. I. p. 273. *Bip.* V. III. p. 7.

(**) *Id. in* THEAG. T. I. p. 128, 130. *Bip.* V. II. p. 18—22. *Id. in* THEAET. T. I. p. 142. *Bip.* V. II. p. 49.

(††) *Id. in* MEN. T. II. *Bip.* V. V. p. 4, 8, 9, 47.

(§§) *Id. in* CRIT. T. I p. 44. *Bip.* V. I. p. 101, 102. *Id ibid.* p. 81—85. *Bip.* p. 185—139.

(***) *Id. in* PHAEDR. T. III. p. 244. *Bip.* V. XI. p. 311—312.

(‡‡) *Id. in Conv.* T. III. p. 220. *Bip.* V. X. p. 268. Vid. TIDEMAN. *argum.* p. 368. CIC. *de divin.* L. I. c. 54.

hebben kunnen doen wederſtaan, dien hij geloofd had, dat de Goden hem hadden te kennen gegeven (*).

Ten aanzien eener onnatuurlijke liefde in het hart van SOCRATES is het mij veel duidelijker voorgekomen, dat, bij de algemeenheid van dat affchuwelijk en verdoemelijk kwaad in *Griekenland*, de zinſpelingen daarop, ja zelfs de geſprekken daarover, min onbetamelijk geacht werden in den mond der waardigſte perſonen, dan eenige onkieschheid thans in den mond der ligtzinnige jeugd (†); dat SOCRATES zijne ſcherts zoo verre uitſtrekte, dat hij betuigde, geene andere dan de *minnekunst* te verſtaan; dat zijne minnekunst nogtans alleen beſtond in jongelingen te lokken tot zijne lesſen, en hun zijne wijsheid onwederſtaanbaar te maken (§); dat hij wel meermalen de ſchoonheid hunner jeugd uitbundig en voor ons aanſtootelijk prees, maar eeniglijk, om hen tot het beſef der waarde eener ſchoone ziel op te leiden (*); dat zijn vurigst geſprek over zulke liefde niets anders is, dan de inboezeming van

(*) XENOPH. *Mem.* L. I. c. 18. — PLUT. *in* ALCIBIAD. Nederd. vert. D. III. bl. 58. aant. BARTH. *Reize van Anachars.* Hoofdſt. 67. D. VII. p. 133—138.

(†) TIDEMAN *in Argum Conviv.* p. 353. J. TEN BRINK, in zijne vert. van XENOPH. *Mem.* in het Vaderl. Magaz. Amſt. 1801. Hiſtor. D. II. bl. 103.

(§) PLAT. *in Conviv.* T. III. p. 177. *Bip.* V. X. p. 176. *Id. in* LYS. T. II. p. 254. *Bip.* V. V. p. 213.

(*) *Id. ibid* p. 222. *Bip.* p. 272. PUT. *in* ALCIB. Nederd. vert. D. III. bl. 14. PLAT. *in* PROTAG. T. I. p. 309. *Bip.* V. III. p. 84. *Id. in* ALCID. I. T. II. p. 131. *Bip.* V. V. p. 62.

Digitized by Google

van het zuiverst gevoel voor het redelijk en zedelijk (*) schoon, terwijl ALCIBIADES een getuigenis van de zuiverheid van zijns meesters zeden heeft afgelegd, hetwelk die zuiverheid tegen de algemeene onreinheid van zijnen tijd, als de heldere maan van tusschen zwarte wolken, doet afsteken (†).

Bij deze laatste aanmerkingen is het mij vooral nog zeer wezenlijk voorgekomen, dat het PLATO zelf is, die getracht heeft de schandelijke mannemin tot eene denkbeeldige zieleliefde te verheffen, ten einde haar alzoo van hare afschuwelijkheid te ontdoen (§); en dat hij zelf die ellendige poging, aan de invoering eener bloote zielsvereeniging der beide geslachten gelijk, welke de onkunde voor de eigenlijke *platonische* liefde gehouden en de ondervinding zoo belagchelijk gemaakt heeft, heeft willen bevorderen door aan zijnen meester veel meer woorden juist over deze razernij in den mond te leggen, dan voorzeker SOCRATES ooit zal gesproken hebben. Dit alles toch is niet min blijkbaar uit zeer vele gesprekken, wier onzuiverheid hoogst ergerlijk voor onze reinere zeden is, dan het hoogst opmerkelijk in het oog loopt in dat gesprek, welk den naam van LYSIS draagt, en omtrent welk gesprek het juist is, dat SOCRATES, het hoorende voorlezen, gezegd wordt te hebben uitgeroepen: „bij HERCULES, hoe vele dingen heeft de jongeling „ van mij gelogen (•)!"

Ge-

(*) PLAT. *in* CHARMID. T. II. p. 155. *Bip.* V. V. p. 111.

(†) *Id. in Conviv.* T. III. p. 200. *Bip.* V. X. p. 223—250. *Id. in Lysis omni dialogo.* T. II. *Bip.* V. V. p 211—253. XENOPH. *Mem.* L. I. c. 15. *Id.* L. I. c. 18. *Id.* L. II. c. 11—16.

(§) Vid. TIDEMAN, *in Argum. Conviv.*

(•) DIOG. LAERT. L. III. c. 211.

Gelukkig dan, dat bij PLATO zelven uit de hand van ALCIBIADES een afbeeldſel van SOCRATES is opgehangen, waarin deszelfs ongunſtig voorkomen, verregaande ſcherts, maar ook hoogſte zuiverheid van leer en zeden, krachtig zijn uitgedrukt; een afbeeldſel, hetwelk ieder moet voor oogen houden, die dezen *Griek* wil beoordeelen (*). „Ik noem SOCRATES, zeide ALCIBIADES, gelijk aan de *Silenen*, die uitwendig wel door de beeldhouwers worden vertoond met ruispijpen of veldfluiten, doch van binnen de beeldtenis der Goden zouden doen vinden (†). Ik vergelijk hem bij den *Satyr* MARSYAS, naar wien hij zweemt, ſchoon hij onder den ſchijn der vurigſte drift, en niet ophoudende over deze dingen [de mannemin] te ſchertſen, de kuischheid zelve is. Ook zijne geſprekken zijn aan de openbare *Silenen* gelijk; wie dezelve eerst hoort, dien ſchijnen zij ongerijmd; zijne benamingen en uitdrukkingen hebben het uiterlijke der *Satyr*-taal, altijd met zijne ezels, koperſlagers, ſchoenmakers en leertouwers in den mond, en eenwig hetzelfde ſchijnende te zeggen, zoodat ſchier alle min ervarene om zijne taal lagchen; maar die zijne redenen dieper inziet, zal bevinden, dat zij bovenal diepzinnig en vooral Goddelijk zijn, als bevattende de ſchoonſte tafereelen der deugd en alle die voorſchriften, welke een ieder noodig heeft, om wijs en braaf te leven."

(*) PLAT. *in Conviv.* III. 215, 222. *Bip.* V. X. p. 256, 271.

(†) SILENUS, de opvoeder, leermeester en medgezel van BACCHUS, en de vader of het hoofd der *Satyrs*, werd bij de ouden gehouden voor den God en Openbaarder van de verborgene wijsheid. — Men zie de bekroonde verhandeling van KANTELAAR, over het herdersdicht, in de werken der Holl. Maatſch. D. II. bl. 72, 73.

Digitized by Google

C. LAELIUS DE WIJZE

DOOR

Mr. M. C. VAN HALL.

1823.

Digitized by Google

Digitized by Google

C. LAELIUS DE WIJZE

DOOR

Mr. M. C. VAN HALL.

Er zijn weinige namen van mannen, die niet door ſtaats en krijgsbedrijven hadden uitgeblonken, uit de tijden van het *Romeinsch* gemeenebest, met zoo veel roems tot ons overgebragt, als die van C. LAELIUS, bijgenaamd *de wijze.*

Bij de meest belangrijke ſchrijvers, die na hem geleefd hebben; niet alleen bij dichters en redenaars, maar ook bij geſchiedſchrijvers, inzonderheid bij CICERO, POLYBIUS, TERENTIUS, LIVIUS, HORATIUS, SENECA, PLUTARCHUS, QUINCTILIANUS, den ſchrijver van den Dialogus *de Oratore sive de caussis corruptae eloquentiae*, en anderen, om van geene meerdere te gewagen, wordt zijn naam altijd met onvermengden eerbied vermeld; en hoe zeer men aan de letterkundige vlijt van latere ſchrijvers de levensberigten van min vermaarde *Romeinen* verpligt werd, is het mij althans niet gebleken, dat één hunner het leven en karakter van LAELIUS immer tot een voorwerp van zijn opzettelijk onderzoek gemaakt

heeft: en het was hierom, dat ik besloot, om dat gene, hetwelk mij, met betrekking tot dezen beminnelijken *Romein*, gedenkwaardig was voorgekomen, bij een te brengen en aan u bij deze verhandeling te herinneren.

Volgens CICERO (*) was hij de zoon van den beroemden LAELIUS, die, hoezeer hij eenmaal *Consul* was, meer vermaard is geworden in zijne betrekking als onderbevelhebber (*legatus*) en vriend van SCIPIO, den *eersten Afrikaner*, terwijl onze LAELIUS zelf, zoo als nader blijken zal, in gelijke betrekking van vriendschap stond tot SCIPIO, den zoon van PAULUS AEMILIUS, die uit het geslacht der AEMILIUSSEN bij zoonsaanneming in dat der SCIPIO's overgegaan, sedert den naam van SCIPIO AEMILIANUS voerde; en zoo werden dan ook in de gedenkwaardigste tijdvakken van den *Romeinschen* Staat, de beide LAELIUSSEN vader en zoon, door twee SCIPIO's, elk door den bijnaam van den *eersten* en den *tweeden Afrikaner* vereeuwigd, voor derzelver staats- en krijgsbedrijven, als medehelpers en uitvoerders gekozen; eene keuze, die, daar zij van wederkeerige vriendschap vergezeld ging, de groote verdienste en het achtenswaardig karakter der LAELIUSSEN, buiten allen twijfel stelt (†).

Wij hebben het juiste jaar van de geboorte en het overlijden van

(*) CICERO *Philipp. Orat. XI. c. 7.* CICERO *de Senectute c. 21.* EUTROP. *Lib. IV. cap. 1.*

(†) Cf. VELL. PATERC. *Lib. II. c. 127.*

van LAELIUS *de wijze* nergens aangeteekend gevonden; wij weten echter, dat hij twee of drie jaren ouder was, dan SCIPIO AEMILIANUS, dien hij ook overleefde: deze is in het jaar 569 na de grondlegging van *Rome* geboren en in 625, zes en vijftig jaren oud zijnde, geſtorven. LAELIUS leefde nog vijf jaren later, ten tijde van de burgertwisten, die onder aanvoering van C. GRACCHUS in 630, plaats hadden; immers op dat tijdſtip laat CICERO hem het geſprek over de vriendſchap voeren, uit al hetwelk volgt, dat hij van de laatſte helft der zesde tot het midden der volgende eeuw van *Rome's* jaartelling geleefd heeft en ten minſte 64 jaren oud geworden is (*).

Het is zoo min nodig, als het mijn oogmerk is, om in deze verhandeling te gewagen, van al hetgeen de geſchiedenis van het *Romeinſche* gemeenebest, gedurende het leven van LAELIUS, merkwaardig heeft opgeleverd. De overwinningen van SCIPIO den *eerſten Afrikaner*, die van PAULUS AEMILIUS en SCIPIO AEMILIANUS; de verwoesting van *Corinthe* door MEMMIUS, en de verdelging van *Carthago*, met al derzelver zedelijke en ſtaatkundige gevolgen, zoo wel voor *Rome* als voor deszelfs afgeſtredene vijanden, en de binnenlandſche beroerten, ten tijde van de beide GRACCHEN; alle dezen zijn overbekend en kunnen daarom dan ſlechts onze aandacht verdienen, wanneer zij met de bijzondere geſchiedenis van

(*) CICERO *de amicitia c.* 4 *et* 11. CORRADUS *in Bruto p.* 156. VELLEJUS PATERC. *L. II. c.* 4. *en de aanteekeningen van* BOECLERUS *en* PUTEANUS *aldaar. Vergel.* STUART *Rom. Geſch. Deel XI. bl.* 300.

van LAELIUS in eenige aanraking of verband komen, en dit zal zeldzaam zijn.

Als een ſtaatsman, die tot het beſtuur van het gemeenebest geſchikt en alzoo berekend was, om deszelfs magt en welvaart te helpen bevorderen en uit te breiden, wordt LAELIUS, bij CICERO, in gelijken rang met LENTULUS, TIBERIUS GRACCHUS den vader, METELLUS en SCIPIO gelijktijdig genoemd, ja zelfs met ſommige van deze en ook met CATO voorgeſteld, als een regent, bij wien zich de kunst der welſprekendheid en die van den ſtaat wel te beſturen op het ſchoonst vereenigde (*).

Hetzij echter gebrek aan neiging, eerzucht, of genoegzame gelegenheid LAELIUS daarvan terug hielden, als krijgman, veel minder nog als opperbevelhebber, heeft hij immer zoodanig uitgeblonken, dat zijn naam in gelijken rang met dien van SCIPIO AEMILIANUS of andere *Romeinſche* legerhoofden van dien tijd ooit zou kunnen genoemd worden; ſchoon zijne wijsheid, deugd en beminnelijke hoedanigheden van zijnen geest en hart hem ook anders boven hen mogten geſteld hebben.

Ik ſtip daarom ſlechts met een woord aan zijne vroegere krijgsbedrijven als *Praetor* in *Spanje* tegen VIRIATHUS; krijgsbedrijven, waarvan de bijzonderheden, door het verloren gaan van de jaarboeken van dien tijd, meerendeels zijn onbekend gebleven, zoodanig, dat wij daarvan, zonder het gewag van CICERO, niets zouden we-

(*) *De Oratore Lib. I. c. 48. et 49.*

weten: maar uit wiens verhaal echter blijkt, dat LAELIUS den *Spaanſchen* held, die zoo vele *Romeinſche* veldheeren had doen zwichten, zoodanig heeft weten te ſnuiken, dat het vervolgen van den oorlog tegen hem naderhand aan anderen meer gemakkelijk werd (*).

Dat hij bij de inneming en verdelging van *Carthago* met FANNIUS, dien wij later als zijnen ſchoonzoon zullen leeren kennen, tegenwoordig en bij die gelegenheid, als onderbevelhebber (*legatus*) van SCIPIO, de *Romeinſche* zee- en landmagt tegen het eiland *Cothon* heeft aangevoerd, en daardoor de vermeeſtering van *Carthago* heeft helpen bevorderen, word door CICERO, APPIANUS en anderen vermeld; en, hoezeer deze ſchrijvers POLYBIUS, den vriend, leermeester, raadsman en ſtrijdgenoot van SCIPIO, alleen noemen, wanneer zij den laatſten van den eerſten vergezeld afſchilderen, als in diepen ernst en weemoed verzonken en wandelende over het puin van het verwoeste *Carthago*, is het echter niet onwaarſchijnlijk, dat ook LAELIUS dit verſchrikkelijk tooneel van krijgsgeweld en aardſche wisſelvalligheid, met dezelfde gevoelens, als zij, aanſchouwd en even, als SCIPIO, het toekomſtig lot zijns vaderlands, met eene mannelijke traan op de wangen, zal hebben vooruitgezien (†).

Slechts

(*) CICERO *in Bruto c.* 21. *de Off. L. II. c.* 11. *conf.* FREINSH. *ſuppl.* LIVII *L.* LII. *c.* 37.

(†) CICERO *de Republ. L. II. c.* 40. APPIANUS *pag.* 78, *Edit: Steph.* SIGONIUS *fast. cons. p.* 83. FREINSH. *fragm.* LIVII *L.* LI, *c.* 22, 40, 48, 49. Dat POLYBUS bij de vermeestering van *Carthago* een werkdadig aandeel gehad heeft, blijkt uit AMM. MARC. *Lib. XXIV. cap.* 7.

Digitized by Google

Slechts eenmaal en dat wel vijf jaren nadat hij *Praetor* was, werd hem de waardigheid van *Consul* opgedragen, en bij eene volgende benoeming, wanneer POMPEJUS deze eere verkreeg, werd hij voorbijgegaan. Vergeefs had SCIPIO AEMILIANUS gepoogd LAELIUS te doen benoemen en zich daartoe, zoo als hij meende, van de medewerking van POMPEJUS verzekerd; dan deze alleen voor zich zelven gewerkt en aan SCIPIO geen woord gehouden hebbende, had zulks tusschen hen beide eene vriendschapsbreuk ten gevolge, die, indien dit noodig ware, van de hartelijke verkleefdheid van SCIPIO aan LAELIUS zou getuigen.

Of LAELIUS in het vervolg, hetzij dan uit zedigheid of gebrek aan eerzucht, is terug gehouden om naar deze gevaarlijke waardigheid, zoo bekoorlijk in het oog der *Romeinsche* grooten, te dingen, is mij niet gebleken; misschien heeft hij als een echte wijze zich de, althans in ons oog, lage en onwaardige middelen geschaamd, door welke hij daartoe zoude hebben moeten geraken. CICERO ten minste drukt zich hieromtrent op eene voor LAELIUS vereerende wijze aldus uit:

„ Wanneer een wijs en rechtschapen man, zoo als hij was, „ voorbijgegaan wordt, kan men eer zeggen, dat het volk door „ een waardigen *Consul*, dan dat deze door een onwaardig volk „ is voorbijgegaan. Zoudt gij, indien het in uwe magt ware, „ niet liever *eens* als LAELIUS, dan *viermaal* als CINNA *Consul* „ zijn (*)?"

Wij

(*) CICERO *de amicitia cap.* 21. *Tusc. quaest. L.* V. *c.* 19, dat de-

Wij voegen er bij, dat er in het jaar, dat LAELIUS met SERVILIUS CAEPIO de bundelbijlen voerde (*), noch in noch buiten *Rome* iets gebeurde, hetwelk hem aanleiding kon geven, om zijn bewind door schitterende daden te doen kenmerken; te minder, daar het beleid van den oorlog in *Spanje* aan zijnen ambtgenoot CAEPIO was opgedragen; een oorlog, welke, na bijna 20 jaren te hebben voortgeduurd, met het omkomen van den dapperen VIRIATHUS door moordenaars, welke door den *Consul* CAEPIO zelven waren omgekocht, en de onderwerping der *Lusitanëirs* eindigde (†); terwijl ook het vrij en gematigd bestuur, door LAELIUS binnen 's lands gevoerd, voorzeker voor den zinnelijken *Romein* niet genoegzaam zal zijn geweest, om bij eenige volgende benoeming, deszelfs keuze tot eenen *wijze*, die zijnen roem van geene schitterende wapenfeiten en zegepralen ontleende, te bepalen.

Behalve de hooge waardigheden van *Praetor* en *Consul*, heeft hij ook die van *Augur* bekleed, eene waardigheid, aan welke (zoo als bekend is) een hoog en beslissend gezag, ook in burger- en staatsaangelegenheden, verbonden was; die van de vroegste dagen van *Rome* dagteekende en die, ingevolge harer instelling, door den

---

deze plaats ook op onzen LAELIUS betrekking heeft, is aangetoond door CORRAD *Tusc. quaest. p* 382, welke plaats aangehaald word bij ERNESTI *clav. Cic.* in voce C. LAELIUS *sapiens*.

(*) *Anno urbis* 613.

(†) FREINSHEMII *Suppl. Liv. Lib. LIV. c.* 22. *et seqq.* VELL. PATERC. *Lib. II. c.* 1.

Digitized by Google

den braafſten moest bekleed worden (*), en die daarom misſchien zoo zeer door CICERO begeerd als gelukkig verkregen werd. Wanneer echter aan LAELIUS deze bediening werd opgedragen, hebben wij niet kunnen nagaan; alleen zal ons nader blijken, dat hij in dezelve van de uitmuntende gave der welſprekendheid, hem geſchonken, het ſchoonſte gebruik wist te maken.

Voor het overige hebben wij in geheel zijn openbaar leven niets aangetroffen, hetwelk, behalve zijne welſprekendheid, waarvan wij nader zullen gewagen, eenige opmerking ſchijnt te verdienen; dan dat eenmaal ook bij hem, terwijl hij den post van *Volkstribuun* bekleedde, het ontwerp gevormd was, om de bekende akkerwet, op het voorſtel van den Gemeensman LICINIUS STOLO in vroegere dagen vastgeſteld, doch ſedert ſchandelijk verkracht en geheel in onbruik geraakt, te herſtellen; dan van welk ontwerp hij uit vrees voor oproerige gevolgen, bij den te duchten tegenſtand der *Romeinſche* grooten, niet alleen heeft afgezien (†), maar ook de, in zijn oog ſtrafbare, ondernemingen den beide GRACCHEN ſedert ten hoogſte heeft afgekeurd.

Dat op dit zijn beſluit en gevoelen, behalve zijne zucht tot behoud

(*) CICERO *de Nat. Deor. L. III. cap.* 2. *de Legg. Lib. II. c.* 12. *de Divinatione Lib. I. c.* 40. *ad Att. II, ep.* 5. *cf.* STUART *Rom. Geſchied. Deel I. bl.* 61 *en vervolg.* BALDUINUS *Jurisprud. Muciana apud* HEINECCIUM *Jurispr. Rom. et Att. Tom. I. p.* 445.

(†) PLUTARCHUS, *leven der* GRACCHEN; *Nederd. vert. Deel X. bl.* 22. *b. cf.* CICERO *de Amicitia c.* 11 *en* 12.

houd van de rust in den ſtaat, zijne vriendſchap met SCIPIO den *tweeden Afrikaner* eenigen invloed kan gehad hebben, geloove ik gaarne, maar ook tevens, dat hij zijn regtmatig medelijden, door zoo vele ongelukkige en in armoede rondzwervende *Romeinen* gaande gemaakt, ten beste van den ſtaat en alzoo met wijsheid zal hebben weten te onderdrukken, toen het hem onmogelijk ſcheen, den tegenſtand der rijken en grooten te overwinnen.

Of hij aan de wijze gematigdheid, door hem hierin aan den dag gelegd, den bijnaam van den *wijze* geheel, zoo als PLUTARCHUS geloofde, of gedeeltelijk, of wel aan andere omſtandigheden zijns levens, aan zijn overig eenparig, verſtandig, deugdzaam gedrag, en de wijze toepaſſing zijner ondervinding en kundigheden verſchuldigd werd, is mij niet volkomen gebleken; maar wanneer men nagaat dat de bijnaam van *wijze*, eerst in het *Grieksch*, door de meest verlichten onder de *Romeinen*, aan regtſchapene en bekwame mannen, vooral ook aan de zulken, die als regtsgeleerden uitmuntten, gegeven werd; dat het *Romeinſche* volk zelf zich eerst later van deze benaming in het *Latijn* bediende, om den waren held, ſtaatsman of regtsgeleerden, bij uitſluiting te vereeren; en wanneer men daarbij niet voorbijziet, wat de *Grieken* en in navolging van hen de *Romeinen*, door *wijsheid* verſtonden, en dat daaronder bij een werkzaam verſtand ook de voortreffelijke kunst van den ſtaat wel te beſturen, begrepen werd (*), dan zal hij, die eeniger mate heeft

(*) Vid. *L.* 2. *DD. De Orig-Jur.* § 37 en 38. waaruit blijkt, dat de naam van

heeft nagedacht over het gevaarlijke van elke onderneming, ook tegen den betwisten eigendom en de ſchijnbare regten van bijzondere perſonen beproefd, en aan wien de geſchiedenis der ongelukkige GRACCHEN heeft kunnen leeren, welk een gezag en vermogen de voornaamſte geſlachten van *Rome* bezaten en durfden uitoefenen, zich geenszins verwonderen, dat LAELIUS zijn opzet tot herſtelling der akkerwet heeft laten varen, noch ook dat de gematigde zijner tijdgenooten, hem ook daarom den eernaam van *wijze*, reeds bij zijn leven met derzelver eenparige toeſtemming aan hem gegeven (*), en met welke hij ſedert altijd werd onderſcheiden, hebben toegevoegd.

Dat hij echter, naar het licht zijner eeuw, in alle goddelijke en menſchelijke zaken en derzelver oorzaken bedreven, naar CICERO's begrip (†), ook zonder deze omſtandigheid, op den naam van *wijze*, aanſpraak zou hebben gehad, zal uit zijn meer bijzonder leven en gevoelens, en uit den ongemengden lof, door zoo vele ſchrijvers hem lang na zijnen dood toegezwaaid, overvloedig blijken.

Hoezeer het geſlacht der LAELIUSSEN niet behoorde tot dat der *Patriciers* (§), had zijn vader, vroeger vlootvoogd onder SCIPIO *den*

---

van *wijze* het eerst in het *Grieksch* aan SEMPRONIUS, en later in het *Latijn* aan ATTILIUS is gegeven. *Cf. de Amic. c.* 2 PLUTARCHUS, *leven van* THEMISTOCLES, *Nederd. vert. Dl. II. bl.* 213 *en aanteek. aldaar.*

(*) CICERO *de Finib. L. III. c.* 8. *de Amic. c.* 2. PLUTARCHUS *Leven van* TIB. GRACCH. *D. X. bl.* 22.

(†) *De Offic. L. II. c.* 2.

(§) LIVIUS *L. XXXV. c.* 10.

den eerſten Afrikaner, reeds in het jaar 563 van *Rome*'s grondlegging met SCIPIO *den Aſiatiker*, de waardigheid van *Conſul* bekleed (*), en hij had, zoo daardoor als vroeger door zijn beleid en heldendaden, onder den eerſten *Afrikaner* aan den dag gelegd en bedreven, zoo als CICERO meer dan eene eeuw later na hem, zijn geſlacht verheerlijkt en uit het ſtof der onvermaardheid tot den ſtand der aanzienlijken had weten te verheffen. Dat LAELIUS uit dien hoofde het geluk eener beſchaafde opvoeding ten deele heeft kunnen vallen, kan ons geenszins verwonderen: en dat hij die inderdaad genoten heeft, en bij de toeneming zijner jaren door beſtendige oefening en het gebruik maken van de leſſen van anderen tot de hoogſtmogelijke volkomenheid heeft weten te brengen, daarvoor getuigt alles, wat wij van hem vinden opgeteekend.

Indien het te dezer plaatſe noodig was, zou niets gemakkelijker zijn dan aan te toonen, dat reeds in de jeugd van LAELIUS, en dus voor de komst der *Griekſche* wijsgeeren (†), der *Romeinen* verſtandelijke en zedelijke beſchaving, vooral die der aanzienlijken, tot een' hoogen trap geklommen was, en dat gedurende de volgende jaren zijns levens, na de vermeestering van *Corinthe*, de verdelging van *Carthago* en de onderwerping van geheel *Griekenland*, de gouden eeuw der *Romeinſche* letteren, niet alleen werkelijk was aangevangen, maar ſedert met teikens toenemenden luister is voortgegaan.

In

(*) LIV. *hiſt. L. XXXVI. c.* 45.

(†) *Ann. urb.* 597.

In zijne jeugd toch had reeds ENNIUS, door CATO *Censor* in 538 uit *Sardinië* naar *Rome* geleid, en wiens overbrenging door NEPOS voor dezen belangrijker werd gerekend dan de volledigste zegepraal over *Sardinië* (*), zich door zijn dichterlijk vernuft in de gunst en bescherming der *Romeinsche* grooten weten aan te bevelen. Met velen derzelven en daaronder met de SCIPIO's, met CATO en LAELIUS (†), leefde hij in een soort van vriendschap, ten bewijze waarvan de omstandigheid kan strekken, dat zijn met lauweren omkranst borstbeeld in het graf der SCIPIO's geplaatst (§), en zoo ik ergens meen gelezen te hebben in 1780 ontdekt, sedert in het *Vaticaan* en op de grafzerk van SCIPIO BARBATUS is geplaatst geworden.

Behalve ENNIUS en behalve PACUVIUS, door LAELIUS zelven bij CICERO als deszelfs huisgenoot en vriend vermeld (‡), leefden hetzij in zijne jeugd of verderen leeftijd, gelijktijdig met LAELIUS, CAECILIUS de boezemvriend van ENNIUS, ACCIUS van wiens tooneeldichtkunde eene merkwaardige proeve bij CICERO gevonden wordt (‡), PLAUTUS, LUCILIUS, en, die boven allen hier in aanmerking komt,

TE-

(*) NEPOS *M. Porc. Cato. cap.* 1,

(†) CICERO *Tusc. quaest. Lib. I. c.* 2.

(§) LIV. *Lib. XXXVIII. c.* 56. CICERO *pro Archia cap.* 9. PLINIUS *Hist. Nat. l. VII. c.* 21. *Cf.* OVID. *Art. amator. Lib. III. v.* 410.

(‡) *De Amicit. c.* 7.

(‡) *De Div. l.* 1. *c.* 22.

TERENTIUS, de beſchaafde blijſpeldichter, die, zoo als nader zal blijken, tot LAELIUS niet minder dan tot SCIPIO AEMILIANUS als vriend en beſchermeling in de naauwſte betrekking ſtond.

Dat behalve deze dichters, de *Romeinſche* welſprekendheid zelve eenen gewigtigen invloed op de *Romeinſche* beſchaving moet gehad hebben, kan daaruit blijken, dat CRASSUS bij CICERO (*) getuigt, dat in den tijd van SCIPIO en LAELIUS de taal, zoo wel als de zeden der *Romeinen*, het zuiverst waren, en dat inzonderheid de aanzienlijke *Romeinſche* vrouwen, waaronder hij LAELIA zijne ſchoonmoeder, de dochter van LAELIUS telde, in hunne ſpraak den echten, vloeijenden en zachten *Romeinſchen* tongval, die niets hards, kwetſends of ſcherps deed hooren, was eigen gebleven; en waarvan hij als reden opgeeft, dat der vrouwen uitſpraak door het hooren ſpreken van anderen minder bedorven wordt, en dat zij meer, dan de mannen, hechten aan hetgeen zij eenmaal gekend hebben (†). Van de vroegere opvoeding van LAELIUS vinden wij niets vermeld, dan alleen, dat men in zijne jeugd meer door een goed gedrag en voorbeeld, dan door letterroem, naar het wel leven trachtte (§). Zoodra jongelingen den mannelijken tabbaard hadden aangetogen, werden zij door hunne ouders en bloedverwan-

(*) *In* BRUTO, *cap.* 58.

(†) *De Orat. III. cap.* 12. *in* BRUTO, *cap.* 58. *cf.* QUINTIL *Inst. orat. Lib. I. cap.* 1.

(§) CICERO *Tusc. quaest. L. IV. c.* 3. POLYB. *de virt. et vitiis excerta. XXXI.*

wanten het *forum* rondgeleid, vervolgens ſpijsden zij met dezelve en hoorden, gedurende den maaltijd, geene andere geſprekken dan over de inrigting van een goed en braaf levensgedrag, en hoe door deugdzame en den vaderlande nuttige bedrijven alleen ware roem te behalen was: door zulke geſprekken werd het jeugdige gemoed ontvonkt en tot deugd en braafheid opgeleid. Wanneer wij hiernaar en naar de opvoeding van anderen, de zijne mogen afmeten, dan zal dezelve niet anders dan voortreffelijk geweest zijn, zoo als dan ook de vorming van zijn karakter, gelijk nader blijken zal, daaraan geheel beantwoord heeft.

Zoo als PAULUS AEMILIUS en CATO *Cenſor*, ten opzigte hunner kinderen, en de vader van ATTICUS en die van AGRICOLA in lateren tijd ten opzigte hunner zonen, zal de vader van LAELIUS zich met diens opvoeding voornamelijk hebben bezig gehouden en hem in dat alles zelf hebben onderwezen, waarin hij onderwezen was, of hem hebben doen onderwijzen in datgene, waar zijne eigene kundigheden te kort ſchoten; en, indien hij dan dit uitmuntend voorbeeld van vaderlijke zorg geheel gevolgd is, zal hij zijnen zoon in de taalkennis en welſprekendheid hebben doen onderwijzen, en bij zijne leſſen en oefeningen altijd tegenwoordig zijn geweest. (*).

Ook zijne moeder kan en zal, zoo als zijn vader, voorzeker op de

---

(*) PLUTARCHUS, *leven van* PAULUS AEMILIUS, VALERIUS MAXIMUS *Lib. VII. c.* 2. *L. IV. c.* 4. NEPOS *vita* ATTICI *c.* 1. TACITUS *vita* LAE *c.* 4. PLUTARCHUS, *leven van* CATO. *deel V.* 186.

Digitized by Google

de vorming van zijn hart en gedrag in zijne eerſte levensjaren eenen gewigtigen invloed hebben gehad, daar de huiſelijke opvoeding door CICERO als aan het geſlacht der LAELIUSSEN en MUCIUSSEN eigen wordt voorgeſteld (*. In zijne jeugd toch beſtond er tusſchen den *Romeinſchen* man en vrouw nog die liefde en vertrouwelijke omgang, die voor kinderen zoo belangrijk is. De vrouw, van haren man zelden afgezonderd, bevond zich gewoonlijk in het vertrek van haren echtgenoot, hetzij die Regtsgeleerde, Staatsman of Veldheer was; en in dat zelfde vertrek was de moeder de beſtendige leermeesteresſe harer kinderen, en, zoo als CORNELIA, de moeder der GRACCHEN en jongſte dochter van den *eerſten Afrikaner*, niet alleen de raadgeefſter van haren echtgenoot, maar voornal ook de vormſter, zoowel als de voedſter, harer kinderen (†). Het kind, uit eene kuiſche moeder geboren, werd voorzeker nog in den tijd van LAELIUS niet opgevoed in het vertrek eener gekochte voedſter, maar op de ſchoot en aan de borst zijner moeder, wier hoogſte eer was, al hare zorg aan huis en kinderen te beſteden. Kort daarop werd eene andere naastbeſtaande uitgekozen, aan wier erkende en voorbeeldige zeden het kroost van elk geſlacht werd aanbevolen, en in wier tegenwoordigheid niets gezegd mogt worden, dat ſchandelijk was te zeggen, noch iets gedaan,

(*) *In* BRUTO *cap.* 72.

(†) STUART, *Rom. Gesch. D. X. bl.* 350. JUVENALIS *Sat. VI. vs.* 165. CICERO *de Orat. Lib. I. cap.* 13. *in* BRUT. *cap.* 27, 58.

daan, wat ſchandelijk was te doen. Toen werden nog de jeugdige oefeningen en het onderwijs, ja zelfs de uitſpanningen en kinderlijke ſpelen, met zekere heilige eerbaarheid getemperd. Van daar zoo vele voortreffelijke mannen, die in deze uitmuntende ſchool van het vaderlijk huis, door aanleg en verkiezing, hetzij tot de krijgskunst, de regtsgeleerdheid, of welſprekendheid beſtemd, edel en ſtreng, en vrij van alle ondeugd opgevoed en onderwezen, zich op niets dan op eerlijke en den ſtaat nuttige kunſten en wetenſchappen hadden toegelegd. Toen nog werd het pasgeboren kind niet in handen eener *Griekſche* dienſtmaagd, aan wie dikwerf de gemeenſte der slaven ten dienſte was toegevoegd, overgegeven. Door de verdichtſelen en dwalingen van deze werden de buigzame en ongevormde zielen der kinders toen nog niet bedorven; en de trek tot zedeloosheid en allerlei ondeugd vooral niet, zoo als in latere dagen, door de *Romeinſche* jeugd, als met de moedermelk, ingezogen (*).

Het was en bleef mij altijd onverſtaanbaar, hoe de anders zoo ſcherpzinnige MONTESQUIEU de opvoeding der oude *Romeinen*, onder de oorzaken van *Rome's* grootheid, heeft kunnen voorbijzien: maar hoe zulks ook zijn moge, zonder dat LAELIUS door eene opvoeding en onderwijs, waardig zijner eeuw, was voorbereid, zoude hij als jongeling niet ſteeds de opmerking en goedwilligheid

(*) *Conf. Auth. Dial. de Orat. sive de cauſ. corr. eloquentiae cap.* 28; 29. *Conf.* CIC. *in* BRUTO *loc. cit. et* VALERIUS MAXIMUS, *L. II. c. 1. ex. 1.*

heid van *Rome's* grootſte mannen, van L. PAULUS, M. CATO, C. SULPICIUS GALLUS, P. NASICA, en TIB. GRACCHUS, SCIPIO's ſchoonvader tot zich getrokken hebben; nog ook de vriend der jeugd, de tafelgenoot en medgezel van SCIPIO, den *tweeden Afrikaner* hebben kunnen zijn of worden (*). Deze toch was door zijnen vader met de meeste zorgen en *liberaal* van zijn kindschheid af opgevoed: en CICERO zelf laat het hem erkennen, dat hij meer aan het vaderlijk voorbeeld, dan aan de letteren, is verpligt geweest (†).

En welk eene opvoeding aan den jongen SCIPIO ten deele was gevallen? Deze vraag zou reeds beantwoord zijn, daar wij weten dat PAULUS AEMILIUS zijn vader was, indien wij daarenboven niet door CICERO wisten, dat reeds vroeg de *Cyropaedie* van XENOPHON, hetwelk nu nog het handboek van vorſten en bewindslieden behoorde te zijn, deszelfs geliefd handboek was geweest, waaruit hij dien ſchat van levens- en regeringswijsheid had opgezameld, die hem ſedert in het openbaar leven zoo belangrijk, als in het bijzonder leven doorgaans zoo beminnelijk, hebben gemaakt (§); en wanneer wij hier nu bijvoegen, dat SCIPIO zeventien jaren oud, zijnen vader in den *Macedoniſchen* krijg gevolgd zijnde, aldaar den voor-

(*) CICERO *de amicit. cap.* 27.

(†) *De republica L. I. cap.* 22. *ed. Ang. Maj. Cf.* PLIN. *Hist. Nat. Lib. XXXV. cap.* 11. VELLEJUS PATERCULUS *L. I. cap.* 13.

(§) *Ad Quinct. Fratr. Lib. I. Epist.* 1.

voortreffelijken POLYBIUS, die zijn leergierigen aard, door het leenen van de ſchriften van belangrijke ſchrijvers, te gemoet kwam, niet alleen heeft leeren kennen, maar ook voor denzelven de vrijheid verkregen heeft, om in *Rome* te mogen verblijven; en dat dit ten gevolge had, dat deze bekwame man, tot den gemeenzamen omgang met het geſlacht der SCIPIO's toegelaten, hem daarentegen al wat de ondervinding, de geſchiedenis der vroegere tijden, en zijn eigen wijsgeerig nadenken hem zelven geleerd had, erkentelijk heeft medegedeeld (*), dan kunnen wij aan het edele en doelmatige van de vroegere en latere opvoeding van dezen jongen vriend van den weinig ouderen LAELIUS, niet twijfelen, maar daaruit ligtelijk tot die, welke den laatſten zelven te beurt viel, beſluiten; en dit te gereeder, daar CICERO hem, na den dood van SCIPIO ſprekende invoert, om aan zijne vrienden te betuigen, dat hij zich gelukkig achtte geleefd te hebben, omdat hij met SCIPIO had geleefd; dat hij zoo wel op het oorlogsveld, als in *Rome*, met hem gemeenzaam had omgegaan; dat hij met dezen hetzelfde huis bewoonde (†); dat zijn wil, letteroefeningen, uitſpanningen en gevoelens met die van SCIPIO altijd één en overeenkomſtig waren geweest en dat deze hem wederkeerig, om de braafheid zijner zeden, het gunſtigſte gevoelen altijd had toegedragen, alles zoodanig, dat hij nooit, voor zoo veel hij zich kon herinneren, SCIPIO in

(*) POLYB. *de virtut. et vit. Excerpt. Lib.* 31.

(†) *Hier volge ik* CICERO, *(de amicit. cap.* 27.) *waar hij* LAELIUS *doet ſpreken van* una domus.

in iets eenigen aanſtoot had gegeven, tevens verklarende, dat hij van denzelven nimmer iets had gehoord, hetwelk hem konde hinderen (*).

Aan wien LAELIUS zijne bekwaamheid als redenaar, waarover wij nader zullen handelen, het meest verſchuldigd is, valt moeijelijk te bepalen; daar echter gelijktijdig met hem geleefd hebben de beide SCIPIO's, PAULUS AEMILIUS, CATO *Cenſor*, SERVIUS SULPICIUS, GALBA en DE GRACCHEN, om van andere niet te gewagen, kan het hem aan uitmuntende voorbeelden in de welſprekendheid niet ontbroken hebben.

De wijsbegeerte was in zijnen tijd eene onbekende of verachte wetenſchap en de letteren werden ſpaarzaam beoefend; alleen de regtsgeleerdheid, zonder eenig eigenlijk wijsgeerig inmengſel, veel minder op de wijsbegeerte zelve gegrond, was benevens de welſprekendheid en de geſchiedenis van het voorgeſlacht aan de bejaarde *Romeinen* van den eerſten rang dierbaar, en alzoo, met uitſluiting van wijsbegeerte en alle andere wetenſchap, bijna de eenige ſtudie te *Rome* (†); en echter was LAELIUS een der eerſten van de *Romeinen*, die de leſſen hoorden van DIOGENES den *Stoïcyn*, welke met twee ande-

(*) *De Amicit. cap.* 4, 9 *et* 27. *overeenkomſtig met de getuigenis van* POLYBIUS, *Hiſt. L. X. c.* 33.

(†) VAN LYNDEN, *de* PANAETIO *cap.* 27 & 28. Men zie vooral de merkwaardige plaats van CICERO *Tuſc. Quaeſt. L. IV. cap.* 3. *en over de achtbaarheid der oude* Romeinſche *regtsgeleerden.* C. A. DEN TEX *de Ant. Jurispr. in excol. Jurisprud. Rom. conſtanter conſervatis. p.* 57.

pere *Atheenſche* wijsgeeren, CARNEADES en CRITOLAUS (*), op het einde der 6de eeuw van *Rome's* jaartelling, als gezanten derwaarts waren gezonden. Over het doel en den uitſlag van dit gezantſchap en de pogingen van den hoogbejaarden CATO, ter verwijdering dezer *Griekſche* geleerden in het werk geſteld, behoeven wij hier niet te ſpreken. Genoeg is het, hier op te merken, dat zijne pogingen mislukt zijnde, deze wijsgeeren, hunne ſcholen in *Rome* geopend hebbende, voor de zaden hunner wijsbegeerte, indien al niet eenen bebouwden, ten minſte eenen bereiden grond vonden; voorts dat niet alleen waardige jongelingen, maar ook achtbare ſtaatslieden hunne leſſen kwamen bijwonen; dat de *Romeinſche* regtsgeleerdheid langs dezen weg met de wijsbegeerte als zusterwetenſchap te *Rome* is beoefend geworden; ja dat, zoo als WIELAND te regt heeft opgemerkt, op deze wijze het *Griekſche* vernuft met de onbeſchaafdheid van de Heeren der aarde zich wonderlijk vermengd hebbende, hier door eene omwenteling is te wege gebragt, die aan de toen bekende wereld eene nieuwe gedaante heeft gegeven (†).

Onder de voorname mannen, die de leſſen dezer wijsgeeren bijwoon-

(*) Het is bekend, dat CARNEADES tot de ſekte der *Academici* en CRITOLAUS tot die der *Peripatetici* behoorde.

(†) CICERO *de finib. L. II. c. 8. Tuscul. Quaest. L. I. c. 3. Lib. IV. c. 3.* PLUTARCHUS *leven van* CATO *D. V. bl.* 194. STUART *D. X. bl.* 388. M^R. F. FRETS *over het gezag der regtsgeleerden bl.* 14. *en volg.* CICERO'S *brieft von* WIELAND, *B. 5. S.* 550.

woonden, onderſcheiden zich SCIPIO AEMILIANUS en LAELIUS, toen beide in de kracht hunner jaren; zij maakten echter het meeste werk van DIOGENES, om eene rede, die hen tevens in ons oog beminnelijk maakt; omdat, namelijk, deze, meer dan de andere wijsgeeren, zedig en gematigd zijnde, deze hoedanigheid met beider inborst, inzonderheid met de zachtheid en beſchaafdheid van LAELIUS, overeenkomſtig was.

Geen wonder dan ook, dat vervolgens aan PANAETIUS, dien voortreffelijken leerling van DIOGENES, de eere te beurt is gevallen, om LAELIUS, zoowel als SCIPIO, RUTILIUS, den vriend van SCIPIO en LAELIUS, en FANNIUS den ſchoonzoon van den laatſten, onder zijne leerlingen te tellen niet alleen, maar ook als de vriend, medgezel en huisgenoot van SCIPIO te worden opgenomen; en dat FANNIUS inzonderheid op het aanraden zijns behuwdvaders zelven, zijn leerling werd (*).

Of, en in hoe verre, de aard en zeden van LAELIUS, naar de leſſen en voorſchriften dezer wijsgeeren, wier karakter, volgens CICERO zeer zacht en beſchaafd was, zijn gevormd en in verſtandige gelijkmatigheid zijn gehouden, laat zich nu te meer gemakkelijk verklaren, daar LAELIUS reeds een' gevorderden leeftijd ten minſte van een of twee en dertig jaren, zal bereikt hebben, toen

(*) CICERO *Tusc. Quaest. Lib. c. IV.* 2. *de Finib. L. IV. c.* 9. *de Offic. L. I. c.* 26. *Orat. pro* MURENA *cap.* 31. *de Clar. orat. c.* 21—26. VAN LYNDEN *disput. de* PANAETIO *p.* 27 – 33. MACROBIUS *Saturn. Lib. I. c.* 5.

toen de wijsgeer DIOGENES zich te *Rome* bevond en hij later niet dan als grijsaard de lesſen van PANAETIUS kan gehoord hebben. Het is waar, dat CICERO op twee onderſcheidene plaatſen (*), LAELIUS, zoowel als SCIPIO, ten tijde van de zending van DIOGENES, CARNEADES en CRITOLAUS in *Rome*, als *adolescentes* doet voorkomen, maar dit is in geen tegenſpraak met onze ſtelling, daar bij de *Romeinen* de *adolescentia* ten minſte tot een veertig jarigen ouderdom voortduurde (†).

Het zacht en beminnelijk karakter van LAELIUS, hem tot aan zijnen dood bijgebleven, moge dan door het onderwijs van PANAETIUS, zoowel als van DIOGENES, zijn verſterkt, hij kan hetzelve aan hunne voorſchriften en lesſen niet alleen verſchuldigd zijn geweest.

Zijn gemeenſchappelijke omgang met SCIPIO *den tweeden Afrikaner* kan ook misſchien het zijne hiertoe hebben bijgedragen, wanneer wij alleen het bijzonder leven van dezen, en daarbij zijn gedrag als veldheer en ſtaatsman niet, in aanmerking nemen: het laatſte toch is bij de vermeestering van *Numantia*, bij welks beleg en verovering het mij echter niet is gebleken, dat LAELIUS tegenwoordig is geweest, en ook bij de verdelging van *Carthago*, om van

(*) *De Finibus L. II. c. 8. Tusc. Quaest. L. IV. c. 3.*

(†) Zie de plaatſen aangehaald bij ERNESTI *clavis Cic. in voc.* ADOLESCENS. CAESAR was reeds 36 jaren oud toen hij, nog *adolescentulus* genoemd, naar de plaats van *Pontifex Maximus* ſtond. *Vide* SALLUST. *in Bell. Catil L. I. c. 49.*

Digitized by Google

van zijn oordeel over den moord der beide GRACCHEN nu niet te gewagen, door de geſchiedenis voor altijd gebrandmerkt.

En toch, wanneer wij andere omſtandigheden en bedrijven van zijn bijzonder leven gadeſlaan, moet onze verwondering verminderen, dat de zachte en min oorlogzuchtige LAELIUS zijn vriend kon zijn, daar hij, even als deze, zoowel beoefenaar als voorſtander van letteren en wijsgeerte, en de beſchermer en vertrouweling van ieder was, die den opkomenden ſmaak voor letteren te *Rome* voorſtond en bevorderde, en de zachtaardige LAELIUS om eenige, in ons oog, afzigtelijke vlekken in de reeks van uitmuntende bedrijven van SCIPIO, den band tuſſchen hem en den vriend zijner jeugd gelegd en tot deszelfs dood ongeſchonden gebleven, te minder behoefde te verbreken, daar hij, als *Romein* en tot den kring der aanzienlijken behoorende, bedrijven en gevoelens, die onze verontwaardiging moeten opwekken, voorzeker, zoo al niet met volkomene goedkeuring, althans met meer verſchooning, dan wij, zal beoordeeld hebben.

LAELIUS werd onder de achtbaarſte en beſchaafdſte *Romeinſche* grooten van zijnen tijd opgenoemd (*), als een man van de grootſte braafheid en achtbaarheid, die door zijne deugd werd verhoogd, en zoodanig welſprekend, dat hij onder de eerſte ſieraden en ſteunpilaren van het *Romeinsch* gemeenebest gerangſchikt werd; en hoewel, in de kracht zijner jaren, de *Romeinſche* welſprekendheid

(*) *Auctor dial. de orat. sive de causis corruptae eloquentiae cap.* 25; *de Invent. Lib. I. cap.* 4.

heid nog in hare opkomst was, is bij met CATO, de GRACCHEN, SERVIUS SULPICIUS GALBA en SCIPIO, tot in later tijd, onder de voornaamſte genoemd, die haar in bloei en kracht hebben doen toenemen. Inzonderheid gewaagt CICERO van hem als van een' der eerſte redenaren, die geleerdheid bij oefening in het welſpreken voegde; hij ſtelt hem als zoodanig en ook als letterkundige en wijsgeer boven SCIPIO, en zulks naar het oordeel van SCIPIO en LAELIUS zelven: zoo weinig kostte het hun (voegt CICERO er bij) elkander regt te doen (*). QUINCTILIANUS eindelijk ſpreekt van hem, van SCIPIO en van CATO, als waren zij onder de *Romeinen* andere *Athenienſers* (*Attici*) in de welſprekendheid (†), en vergelijkt hen met de twee oude *Griekſche* ſchilders, POLYGNOTUS en CALON, die, door derzelver eenvoudige, eenigzins ruwe, maar krachtige kunstwerken, het gebied der kunst aanmerkelijk hadden uitgebreid.

Gedurende de eerſte levensjaren van LAELIUS waren zijne landgenooten nog godsdienſtig, getrouw aan woord en eed: ook was de vrees der goden, ja het bijgeloof zelve, waarop de ſtaat in deszelfs kindschheid gebouwd was, nog eenigermate de handhaver der maatſchappelijke orde en het ſteunpunt van der *Romeinen* ze-

(*) *Tusc. Quaest. L.* 1. *c.* 2. CICERO, of wie anders de ſchrijver zij van de boeken *de Invent.*, noemt SCIPIO zijnen leerling, *Lib. I. c.* 4. *Cf.* VELL. PATERC. *Lib. II. c.* 2.

(†) *Inſt. Orat. Lib. XII. cap.* 10, 3, 7. 10 *en* 39.

zeden (*); geen wonder derhalve, dat omtrent zaken, welke den eerdienst der Goden betroffen, LAELIUS altijd op de aangenaamſte en verhevenſte wijze ſprak.

De beste zijner redevoeringen was, naar CICERO's oordeel, die, welke hij eenmaal hield tegen de vaſtſtelling eener wet, door LICINIUS CRASSUS, over de keuze der *pontifices* voorgeſteld en bij welke deze de benoeming der *pontifices*, die tot dus verre aan dit ligchaam zelve was verbleven, tot het volk poogde te doen overgaan. LAELIUS handhaafde het aloud gebruik in eene voortreffelijke rede, door welke hij op het volk eenen beſliſſenden indruk maakte en de poging van CRASSUS verijdelde. Welligt was het deze rede, die, met den eernaam van *aureola oratiuncula* beſtempeld, COTTA bij CICERO deed verklaren, dat hij LAELIUS als *Augur* liever hoorde redevoeren dan de voornaamſten der *Stoïcynen* (†).

Be-

(*) MONTESQUIEU *Grand. et decad. des Romains*, *chap* 10. en POLYBIUS *Lib. VI. cap.* 53 *en* 54. Een treffend voorbeeld is hiervan te vinden bij LIVIUS, *L. XXXIX. c.* 44. *Cf.* CICERO *de Legg. L. II. c.* 11., *de Divinat. L. II. c.* 72. en de redevoering van den Hoogl. SARTORIUS, *over den waarſchijnlijken oorſprong van het geloof aan waarzeggingen, geplaatst in het Magazijn van Wetenſchap, D. IV. L.* 2. *bl.* 135.

(*) CICERO *de Nat. Deor. L. III. cap.* 2 *et* 17., *de Amicitia. cap.* 25., *in* BRUTO *cap.* 21.

Behalve van deze gewaagt CICERO nog van eene andere, waarbij LAELIUS met SCIPIO het voorſtel van den *tribuun* C. PAPIRIUS, *de tribunis plebis reficiendis*, beſtreed en de voordragt, hoe vleijende ook aan het volk voorgeſteld, deed mislukken, maar bij welke gelegenheid de palm der welſprekendheid door SCIPIO ſchijnt te zijn weggedragen. Immers CICERO doet LAELIUS zelven zedigljk zeggen:

„ Wij beide ontrieden de voorgeſtelde wet: maar niet van mij, „ maar van SCIPIO alleen zal ik gaarne ſpreken. Onſterfelijke Go„ den! welke eene achtbaarheid, welke eene majeſteit was er in „ zijne rede! zoodanig, dat gij SCIPIO als geen gewoon *Romein*, „ maar veeleer als het hoofd van het *Romeinſche* volk zoudt heb„ ben aangezien. Maar gijlieden waart daarbij tegenwoordig en „ zijne redevoering is in ieders handen (*).

De taal en ſtijl, waarin hij zijne redevoeringen voordroeg, was minder gepolijst en bragt, door het gebruik van oude bewoordingen, de kenmerken van vorige dagen met zich, en toch ſprak hij, zoo als SCIPIO, ſierlijk en zuiver (†), maar minder verheven, en toch aangenamer en beminnelijker (§).

Dat de aard en inborst van den redenaar op deszelfs welſpre-

(*) *De Amicitia cap.* 25.

(†) CICERO *in* BRUTO *cap.* 21. *et ſeqq.*

(§) Id. *de Orat. L. III. c.* 7.

kendheid een aanmerkelijken invloed hebben en die wijzigen, bewijst ook zijn voorbeeld, daar, welke zijne bekwaamheden ook waren, het hem niet alleen aan stem, maar ook aan stoutmoedigheid ontbrak, wanneer hij voor het volk of in het openbaar moest redevoeren (*).

Misschien is hier aan toe te schrijven, dat LAELIUS de door hem opgenomene verdediging van de huisgenooten, slaven en kinderen van de pachters van SCIPIO en MUMMIUS, welke beschuldigd waren van den moord van aanzienlijke *Romeinen*, in een bosch van *Calabrie* gepleegd, na die verdediging in twee opgevolgde zittingen, met naauwkeurigheid en op eene sierlijke wijze, zoo als hij altijd gewoon was, aan den Raad te hebben voorgedragen, heeft laten varen, en zijne *cliënten* aan den redenaar SERVIUS SULPICIUS GALBA, dien hij, zoo als alle redenaren van zijnen tijd, verre boven zich als redenaar schatte, verwezen heeft, zedigelijk oordeelende, dat, hoezeer hij alles wat in zijn vermogen was voor hen had aangewend, GALBA hen met meer kracht en klem zoude weten te verdedigen; zoo als dan ook GALBA, na eenige aarzeling, zich met de verdere verdediging der beschuldigden belast hebbende, in twaalf uren tijds daartoe voorbereid, zulks in het bijzijn van LAELIUS en met het gelukkigste gevolg volvoerde. CICERO, dit

(*) *Vid.* ANG. MAJ. *not. in libr. de republ. L. III. cap.* 20 en den tekst daarin aangehaald uit NONIUS.

(†) CICERO *in* BRUTO *cap.* 21 *et* 97.

dit verhalende, voegt er bij, dat LAELIUS zijne redevoeringen, waarin alom zijn vernuft doorſtraalde, met zorg bewerkte, dezelve net en fierlijk uitſprak, en het verſtand wel overtuigde, maar dat GALBA de harten wist te vermeesteren (*).

Van CATO, SCIPIO, de GRACCHEN en andere zijner tijdgenooten, zijn weinige ſtalen van voortreffelijke welſprekendheid voor ons bewaard gebleven. Van LAELIUS, wiens redevoeringen ten tijde van CICERO nog voorhanden waren (†), is echter zoo min als van GALBA iets geſpaard, waaruit wij hem als redenaar kunnen beoordeelen. Als zoodanig toch mogen wij niet houden het treffend vertoog over de regtvaardigheid in het ſtaatsbewind en in het bijzonder leven, zoodanig als hetzelve ſtuksgewijze tot ons overgekomen, door CICERO hem in den mond gelegd werd (§): maar daar het meer dan waarſchijnlijk is, dat CICERO bij het zamenſtellen van zijn werk de *republica*, waarin dat vertoog voorkomt, de ſchriften en redevoeringen van LAELIUS of *voor* zich, of ten minſte voor zijnen geest zal hebben gehad, is daaruit eenigermate tot de uitmuntende bekwaamheid van LAELIUS als redenaar, maar vooral ook tot zijne wijsgeerige en edele gevoelens, die nog onze tijden waardig zijn, te beſluiten.

LAELIUS heeft voorzeker dan ook, even als SCIPIO, geenszins opge-

(*) *In* BRUT. *l. c.*

(†) *In* BRUTO *cap.* 21. *Conf. Tusc. Quaest. L. IV. cap.* 3.

(§) *De Republica L. III. cap.* 17. *ed.* ANG. MAJ.

gehad met die winderige veelſprekers, die, zich op hunne ſpraakvaardigheid ſtoutelijk verlatende, zich bevoegd achten om over alle onderwerpen, hoe gewigtig en nieuw ook, voor de vuist en in het openbaar te ſpreken (*), terwijl hij zelf nimmer de ſpreekplaats zal beklommen hebben, zonder vooraf het geheel der zaak met alle derzelver deelen te hebben doorgezien, en zijne weldoordachte rede, geſtaafd door redeneringen en bewijzen en getoetst aan grondſtellingen, bij hen, voor welke hij ſprak, als zoodanig aangenomen, dan eerst zal hebben uitgeſproken, wanneer hij geheel daartoe was voorbereid.

Dat hij bij de *Romeinen* als redenaar en ſchrijver, ook in zijnen tijd vermaard was, kan, onder zoovele getuigenisſen van CICERO, ook daaruit blijken, dat hij de ſchrijver was van de lijk- en lofrede, die, QUINTUS AELIUS TUBERO, de neef van SCIPIO AEMILIANUS, over dezen deed opſtellen, en welke door FABIUS MAXIMUS werd uitgeſproken (†): en in wien toch zou TUBERO, wiens wijsgeerig *ſtoïſche* geſtrengheid hem tot zulk eene taak onbevoegd maakte, eenen geſchikter redenaar en ſchrijver dan in LAELIUS, die met het voorwerp van TUBERO's lofſpraak was opgevoed, en tot zijnen dood deszelfs vriend en medgezel gebleven, ooit hebben kunnen vinden?

Wat zijn meer bijzonder en letterkundig leven, gedrag en karak-

(*) CICERO *de Orat. L. II. cap.* 22.

(†) Id. *ibid. c.* 24.

rakter geweest is, hieromtrent zijn de getuigenissen der *Latijnsche* schrijvers, van CICERO af tot in de laatste tijden toe, eenparig gunstig.

Schoon, zoo als wij zagen, door DIOGENES den *Stoicyn* in de wijsbegeerte onderwezen en alzoo waarschijnlijk die van ZENO, zoo gepast voor edele en mannelijke zielen, toegedaan, was hij zoo min als SCIPIO daarom ruw en stug; integendeel, niemand was minzamer noch aangenamer in den omgang dan hij, noch overtrof hem in achtbaarheid en echte levenswijsheid (*); van daar dat CICERO nog in zijnen tijd in PAETUS en CURIUS die oorspronkelijke opgeruimdheid, die bevallige, ongezochte, oud-*Romeinsche* en beschaafde blijgeestigheid en fijne scherts bewonderde, die aan LAELIUS en andere *Romeinen* eigen waren, maar waarvan, toen CICERO dit schreef, door den indrang van uitheemschen geen spoor meer overig scheen (†).

En hierom wordt het dan ook zoo waarschijnlijk, als gemakkelijk te verklaren, dat de blijspeldichter TERENTIUS, die met hem en SCIPIO in de innigste verstandhouding leefde, aan het vernuft en de leiding van LAELIUS, in het zamenstellen zijner blijspelen groote verpligting heeft gehad, zoodanig zelfs, dat hij geoordeeld werd sommige tooneelen uit dezelve en derzelver reine en sierlijke taal aan LAELIUS verschuldigd te zijn (§).

De

(*) CICERO *pro* MURAENA *cap.* 31.

(†) *Conf. id. de Clar. Orat. cap.* 45., *ad Fam. L. IX. Epist.* 15., *ad Attic. VII. ep.* 2.

(§) *Id. ad Att. VII. ep.* 3. QUINCT. *Inst. Orat. L. X. c.* 1.

De trotſche *Romeinſche Patriciër* moge dan op de dichtkunst als op een werk, alleen waardig aan ſlaven en gevangenen, en geſchikt om derzelver meesters te behagen, met verachting hebben nedergezien; LAELIUS en SCIPIO zelve, zich naar dit vooroordeel ſchikkende, mogen zich gewacht hebben, om er voor uit te komen, dat zij in den dichterlijken arbeid van TERENTIUS de hand hadden; aan de zaak zelve kan naar de getuigenis van CICERO, CORNELIUS NEPOS en SUETONIUS, die van de verzekering van den laatſten gewag maakt (*), niet wel getwijfeld worden, ook dan niet wanneer TERENTIUS zelf in de vooraſſpraak der *Adelphi* ons daaromtrent geheel in het onzekere had gelaten.

Wanneer toch TERENTIUS in deze vooraſſpraak van de aanzienlijken van *Rome*, waaromtrent zijne benijders zeiden, dat zij hem in het zamenſtellen zijner blijſpelen behulpzaam, en dagelijks daarin met hem bezig waren, ſpreekt, en de waarheid daarvan op eene voor hem of hen vleijende wijze, in het midden laat, kan hij wel geene andere bedoeld hebben dan SCIPIO en LAELIUS, en indien dit zoo is, zoo als de meeste oude ſchrijvers beweerd hebben, dan vinden wij in zijne woorden eene nieuwe loſſpraak zoo wel voor LAELIUS als voor SCIPIO, daar hij hen afſchildert als, ieder op zijne wijze, niet alleen in vrede en oorlog en omtrent deszelfs andere belangen aan het *Romeinſche* volk nuttig te zijn geweest, maar zich daarop ook nimmer trotſchelijk te hebben willen verheffen (†).

De

(*) CICERO *ad Att. L. VII. Ep.* 3. SUETONIUS *in* PUBL. TERENTII *vita.*

(†) *Prolog. vs.* 19 *et ſeqq.*

De bijzonderheid, die CORNELIUS NEPOS, volgens SUETONIUS, als uit eene goede bron verhaalt, verdient voornamelijk onze opmerking, omdat zij alleen LAELIUS betreft. Zij komt hier op neder, dat LAELIUS, zich eens en wel op den eerſten Maart (den feestdag der *Romeinſche* vrouwen) op zijn landgoed te *Puteoli* bevindende, door zijne echtgenoot verzocht werd om vroeger dan naar gewoonte te eeten; dat LAELIUS, daarop zijn verlangen had te kennen gegeven, dat hij niet wierd geſtoord, en, zich vervolgens zeer laat aan tafel hebbende begeven, gezegd had, ſlechts zeldzaam in zijnen arbeid zoo gelukkig geſlaagd te zijn; waarop zijne vrouw hem vroeg naar hetgeen hij geſchreven had, en hij daarop een vers uit het blijſpel *Heautontimorumenos* had opgezegd (*).

De waarheid of onwaarheid dezer gebeurtenis, welke ook door anderen in twijfel getrokken is, in het midden latende, moeten wij, dezelve aannemende en het edel en menschlievend karakter van LAELIUS in het oog houdende, hier al aanſtonds denken aan het bekende vers uit hetzelfde blijſpel, dat, zoo overeenkomſtig met de gronden van het Christendom, na zoo vele eeuwen nog de grondregel van een ieder is, die nog eenige aanſpraak op wijze en belanglooze menschlievendheid maakt:

Ik ben een mensch, niets is mij vreemd
Wat ſlechts de menschheid raakt (†).

Een

(*) *Act. IV. sc. 4. in initio: Satis pol est.*
(*) *Act. I. sc. 1. vs. 25.*

Een regel, die men wil dat, toen dezelve werd uitgeſproken, het volk in zoodanige verrukking bragt, dat alle de aanſchouwers van derzelver zitplaatſen opſtonden en dien met geestdrift toejuichten (*); en welke regel door LAELIUS, indien dezelve al niet uit zijn eigen hart en geest aan dat van den blijſpeldichter was medegedeeld en daarin overgegaan, met deszelfs geheele goedkeuring en medegevoel althans zal zijn bekrachtigd geworden.

Van zulke gevoelens toch was LAELIUS; hij, dien CICERO, hem ſprekend invoerende laat klagen, dat de toorn hem dikwerf beheerschte, en daarom het voorbeeld van ARCHYTAS, den *Tarentijner* prijzen, die zijnen landbouwer, tegen zijn bevel gehandeld hebbende, toevoegde: „Ik zoude u hebben doodgeſlagen, indien ik niet toornig geweest ware;" hij, die in al de ſchriften van CICERO, hetzij hij zelf daarin ſprekende voorkomt of anderen daarin van of over hem ſpreken, zich altijd vertoont of afgeſchilderd wordt, als een verſtandige en deugdzame, wiens levenswijsheid, zich niet tot bloote beſpiegeling bepalende, door handelingen en ook door vriendſchap voor anderen en algemeene menschlievendheid uitblonk; hij, die altijd gelijkmatig in zijn gedrag, ſteeds hetzelfde gelaat, dat nooit ophield de ſpiegel zijner ziel te zijn, als een andere SOCRATES vertoonde, en altijd opgeruimd en vrolijk, de wre-

(*) Dit zegt de Kerkvader AUGUSTINUS in een zijner brieven. Men zie over deze plaats CICERO *de Officiis L. I. c.* 9. SENECA *ad* LUCIL. *Epist* 95.

(*) *De Republica. L. I. cap.* 38. *ed.* ANG. MAJ.

wrevelige eerzucht van SCIPIO niet kende, noch ook de ſtrenge deugd van CATO zich ooit ten voorbeeld ſtelde (*); hij, voor wien ſlechte menſchen zich over hunne ſnoode bedrijven in zijne tegenwoordigheid ſchaamden (†), en die daarom met de beide CATO's nog door SENECA als een leermeester van het menſchelijk geſlacht, lang na zijnen dood, vereerd werd (§); — LAELIUS kon niet anders dan der menschheid en deugd waardige gevoelens koesteren, zoo zacht en beminnelijk, als wij den roem zijner welſprekendheid reeds leerden kennen; en hoe zal hij zich dan niet verheugd hebben, wanneer hij zijne medeburgers, daarvoor insgelijks vatbaar, de heerlijke en menschlievende leſſen, hetzij door TERENTIUS of door hem zelven gegeven, met een uitbundig handgeklap, in eene houding waardig aan *Romeinen* van den ouden vromen tijd, heeft hooren toejuichen!

Maar behalve met TERENTIUS, en, zoo als wij vroeger ten opzigte van LAELIUS omtrent PACUVIUS zagen, ſchaamde LAELIUS noch SCIPIO zich hunnen gemeenzamen omgang met LUCILIUS, die onder SCIPIO bij het beleg van *Numantia* als ruiter geſtreden had; die het leven van dezen veldheer, of, hetgeen waarſchijnlijker is geoordeeld, dat van den *eerſten Afrikaner* heeft beſchreven; als een geleerd en beſchaafd man door CICERO, HORATIUS en QUINCTILIANUS is aangehaald; van wien JUVENALIS later getuig-

(*) CICERO *de Off. L. I. c.* 26 *en* 30. SENECA *ad* LUCIL. *epist.* 11.

(†) SENECA *ibid. ep.* 25.

(§) *Id. ibid. ep.* 64. *Cf. ep.* 95. *et.* 104.

migde, dat hij de hekelpen aangrijpende, daarmede als met een uitgetogen zwaard, den verhardſten booswicht ſchaamrood ſidderen deed, terwijl het ontwaakt geweten hem het zweet van het aangezigt deed afdruppelen (*).

Of echter, zoo als een later ſchrijver te kennen geeft, LUCILIUS uit voorzigtige ſtaatkunde en om onder hunne beſcherming veilig te kunnen hekelen, de kennis met LAELIUS en SCIPIO zou gezocht en onderhouden hebben (†), dan wel of deze het vernuft van den dichter waarderende, daarom alleen in zijnen omgang behagen ſchiepen: genoeg is het voor ons, dat wij door HORATIUS weten, dat wanneer zij beide zich aan het gevoel en het oog des volks onttrokken, zij zich dikwerf met en door hem in ſtilte vermaakten, zonder dat zij immer den dichter vreesden, die den huigchelaren van zijnen tijd het momaangezigt ſtoutelijk afrukte en hen met hunne afzigtelijke gebreken openlijk ten toon ſtelde, terwijl het van elders blijkt, dat LAELIUS het zich niet ter oneere rekende, om de hekeldichten van LUCILIUS in het openbaar voor te lezen (§).

Uit

(*) HORATIUS *Sat. I. vs.* 169. DACIER. *et* SANAD. *ad h. l. not.* 17. *et Lib. I. Sat.* 10. *vs.* 65. VELL. PATERC. *L. II. c.* 9. JAN. FIL. DOUZA *in* LUCILII *rel. p.* 98. CIC. *de Orat. Lib. I. c.* 16. QUINCT. *Lib. X. c.* 1. *c.* 93 *et* 94.

(†) VILLEMAIN *la Republiq. de* CICERON. *Liv. II. pag.* 115.

(§) HORAT. *Lib. II. Sat.* 1. *vs.* 65. *ſeqq.* VILLEMAIN. *ibid. p.* 76.

Uit welk oogpunt TERENTIUS, PACUVIUS en LUCILIUS op hunne beurt LAELIUS beſchouwd en hoe hoog zij hem geſchat zullen hebben, is ligtelijk op te maken, wanneer wij ons herinneren, hoe de *tweede Afrikaner* zelf, in hun oog zoo groot en aanzienlijk, ja als de eerſte der veldheeren door LAELIUS bewonderd, dezen wederkeerig als ſtaatsman en, in het bijzonder en gezellig leven, als een' deugdzamen en wijzen hoog vereerde, en als den besten vriend beminde: eene achting en vriendſchap, waardoor dan ook de groote gaping en afſtand, die er tusſchen den heldenroem van den beſtrijder en overwinnaar van *Carthago*, en de minder ſchitterende, maar zeer wezenlijke grootheid van LAELIUS beſtond, SCIPIO ter eere, op het ſchoonst werd aangevuld (*).

Slechts weinige bijzonderheden van de gezellige verkeering dezer vermaarde mannen zijn ons nogtans in de ſchriften der ouden bewaard gebleven; maar wanneer wij daarnaar hunnen dagelijkſchen omgang, zoo als wij vermeenen regt te hebben, mogen beoordeelen, dan moeten wij verbaasd ſtaan over de eenvoudigheid, ja ſomtijds over het zoo beminnelijk kinderlijke van mannen, voor den eerſten van welke eene halve wereld en *Rome's* geduchte vijanden ſidderden, en op wie beide grooten en minderen met dankbaarheid en eerbied het oog gevestigd hadden.

In

(*) CICERO *de Republ. Lib. I. cap.* 12. VILLEMAIN *ibid in not.* Over het gedrag van SCIPIO omtrent zijne vrienden, die van minderen rang, dan hij, waren, leze men de hem vereerende getuigenis bij CICERO *de Amicit. cap.* 19.

In hunnen leeftijd was, zoo als wij vroeger opmerkten, de verſtandelijke beſchaving en de beſchaafde gezelligheid der *Romeinen* tot eene aanmerkelijke hoogte geſtegen; de ſchoone letteren en kunſten hadden hunne zeden verzacht, en de oude woestheid gelenigd, zonder dat de reeks van overwinningen, de behaalde buit, en de geroofde of verkregene ſchatten van PERSEUS en ATTALUS, die zeden nog geheel hadden bedorven. Nog was de nagedachtenis van den *eerſten Afrikaner*, wiens armoedige landhoeve te *Liternum*, in vervolg van tijd door SENECA in heilige bedevaart dikwijls bezocht werd (*), bij hen in dankbare herinnering; men zag op AEMILIA, de dochter van den *Grooten* PAULUS en zuster van SCIPIO, met geene verachting neder, omdat zij in het talrijk en armoedig doch eerwaardig geſlacht der AELIUSSEN, wier vrouwen met goud noch zilver konden pronken, gehuwd, zich op een klein landgoed en in een gering huis te *Veji*, met haren man aan den gemeenen haard, waar alle zijne bloedverwanten, met derzelver vrouwen en kinderen zich bevonden, wist te vergenoegen en zich de armoede haars mans niet ſchaamde, omdat zijne deugd daarvan de oorzaak was (†).

Volgens het krachtig zeggen van VELLEJUS PATERCULUS had SCIPIO AEMILIANUS wel den weg voor de weelde geopend, zoo als

(*) SENECA *epist.* 86. *ad Lucil.*

(†) PLUTARCH. *leven van* PAUL. AEMILIUS *D. IV. bl.* 129. VAL. MAXIM. *Lib. IV. c.* 4. *Lib. VII. c.* 2. *Cf.* VAN LYNDEN *de* PANARTIO. *p.* 51.

als de *eerſte Afrikaner* dien voor het ſtaatsvermogen van *Rome* gebaand had (*), maar *Rome* kwam eerst in den leeftijd van LAELIUS, en wel, toen deze met SCIPIO reeds in de kracht zijner jaren was, in het bezit van den buit van *Numantia* en *Carthago*, en van de ſchatten van PERSEUS, ATTALUS en ANTIOCHUS; en LAELIUS zelf kon nog getuigenis geven van eene omſtandigheid, die de ſobere eenvoudigheid der aanzienlijke en grooten kenmerkte, die althans in zijne jeugd nog aan elkander, wanneer zij de gezanten van *Carthago* zouden onthalen, hun tafelzilver leenden (†). Het zeggen van ENNIUS „op zeden en mannen van den ouden ſtempel rust de „*Romeinſche* ſtaat" (§), was nog in groote mate toepaſſelijk, zoowel als de loſſpraak aan het *Romeinſche* volk, omtrent dit tijdvak door een van deszelfs latere geſchiedſchrijvers gegeven, *dat hetzelve voortreffelijk, heilig en groot was*, in dien tijd met de waarheid nog grootendeels overeenkomſtig ſchijnt te zijn geweest (*).

Zoo groot en gelukkig daarenboven was in den mannelijken leeftijd van LAELIUS het *Romeinſche* gemeenebest in de oogen van SCIPIO, dat hij van de Goden niets meer begeerende, als *Cenſor* het

(*) *Lib. II. c.* 1.

(†) PLINIUS. *Hist. Nat. Lib. LVII. c.* 11.

(§) CICERO *de Republ. Lib. V. c.* 1.

(*) FLORUS, *Lib. II. c.* 19. *Cf.* SALLUST. *Catil. c.* 10. *Jugurt. cap.* 41. PLUTARCHUS *leven van* CATO *D. V. p.* 141.

Digitized by Google

het volksgebed veranderen deed, niet willende, dat men voortaan van hen de uitbreiding van *Romes* magt en welvaart, maar alleen de inſtandhouding van dien voorſpoed zoude afſmeeken (*).

Uit de eigene woorden, die CICERO in zijn boek over de vriendſchap LAELIUS in den mond heeft gelegd, kunnen wij opmaken, dat eerst in den ouderdom van LAELIUS de verbastering van der *Romeinen* zeden en de afwijking van hunner vaderen deugd met kracht is toegenomen, waaruit ik meen te moeten beſluiten, dat de eeuw van LAELIUS in de geſchiedenis van *Rome* moet worden aangemerkt als het noodlottig tijdſtip van deszelfs overgang uit den ſtaat van vroegere eenvoudigheid en ouderwetſche vroomheid tot dien van verfijning en ſchandelijke ondeugd: hetwelk LAELIUS, die zijn vaderland op het hartelijkst beminde, ſcheen vooruit te zien, toen hij, (zoo althans laat CICERO hem verder ſpreken (†)) betuigde, dat het lot van het gemeenebest na zijnen dood hem niet minder ter harte ging dan deszelfs toenmalige toeſtand. Men kan zich derhalve aan den eenen kant geenszins verwonderen, dat men in SCIPIO den held en den ſtaatsman, en in LAELIUS den ſtaatsman en den regtſchapen wijzen, en dat men aan den anderen kant gelijktijdig in beide die beminnelijke zachtheid in

(*) VAL. MAXIMUS *Lib. V. cap.* 10.

(†) *De Amicit. cap.* 12. *Cf.* SENECA *apud* LACTANT. *divin. inſtit. L. I II. cap.* 15.

in omgang en geſprekken, die den band hunner vriendſchap zoo zeer moest bevestigen, maar vooral ook die eenvoudigheid in gewoonten en vermaken aantrof, die nog van de zeden hunner vaderen, en de opvoeding aan hen gegeven, getuigde (*).

Wanneer zij dan te zamen, als andere pligten hen niet noodzaken in *Rome* te vertoeven, zich naar hunne landgoederen begeven, om aldaar onder een' helderen hemel en in de vrije natuur aan de aandoeningen van hun hart bot te vieren, en zich te ontſpannen en te verlustigen, dan volgen wij ook deze groote mannen gaarne, wanneer zij, als in den alouden tijd, hun vast en gezond ligchaam, op de feestdagen met eenen mannelijken dans oefenen en verſterken (†); ja wij volgen hen zelfs in hunne ſchijnbaar kinderlijke ſpelen en hooren met welgevallen CRASSUS bij CICERO (§) uit den mond van SCAEVOLA, den ſchoonzoon van LAELIUS verhalen, hoe deze met SCIPIO, zoodra zij maar de ſtad, als een anderen kerker, hebben kunnen ontvlugten, zich bijna altijd te ſamen naar buiten begeven en zich aldaar, als waren zij we-

(*) LAELIUS *bij* CICERO *de Amicitia. cap.* 18. *cf. cap.* 27. *de Invent. Lib. I. cap.* 4.

(†) *Dit althans getuigt* SENECA *van* SCIPIO *de Tranq. Animi. cap.* 15. MACROB. *Lib. II.* 10.

(§) *De Orat. Lib. II. cap.* 6. *Cf.* VAL. MAXIMUS *VIII. cap.* 8.

Digitized by Google

weder kinderen geworden, aan alle de ſpelen van den kinderlijken leeftijd weder overgeven en verlustigen, en dat zij ſomwijlen (hetgeen CRASSUS alleen waagde te zeggen omdat SCAEVOLA dit gewoon was er bij te verhalen) ook op het ſtrand bij *Cajeta* en *Laurentum* ſchelpen en hoorndekzels (*) opzoeken en hunne vermoeide geesten door allerlei vermaken en kinderlijke ſpelen alsdan ontſpannen. „Hoezeer vele ook, die niet weten (zeggen wij hier in navolging van een' beroemden ſchrijver (†)) dat grootheid van „ ziel met de grootſte eenvoudigheid zich vereenigen kan, deze „ ſpelen van mannen, die de ſchrik der volken, en de zuilen van „ den *Romeinſchen* ſtaat waren, als geheel kinderlijk zullen be„ ſchouwen, zoo twijfel ik echter niet, of alle kenners van de men„ ſchelijke natuur zullen SCIPIO en LAELIUS hierom te meer be„ minnen." Wij voegen hierbij, dat SCAEVOLA op gelijke wijze zal gedacht en daarom deze bijzonderheid, als voor SCIPIO en LAELIUS hoogst vereerend, in zijn verhaal zal ingevlochten hebben; terwijl de huivering van CRASSUS om dezelve te vermelden, zonder zich op

(*) Zoo heb ik gemeend *umbilicos* te moeten vertalen, daar *umbilici* waarſchijnlijk behoorden tot een geſlacht van ſlekhoorns, waarvan de ſteenachtige dekſels dikwijls daarvan afgeſcheiden, in de vorm van een navel, in overvloed aan de ſtranden van de Middellandſche Zee gevonden worden.

(†) MEINERS *Geſchichte des Verfalls der Sitten der Römer.* § 65 *in not.*

op het gedrag van SCAEVOLA gelijktijdig te beroepen, bewijst, dat hij ook daaraan wel eenige waarde hechtte, maar dat de geest zijner tijdgenooten niet langer die van SCIPIO, LAELIUS en SCAEVOLA was.

Dit landelijk verblijf echter zal door SCIPIO en LAELIUS, behalve in zulke uitspanningen, ook in vermaken, die den geest verheffen en het hart veredelen, voorzeker zijn doorgebragt. Of zouden wij hieraan twijfelen, daar wij LAELIUS bij CICERO aan zijne beide schoonzonen hooren verhalen, dat overal wanneer hij zich met SCIPIO buiten het gewoel der menigte en in rust bevond, zij zich te zamen (*) oefenden en niet ophielden elkander te leeren; terwijl SCIPIO en LAELIUS beide, in een weleer verloren gedeelte van CICERO's werk *de republica* (†), worden afgeschilderd als zich, gedurende de *Romeinsche* feestdagen, met hunne vertrouwde bloedverwanten en vrienden in de tuinen van SCIPIO bevindende, terwijl zij zich aldaar of wandelende vermaakten, of in het gras, door eene warme voorjaarszon gekoesterd, nedergezeten, zich aan de belangrijkste onzoekingen van wijsgeerige en staatkundige onderwerpen overgaven, en welke, vooral ook die van LAELIUS en SCIPIO, door CICERO op zijne wijze, in het vierde boek van dit werk, doch hetwelk meerendeels voor ons verloren bleef, zijn overgenomen (§). De goede smaak

(*) *De Amicit. cap.* 27.

(†) *Lib. I. c.* 11.

(§) *Ad Quintum Fratrem II.* 15.

Digitized by Google

ſmaak, de bron en grondſlag van wel te kunnen leven in aangename gezelligheid, zoowel als van wel te kunnen ſchrijven (*), hadden zij beide uit de ſchool van SOCRATES en deszelfs leerlingen geput, en daarin gevonden den echten proefſteen van het ſchoone en wanſtaltige, en van het ware en valſche tevens; aan welken proefſteen alle hunne handelingen, geſprekken en gevoelens voorzeker altijd zullen zijn getoetst geworden. SCIPIO inzonderheid zal hierin SCIPIO den *eerſten Afrikaner*, zijnen grootvader bij aanneming, en LAELIUS dezen en hemzelven gevolgd zijn. De *eerſte Afrikaner* toch was, volgens CICERO (†), nooit minder werkeloos, dan wanneer hij niets deed, nooit minder alleen, dan wanneer hij in de eenzaamheid vertoefde: rust en eenzaamheid ſcherpten zijne krachten; en, zoo CICERO eenmaal klaagde, dat van zulk eene rust en eenzaamheid geene ſchriftelijke gedenkteekenen waren overgebleven, wij hebben daartoe dezelfde reden omtrent die van LAELIUS en SCIPIO, die wij in hunnen landelijken, gemeenzamen omgang ſlechts voornamelijk in onze verbeelding konden volgen, maar van wier bezigheden en gezellig verkeer aldaar niet anders dan het verhaal van de ſpelen hunner kindschheid, in rijperen leeftijd nog

(*) HORAT. *de art. poet. vs.* 309.

(†) *De Off. Lib. III. c.* 1.

nog met genoegen door hen herhaald, en CICERO's, misschien *romantische* tafereelen, omtrent hunne beschaafde en wijze verkeering, is overgebleven.

Dat LAELIUS echter zoo aldaar als in *Rome*, en waar hij zich bevond, overal de moeijelijke kunst van wel te leven, meer door gedrag en bedrijf, dan door letterkundige vlijt, en kende en beoefende, had hij gemeen met de voortreffelijkste mannen van zijnen tijd, die de echte en beminnelijke wijsbegeerte van SOCRATES, reeds bij de komst van CRITOLAUS, DIOGENES en CARNEADES, in hunne harten, waren toegedaan, maar van welke, zoo min als van LAELIUS, hieromtrent iets is nagebleven, hetwelk CICERO aan de bezigheden dier mannen, het gewigt der staatkundige gebeurtenissen van hunnen tijd, of, daaraan toeschreef, dat zij geloofden, dat de onkundige hoop daarin geen behagen zou vinden (*).

De zucht, niet alleen voor het stille landleven, maar ook voor de bedrijven daaraan verbonden, zoo natuurlijk in het nog niet geheel verbasterd nakroost van een oorspronkelijk akkerbouwend volk, welks voorgeslacht daarin door de Goden zelve geloofde onderwezen te zijn, was, in den tijd van LAELIUS, bij de aanzienlijke *Romeinen*, wel niet langer op de hoogte, waarop wij dezelve bij eenen CURIUS en CINCINNATUS en nog bij den *eersten* SCIPIO aantroffen; *Romes* raadsheeren gingen wel niet meer van hunne kudden naar den raad, en de zegepralende veldheer keerde van

(*) *Tusc. Quaest. IV.* 3.

van den triumfwagen niet langer tot den ploeg terug; de bezigheden echter van den landbouw, voor elk welgeſteld hart zoo bekoorlijk, en waarvan CICERO, door CATO voor LAELIUS zelven, zulk een wegſlepend tafereel deed ophangen (*), deze kunnen voor LAELIUS niet onverſchillig geweest zijn, daar wij mogen opmaken, dat, hoezeer hij het *bedrijf* zijns landgoeds aan eenen beſtuurder (*villicus*) aanbeval, de opperzorg daarvan echter aan zich zelven had voorbehouden, in tegenoverſtelling van zijne huisſelijke belangen in *Rome*, die hij zelf en alleen behartigde (†).

Zijn aard en zeden zijn ons echter genoegzame waarborgen, dat meer de neiging tot het landleven, de ſmaak voor landelijk bedrijf, en de overtuiging, dat hetzelve voor volkskracht en zeden hoogst bevorderlijk was, dan de begeerte om daaruit groote winſten te trekken, hem zelven hebben aangedreven, om de bezigheden van het land boven het woelig bedrijf van *Rome* te ſtellen, waardoor hij zich dan ook op het beminnelijkst zal hebben onderſcheiden van den ruwen en boerſchen CATO, die, hoezeer waarſchijnlijk meer, dan hij, in den landbouw ervaren, daarin echter niets voor het hart en alles ter vermeerdering zijner bezittingen,

al

(*) *De Senectute cap.* 15 *en* 16. *Cf.* COLUMELLA *in praef. et* PLINIUS *L. XVIII. cap.* 3. *Verg.* PLUTARCHUS *leven van* CATO, *Deel V. bl.* 141 *en* CICERO *pro* ROSC. AMERIN. *cap.* 18. SENECA *Ep.* 86.

(†) CICERO *de Rep. Lib. I. cap.* 39 *Ed.* ANG. MAJ.

al ware het dan ook ten koste der menſchelijkheid, nog in de dagen van LAELIUS, zocht en vond (*).

Maar was zijne wijsheid dan niet ſtroef en ſtug, als die van den minder beſchaafden en ſtrengen CATO, hij zocht ook zijne gelukzaligheid niet in de hoven van EPICURUS, veel minder behoorde hij tot die weelderige wellustelingen, die (zoo als CICERO hen in tegenoverſtelling van LAELIUS doet afſchilderen) nimmer den opof den ondergang der zon aanſchouwden; die bedwelmd van den tafeldisch werden weggedragen, om den volgenden dag zich aldaar op nieuw te buiten te gaan, en die in de vermaken der zinnen de hoogſte gelukzaligheid ſtellende, zich dan alleen gelukkig waanden, wanneer zij dezelve konden bevredigen; zoo kwam hij dan ook nimmer aan den disch, dan om, met een kalm en gerust gemoed, de behoeften der natuur te voldoen, en zich te gelijker tijd met leerzame en wijze geſprekken te vermaken; aldaar wist hij het minder van het meerder aangename te onderſcheiden, maar achtte zich niet ongelukkig, omdat hij zich met een' min lekkeren beet moest vergenoegen. De tafel-bijeenkomſten, op welke hij anderen nodigde, of zelfs verſcheen, zullen dan ook, zoo ik mij mag voorſtellen, geene *compotationes* en *concoenationes*, maar, om het aangename der onderlinge geſprekken op de aloude wijze, en, zoo als CATO die bij CICERO noemt, in den waren zin van het woord

(*) PLUTARCHUS *leven van* CATO, *Deel V. bl.* 144. CATO *de re ruſt. inprimis cap.* 11.

woord *convivia* geweest zijn (*); of zou hij in de ſcholen van DIOGENES en PANAETIUS vergeefs hebben geleerd, dat het ware en hoogſte goed, niet in het jagen naar ontzenuwende vermaken en zedelooze dartelheden, maar alleen in wijsheid en deugd gezocht of gevonden kan worden (†)?

Geene andere, dan de door mij aangewezene bijzonderheden, zijn mij omtrent LAELIUS voorgekomen, dan dat, hij, de verloopene dagen zijns levens voor niets rekenende, aan iemand, die zeide: „zestig jaren te hebben," te gemoet voerde: jaren, die gij niet hebt (§); terwijl voorts, als een bijzonder geluk aan LAELIUS ten deele gevallen, door PLUTARCHUS geteld wordt, dat hij, in zijn geheele leven, geene andere vrouw heeft gehad, dan die, met welke hij eerst getrouwd was (*).

En hebben wij vooraf gezegd, dat hij in zijne vermaken, neigingen, letteroefeningen en levenswijze, ja bijna in alles, zijne zachtere geaardheid uitgezonderd, met zijnen boezemvriend SCIPIO gelijk ſtond, zouden wij, bij het gemis van meer bijzondere levensberigten, die van SCIPIO moeten raadplegen, om daaruit de zij-

(*) *De Senectut. c.* 13.

(†) CICERO *de Finib. Lib. II. c.* 8 *&* 9.

(§) SENECA *Nat. Quaest. L. VI. cap.* 32 *in fine.*

(*) *Leven van* CATO *den jongen. Deel X. bl.* 20.

zijne aan te vullen, voor zoo verre wij die met zijnen aard beſtaanbaar konden achten, maar dan zou ons geſchiedkundig karaktermatig verſlag, dien naam onwaardig, de kleuren der verdichting, hoe waarſchijnlijk dan ook, moeten aannemen, en wij zouden SCIPIO alleen naar waarheid, maar LAELIUS ſlechts bij gevolgtrekking hebben geſchilderd.

Ten ſlotte van ons onderzoek, moeten wij echter nog ſpreken van de, voor zijnen roem niet onverſchillige, bijzonderheid, dat hij FANNIUS en Q. MUCIUS SCAEVOLA *Augur*, elk met eene zijner dochters, beide LAELIA genaamd, zijne ſchoonzonen heeft mogen noemen. FANNIUS, mede een leerling van PANAETIUS, die onder SCIPIO in *Afrika*, en onder FABIUS MAXIMUS SERVILIANUS in *Spanje*, de wapenen met roem heeft gevoerd, een bekwaam man van ſtrenge zeden, als volks-*tribuun* vermaard en als bondig geſchiedſchrijver door CICERO geprezen (*). SCAEVOLA aan wiens onderwijs CICERO, door deszelfs vader, werd aan bevolen, zoodra hem de manlijke tabbaard was aangedaan, en van wiens zijde *Rome's* redemaar nimmer week, ten zij om dringende redenen; die als regtsgeleerde het orakel van den ſtaat genoemd, tot in een' hoogen en zwakken ouderdom, zijne gehoorzaal en drempel van raadvragende burgers en voortreffelijke mannen vervuld zag (†), en die het toch niet beneden zijn' geleer-

(*) *De Clar. Orat. c. XXVI. Epist. ad Att. Lib. XII. ep. 5.* APPIANUS *p.* 416.

(†) CICERO *in* BRUTO *cap. XXVI. de Amic. cap. I. Philipp. VIII. cap.* 10. *de Orat. L. I. cap.* 45.

leerden roem, maar als pligt en zijner waardig achtte, om, wanneer hij over het *jus praediatorium* (*), waarin hij minder ervaren was, geraadpleegd werd, naar anderen daarin meer bedreven, te verwijzen (†). Behalve door zijn huwelijk ſtond SCAEVOLA tot LAELIUS, in eene merkwaardige betrekking, daar deze hem boven zijn' ouderen ſchoonzoon FANNIUS tot *Augur* had doen verkiezen; eene keuze, die SCAEVOLA, volgens de beſtaande wet en gewoonte, onder de verpligting bragt hem als eenen vader te eerbiedigen, welke verpligting hij voorzeker heilig zal zijn nagekomen (§).

Maar meer dan deze betrekking, waarop toeval en omſtandigheden, van hem onafhankelijk, van een' beſlisſenden invloed kunnen zijn geweest, ſtrekte hem en haar zelve zijne oudſte dochter LAELIA (van welke beſchaafde vrouw wij vroeger gewaagden (•)), ter eere, daar CICERO van haar getuigt, dat hij haar dikwerf met

---

(*) Over dit regt vergelijke men BALDUINUS, hierna door mij aangehaald p. 447, welke van oordeel is dat SCAEVOLA de beoefening van hetzelve beneden zich achtte, hetwelk mij echter nergens gebleken is.

(†) VALERIUS MAXIMUS *Lib. VIII. cap.* 12. *ex.* 1. *Cf.* CICERO *pro* BALBO *cap.* 19 *en* 20. PLUTARCHUS, *leven van* CICERO, *D. XI. p.* 8.

(§) *Vid.* BALDUINI *Jurisprudentia Muciana in jurisprud. Rom. et Attica* HEINECCII *L. I. c.* 445 *et ſeqq.*

(•) *Bl.* 263.

met welgevallen had hooren ſpreken, en dat alles, wat zij ſprak, aan de bevallige beſchaafdheid haars vaders deed herinneren, en haar toon hem zoo welluidend en echt *Romeinsch* klonk, als die van PLAUTUS en NAEVIUS, zoo als hij zich dien voorſtelde (*).

Wanneer wij nu hier, op het gezag van CICERO en SENECA, bijvoegen, dat, met zijnen heerlijken aanleg zich de beſchaving van wetenſchap en letteren gepaard hebbende, hij naast de grootſte mannen zijner eeuw op het voortreffelijkst zich heeft ontwikkeld, en hij, zoo wel door aard en zeden, als door eigene oefening, wijs en geleerd, de menſchelijke lotgevallen beneden zijne deugd, en alles in den zin der *Stoïcynen* van zich afhankelijk rekende; dat hij nooit eenige zijner pligten, anders dan om onverwinbare redenen verzuimde; dat hij niet alleen gelukkig genoeg was, om inderdaad te zijn, zoo als hij aan andere toeſcheen, maar ook gelijk CICERO getuigt, met CATO en SCIPIO om zijn verſtand, letteroefeningen, geleerdheid en een ſtandvastig deugdzaam leven, door zijne tijdgenooten geëerbiedigd werd, en dat eindelijk, zoo als *Rome's* achtbaarſte mannen hem in zijne jeugd derzelver oplettendheid, onderwijs en vriendſchap hadden waardig gekeurd, hij zelf zoo ook in zijnen ouderdom, en op zijne beurt in den omgang met en de vriendſchap der braafſte en meest belovende jongelingen, wier achtbare leermeester hij was, lust en genoegen vond, dan

(*) Zie de plaatſen aangehaald op bl. 263 in not. (†)

dan is hij voorzeker waardig geweest, dat CICERO niet alleen in bijna alle zijne ſchriften zijner herdacht heeft, maar ook dat hij M. PISO, zich met hem en andere in *Athenen* bevindende en aldaar ſprekend ingevoerd, verhalen doet, hoe hij de aloude vergaderplaats van *Rome's* Raad, boven het prachtig nieuw gebouw, daarvoor later beſtemd, altijd met eerbied beſchouwde, ja dat het laatſte hem kleiner toeſcheen, ſedert het vergroot werd, omdat hij dan altijd dacht aan SCIPIO, CATO en LAELIUS (*). Wij verheugen ons gelegenheid te hebben gehad om bij zijn beminnelijk karakter, echte levenswijsheid en ſtille deugden, door de beoefening van, en de ſmaak voor letteren en wijsbegeerte verſierd en veredeld, eenige oogenblikken te hebben mogen vertoeven, zonder dat de meer ſchitterende heldengrootheid van SCIPIO zijnen vriend, of de ſtugge wijsheid van den ouden CATO den zachten glans der zijne, in onze ſchatting van zedelijke waarde, heeft kunnen doen verminderen; en na dit alles kunnen wij ons dan ook geenszins verwonderen, dat de oogen aller *Romeinen* na den dood van SCIPIO den *tweeden Afrikaner*, op LAELIUS, als den eenigen wijzen, gevestigd waren; een wijze, die alles van zich afhankelijk en den loop der menſchelijke lotgevallen beneden zijne deugd achtte; een wijze zoo als *Griekenland* zelve niet had opgeleverd (†).

De-

(*) CICERO *de Amic. c.* 3 & 27. *Orat. pro* ARCHIA *cap.* 7. *Cf.* CICERO *de Senectute. cap.* 9. *Topica cap.* 20.

(†) CICERO *de Amicitia cap.* 2.

Deze was dan ook de lofspraak, die CICERO aan FANNIUS, den schoonzoon van LAELIUS, in het voortreffelijk boek, naar den naam van den laatsten genoemd, heeft in den mond gelegd, maar die wij als welverdiend mogen aanmerken, omdat dezelve in geene der menigvuldige plaatsen, waarin CICERO van LAELIUS gewag heeft gemaakt, wedersproken is, zoo als ook nergens in CICERO's schriften, of bij eenig ander schrijver voor of na denzelven, omtrent den aard, denkwijze en zeden van LAELIUS eenige de minste vlek of rimpel is aangewezen, welk geluk zijnen vriend SCIPIO niet ten deel heeft mogen vallen.

Zijne edele denkwijze, inzonderheid omtrent de vriendschap, hare voorwaarden en pligten, ons door denzelfden CICERO in een afzonderlijk geschrift bewaard, blinkt daarin zoo heerlijk uit, dat ik mij naauwelijks kan vergenoegen, U daaraan slechts te herinneren. Daar echter CICERO, in de voorafspraak der zamenspraken over de vriendschap, aan ATTICUS stellig verzekert, dat hij, uit den mond van Q. MUCIUS SCAEVOLA *Augur*, de lessen van LAELIUS, den schoonvader van dezen, in zijn geheugen had geprent en opgeteekend, en dat SCAEVOLA zelf hem had verzekerd, dat de kern van zaken door hem opgegeven wezenlijk waren vervat geweest in een gesprek, tusschen zijnen schoonvader, zijnen schoonbroeder FANNIUS en hemzelven weinige dagen na den dood van SCIPIO, gehouden, en dat CICERO, op zijne wijze en alleen vormelijk, over de stof beschikt en dezelfde personen over hetzelve onderwerp sprekende had ingevoerd, mogen wij het daarvoor houden, dat wij, wat de zaken betreft, in de zamenspraken, zoo te regt naar zijnen naam genoemd, en door derzelver inhoud met zijnen naam vereenwigd,

de

de gedachten van LAELIUS en niet het gevoelen van CICERO, die ook zelf verklaart het daarvoor te houden, lezen, en dit zoo zijnde, dan voorzeker heeft SCAEVOLA en CICERO, die, nog jong, het uit den mond van dezen ſchoonzoon van LAELIUS had opgevangen en in zijn geheugen gepreut, geen ſchooner gedenkteeken voor de edele gevoelens en hoogen, ja bijna Chriſtelijken, zin van LAELIUS kunnen oprigten, dan wij in dit geſchrift, nog na zoo veele eeuwen, met deelneming en verwondering aanſchouwen: en waarvan de ſlotrede, aan de ſchoonzonen van LAELIUS ingerigt, hier op nederkomt: „ dat, daar er geene vriendſchap zonder „ deugd kan beſtaan, men de deugd boven haar moet vereeren, „ en de vriendſchap achten als het voortreffelijkſte na de deugd (*)."

Ook hierin heeft dan de beſchaving van lateren tijd wederom de grootſte verpligting aan CICERO, en wij mogen dan ook, ons Verſlag eindigende, met de noodige verandering, en in navolging van SENECA (†), die zulks op ATTICUS toepaste, beſluiten: „ de „ ſchriften van CICERO dulden niet, dat de naam van LAELIUS ver„ loren ga; weinig zoude het hem gebaat hebben, SCAEVOLA „ tot zijnen ſchoonzoon, LAELIA tot zijne dochter, LAELIUS, den „ vriend en onderbevelhebber van den grooten SCIPIO, tot vader, „ en SCIPIO den *tweeden Afrikaner* zelven tot boezemvriend te „ hebben gehad," indien hij, (met wien CICERO zich zoo gaarne ver-

(*) *De Amicit: in fine.*

(†) *Ad* LUCIL. *Ep.* 21.

vergeleek, en onder wiens naam deze, in kommervolle dagen, zich in zijne briefwisseling met ATTICUS en in zijne boeken *de republica* poogde te verbergen en zijne staatkundige denkbeelden voordroeg (*)), „niet met zijnen naam door dezen voortreffelijken *Ro-* „ *mein*, voor altijd vereeuwigd was."

(*) CICER. *ad Famil. L. V. Ep. 7. ad* ATTIC. *L. II. Epist. 19 & 20, Cf.* J. BAKE *Bibliot. Crit. nov. vol. I. p. 143.*

IETS

OVER HET

SCHOONE

DOOR

J. KINKER.

1823.

Digitized by Google

Digitized by Google

IETS

OVER HET

SCHOONE

DOOR

J. KINKER.

Met reden mag men twijfelen of het gevoel voor het *ſchoone*, en het vlugtig, alle eigenlijk gezegde bepaling en omſchrijving ſchuwende voorwerp van dat gevoel voor eene ſtrenge wijsgeerige beſchouwing vatbaar is; niet omdat de oneindig uit elkander loopende *theoriën*, dienaangaande, de beste niet uitgezonderd, zoo weinig bevredigends, en voor de beoordeeling, en voor de beoefening der fraaije kunſten opgeleverd hebben: want daarom is het als zoodanig den wijsgeer niet zoo zeer te doen; deze toch, verlangt ſlechts te weten, welke de verſtandelijke en zinnelijke vermogens zijn, welker vereeniging en gewijzigde zamenſtemming, naar zekere in de ziel aangelegde wetten of regels over het *al* of *niet* ſchoone in natuur en kunst uitſpraak doen; — maar deze twijfel ſchijnt vooral daarom gewettigd; omdat de eerſte vraag, waarop het voornamelijk aankomt: „Wat is *ſchoon?*" nog niet beantwoord is, op eene wijze, welke ons het algemeen kenſchetſende der *ſchoonheid* kennen doet; zoo dat het nog altijd mogelijk blijft iets ſchoon te vinden, waaraan de dikwijls willekeurig opgegeven kenmerken ontbreken, en omgekeerd, dat iets, waaraan al die ken-

merken zich vertoonen in de beoordeeling niet *ſchoon* zou kunnen zijn.

Met zulk eene door de ondervinding bekrachtigde uitkomst kan de kunſtenaar, en ook de geoefende beminnaar van het *ſchoone* zich te vrede houden. Beiden verlustigen zich in het levendig gevoel voor iets aantrekkelijks, maar tevens raadſelachtigs en onuitſprekelijks, hetwelk, zoo dikwijls het in eene hooge mate voldaan wordt, hen verrukt en het levensgenot als het ware verruimt en uitbreidt; en zij mogen zich door deze ondervinding zelve overtuigd houden, dat er buiten de werktuigelijke regels der kunst, wel hier en daar wenken, maar geene regels voor het ſchoone zijn. Ook de wijsgeer mag, ja moet er in berusten, zoodra hij zich overtuigen kan (en dit valt niet moeijelijk) dat de *ſchoonheid* geene louter *voorwerpelijke*, maar ook geen louter *onderwerpelijke*, dat is, een noch door den uitwendigen noch inwendigen zin kenbare hoedanigheid is, en dat deze hoedanigheid om die reden ook onder geen eigenlijk gezegd begrip opgevat kan worden. Er zijn dus ook geene beginſelen op toepaſſelijk: want deze zijn algemeene begrippen, binnen welker omtrek de kennis der zaak beſloten is, en ontwikkeld moet worden.

Dan, overal, waar dit plaats heeft, blijft dan toch nog de vraag over: „wat is de reden der onkenbaarheid eener zaak, welke ſchoon zij onder geen begrippen kan opgenomen worden, echter binnen het bereik der zinnen valt?" — en, vooral ten opzigte van het onderhavige onderzoek: — „wat is de reden, dat het *ſchoone* in *natuur* en *kunst* zich aan ons gevoel als *hoedanigheid* opdringt, en zich dus voor het minst onder het algemeene begrip van hoedanigheid rangſchikt, zonder echter eene ſtoffelijke of zedelijke hoe-

hoedanigheid te zijn?" — Is zij van eene gemengde natuur, hetwelk dan wel de eenigſte mogelijkheid is, welke er overſchiet om dit verſchijnſel te verklaren; waarom kan men er dan niet in aanwijzen, in hoever dit vlugtig behoedanigde tot de uitwendige zinnen, en in hoever het tot de inwendige gewaarwordingen behoort? En al was ook deze ſplitſing en uiteenzetting, uit hoofde eener innige zamenſmelting van *aanſchouwing* en *gewaarwording*, niet mogelijk; wat is dan, eindelijk, de reden — dat men, ten minſte, niet met volle gewisheid zou kunnen aannemen, dat het wezen der *ſchoonheid* in deze zamenſmelting van uitwendige *aanſchouwing* en inwendige *gewaarwording* van hetzelfde gevoel beſtaat? — Hierdoor zou men dan, zekerlijk, wel geen geheel kenen opſpoorbaar kenmerk van het *ſchoone* te wachten hebben; het zou een onoplosbare vermenging blijven; maar men had dan toch het vak, de plaats gevonden buiten welker omtrek geene ſchoonheid aan te treffen ware. En men kon daaruit met zekerheid beſluiten, dat de *theorie* van het ſchoone, dáár en niet elders gezocht en ontwikkeld moest worden.

Wij hadden dan, voor 't minst, een ontkennend en misſchien ook eenigzins ſtellig begrip gevonden.

Dit te onderzoeken, moge der fraaije kunſten zelve weinig nut aanbrengen; voor de wijsbegeerte kan deze naſporing geene onvruchtbare bemoeijing zijn.

Dat het gebied der ſchoonheid zoo wel in den kring der ſtoffelijke als in dien der zedelijke natuur, als voorwerp van wetenſchap beſchouwd, eene vreemdeling is, is dikwijls, en naar waarheid (ſchoon niet altijd met genoegzame kennis van zaken) beweerd. Dit kan men ſommige, meer gevoelende dan denkende

wezens toegeven; maar dan moeten zij van hunne zijde ook toeſtemmen, dat in dat geval één van beide waar is; *of* dat dit zeer uitgebreide gebied in de vereeniging van beide beſtaat; *of* wel dat al wat zij en wij allen daarvoor houden, een ledig veld van herſenſchimmen is.

Want daar wij geene andere bronnen van gewaarwordingen en aanſchouwingen hebben dan de uitwendige zintuigen, en den inwendigen zin, de zelfbewustheid van hetgeen er in ons zelfdadig of lijdelijk omgaat; (door beide weten en kennen wij) zoo moet ook *het ſchoone*, waaraan wij ten minſte de uitwerking op ons onmiddelijk kennen of erkennen, of door een van beide of door beide opgemerkt worden; met andere woorden, het moet dan tot de ſtoffelijke natuur buiten ons, of tot de zedelijke in ons, (en alsdan in zoo verre kenbaar) of tot beide behooren. Behoort het tot geen van drieën, dan is het niets, zelfs, ſtreng genomen, geen herſchenſchim. Want deze heeft nog eenige onderwerpelijke waarde en beteekenis. Wanneer wij dus toegeven, dat *het ſchoone* tot geen van beide bij uitſluiting behoort, dan moet zijn wezen op de eene of andere wijze in beider vereeniging gezocht worden.

Met deze redenering zouden wij nu nog niet ver gevorderd zijn: want het zou zeer wel kunnen wezen dat het *ſchoone*, wanneer wij de ondervinding niet konden raadplegen, ſlechts tot die gemengde aandoeningen en aanſchouwingen behoorde, welker twijfelachtig, donker en niet duidelijk beſefbaar gevoel meer tot de ſlaperige en verwarde levensuitingen dan tot de heldere en wakkere gevoelsuitingen van ons tweeſlachtig aanzijn moesten gebragt worden; en misſchien ook moet men er deze niet geheel

en

en al van uitſluiten. Doch dit zullen zij die zich tegen de kunsttheoriën, en derzelver wijsgeerige begronding verzetten, zekerlijk niet toeſtemmen, hoezeer hunne tegenſpraak niet weinig aanleiding geeft, om zulk een gevoelen bij hen te onderſtellen.

Wij kunnen hier *met hen* alle verdere algemeene en afgetrokken redenering laten varen, en de ondervinding nu alleen raadplegen, om te zien, wat er van deze vermenging van de ſtoffelijke met de zedelijke natuur zij, en wat wij, door beider vereeniging in ééne voorſtelling, te verſtaan hebben, om daar uit op te maken van welk eenen aard de *hoedanigheid* zij, welke wij ſchoon noemen.

Wanneer *ſchoon* en *aangenaam* dezelfde beteekenisſen uitſpraken, alleen verſchillend gewijzigd, ſoortelijk onderſcheiden, maar één in geſlacht; dan zou zich de zwarigheid ligtelijk kunnen oplosſen. *Aangenaam* is alles wat op de eene of andere wijze onze zinnen ſtreelt, en wanneer wij zeggen dat iets *aangenaam* is, drukken wij, daardoor, bepaaldelijk uit, dat het voorwerp of onderwerp, waaraan wij deze hoedanigheid toekennen, de oorzaak is van den lust, welken wij ondervinden; het aandeel dat deze oorzaak in het gevoel van lust heeft, 't welk onderwerpelijk (in ons) is, heeft niets vermengds, en is door twee duidelijke begrippen in de vereenigde voorſtellingen aangewezen.

Dit aangename, nu, is ook in het ſchoone aanwezig; het laatſte wekt even als het eerſte den lust op, en kan dus, even als het *aangename*, aan de zijde van het voorwerp, dat wij ſchoon noemen, als oorzaak beſchouwd worden van de, immers in ſommige opzigten, aangename gewaarwording, welke het in ons opwekt. In zoo verre dus is het *ſchoone* in de voorſtelling even ontwikkeld als

als het *aangename*, en kwam er niets meer bij, dan ware het der moeite niet waardig, om zoo ijverig en hartstogtelijk over den aard en natuur van het *ſchoone*, *verhevene* enz. te twisten, als men tot heden gedaan heeft, en niet ophoudt te doen: want het ware dan aan de zijde van het voorwerp eene bijzondere oorzaak om *in het onderwerp*, d. i. in ons, eene hoogere mate van genoegen te verwekken, verſchillend naar de meerdere of mindere vatbaarheid van hem, die er door aangedaan wordt.

Dit is intusſchen het geval niet: er moet nog iets bijkomen; en juist dat wat er bijkomt, ſtellen wij, niet in de gewaarwording, maar in de oorzaak, die ze voortbrengt. De ondervinding alleen kan hier uitſpraak doen: wat ons aangenaam aandoet, noemen wij, ſlechts om die aandoening, aangenaam, om het even wat die oorzaak op zich zelve zijn moge, het onmiddelijke gevoel er van beslist; en het valt ons niet in te onderzoeken, of het voorwerp, dat ons treft, in zich de vereischten bezitte, bekwaam om zulk eene gewaarwording op te wekken; maar in iets dat wij *ſchoon* noemen erkennen wij, even daarom, dat het, onafhankelijk van den lust die het opwekt, in zich de vereischten bezit, welke deze aangename indrukkken op ons te weeg brengen. Niet onze aandoening, maar het aandoende voorwerp noemen wij *ſchoon*; ſchoon wordt dus in het oordeel, dat onze *kunſtſmaak* er over velt, eene *hoedanigheid* van de oorzaak niet van de uitwerking; en echter [hier alleen ſchuilt de moeijelijkheid] en echter is deze alzoo voorgeſtelde hoedanigheid niet ſtoffelijk in het voorwerp, dat wij ſchoon noemen voorhanden. Men kan het noch voor het verſtand betoogen, noch den zintuigen aanwijzen. Men kan door de ondervinding en oefening geleerd, wel be-

beweren dat deze of gene ſchikking en inrigting der deelen van een geheel, deze of gene mengeling van kenbare hoedanigheden (kleuren, toonen, geuren enz.), gedachten, voorſtellingen, gewaarwordingen opwekken, die ons zulk een ſmaakoordeel doen vellen; en dan wordt, ten ſlotte, de oordeelvelling geheel onderwerpelijk, even als het oordeel over iets, dat ſlechts aangenaam is; doch dat, wat wij eigenlijk willen weten, blijft onbevredigd; namelijk, de reden, waarom zulk een inrigting, zulk eene mengeling enz. ons doet oordeelen, dat iets ſchoon zij, blijft er nog even verborgen bij. Hoogſtens brengt het ons tot eenige algemeene waarnemingen, tot eenige bijzondere voorwaarden, zonder welke deze voor het overige raadſelachtige hoedanigheid als niet aanwezig onderſteld wordt, en waarbij het nog altijd denkbaar blijft, dat het gebrek zulker *voorwaarden zonder welke niet*, door andere zouden kunnen vervangen worden, welke aan hetgeen anders *niet ſchoon*, ja zelfs wel *leelijk*, en afſchuwlijk zou zijn, de hoedanigheid der *ſchoonheid* gaven.

Deze ſchijn- maar ook tevens wonderbare tegenſtrijdigheid, welke even als alles wat geheimzinnig is, zeer ligtelijk tot eene ſoort van dweeperij kan ſtemmen, wordt in de *Kritiek der oordeelskracht* met de meeste ſcherpzinnigheid voorgeſteld en ontwikkeld, en heeft daar, volgens eene ſoort van oplosſende gedachtenleiding, deze uitkomst gegeven. (*a*) Dat het *ſchoone* beoordeeld wordt, dat is, dat men *beſluit* dat iets ſchoon is door het *welgevallen*, hetwelk het ons zonder eenig belang voor ons zelven inboezemt. (*b*) Dat het, zonder echter onder een begrip opgenomen te worden (anders toch zou er geen tegenſtrijdigheid zijn) als voorwerp van een algemeen welgevallen voorgeſteld wordt.

Beide is waar: want, *ten eerſte*, beviel het ons ſlechts om het belang voor ons zelven, b. v. om het gevoel van lust dat het in ons opwekt, dan zou het eenzelvig met het louter *aangename* zijn; en, *ten tweede*, oordeelden wij, dat het volgens een *begrip*, verſtandelijke voorſtelling, bevallen moest; dan kon men het *al* of *niet* aanwezen van het *ſchoone* bewijzen, immers naar beginſelen betoogen; maar, *ten derde*, hoezeer wij dit niet doen kunnen, ſtellen wij ons echter het ſchoone voor als een voorwerp van een algemeen welgevallen, omdat wij, namelijk, deze hoedanigheid als toekomende aan het voorwerp beſchouwen, hetwelk dus ieder (die ze opmerkt) even zeer bevallen moet.

Hiermede nu, is de ſtrijdigheid wel niet opgelost; integendeel, zij valt ſlechts ſterker en ſcherper in het oog; maar daardoor zelf zien wij nu toch, wat er vereischt zou worden, om ze te doen ophouden; offchoon daardoor dan nog niet bepaald mogte zijn, wat *ſchoon* is.

Deze oplosſing nu is, gelijk men ziet, niet mogelijk, dan door aan het *ſchoone* [dat de oorzaak van het welgevallen is, hetwelk wij algemeen verklaren voor ieder, die hetzelfde als wij er in opmerken] een verborgen eigenſchap toe te kennen, die ons, als ware het, dwingt, om ook tegen ons belang aan bewust te zijn van die algemeene uitwerking; en dit bragt den ſchrijver van de *Kritiek der oordeelskracht* tot het beſluit (*c*), dat het wezen van het *ſchoone* beſtaat in de uitdrukking van iets doelmatigs in het ſchoone voorwerp, niet als een wezenlijk doel, of oogmerk (want dan was er een begrip mede verbonden) maar als hetgeen dat aan de verbeelding iets, dat gelijkvormig met doel is, voorſtelt; of, om zijne eigen woorden te gebruiken: — „*Schoonheid* is de form

„ der

„ der doelmatigheid eens voorwerps, voor zoo ver zij daaraan „ zonder voorſtelling eens doels waargenomen wordt."

Met deze *doelmatigheid*, zonder *doel*, heeft HERDER zich in zijne *Kalligone* zeer vrolijk gemaakt, zonder in te zien, dat deze uitdrukking, op zich zelve beſchouwd, zeer juist en naauwkeurig is, en dat wanneer er geen ander middel beſtond om het raadſelachtige en zich zelve wederſprekende, dat in het denkbeeld der *ſchoonheid* opgeſloten ligt, op te losſen, men er zich in de *theorie* wel mede zou moeten vergenoegen; te meer, daar onder de vele ſoortelijke voorſtellingen van het *ſchoone* ook deze formelijke doelmatigheid hare plaats vindt; en zulks bij het minſte nadenken op ſommige voorwerpen, welke wij *ſchoon* noemen, en dus niet door afgetrokken redenering, maar door het raadplegen onzer eigen ondervinding.

Vooral in de voorwerpen der zigtbare natuur, wanneer wij van de *ſchoone natuur* ſpreken, is niet de doelmatigheid der natuur zelve, zoo als wij die kennelijk waarnemen in de toereikendheid en geſchiktheid harer middelen, ter bereiking van de voortbrenging en het onderhoud der tallooze ſchepſelen en wezens waarmede zij de aarde bevolkt, enz. de ſchoonheid welke wij er in opmerken; [want dit zijn alle verſtandelijke, duidelijke voorſtellingen en geen ſpel van gevoel of verbeelding, maar tot in de kleinſte bijzonderheden ontwikkelde begrippen] doch de afbeeldende gelaatstrekken, in al die ſtoffelijke voortbrengſels, waarmede zij hare inwonende geaardheid in gedaanten, kleuren enz. uitſpreken, op eene wijze die ons in het algemeen naar het oogmerk van hun aanwezen heenwijst, zonder er echter iets meer dan het

algemeen formelijke, of gedaantelijke van te doen vermoeden, zijn even zoo vele schoonheden, welke ons aantrekken, en wel zoo veel te meer, als dit doelmatige vlugtiger, minder bepaald en geheimzinniger is, en met een flaauw begrip van iets, dat naar een eigen gevoel in het voorwerp zelve zweemt, gepaard gaat.

Het zou niet veel moeite zijn dit gedaantelijk doelmatige ook in de verschillende *schoone kunsten* aan te wijzen, zoo wel in die, welker voorwaarde de navolging der stoffelijke natuur is, als in die, welke het inwendige gevoel, en al wat tot de zelfdadige bewustheid behoort, door bewerktuigde of onbewerktuigde klanken uitdrukken.

Dan dit kenmerk der schoonheid is even weinig algemeen, als de oplossing der tegenstrijdigheid dit is. Om de eenigmogelijke ontknooping van het raadsel te zijn, zou zij zich niet tot een enkel gedaantelijk begrip (dat van formelijk doel) moeten bepalen, maar er ook al de overige bij moeten opnemen, voor zoo ver zij geschikt zijn, om door de zinnen en de verbeelding louter formelijk opgevat te worden, zonder tevens als geheel verwezenlijkt gedacht te worden.

Doelmatigheid zonder *doel* (wel begrepen) is dus wel één der kenmerken, maar niet het algemeene kenschetsende der schoonheid.

Maar van meer bedenkelijkheid is de stelling van denzelfden schrijver, wanneer hij, en naar mijn inzien, tegen zijn eigen *kritiek* aan, (*d*) verklaart, *dat al wat, zonder begrip, als voorwerp van een noodzakelijk welgevallen gekend wordt, schoon is.*

Gedaantelijke *doelmatigheid* zonder *kenbaar* ja *denkbaar doel*, laat zich, gelijk ik het boven voorstelde, zonder tegenstrijdigheid den-

denken; maar het *kennen* of *erkennen* van een *noodzakelijk* welgevallen door een *ſchoon voorwerp* op het gevoel te weeg gebragt, zou onze kennis omtrent de hoedanigheden van zulk een voorwerp vermeerderen; en in zoo verre zou het dan niet *ſchoon* maar *waar* zijn; doch dat wij deze kennis zonder *begrip* zouden deelachtig worden is volſtrekt onmogelijk; en zou, zoo het iets bewees, bewijzen, dat de tegenſtrijdigheid onoplosbaar is, en dat het gevoel voor het *ſchoone* eenzelvig is met eene kennis zonder behulp van begrippen.

Dan dit laatſte kunnen wij daarlaten, om alleen onze aandacht te vestigen op de eenig mogelijke wijs, waarop deze *antinomie* opgelost kan worden; en deze is voorzeker het aannemen van een ſtandpunt, waaruit wij het ons aanſchouwelijk maken, hoe het louter formelijke van een begrip, om het even welk, zonder het verſtaanbare van het begrip zelve, aan eenig voorwerp eene kennelijke *hoedanigheid* kan geven, die wij ſchoon noemen. Doch wat is dit ſtandpunt, en hoe vinden wij het?

Zou misſchien deze oplosſing ſchuilen, en dit ſtandpunt opgeſpoord moeten worden in de beſchouwing van de tweeſlachtigheid onzer kennis, en in den grond van beide de vakken, waartoe zij betrekking heeft; te weten, in den uitwendigen en den inwendigen zin, van welke de *eerſte* ons de gedachte *voorwerpen*, de *tweede* het denkende *onderwerp* kennen doet.

In deze onderſtelling (vooreerst toch moeten wij haar niet meer doen gelden) wordt het denkbaar, dat even als er gemengde voorſtellingen zijn, die gedeeltelijk tot de *voorwerpelijke*, gedeeltelijk tot de *onderwerpelijke* verſchijnſelen behooren, doch zóó,

het aandeel, hetwelk er de beide zinnelijkheden in hebben, in aangewezen kan worden; er ook even zoo gemengde voorſtellingen zijn, welker ſcheikundige *analyſe*, wanneer ik mij zoo uitdrukken mag, zoo al niet onmogelijk, ten minſte voor de ſtrenge toepaſſing van verſtandsbegrippen onbereikbaar is.

In dat geval zouden deze voorſtellingen tot het middenvak behooren, hetwelk men niet nalaten kan aan te nemen, daar toch de indrukken der uitwendige zintuigen, en die van den inwendigen zin in een onafſcheidelijk verband ſtaan, en zoowel in de zelfbewustheid als in de verbeelding zamenloopen; in welk middenvak zich de punten van aanraking, botſing en ſplitſing ontdekken van hetgeen wij de ſtoffelijke en zedelijke (dat is, *voorwerpelijke* en *onderwerpelijke*) natuur noemen, welke beide naturen, hoezeer zij, in eene kennis welke de onze niet is, in den grond één mogen zijn, voor ons eene tweeſlachtigheid (*dualismus*) blijven, welke ten aanzien van hetgeen er buiten deze tweederlei ſoort van onze betrekkelijke kennis beſtaat, veel te gelooven, te giſſen, te vermoeden, maar niets met volſtrektheid te weten overlaat.

In deze beide werelden zijn verſcheiden punten van analogiſche overeenkomst, en gelijkvormigheid, waardoor de verbeelding bijna werktuiglijk geleid wordt om zich dan eens het louter ſtoffelijk als bezield, en dan weder het louter geeſtelijke als ligchaamlijk voor te ſtellen. In alle deze gevallen (en zij loopen in het oneindige) levert de overdragt van de eene natuur in de andere geen eigenlijk gezegd begrip op, maar iets gedaantelijks, eene zweemende afbeelding van een begrip, dat letterlijk genomen valsch zou zijn, en echter, door zijne form eene voorſtelling oplevert, welke

ons

ons aantrekt; hetgeen, in den grond, toch niets anders is dan eene voorkeur, welke wij aan het louter *denkbeeldige* boven het *werkelijke* geven. Daardoor is ten minſte opgelost de ſchijnbare ſtrijd: dat wij ons iets als voorwerp van een algemeen welgevallen kunnen voorſtellen, zonder het echter onder het begrip eener wezenlijke hoedanigheid van het voorwerp op te nemen. — Het is dan niet het begrip van de zaak zelve waarin wij, zonder eenig bijkomend belang, welgevallen hebben: want dit begrip is in onze verbeelding reeds vervangen door een ander, dat met de zaak niets gemeens heeft dan de gelijkvormigheid met iets anders, hetwelk tot eene andere orde van kennis behoort. Maar het is ook het begrip van dit laatſte niet, waarin wij een voor ons zelf belangloos welbehagen ſcheppen: want dit behoort niet tot het voorwerp dat ons behaagt, maar tot dat, wat er gelijkvormigheid mede heeft. Het is dus, eigenlijk, in de overeenkomst of de gelijkvormigheid der beide begrippen, waarin wij belang ſtellen; niet, om de aangename gewaarwording, welke het voorwerp, of het begrip, dat wij er van hebben, in ons opwekt, maar om deze gelijkvormigheid, welke wij er in opmerken, en, wel, omdat wij het er in opmerken, in vinden; en van daar is het, dat wij dit welgevallen niet ſlechts als ons bijzonder eigen, maar als *algemeen* beſchouwen, als iets, namelijk, dat ieder bevallen zou, wanneer hem dezelfde gelijkvormigheid trof. Dat deze gelijkvormigheid, welke echter niet verder gaan kan dan de tweeſlachtigheid der kennis, waartoe de beide voorſtellingen behooren, gedoogt, juist om deze reden, niet volkomen maar vlugtig, zweemend, dikwijls raadſelachtig en wederſprekend zijn kan, ligt in den aard der

zaak

zaak; en dit is nog eene bijkomende reden, waarom de *hoedanigheid* van *iets*, dat wij ſchoon noemen, of liever, waarom de *hoedanigheid* — welke wij, aan hetgeen wij ſchoon noemen, toekennen, zonder kennelijk begrip bevalt. Streng genomen is zij, *noch* de *hoedanigheid* van het *ſchoone* voorwerp, *noch* die van hetgeen er gelijkvormig mede gedacht wordt, *noch* van de *gelijkvormigheid* zelve, maar uit alle deze als zamengeſteld, en zulks nog maar alleen onder deze voorwaarde, dat wij het er in ontdekken, en door onze verbeeldingskracht aan toedichten.

Dit louter gedaantelijke der begrippen is nu juist niet altijd het gedaantelijke of formelijke der doelmatigheid, zonder bepaald doel; maar is, om de opgegeven reden, zoo velerlei als de begrippen zelve welke ſtoffelijk zijnde, verzedelijkt — of zedelijk zijnde ſtoffelijk voorgeſteld kunnen worden; ſchoon het van voren reeds genoeg ingezien kan worden, waarom een gedaantelijke *doelmatigheid*, opgemerkt in de ſtoffelijke voortbrengſels der natuur, waaraan ons verſtand ſlechts *oorzakelijkheid* toekennen en begrijpen kan, een meer dan gewoon gevoel van het ſchoone moet opwekken. Dit gevoel echter kan niet opgewekt worden zonder een voorafgaand oordeel der ſpelende, of wil men eener opmerkende verbeeldingskracht, welke bij voorbeeld, in een bloem, in een dier, in het gelaat van een mensch, enz. enz, iets kenſchetſend opmerkt of meent op te merken, hetwelk iets zedelijks, zoo als de onſchuld, de wreedheid, eene neiging, hartstocht, eene gedachte, en in het algemeen iets onſtoffelijks uitſpreekt. Al wat ons, om zoo te ſpreken, niets zegt, niets doet kennen, dan dat het is, en dat het zoodanig beſtaat als wij het waarnemen, noe-

men

men wij niet *ſchoon*. Het moge overigens voor ons bijzonder nuttig, aangenaam, en in vele opzigten door het gebruik, bezit of genot belangrijk zijn; voor hetgeen wij *den ſmaak* noemen is het onverſchillig.

Is het, bovendien, volgens het begrip dat wij er van hebben, zoodanig in de beſchouwing, dat het een kontraſt oplevert met de een of andere *analogie* welke het voor ons ſchoon zou doen zijn, dan noemen wij het leelijk: er is dan niet ſlechts gebrek aan *ſchoonheid*, maar het tegengeſtelde; hetgeen echter niet belet, dat wij er al de overige voor ons belangrijke hoedanigheden in zouden opmerken, of dat het onverſchillige, en leelijke zelf, voor een' ander' ſchoon zou kunnen zijn, wiens meer of anders, geoefende of misſchien wel verbasterde, en verkeerd ontwikkelde ſmaak hem gelijkvormigheden deed opmerken, die ons ontſnappen moesten. Het oordeel van dezen laatſte zou daarom niet minder algemeen zijn; dat is, ook wij zouden het *ſchoon* vinden, wanneer wij er datzelfde gelijkvormige in opmerkten, en op het beoordeelde voorwerp overbragten.

Voor eene zeer levendige verbeeldingskracht kunnen er wijzigingen beſtaan, welke gedaantelijke denkbeelden doen beſeffen, welke voor den koelen beſchouwer verloren gaan, en omgekeerd kan deze bij eene meer aandachtige beſchouwing min oppervlakkige kenmerken waarnemen, die, om dezelfde bewoordingen als boven te gebruiken, andere zweemende gelijkenisſen uitſpreken, die de eerſte over het hoofd zag.

Dit verſchil der beoordeeling verandert niets aan den aard van het ſchoone: want, voor beiden, beſtaat het in gedaantelijke be-

grippen. Het verandert ook niets aan de algemeenheid van het welgevallen, dat ieder der beoordeelaars er aan hecht: want er zou geen verſchil zijn, wanneer het onopgemerkte opgemerkt was geworden, en beide leggen de oorzaak hunner bevinding en waarneming in het voorwerp, dat zij ſchoon keurden, en dus niet ſlechts ieder voor zich, maar voor allen.

Die, met het ſcherpſte gezigt, geen ſchilders oog heeft, zal niets van het ſchoone ontdekken, dat alleen door de begoochelende nabootſing der zigtbare natuur kan uitgedrukt worden. Die, met het ſcherpſte gehoor, geen muzijkaal gehoor bezit, zal niets ſchoons vinden in hetgeen ſlechts door kracht- en gevoel-nabootſing kan uitgedrukt worden, waarvoor echter de hardhoorende, wanneer hij het laatſte bezit, vatbaar is. Maar dit beneemt niets aan de algemeenheid, die hier bedoeld wordt, welke daarin beſtaat, dat hij die het *eſtetiſche* oordeel velt, zich volkomen overtuigd houdt, en moet houden, dat ieder, die de ſoort van gelijkvormigheid (tuſſchen twee ongelijkſlachtige denkbeelden) die hem getroffen heeft, opmerkt, volmaakt hetzelfde ſmaakoordeel vellen zou.

Wanneer men zich nu door deze beſchouwing overtuigd heeft, dat deze onderſtelling, thans meer in de bijzonderheden ontwikkeld, de eenigſte wijze is, waarop de tegenſtrijdigheid, waarvan boven geſproken is, opgelost kan worden, dan blijft er, om ze als eene *eſtetiſche* waarheid aan te nemen, niets over, dan te onderzoeken, of zij ook met de ervaring inſtemt.

Tot nog toe heeft men vruchteloos getracht het wezen der ſchoonheid op eenigerlei wijze te beſchrijven of te bepalen; er is

dus

dus geen algemeen geſlachtelijk, of ſoortelijk begrip, waaraan het ten volle beantwoordt. Maar even weinig kan men ook van ieder voorwerp in het bijzonder, de reden opgeven, waarom het ſchoon is. Men mag er, ja, vereischten van meenen te vinden, in hetgeen b. v. niets anders is dan eene voorwaarde, zonder welke het voorwerp, hetwelk men beoordeelt, niet ſchoon zou zijn; maar behalve, dat dit ſlechts eene ontkennende bepaling is, zoo is zij bovendien niet toepaſſelijk op de ſchoonheid van het voorwerp, maar op het voorwerp zelve.

Wanneer men in *verſcheidenheid terug gebragt tot eenheid* in de *zamenſtemming der deelen met hun geheel*, in de *uitdrukking der volkomenheid van een voorwerp*, in de *zinnelijke voorſtelling van het zedelijk goede* (het καλον κ'αγαθον) van PLATO of met MENDELSOHN, in hetgeen *de beſchouwende kennis der waarheid in gewaarwordingen verandert* de vereischten, of eigenſchappen der ſchoonheid ſtelt, doet men in der daad niets anders, dan hetgeen men in bijzondere ſoorten van het *ſchoone* opmerkt, als algemeen geldend te verklaren: want er kunnen ſoorten van voorwerpen, of voorſtellingen gedacht worden, waarbij andere voorwaarden vereischt worden; maar ook in die, waarin de opgenoemde onmisbaar zijn, zijn zij de eigenſchappen niet van het *ſchoone*, maar van het voorwerp of van de voorſtelling zonder welke deze of niet, of niet volkomen zijn zouden. Tot een ſchoon paard of ander bewerktuigd voorwerp wordt vereischt *zamenſtemming der deelen in en tot het geheel*, omdat dit tot hun bijzonder beſtaan behoort. Wordt deze bijzondere zamenſtemming geheel gemist, dan is het hetzelfde voorwerp niet meer; bij dit gemis zou echter nog

ſchoonheid opgemerkt kunnen worden, maar het zou de *ſchoonheid* van het voorgeſtelde voorwerp niet meer zijn. De *uitdrukking der volkomenheid van een voorwerp* is onmisbaar, wanneer de ſoort van ſchoonheid, welke men bedoelt, aan deze *volkomenheid* gehecht is; maar wie zal ontkennen, dat in een' *ſchoonen bouwval*, in de verſchillende voorſtellingen van hetgeen men eene *ſchoone wanorde* noemt, de volkomenheid niet alleen geen vereischte is, maar dat hier het *gebrek aan volkomenheid* onmisbaar is; niet omdat de ſchoonheid in dat gebrek beſtaat, maar omdat er anders geen *bouwval* geen *wanorde*, het zij dan *ſchoon* en *onverſchillig*, of *leelijk* zijn zou. Meer dringend is de *zinnelijke* (aanſchouwelijke) *voorſtelling van het zedelijk goede:* want in dat ſoortelijke vereischte wordt de ſnaar geroerd van het gedaantelijke eens begrips afgetrokken van het begrip zelve, (gelijk in het vervolg nog nader ontwikkeld moet worden) maar het is echter niet algemeen: want er is, een ander ſoort van ſchoon, waarin men juist het tegengeſtelde, namelijk de *zedelijke voorſtelling van een aanſchouwbaar voorwerp*, *als vereischte moet* aannemen, b. v., wanneer mij, hetgeen men een onbezield voorwerp in de zigtbare natuur noemt, aantrekt omdat het iets zedelijks voor de verbeelding uitſpreekt; en even zoo is het met de *beſchouwende kennis der waarheid in gewaarwordingen veranderd* of opgelost. Wanneer de zweemende beeldſpraak, in natuur of kunst, van een werklijk beſtaand voorwerp, geen begrip maar het gedaantelijke er van uitſpreekt, dat niet in het beeld zelve is, maar in de zedelijke aandoening, gewaarwording, welke het opwekt, dan is deze voorgeſtelde *werkelijkheid* (waarheid) ſchoon; maar het is

daar-

daarom het algemeen kenmerk der ſchoonheid niet: want het omgekeerde kan ook *ſchoon* zijn; wanneer b. v. het louter *ideale*, denkbeeldige, hetwelk geen werkelijkheid, geen waarheid heeft, niet in de natuur (want dan zou het werkelijk zijn) maar door de beguicheling eener fraaije kunst, om het even welk, als waarheid voorgeſteld wordt.

Dit alles weten wij door de ondervinding, en wanneer wij bij hetgeen wij voor ſchoon erkennen ons afvragen, wat de grond van het welgevallen is, bij alle deze verſchillende opgegeven vereischten, welke even weinig noodzakelijk als algemeen zijn, zullen wij bevinden, dat wij bij de ontleding van de redenen, welke ons iets doen ſchoon vinden, behalve deze bijzondere en aan het voorwerp toekomende vereischten, nog dit algemeene kenmerk zullen aantreffen; te weten: — de gelijkvormigheid van twee tot eene verſchillende orde van kennis behoorende voorſtellingen onzer verbeelding, welke zich met elkander in ééne opvatting vereenigen, terwijl deze gelijkvormigheid zelve, echter, niet volkomen met het begrip van gelijkheid, of gelijkenis van gedaante kenbaar is, maar alleen in zoo verre, als er *analogie* beſtaan kan tusſchen twee ongelijkſlachtige zaken.

De ſchoonheid van een menſchenbeeld zal, wanneer het ſlechts regelmatig is, niet ſchoon zijn, wanneer het door zijne gedaantelijke hoedanigheden geene zedelijke gemoedskrachten, geen met de ſtof niets gemeens hebbende inwendige geſteldheid voor de verbeelding ſchetst; ſchoon de regelmatigheid zelve ſchoon kan zijn, wanneer er door de ſoortelijke evenredigheid een denkbeeld van rust, kalmte uitgedrukt wordt.

De *Abadona* van KLOPSTOCK is ſchoon voor ieder, die er de gedaantelijke affchilderingen van het zachte, kwijnende, diepgrievende, maar tevens liefderijke gevoel van kan opmerken. Het is de verzinnelijking van al dat zedelijke, en de gedaantelijke gelijkvormigheid, die er het ſchoone van uitmaakt.

Wij vinden een muzijkſtuk ſchoon (niet ſlechts aangenaam) wanneer het ons, door eene gelijkſoortige *analogie*, door middel van het ſlechts hoorbare, gewaarwordingen affchildert, die tot het zelfgevoel, of aanſchouwingen, die tot een ander zintuig, b. v., het gezigt behooren. In alle deze voorſtellingen zijn het altijd twee ongelijkſlachtige gedaanten of formen, die elkander wederkeerig opnemen, ondersteunen, verſterken, opwekken, wijzigen, en, zoo veel twee ongelijkſoortigen zaken naar elkander gelijken kunen, afbeelden en vertegenwoordigen. Van dezen aard zijn alle *schema's* en *typen*, wanneer zij hetgeen, waarvan zij *schema's* of *typen* zijn aan de verbeelding levendig voorſtellen. De *tropen* en *figuren* der rhetorica zijn niets anders. De *eerſte* zijn gedachtewendingen, waardoor met elkander ongelijkſlachtige voorſtellingen, door overdraging van de eene orde in de andere, in een kenſchetſende betrekking gebragt worden; de *laatſte* zijn bewoordingen, die den toeſtand van den ſpreker affchetſen; en welke, beide, dan alleen ſchoon zijn, wanneer het gedaantelijke dat zij uitſpreken daarmede *analogisch* zamentreft, zonder welke doelmatige ineengrijping het niets dan nietige en ledige ſieraden zijn.

In alle deze *allegoriſche* of *myſtiſche* overdragingen wordt dus geen

geen bepaald, maar ſlechts een gedaantelijk denkbeeld uitgedrukt, hetwelk tusſchen twee tegenſtellige denkbeelden inzweeft.

Al hetwelk misſchien nog duidelijker aangewezen kan worden, wanneer wij op dat inderdaad wonderbare vermogen der ziel nadenken, hetwelk wij de verbeeldingskracht noemen.

Zij is, namelijk, het tegelijk zelfdadige en lijdelijke vermogen, waardoor wij alle aanſchouwingen der vijf zintuigen, aan de eene, en de aandoeningen, gewaarwordingen, begeerten, neigingen van den inwendigen zin en te gelijk de gedachten, die er mede gepaard gaan, aan de andere zijden kunnen voor den geest brengen.

De laatſte, welke niet ſtoffelijk zijn, en dus ook niet door aanſchouwingen in het geheugen kunnen terug geroepen worden, kan zij zich dus in de werkelijke orde, waartoe deze behooren, niet door aanſchouwingen vertegenwoordigen, even weinig als zij zich de voorwerpen der uitwendige zinnen naar waarheid door bloote begrippen zou kunnen voorſtellen. Deze behooren tot de ſtoffelijke (voorwerpelijke) gene tot de zedelijke (onderwerpelijke) natuur.

Indien de verbeeldingskracht, in zoo verre zij niets anders is dan het herinneringsvermogen, zich alleen daartoe bepaalde, en niet tevens het vermogen was van het opmerken, vinden, ja, wil men, verdichten van gelijkvormigheden in deze beiderlei zeer verſchillende voorſtellingen, dan zou er voor ons geen middenvak tusſchen de zedelijke en ſtoffelijke natuur beſtaan, en ſtof en geest door eene eindelooze ledige kloove van elkander geſcheiden zijn; nu, integendeel vult zij dezen tusſchenſtand aan, door het verſtof-

fe-

felijken van het zedelijke, en het verzedelijken van het ſtoffelijke; door waar zij dit opmerkt, of als het ware, ſcheppende voorbrengt, aan het laatſte, een inwendig karakter, een zedelijke geaardheid, eene ziel toe te dichten, of het zedelijke zich in eene aanſchouwelijke gedaante voor den geest te ſtellen.

Hetgeen wij niet ſlechts aangenaam, maar ſchoon, en daarom aangenaam vinden, dus niet onmiddellijk, maar eenigzins als bij gevolgtrekking, treft ons altijd door iets bijkomends, waarvan wij den grond aannemen in hetgeen wij ſchoon noemen, maar hetgeen er echter niet eenzelvig mede is. En dit bijkomende dat wij er in opmerken, is altijd zulk eene overdragtelijkheid hetzij dan van iets zedelijks, waardoor eene ſtoffelijke voorſtelling, of van iets ſtoffelijks, waardoor eene zedelijke voorſtelling uitgedrukt wordt; of (en in dat geval minder treffend voor de verbeelding) wanneer deze overdragtelijkheid eene voorſtelling uitſpreekt, welke tot eene andere orde van aanſchouwingen, of gewaarwordingen behoort, dan die waartoe, hetgeen wij *ſchoon* noemen, gebragt moet worden; bij voorbeeld, wanneer het hoorbare iets zigtbaars in het ſmaakoordeel opwekt, en omgekeerd. Maar ook in dit laatſte geval heeft deze minder treffende overdragt der verbeelding iets gelijkvormigs, met de twee eerſte; zoo dat, ſtreng genomen, alle gedachtewendingen (*tropen* noemt men ze in de Rhetorika) middelijk of onmiddelijk beeldſprakig, leenſpreukig, zweemend zinnebeeldig zijn.

De taal, welke niets anders is, of zijn kan, dan de hoorbare uitdrukking der verbeelding, is vol van deze gedachtewendingen, en waar deze oordeelkundig aangebragt worden ter kleuring onzer

zer gedachten, misſen zij nimmer haar doel, dat is, wij vinden de uitdrukking *ſchoon;* en als wij er de reden van opſporen, zullen wij bevinden, dat de *ſchoonheid*, welke wij er aan toekennen, aan de middelijke, of onmiddelijke gelijkvormigheid der zinnelijke voorſtelling van iets zedelijks, of der zedelijke voorſtelling van iets ſtoffelijks moet afgeleid worden.

Op deze wijze heb ik, geloof ik, doen zien:

(*a*). Dat het aannemen der, immers gedaantelijke (formelijke) *analogie* of gelijkvormigheid onzer beiderlei kennis tot grond der ſchoonheid, de eenige onderſtelling is, volgens welke wij, zonder tegenſtrijdigheid, het *ſchoone* als voorwerp van een algemeen welgevallen ons kunnen voorſtellen; zonder het echter onder een begrip of regel op te nemen. En

(*b*) Dat wij, door de ondervinding (hetwelk op zich zelve echter niets bewijzen zou) in al hetgeen wij voor ons, dat is, naar onzen ſmaak, ſchoon vinden, altijd zulk eene vlugtig zweemende gelijkvormigheid ontdekken, welke ons in hetgeen wij ſchoon noemen aantrekt; terwijl deze gedaantelijke overeenkomst, *analogie* of gelijkvormigheid geen ſtreng genomen gelijkheid in vorm is, maar ſlechts zoo verre kan aangenomen en dus genoemd worden, als er gelijkheid tusſchen twee ongelijkſlachtige voorſtellingen beſtaan kan.

Waardoor wij het ons dan ook verſtaanbaar maken kunnen, waarom dit aantrekkelijke van het *ſchoone*, *verhevene* enz. (als zoo vele ſoorten van het *ſchoone*) zoo veel te ſterker is, als deze gelijkvormigheid vlugtiger, raadſelachtiger is, en door het eigenlijke begrip, dat het affchetst, minder opgevat kan worden; gelijk b. v., in het wonderbare, en het meer *myſtiſche* dan *allegoriſche* onzer voorſtellingen.

Digitized by Google

VERBETERING.

Op bladzijde 253 reg. 9 staat: *tot in het midden der volgende eeuw;* hetwelk zijn moet: *tot in het eerste vierde gedeelte der volgende eeuw.*

Digitized by Google

Princeton University Library
32101 074634112

Digitized by Google

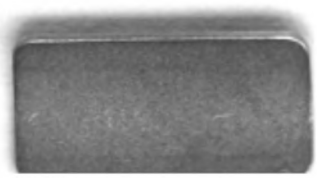
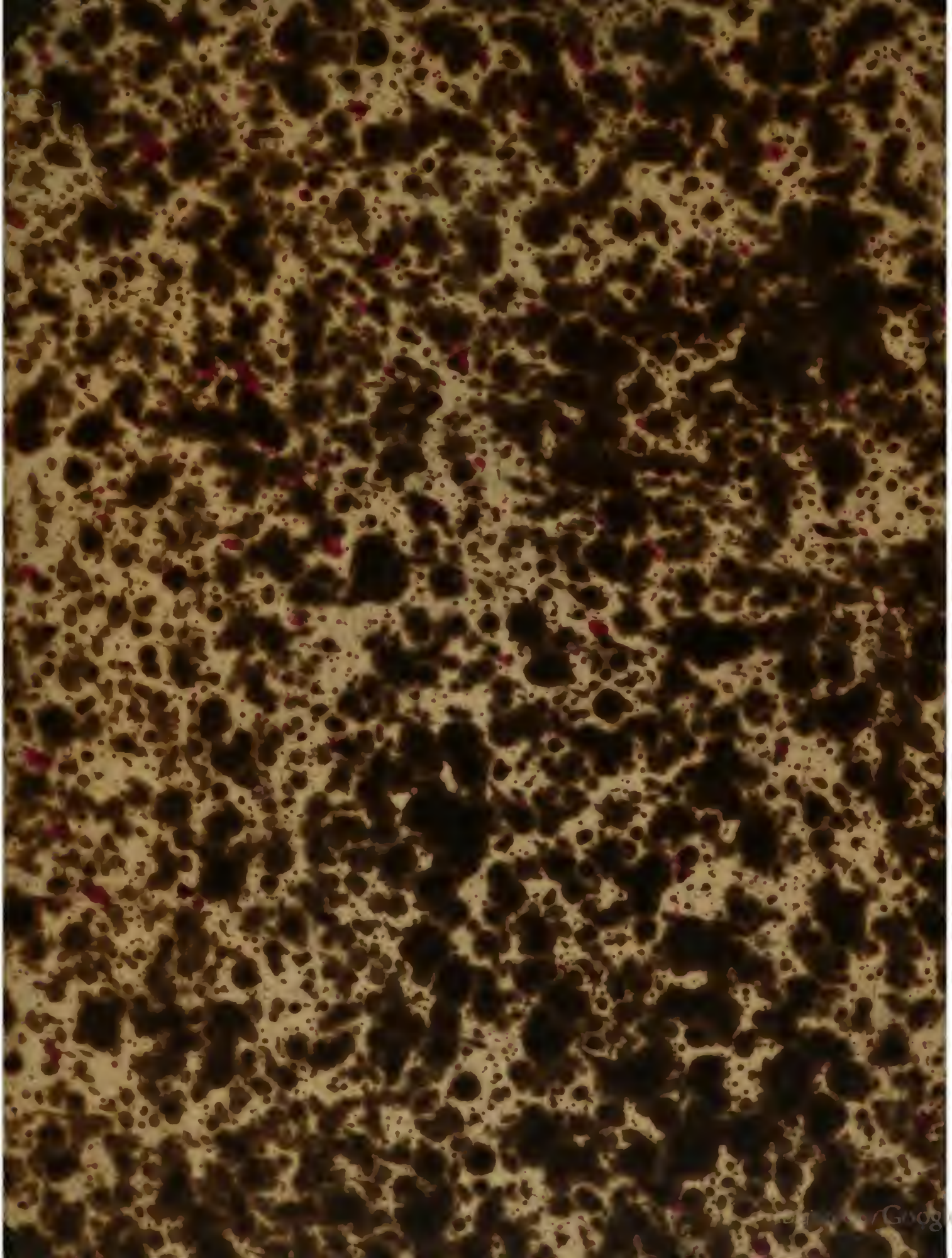
Digitized by Google